

ՆԵՐՍԵՍ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ԲԱՌԵՐԻ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

Upticoudi

1996

03
P-80

ՆԵՐՍԵՆ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ԲԱՌԵՐԻ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ

267

Խմբագիր՝

Բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վարազ Մուսեղյան
Գրախոսներ՝
պրոֆ. Արտեմ Սարգսյան
պրոֆ. Պետրոս Բերիկյան

Դեղինակը խորապես նրախոսապարտ է Տիգրանի Չուխեճյանին եւ
երա որդի Մաթեոս Խաչեճյանին մատակր այս գրքի ժախտեց հանձն
անելու համար:

Արտեմ
1996

Մատենաշարի խմբագրության կողմից

73 ԳՆԱԸ արեւելագիտության ինստիտուտի իրականացրած հետազոտությունները և հետազոտողների անունները հետազոտության խմբագրության կողմից հրատարակվելու են: իր տեսակի մեջ միայն է: ճնշած հասկանալի լեզվաբանության ասպարեզում մեզանում որոշ աշխատանքներ տարվել են: Իսկ ցնդանրագրես այս ժանրը բավական դժվար բնագավառ է: քանզի պահանջում է ոչ միայն լեզվաբանական հիմնարար գիտելիքներ, այլև գրական ծիրը ու լայն աշխարհայացք:

Լինելով մատենագիտության հայազգային, հեղինակը երկար տարիներ զբաղվել է արեւելյան մատենագիտության առաջավորահասակ, մի շարք լեզուների ուսումնասիրությամբ: հայերենի գրական և բարբառային տարբերակների ընտրությամբ, ունի գրական գովելի շնորհ եւ լեզվական նյութի զգացողություն: Այդ բոլորը հնարավորություն է տվել նրան կերտելու հետազոտող ու կենդանի մի երկ, որը համազված եմ, օգտակար է լինելու մեր հասարակության տարբեր խավերին՝ մատնագետ լեզվաբաններից մինչև տնային տնտեսուհիները: քարոզակատության մեջ զբաղված անձանցի, սիկեւի ուսանողություն եւ այլն:

Այս գիրքը արգասիք է և, Մկրտչյանի ավելի քան 35 տարվա գիտականակազմական գործունեության, գովել է ցնդիցումներով, թնկում է մշտապես ընթացել է ևրա գիտական հետազոտությունների գիտավոր հունով՝ պատմահամեմատական մեթոդի ու պատմականության սկզբունցի տեսական ուղեկցությամբ: Տվյալ հանգամանքը ժր կարող իր կնիքը քրոջել աշխատության ցնդիանուր կատարվածքի եւ ինչու ոչ, նաեւ որակի վրա: և, Մկրտչյանի «Բաների կենսագրությունից»-ը, փաստորեն, արտագրում է ևաեւ հեղինակի գիտական կենսագրության փոզեղ՝ սննակ շրջանից սիկեւի հասուն տարիքը:

Այս փաստը, հասկանալի է, ժր կարող խաբարել ներկայացվող գործի ցնդիանուր արժեքը: ցնդիակարանը՝ նրան հաղորդել է կենդանի շունք ու ղրկամիլա: թողնում ընթերցողի հետ մտերմիկ գրուցի տպավորություն: Իսկ գրուցը, մեջ գիտենք կարող է լինել ինչպես բովանակակալից, այնպես էլ ուսանողին մեծ լիքը չպարտուստող ինձնորմացիայի փոխանակություն, ուրից, կրկին, երբեմն ծնունդ է ծնվարտություն: Ահա այդ պատճառով էլ «Իրան-Նասե» արեւելագիտական հանդեսի գիտա-խմբագրական խորհուրդը որոշեց թողնել ծնուագիտի արանց փոփոխության, ճնայած, հարկ է նշել, աշխատության արանծին տեղիորն որոշ դեպքերում կարից ունեն նրա սեւակաբանական կամ, գոնե, խմբագրման: Բազի այդ, ի նկատի երբ ունեցել ևաեւ որ գիրքը խմբագրել է արժի: Վարպա Անուզեյանը եւ բարձր գևահատական տվել նրան: Ցանկացած դեպքում, Ներքեւ Մկրտչյանն ու նրա գրքի խմբագիրը Բոլոր հիմքերն ունեն այն ներկայացնելու մեր ընթերցողների դատիկ:

ԳՆՆԻԿ ԿՆՆՆՆՆՆ
Բանասիրական գիտությունների ուսուցող

«Յուրաքանչյուր բառի ստուգաբանությունը մի ճանաչարարություն է դեպի անցյալը դա ինքը պարծությունն է»:

ԱՆՆՆՆ

«Ամեն ինչ անցնում, կարարվում է ԲԱՆԵՐԻ» միջուկ ու միջոցով, ամեն ինչ կարելի է փոքրել ու գրել ԲԱՆԵՐԻ մեջ, եթե միայն կարողանանք քննել ու վերլուծել այդ ԲԱՆԵՐԸ»:

Մարտն դը-Մարտ

«Էզոնն եւս պարծության համար մի արքյուր է: այն է հնագույն, ինչպես մարդու համբարանն է իր ոսկորներով ու գանգով, հեքը դրած գնեքրով, սրերով, անանկեղնով, նկարած զարդերով կամ հավաքալիքի մնացորդներով»:

Գ. Ղափանցյան

1. ԸՐՈՒՅՑ ԱՅՆ ՄԱՍԻՆ, ԹԵ ԻՆՉՈՒ ԳՐՎԵՑ ԱՅՍ ԳԻՐԸ

Մարդու պահանջումները բավարարող անհնարաբանանքը երեսույթը լեզուն է՝ մշտանորոգ եւ անփոխարինելի: Անփոխի ժամանակներից դասնալով մարդու ուղեկնիքը, լեզուն հիմնական հարողականության միջոց է մնում ևաեւ այսօր՝ արժեքի, լազներեքի, ուրբուրեքի, համակարգիկների փեղեղիական դարում: Տեխնիկական անընդհար համալրում է մեր բառապաշարը նորանոր հասկացություններով ու բառերով: Յուրաքանչյուր գրուրի հեք ծնվում են նորանոր բառեր: եթե որեւէ ժողովուրդը առօրյայում սկսում է գործածել մարդու, կին, բնեկին, ազուն, քանկեր, պորկուրան, հրթիռ, ռադիո, առիկո եւ այլ նեան բառեր, ապա դրանք թույլ են քայիս որոշել, թե փոքր բառերն օգտագործող ժողովուրդն ինչպիսի մակարդակի վրա է գրվելու է և արդյուն է ապրում: Իհարկե, բառերը միայն են ավիկանում լեզվում, այլև ասփեճանաբար մտղացվում են: Այսօր ոչ ոք չի կամում արդե՞ն մեկ վարական քարանթություն, քանի որ գործածական է մարդիկ (այս վրտեղորը): Ոչ ոք այսօր չի հասկանա հանցիկ է ճայե փանդիկ կամ ոչ է հանդիսել թեզ լաուս փանաքիման է պրուպ անձին եւ կամ՝ պարարանց աղապա՝ գրաբարյան ձեւերը եւ կամ մեր պարթիկների բառապաշարից՝ շՆՈՒԻ ՕՐԸ (փեքրվարի 28-ն է) եւ այլն, եւ այլն «հայերեն» խոսքերը: ինչու: Արդվիներս այսպիսի ունեւն: ու բառերն արթեճանաբար մեր առօրեական բառապաշարից դուրս են մղվել: Այս իմաստով բառերը ևաեւ յուրաքանչյուր ժողովրդի պարծությունն են: եթե այդպես է, ուրեմն մարդկության պարծությունն էլ պարծություն է ևաեւ բառերի՝ մասին: Այո: Չ՛ որ մարդն է փվել իրեն շրջապարող առարկաների ու նեքուրյաների անունները, այո անուններից էլ գոյացել է լեզուն՝ հարողականվելու, բացարթվելու, խորհելու, սովորելու, արելու, սիրելու, հորդորելու միջոցը: Որեւէ քարաքակիթք երկրի քաղաքի փողոցներով անցնելիս սրիված եւ հանդիպել ցուցանակների, գովազդների, կրկնի, հայրաբարությունների՝ ԹԱՏՐԱՆ, ԲԱՆԿ, ԿՆԻՍ, ԿՆԻՍ, ՄԵՏՐՈՒ, ՅՈՒՍ, ԲԱՐ, ՕՒՍԱ, ԿԱՅԵ, ԴՈՂՈՍԱ, ՕՏԻԱ, ՌԵԿԱՄԸ, ԲՅՈՒՐՈՒ, ՎԱՐՍԱՎԻՐԱՄԱՆ, ԿՈՍՄԵԻՍՆ, ԲՈՒԿՆԻՍԱՍ, ԴՈՒՆԿ

ԼԵՒԿԱ, ՕՐԵՆԲԱ, ՇՈՒԿԱ, ԿՐԿԵՍ, ՆՊԱՐԵՆՆԵ, ԿՐՊԱ, ՌՈՒՖԵՏ և այլն: Ընդ զայն ցուցանակները ժամանակակից բազմից համայնապարկերի անխաճաչ բաղկացուցիչներն են: Սակայն ինչ զիտե՞ք մենք երանք մասին: Եթե բոլոր այս բաները պատմության թելադրանքով են հայրենիկ ցուցանակներին, ապա երանք «մեկուսան» թվականներն են ունենալու: Այսպես օրինակ, ՕՐԵՆԲԱ չէր կարող ԿՐԿԵՍից առաջ ծնվել և ոչ էլ ՏՐԱՄՎԱՅՆ ու ՏՐՈՆԵՅՐԱՅԻՆ ԿԱՌՔԻց ու ՍԱՅԼից առաջ, քանի որ առանց ԷԼԵՆՏԻՆԱՆՈՒԹՅԱՆ անխաղաղ է երանք գոյությունը: Շատ լավ: Բայց ո՞վ այդպես կտե՞ք դրանք: Իս ճիշդ են արդո՞ւք անվանել այդպես: Ինչպե՞ս են կողք-կողքի հայրենիկ միեմուսյն առարկայի համար երկու-երեք անուններ: Իրանցից ո՞րն է գարնանը հայերենը: ԿՈՒՅՆ քմ-պիկտ համար պիտի ԿՈՒՅՆԷ՞ ըմբին, իսկ ՍՈՒՐԵՆ ըմբելու համար՝ ՍՐՃՄԱՐԱՆ: Եւ կամ ի՞նչո՞ր ենք նախընտրում ՇՈՒԿԱՆ ԲԱԶՄԻ՞ց, ի՞նչո՞ր ենք խուսափում ԲԱԶՄԻ՞ը գործածելուց, մինչդեռ ՇՈՒԿԱՆ համարում ենք «մեր»՝ հայրենական: Չ՛ որ ՇՈՒԿԱՆ է մերը չի եղել և ոչ էլ ՇՈՒԿԱՆ, ՇՈՒԿԱՆ է նշանակել: Եւ հեղու ԲԱԶՄԻ՞ն էլ ետյան է ՎԱՃԱՌ-բառի հետ, այսինքն, երկուսն էլ ետյան ակնարկներով են սկիզբ առել, բայց դեղերեմով այնչառ լեզուներում, երանցից մեկը ԲԱԶՄԻ՞ը, ուշ է հանգրվանել մեր խոսակցականում և մյուս իսկ պարզաբով էր ևս «խոր»՝ զգալով և և «մեր» չէ, իսկ ՎԱՃԱՌի մերն է միայն վաղիմուտյան, առաջնության իրավունքով: Ո՞վ է պարզաբանելու այս կամ այն բառի «մերը» կամ օգտը լինելը: Ազգայնամենի՞ր: Ազգայնամուտյան՞ օգուտյունը: Օ, այդ ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ, եւ էլ կարող է պիտի պարմությունը ևս երբեմն ավելի հեռու գնալ, քան կարող են կամ զորու են ՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ու ՊՍՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ: Եւ պիտու է լեզվի շերտերը՝ պարզաբանելու համար այս կամ այն բառի ծագումը, ազգակցությունը այլ լեզուների բառերին և այսպիսով վերականգնում է որևէ ժողովրդի հազարավոր դարիների անցած ուղին, երբ դրացական հարաբերությունները հարեան ժողովուրդների հետ: Ազգացանության շնորհիվ է, որ այսօր մենք կարողանում ենք խոսել Նոյնխարանից մինչև Պորտոգալիա և Կալիֆոռնիա (պարանյում ցրված ժողովուրդների մեկ ընդհանուր մարից ծնված լինելու մասին: Այնուամենայնիվ դժբաղ կիներ ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ համար բառերի «սուզվիներում» կողմնորոշվելը, եթե չլիներ երբևէ կողքին երկրի մեծություն ՏՐՈՒԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ: Առանց երբևէ խորհարդեհրիդժվար թե կարողանար ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ մեծ-մեծակ պարզաբանել բառերի ծագումը: Այսօր ինչպե՞ս պիտի գլխի ընկնի՞նք մենք, թե ինչ է նշանակում ՆԱՅԱՍԱՆ, ՊՐԻՍՎԱՍԱՆ, ՆՂԿԱՍԱՆ, ՌՈՒՄԱՍԱՆ, ԿՐԱՍԱՆ և նման ՍԱՄԱՆ-ով ա-վարակող պերանունների-ՍԱՄԱՆ մասը: Անա այսպե՞ս իր օգուտյունն է առաջարկում ՍՏՈՒԿԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ պարզելով հայերեն վերոիշյալ պերանունների-ՍԱՄԱՆ մասնիկի ազգական լինելը ռուսիների շտա, стоить, стоянка, стой բառերին (որոնք իմանական նշանակությունն է «մտալ, կանգնել, կանգնելու, մնալու փոխ»), ուստի ևս հայերենի կապը ռուսերենի հետ: Ինչպե՞ս, այսպես նեշք որ չարկարկում ամեն ինչ, առավել ևս լեզվաբանության մեջ: Դեռևս մնում է պարզել, թե ինչպիսի՞ ազգակցական կապերի առարկան են այդ նմանությունները, մա՞րկ լեզվից (հույնկերպարան նախալեզվից) մնացած ժառանգության արդյունք են դրանք, թե՛ մեկը մյուսից է փոխ առել ինչ-որ ժամանակ հարևանության ընթացքում: Եթե այդպես է, ապա ո՞ր դարում, որքե՞ն՞-Արարե՞ք, կարձև

մենք շեղվեցինք Մուսրի խոսքից ևս արժեն բառերի կենսագրություն ենք պարզում:

Ողբան, ինչ եղարակներ է հերպայնում այս գիրքը, պարանել հայերեն լեզվի անջակարգի մասը դարձած մի քանի հարյուր բառերի ճակարարի մասին, ցույց տալով երանց ծագումը, երանց բուն հայերեն կամ օտար լինելը, առաջնորդել ընթերցողին դեպի լեզվի ակունքները և այսպիսով ճարտեսն պահպանելու և չօրարացնելու համար դալ անխաճաչը գիրքիկիրքը:

2. ԸՈՒՆԵՇՈՒՆ ԿԱՍ ԸՄԻՒՒ ԼԵՇՈՒ Ե ՊԵՏԶ ՄԱՐԴՈՒՆ

«Քանի լեզու գիտե՞ք՝ այնքան մարդ են»... սառն է հայրենական ժողովրդական առգրվածքը: Ազգուների ինտուգությունն անխաճաչ է մարդուն, սակայն քանի՞-ալ: Լույննակ քարի դարում մարդը չէր կարող բավարարվել մեկ լեզվի ինտուգությամբ: Չ՛էր որ նա պիտի բացատրվեր հարեան ցեղերի հետ, և այստեղ ձեռքերի ու շարժումների մեկ «լեզուն» երան հազիվ թե բավարարեր: Մարդկության զարգացման հետ մեծագույն նաև օտար լեզուներ սովորելու անխաճաչությունը: Եւ ոչ միայն սովորելու, դրանց փրկապետելու, այլև դրանք ուսումնասիրելու անխաճաչությունը: Նիս աշխարհում, միջին դարերում և մեր ժամանակներում հայրենի են բազմաթիվ լեզուների փրկապետող մարդիկ: Նիս Միջագետքում նման մարդկանց անվանում էին ՊԱՐՈՒՄԱՆ-ներ, որից էլ հայերենի ՊԱՐՈՒՄԱՆ, ՊԱՐՈՒՄԱՆԻՉ, ՊԱՐՈՒՄԱՆԵՆ, քանիցը: Միջագետքյան մշակույթից այս քաղը, ճանապարհորդելով լեզվից լեզու, երկրպական ժողովուրդներին հասավ ԴՐԱԳՈՒՄԱՆ ձեռով: Միջին դարերում մեծ ԴՐԱԳՈՒՄԱՆՆԵՐԻ կամ ՊԱՐՈՒՄԱՆՆԵՐԻ համբավ ունեին հայ թարգմանակարները: Անտապ թարգմանակարները խոսում էին երկրպական և այսպիսին մի քանի լեզուներով: Երանցից մեկի մասին գրել է գերմանացի հայրենի գիտնական Մանկեղ, որին վկայաբեղելով, Ն Անտապից նշում է երան 98 լեզուների գիբակ լինելու մասին: «Դարձում են, որ՝ Պոնդոսի թագավոր Միկիրայ Պոնդոսից գիբերի իր թագավորության ներքո գրեթե կոլկասյան շար լեզուներ: Գուցե նա ցարխանդուխյան թվար, եթե մեր ժամանակներում ՊԱՐՈՒՄԱՆ (թագմանիկու) անվանակցությունների կամ լեզվաբանների օրինակներ չունենայինք: Այսպես օրինակ, միջագետքյան լեզուներ հորինվածքից մեկն էր Շայեղը, որն իր հետարած լեզուն անվանելով ՎՈՒՄՅՈՒՆԻԿ, եւ գիբերի 65 լեզու: Իսկ մեր դարում ԱՄԱՆ թարգմանակարության տեղմանական Ջորջ Շնիպը խոսում է աշխարհի բոլոր երկրպական և պարզական, սեմական, թուրքական, իսլամական, հնդկարևելյան, գերմանական, հին և նոր եբրայական, աֆրիկյան շուրջ 69 լեզուներով, ինչպես նաև փրկապետում է ԱՐԵՄՏԱՎԱՅԻՆԵՆՆԸ ու ԱՐԵՒԵՆԱՎԱՅԻՆԵՆՆԵՆԸ: Բայց ոչ բոլորին է բնութայուն օժտել լեզու սովորելու ունակություններով: Անա այս պարնառով է լեզվաբաններին սկսեցին միջազգային լեզու հորինել խոցումորենը վերացնելու նպատակով: Նախեւ նկան Վոլայայից, Բոլոյի-Էնգիլլը, Եսթրան-կու, որ լին թփշի Ջամանեռփի մրտապարսկան արդյունք էր: Այսօր ամենապարսաված այս միջազգային լեզվով՝ Նախարարայով «խոսում են» (այսինքն գիրքին) աշխարհում ընդամենը 40-45 միլիոն մարդ: Իսկ դա շար աննշան թիվ է, եթե նկարի ունենանք երկրագնդի չորս և կես միլիարդից ավելի բնակչությունը:

Որքան ժողովուրդների միջև գոյություն ունեցող լեզվական պարսկերը չվերացավ արևմտալեզու միջազգային լեզու արևելքում: Իսկ ո՞րն է ելքը:

Լեզուներ սովորել: Չ՛ որ միջոցներ են ժամանակ է պետք լեզվից լեզու գրավարություն թարգմանելու համար, եւ որքան էլին ծախսվի, եթե ժամոքի լեզուներ իմանային: Իսկ քանի՞ լեզու է պետք մարդուն մեր օրերում: Որքան շար պիտան լավ: Ուրեմն՝ իմաստուն է հայ ժողովրդական ասացվածքը՝ քանի լեզու գիրեն՝ այնքան մարդ եւ:

3. ՊԱՏՈՒԻՅՈՒՆԸ՝ ԱՍՈՒԳԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆԸ

Տայերենն աշխարհի հարուստ քառալեզու ունեցող լեզուներից մեկն է, որի բառերի ծագման հարցով գրագիրն են ինչպես հայ, այնպես էլ օտարազգի բազմաթիվ լեզվաբաններ: Տայերենը նման է մեծ գերեզման, որոնք որքան հեռվից են գալիս, այնքան շար վրակներ են ընդունում: Տայերենն իր կազմավորման եւ զարգացման ընթացքում շփվել է բազմաթիվ լեզուների հետ եւ զարմանալի էլ, որ նրա աստապաշարում առկա են փոխառյալ բազմաթիվ բառեր: Դրանց մեծ մասն բայտ արդեն գոյություն ունի այլ լեզուներում, որոնցից հայերենը փոխառել է Տայերենի անցած հարևան լեզուների բառերը ճանաչելու համար անհրաժեշտ է ոչ միայն ներկա հարևանների լեզուները գիրենալը, այլև հին հարևանների, որոնց լեզուներն արդեն մոտած են, այսինքն այլ լեզուներով խոսող ժողովուրդներն այլևս չկան: Նման հին արեւելյան լեզուներից են՝ ակկադիերենը, որի բարբառները կամ փարսեպոլիսից են ասորիերենը եւ բաբելոնիցը, իտալիերենը, խեթերենը, էլամերենը, արամեերենը եւ այլն, որոնց իմացությունը հնարավորություն է վալիս մեզ պարզել հայերենի քառազաննի շար բառերի արդեն մթազանձ իմաստները: Այս թե ինչու մենք հաճախ ենք դիմելու անցյալին, ՚հին Արեւելքի քաղաքակրթություններին, որոնց հետ հազարավոր թելերով անբաժանելի կապված է հայ ժողովրդի պատմությունը: Որպեսզի ճանապարհորդին դեպի հայ ժողովրդի անցյալը, անպայման պիտի անցնեն հարևան երկրներով եւ հարկապես Տալլորսից հարավ, Եփրատից արևմուտք ու հարավ, Արաքսից հարավ՝ հին- հին ճամփաներով, անհղ իրադարձությունների ակնաբանների միջոցով, հասնելու համար մեր պարմության ու մեր լեզվի արևելքներին:

Այս ճամփաների արժեքը շար լավ է գնահատել ամենայն հայոց բանաստեղծը՝ Թումանյանը, գրելով իր նշանավոր քառաբողոք.

Նի ճամփաներ, ճամփաներ... Ովքե՞ր անցան ձեզանով... Ինչեր ասես, որ չեն փրսել այդ ճանապարհները, թանկարժեք իրեր, համեմունքներ, մեղաքս, զարդերներ, գալերներ եւ հեկուզակների ավելիչ արշավանքներ, ժողովուրդների մեծ ավազիտ: Եւ ամեն մի քարավանի ու արշավանքի հետ նաեւ հեքքեր էին մտնում հայերենով՝ բառեր, բառեր... Ուրեմն բառերը նաեւ պարմություն են: Իսկ պարմական Տայաարանի փարսեպոլի կամ նրա մոտով որքան է մեծ ճանապարհներ էին անցնում **Դարսիի Արքայական մեծ ճանապարհը**, որը սկսվելով Չինաստանի խորքերից՝ Տայաարանի վրայով հասնում էր Եվրոպայի մայրուկները, **Հոմեական մեծ ճանապարհը**, որը սկսվելով Հոմից՝ ձգվում էր Տայաարանի վրայով Դարսկաարան եւ ավելի հեռու, **Մեդաքսի մեծ ճանապարհը**

եւ օրանց հետ միասին ավելի պակաս հայերի այլ ճանապարհներ, որոնք էլ հենց պարմություն են հիմա:

4. ԼԵՉՈՒՆ ՈՐՈՒՄԵՆ ԱՆՅԱՍԻԻ ԲԱՆԱԼԻ

- Դու սիրո՞ւմ ես ճանապարհորդել, - հարցրի մի անգամ ընկերուց: - Այն էլ ինչպես, ինձ համար ճանապարհորդելը զերազույն հաճույք է, - պատասխանեց նա, - սակայն միշտ ինչ-որ բան խաղաղում է... - Իսկ եթե ես առաջարկեմ այնպիսի մի ճամփորդություն, որ եղբ ոչ մի բան չխաղաղարի՞

- Իսկ ո՞ր կառաջարկիք, հա, երևի դեպի ապագան: - Դչ թե դեպի ապագան, այլ դեպի անցյալը, - չկարողացար ճիշտ կռահել, - շարունակեցի եւ: - Ինչո՞ւ հարկապես դեպի անցյալը, եթե դեպի ապագան է ձգարում մարդկությունը:

- Դեպի անցյալը, ուր մեր արմարներն են, դեպի հայ ժողովրդի ու նրա հարեւանների անցյալը:

- Այլ դեպքում արժե, քայց ինչպե՞ս պիտի գնանք այդ անցյալը, որքե՞ր են խորհրդավոր անցյալի բանալիները, ինչպե՞ս պիտի բարձրացնենք պարմության բաներ վարագույրները, որոնց երևում որերգություններն ու գաղփածները կան ծածկված: Կարո՞ղ ենք գրե՞ս այլ դեպքի ուղիս բանալիները:

- Այլ, սիրելիս, անցյալի գաղտնիքների բանալիները զխորությունն է փալիս մարդկանց: Եւ դեռ ոչ բոլոր գաղտնիքներն են բացված մարդկության առջեւ: Դու լսե՞ր ինձ «մեռած» լեզուների մասին: Այլ լեզուները անհամար գաղտնիքներ են թաքցնում իրենց մեջ: Անա այդ գաղտնիքները բացող բանալիներն են մեզ պետք, եւ որքան շար-շար են: Դու գիրեն, թե ինչպես էին կոչում Փոքր Այսպ թերակղզին հին հույները:

- Այլ, **Անպոլիս**, այսինքն՝ **Արեւելք**:

- Ճիշտ է, քայց նաեւ **ժողովուրդների արքանոց**: Ինչո՞ւ: Թեքես նրանց իրավացի էին, որովհետեւ աշխարհի ոչ մի փարսեպոլիս արքան ժողովուրդներն միմյանց չեն փոխարինել, որքան Փոքր Անպոլում: Փոքր Անպ թերակղզու երեք կողմերը ծովերն են ողողում, իսկ նրա չորրորդ կողմը՝ **որդեղից արևուն է ծագում, Տայաարան է՝ Արեւմտեան**: Հայրմանալիսերն իրերգվալան է եղի այս թեքակղզու ժողովուրդների ճակագրագիրը, այդ թվում նաեւ հայերինը: Եթե միայն թվարկել փորձներ այսօրեւ պարսուն ու անհրազեւած ժողովուրդների անունները, ապա մի ամբողջ պարբերություն կլինի: Այն դեպքում, երբ, սանքը, Եղևպատի նման հին պիտության փարսեպոլում, հինգ հազար փարսկա մեզ ծանոթ պարմության ընթացքում հերթափոխվել են ընդամենը երկու-երեք ժողովուրդներ՝ հին եւ գիպրացիք, դպրիները եւ արարները: Միջպիսե մեզ հայերն իրերգվալական ժողովուրդների ցուցակը կազմելիս, դժվար թե կարողանանք լրիվ հիշարակել բոլորին: Իսկ ո՞վ կօգրի մեզ իմանաու այդ ժողովուրդների անունները: Միայն սեպագրի արմանազույգությունները, որոնք սրված են Կապադոկիայից մինչև Տայաարան ու Միջագերքից մինչև Դարսկաարան ընկած փարսեպոլներում: Եւ այսպես՝

Սեպագիր խթաններն արձանագրություններից իմանում ենք, որ Անադոլիայում մ.թ.ա. 2-1 հազարամյակներում բնակվում էին խաթեր, խեթեր, կասկեր, հասարացիներ, լուվացիներ, սպարացիներ, կիզովալանացիներ, խուտիներ, աքադացիներ, միարանիներ, գինեբերներ, մուշկիեր, բաբելացիներ, արձավացիներ, նաիրի երկրների ժողովուրդներն և ավելի ուշ (հունա-հռոմեական արդյուրների համաձայն), փոչազացիներ, փրոյացիներ, փրոյացիներ, փաբլագոնացիներ, լիվիացիներ, լիվիացիներ, գապաթացիներ, բուսթանացիներ, թրակացիներ, ճաներ, հույներ (բյուզանդացիներ) և այլն: Իսկ միջին դարից (11-րդ դարից) նաև Միջին Ասիայից եկած սելջուկ-թուրքեր, օղուզ-օսմանական քուզլուական ցեղեր, որոնք հերթապատմ կամաց-կամաց ոչնչացրին փրեզարիականների կամ բաշի թուրքացիներ: Ին այսպես Անադոլիայի ժողովուրդներն և ոչ մեկի լեզուն բայի այս պարամբումն չի հնչում:

Իսկական բոլոր այդ հիշարակված ժողովուրդների լեզուներն էլ մտնել են, և Անադոլիան իզուր չի կոչվել նաև «**ժողովուրդների գերեզմանոց**»: Այսօր, սակայն, այդ գերեզմանոցի վրա մի ցուցանակ է կանգուն, վրան գրված «ԹՈՒՐԻՔԻԱ»: Ինարկն սա **փայտանագիր** չէ, բայց առես հնչում է որպես փայտանագրի փայտանագիր, զի ժողովուրդների գերեզմանների վրա է հիմնվում...

Ժամանակակից Տոմսի կենտրոնում ներսի պես ուշիկ մի փոքր է դեպի ԿՈՒՆՍՏԱՆՈՒ փրանում: Այնտեղ հսկայական պարի վրա նաև Տոմսի աշխարհաբարկան քարիդեզներն են քանդակված: Այս քարն փառաբաղությունը ամենագուր ժամանակի առջև դիտ կանգուն են մտնում: Արևաբ ոչ միայն «ԿԱՆՆԵՐ» են Տոմսի նվաճող զեմերի ասիանների, այլև Տալասարների ասիանների: Այդ պարի վրա հավասարության նշան է դրված երկու անունների միջև: Զարարել է նվաճարական մասի վրա գրված է ROMA՝ Տոմս, իսկ Փոքր Ասիա թերակղզու վրա, մինչև Դարվաթարան բնված փարսերում, գրված է ARMENIA, այսինքն **Տալասարան**:

Որքան էլ թուրք պարզաբանները ճգնեն հերքել «ՆԱՅԱՍԱՆԻ ցրյույությունը ՆԱՅԱԿԱՆԱՆ լիեռաշխարհում» «նորացույթ» փառերով նեղալիտված պարսկական մարտնչելով մարդկությանը, սեպոց են այս հարցում: ՀՈՒՄԻ քարի քարիդեզներից, սեպագիր կապի օախիկներից, Բեհիպատունի բարձունքից ՆԱՅԱՍԱՆԱՆ անունը ցնցվել են կարող...

Տոմսին ծնողն նկարող ՆԱՅԱՍԱՆԱՆ... «ԿԱՄՈՒՐՆԱՆԵՐ ԶՆԱՆՈՒՄԻՐՈՒ ԱՐԱՐՈՒ», ակնամանքով են լցրել հարաբար Տոմսին ներքողներ ձուռն պարմարանների սիրբը: ՀՈՒՄՈՒՆ ԵՆՈՒՆԱՆ ձնքողով ԹԱԿ է գրել հայոց ՏՐԱՍՄ թագավորի գլխին, թեևս դրամների վրա գրելու գեղով ARMENIA CAPTA, Դարվաթարան միջոց էլ ԱՐՅԱՍԱՆ է գրվել, բայց դարաշրջանը զեմերի անունով է կոչվում, այն բնութագրվել է որպես ԶՄԻՔ ԴԱՐ, ԲՈՒՐՆԵ ԴԱՐ, ԵՐԿԱԶԵ ԴԱՐ... Իսկ հիմա արդեն շարք է դիվարացել գործը...

Ո՞ր դարում ենք մենք: Ինչի՞ դար պիտի առվանենք մեր ժամանակներից, կրք մարդիկ սպանում են միմյանց ամեն ինչով՝ ՎԱՌՈՒՐՈՒ, ԱՋՔԵՐՈՒ, ԳԱՋՈՒ, ԲԱԿՏԵՐԻԱՆԵՐՈՒ, ԱՏՈՄՈՒ... Իսկ մենք ճեմք շեղվում արդյուր մեր կյանքից: Ո՞չ: Տալանախուր համար, թե որպեղ ես դու գրվեցում, արիպված ես նայել ե՞ս եր,

6. ՇԱՆ ԱՐԱՍԻ ԳԻՏԱՓՈՐՁԸ ԿԱՄ ՈՐՆ և ԱՆՈՒՐՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ԱՆՋՈՒՆԱԿԱՆ Մարդկությանը հին դարերից սկսած հուզել է այն հարցը, թե ո՞ր լեզուն է ամենահինը կամ «արվամարտը» և կամ մինչև Բաբելոնի աշրարակալությունը ի՞նչ լեզվով են խոսել մարդիկ, իսկ հետո քանի՞ լեզու է առաջացել և որոնք են այդ լեզուները: Այս փնտախենց շարք հիշարարարան է 17-րդ դարի հայ պարսից Զաքարիա Մարկավազի Դարվաթարան մեջ զերեդված գրույցը Շահ Արափի կարգաբան փորձի մասին: Նա գրում է, որ Շահ Արափ ոչ միայն գրաբար է թագավոր է եղել, այլև հերարարողվել է զանազան գրույցներով ու պարսկություններով, հաներկների լուծմամբ, կարակներով ու հավանների ընկույթամբ: Իր արվագառու հեղա ես մեկ անգամ այսպիսի գրույցների ժամանակ ընտարվում էր այն հարցը, թե ո՞րն է աշխարհի ամենամոխ լեզուն և ո՞րն է արդյուր եղել Արափը փրված լեզուն Արափում: Արափ շրջապարտը արվագանի միակարծիք չէր այս հարցում: Ոմանք ենթադրում էին, որ Արափն լեզուն եթովպերենն էր, ոմանք էլ ենթադրում էին, որ հրեաների լեզուն էր, այսինքն եբրայերենը եւ այլն եւ այլն: Այս բոլորը լսելուց հետո Շահ Արափը մարմնից երկար է, կանչելով Արափ-բեկ իշխանին, կարգաբան այսպիսի զեռն. «Տալանքը Արափանում գրվող բոլոր երկը Շահի ձեռքը մտնողների, որոնք դիտես չեն խոսում ձուռներից հեղ, փակիք մի սեպակում: Խոսքով պարսիցիք մտնողների բնավ իրենք երեխաների հեր ժուռել և անգամ հայացողով չկարող: Միայն նրանք թող կարծք վրան իրենց զավակներին, լույացեն, ինամեն և զիջներեք ընեն իրենց երեխաների հեր, սակայն ցերիկները զարեցեք մարերից երեխաներին: Երբ այս երեխաները խոսել կանեն, մենք կիմանանք, թե ո՞րն էր այն լեզուն, որ Արափը փրվել էր Արափն»: Արափ-բեկը կարգաբան Շահի հրամանը, Արափանում գրավ 7 քրիստոսյան ժողովուրդների՝ հայ, հույն, ատաղի, լատին, վրացի, բուլա և 13 այլազգի երեխաներ: Եուրք երկու փարի ներքինների հսկողության փակ այս երեխաները մեկուսացնելին արաբաքին աշխարհից և իրենց մարերից, որպեսզի ոչ մի բան չկան ու չաղորդեն ձուռների խոսած ինչանեղով: Ինարկն, այս երեխաները միմյանց հեր խոսալիս ինչ-որ բացակալություններն անում էին, միմյանց հեր կրկում ու լալիս, սակայն միասնական հասկանալի ոչ մի բան չկան չէին կարողանում արգաբանել և, ինչպես Զաքարիա Մարկավազի է ասում. «Եւ չիք փարոյ միոյ արձակցելին լեզուս յոգարաք, և անա և ոչ մի էր լեզուացն, այլ լիտական և ինչ-ինչ»: Ին մեկ լուրի այն բացվելին երանց հոլովոր լեզուները, բայց լեզուներից ոչ մեկը չէր, այլ՝ բարբարական և կորսարված: Շահի կողմից ասանված լեզուամանածոր երբ լույցավ, արվագառու հեր միայնի Շահ Արափը կավ փորձի արդյունքները փրեսելու: Նա հրամայեց բացել փակ սեպակը և ցույց տալ երեխաներին: Նա իր հեր բերել էր ջամիլ, և հրամայեց նա լցնել երեխաների առջև: Երեխաները արդյուրակով և գուռան-ցույցներով վրա ընկան ջամիլին և միմյանց բարբարոյ, ճակով, ճարով սկսեցին ուրբ: Մարկավազի խոսքերով ասած, Շահի լույց «գրվածական խոսա նոցա» եւ, ինչպես փրված փորձի արդյունքից, հրամայել լեզուր բոլոր երեխաներին մրենե վերցնելը, որպեսզի «զի մի անցանք բարբարոյ այդ»: (Որպեսզի ջրազանան այդ բարբարոյ: Արափ-բեկը, ավելի մարդասեր գրվեցում, այդ դրաման հրամայեց ի կարգարում և բացուն հանձնում է երեխաներին իրենց ձուռներին, որպեսզի երանց կարողանան ամուրի իրենց մայր

րենի լեզուն և վերապատան իրենց ժողովրդի գիրկը:

Չաբարիա Մարկովաիցի իրեն իմ է, որ այս դեպքը պարծող Նավոյ ճառի վարպետի մարկոս է եղել, իսկ նրա հորեղբայրը՝ այդ մանուկներից մեկը, որը հեղափոխում սովորել է մայրենի լեզուն:

Այս կենսային գիտափորձը ապացույց է այն բանի, որ լեզուն և վերապա-
րկումն մի պրեդիկատ է մարդու կողմից: Այսպես տրամին երեխաները ա-
ռանց ձեռողների օգնության էլ պիտի սովորեն լեզու, և բոլոր ժողովուրդները
պիտի խոսեն մեկ լեզվով:

7. ՉՐՈՒՅՏՆԵՐ ԼԵՉՎԻ ՕՍԳՄՍՆ ԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Մարդկությանը հուզող հարցերի թվին է պարկանում լեզվի առաջացման
հարցը, որի ծագման վերաբերյալ բազմաթիվ գիտնականների կողմից բազմա-
պիսի վարկածներ են առաջ քաշվել:

Նիս աշխարհի ժողովուրդների մոտ այն կարծիքն էր սերտված, որ **Ասորված**
է լեզուն քվել մարդուն: Այդ նույն պետությունն է արձանագրված է Մուրջ
Գրքում Ասորվածաշեջում: Սակայն հեղափոխում այդ տեսակների վրա սկսեցին
կասկածել, քան որ մարկոսն մի մտալ մյուսին չէր կարողանում հավանալ:
Կարց է ծագում. էթն Ասորված է սերտնել լեզուն, ապա ինչո՞ր բոլորի հաստի քն-
հանդր մի լեզու չէր քվել:

Իհարկե, Ասորվածաշեջը պարարտի է պարարտանա այս հավատության
պարճանաբանության համար: Ասորվածաշեջը քարքեր լեզուների գոյություն-
ը պարճանաբանում է դարձյալ սարվածային միջամտությանը. քանի որ մար-
դիկ հանդգնելն էին ընդլվել Ասորն դեմ սկսելով Բարքոնի աշարասկաշինութ-
յունը: Ասորված է մարճեց խախտն այն փոխելով նրանց լեզուները:

Բայց մարդկային քրաճանախությունը չէր կարող հաշտվել նման հիմնավոր-
ման հետ: Եւ որնում էր դարկել, լեզուների և լեզվի ծագման, նրանց սերտնման
հենքարկի պարճանոները: Եւ ահա հայրենիցն իտաճող տեսությունները: Ռ-
մանց կարծիքով լեզուն մարդու բնածին հարկություններից մեկն էր, որի ան-
բաճեղությունը ուներ նա, ինչպես ուրբուր և խնդուր քրաճանց էր: Այս դեպ-
յուն էլ առաջատում էին այս հավատությունները: Երբ այսպես է, ապա ինչո՞ր ձեռ-
կաց կամ որոշ վարքից հասնելուց հետո ինքնաբերաբար չէր կարողանում տո-
րուր լեզու, այլ այն ձեռք է բերում ժամանակի ընթացքում: Բացի այդ լեզվաբան-
ներից ոմանք էլ այն պետությունն էին առաջ քաշում, թե լեզուն առաջացել է հիմ-
նականում բնածայնական երեսույթների ընդօրինակումից, այսինքն մարդը բա-
ուր է հնարել շրջապարից լայմ ձայնաբերությունների նմանությանը՝ պարճենե-
լով կենդանական աշխարհի ու բնության երեսույթների աղմուկը, ճիչերը կամ
նկարագրելով դրանք: Իհարկե, այս կարգի բանքի բոլոր լեզուներում էլ կան, ինչ-
պես օրինակ՝ ԿԿՈՒ, ԱԳՈՒՄԷ, ԽՐԻՒՆՏ, ԾԻՎ-ԾԻՎ, ՄԿՎՈՅ, ՇՇՈՒՏ, ԹՇՇՈՏ, ԲՈՎՈՅ, ՎԱՅԵՆ, ՃՈՒՈՅ, ՇՈՒՆՆ, և այլն: Սակայն ինչպե՞ս պիտի
բացատրել այս դեպքում այնպիսի բանքի առաջացումը, որպիսիք են՝ ԵՄ,
ՊՈՒ, ԱՄ, ԱՅՐ, ԲՈՒՐ, ՏՈՒ, ՍԵՒ և այլն:

Ինչ խոսք, այսպես կա ճշմարտության ինչ որ-մաս, սակայն նման բանքը ու-
զածով լեզվի բառապաշարում մի բանի փասելակից այն կողմ չեն կարող անցնել:

Ոմանք էլ գրկում էին, որ լեզուն հիմնականում առարկայի և նրա անվան-
ման միջու, եղած կապի դրսեւորման արդյունք է: Բայց այս դեպքում էլ հարկ էր
առաջանում պարասխանել. ինչո՞ր մի լեզվով ջուրը ՋՈՒՐ է, մյուս լեզվում՝ ՎՈ-
ՂԱ, երրորդում՝ ԱՔՈՒՎ, չորրորդում՝ ՄՈՒ, ՄԱՅ, հինգերորդում՝ ՎԱՍՍԵՐ, վե-
ցերորդում՝ ԱՐ, յոթերորդում՝ Օ և այլն: Օրինակ, ինչ կապ կարող է լինել առար-
կայի ու նրա անվանման միջու, երբ միևնույն հնչողությունն ունեցող բանքի
հանդիպում ենք աշխարհի քարքեր լեզուներում, որոնք քարքեր ինասաներ ու-
նեն: Նման բանքի քիչ չեն նաեւ հայերենում, օրինակ՝ ԱՅՐ-ը, եւ՝ քրաճանցն է եւ՝
«քրաճայր», ԿԵՏԸ նշանակում է եւ՝ «կեր ձուլ», եւ՝ «պիճակը», եւ՝ «միջակալը»,
ՓՈՂԸ նշանակում է եւ՝ «դրան» եւ՝ «խողովակ», ՎԵԳԸ նշանակում է եւ՝ «վեճ,
կրիվ», եւ՝ «լուճ, ճանը» և այլն:

Ընդհակառակը, բոլոր լեզուներում էլ նկարգում է միևնույն բանի քարքեր
ինասանելով հանդես գալու երեսույթը, ինչպես ունենք արեւելասլաբերենում
«ԵՐ՝ ԳԱՄ «ցած լցնել», իսկ արեւմտասլաբ բարբառներում «վեր բարձրանալ»
կամ գրաբարում ՊԱՐԱՊԵՆ «գրապվել», արդի հայերենում նաեւ ՊԱՐԱՊ-ը
ձեռք է բերել «անցքաղ, դարարկ» նշանակությունները: Տարբեր լեզուներում
միևնույն հնչողությունն ունեցող բանքը ունենում են բոլորովին քարքեր կամ
հակառակ նշանակություններ, ինչպես օրինակ՝ հայերեն՝ ԶԷ «չ», չխմբով «ա-
յո», հայերեն ՆԱԽ «առաջ», գերմաներեն «հետ», հայերեն ՆԱ «նա», անդրիկ-
յան չինարկ լեզվով՝ «ես» և այլն:

Ընդհուրով լեզվի ծագման վերաբերյալ եղած ենթադրությունները, կարել է
կուպիտ ձեռով ընդհանուր հայտարարի բերելով բոլորն, ասել, որ յուրաքանչյուր
լեզուների մեջ էլ կա ճշմարտություն, որովհետեւ լեզուն չէր կարող լինել բնա-
ծին եւ չէր կարող առաջանալ վերը նշված միայն մի պայմանի արկայությամբ,
այլ թերեւս հիիշյալ բոլոր գործոնների արկայությամբ, քանի որ Լեզուն արդ-
յունք է երկար ու ձիգ դարերի մարդու գոյության: Ուստի բանքի առաջացումն
և լեզվի զարգացման պարճության մեջ դեր են խաղացել եւ՝ նմանաձայնու-
թյունները (կամ բնածայնությունները), եւ՝ մանկական թոթոզանքները, եւ՝ առար-
կաների հարկանիչները, նրանց ինչ նյութից բաղկացած լինելը, եւ՝ պարզա-
կան անվանումները: Օրինակ, հայերենում ՊՈՄԻՐՈՒՆՍ սկսեցին անվանել ԼՈ-
ԼԻԿ, որը հայերեն բառ է և նշանակում է «ողորկ, կորիկ, փայուն», այսինքն
նկարի ասելով առարկայի միայն արքաքին հարկանիչը:

Պարճության ընթացքում մարդը հնարել է տարևոր գործիքներ, առարկա-
ներ, միաժամանակ կարարկագործելով հենքը, ճանաչելով նոր երեսույթներ և
մարդկանց միջու սերտված սոցիալական հարաբերությունները, հնարել է
դրանց արքառապարող բանք, դարճվածքներ: Այս պետականից յուրաքանչյուր
հիմնույն լեզվի արդի վիճակն ավելի է կարգապետ ու ճոխ, քան նախորդ դարե-
րիցը: Լեզուն մարդու մարդսցման պարճությունն է, նրա անցած դարերի պար-
ճությունը, բայց այնուամենայնիվ ո՞վ է հորինել լեզուն...

8. ՌԿ Ե ԶՈՐԻՆԵՆ ԼԵՉՈՒՐ

Լեզվի ծագման, նրա կարարկագործման հարցերը ընենիպ չպիտի է մոտ-
տալ նաեւ անհարկների դերը: Անհարկներն են հորինում օրորցակները, ման-

կական թողովմանը բառերը (մանուկների) հեղինակակցությանը, հանգուցյալների վրա ապավ որդերը, աշխարհաբային երգերը, ծաղրական խաղիկները, վիճակահանության քաղաքիկները (չանգույզները) և այլն: Թեքուս, այս երևույթի առաջինը նկարագրները եղել են Միջագետքի ամենասին գրավոր լեզուն հորինող ՀՈՒՄԵՆՆԵՐԸ, նրանք անընդհար սեպագիր ասիկների վրա կիչարարկում են էՄԵ ՄԱՒ «կանացի լեզու» (կամանց լեզվով) սրբաանարությունը:

Այսօր էլ գրագարարներ իրենց պիտանում են աստրակային, գործիքին, դեղամիջոցին, զգեստին, նյութին փայխ են նոր անվանում նախորդներից փարքերու համար: Տվյալ աստրակայի անվանումը, եթե դուր է գալիս հասարակությանը, ընդունվում է և ձեռք է բերում ապրելու իրավունք: Բայց պարտաժամ է նաև հակառակը, եւ նոր բառը հասարակության կողմից չի որդեգրվում, գոյության ուղիղից չի սրանում (անբարեմեծ կամ երկար լինելու, դժվարըմտնելի կամ մեկ այլ բառի հետ շփոթելու, ու անարժանար լինելու պարճատու):

Անս մի օրինակ նման լեզու սրելով ամեարներին մասին, որ պարտում է ֆրանսիացի ԵՄԳԵՆՆԵՐԸ իր «Լեզվաբանություն» զրգում բաղիվով իր հայերենակից ճարտարիպետ ԿՒԿՏՈՐ ՌԸՆՈՅԻ հուշերից մի դիպված (էջ 242):

«Կիրոսը Ռեյուն երկար ժամանակ ապրել է Նարալային Անթրիկայի ԲՈՏՆՎՈՒՄ ընդի մեջ եւ անս ինչ ինչ կողոպտյան է են անվանարես եղել: «Երբ մեկը հանդիպում էինք ճանապարհին սրբւտ եւր աստրակայի, մեզ ընկերակցով փայտեկներից մեկը բարձրանայն սառւտ էր ՄԻ ԲԱՐՆԻ հանկարծական գաղափարից մղված, մտաները ծիծաղով եւ գոռոցոցներով կրկնում էին այդ բառը, որով ընդունվում էր այն ընդհանուրի կողմից: ԲՈՏՆՎՈՒՄՆԵՐԸ, ծիուն քեսնելով, նրան արվին ԿՐԱՅՆՆԵՑՈՒՆԵ «զգույն անուներ» անունը, եզին ԳՈՒԿԵՎԻԻ «որք ճոված»: Էշին՝ ՄԳՈՅՈՒՆՆԵՕՐՈՒՆԵ «երկարակամը կենդանի» անունը եւ այլն»:

Նման ուղի են անցել նաեւ այսօրվա լեզուները, նրանց բարբառները: Ու թեւս անմասններ են հորինում լեզուն, բայց դս ակրի հավանություն գրի ժամաների կողմից: Նասարակության հավանությանն արժանացած բառերն են միայն ապրում մարկիանց շուրթերում, լեզու եւ խոսք կերպրու գործում մեծ դեր ունեն ԲԱՆԱՍՏԵՐՆԵՐԸ, այսինքն նախինքն ԶԵՐԹՈՂՆԵՐԸ:

ԲԱՆԱՍՏԵՐՆԵՐԸ նախ նշանակում է ԽՈՒՄԸ, ԲԱՆՆ ՍՏԵՐՆՈՒՆ Եւ ապա՝ ԳՐՈՂ՝ հանգուցիվ կամ զախմած սրբանակիր հորինող:

Այսօր շար սովորական են դարձել ԱՄԻԻ՝ ԵՐԿԻՐ, ԱՄԻՐԱՆ ԱՐԻԲ, ԱՄԻԻԻ ԱՇԵԱՐԸ, ԱՄԻՐՈՒՄ՝ բառերը ԱՅԱՍԱՆ Եւ ԱՅԱՐՈՒՄ՝ հասակցությունների համար: Մակոյն ընդամենը մի քանի փառանայակ առաջ էր, որ մեծշաղի անուրջներում դեղադր մի բանաստեղծ՝ անսվ լեզուն սրբով, գոչել,

«Հողս, վայանս ԱՄԻՐԻ... (Վ ՏԵՐԳԱՎ) Առաջին անգամ... Եւ ընդմիջը մնաց այն մեր լեզվում: Կարծրալ առաջինը եւս գործածեց ԱՄԻՐՈՒՄ՝ բառը Բարակիլյան ԱՄԻՐՈՒՄՆԻ ինձ ժայռաց... մի հայուհու ծոված բանաստեղծության մեջ: Հայրը հազար փայլի առաջ Նարեկացին սրելոծեց ՄԻՇՎԱՆԻՍ Բաղը՝ մտնելով անկարգան բառագանձի մեջ եւ նման հայրուրավոր այլ բառեր, կերպրու եւս իկրպում նորանոր բառեր լեզվի դարբինները՝ դարձնելով այն հայոց սեփականություն: Այսրեղ մեք խոսեցինք միայն մեկ-երկու դեպքերի մասին, կրք հասարակությունը հավանություն է տվել անմարներին սրելոված բառերին: Բայց է՛ որ

նման օրինակները հազարավոր են ու փասնյակ հազարավոր: Եթե ծովը կարծի-նրերից է գոյացել, ապա լեզուն է՛լ բառերից:

9. ՄԱՆԱԿԱՆ ԵՒ «ԲԱՆԱՆԱՑԻ» ԼԵԾՈՒ

Ինչպես որ աշխարհում չկա լեզու առանց բարբառի, այնպես է՛լ առանց մանկական լեզվի: Զարմանային այն է, որ մանկական լեզուն հորինում են ոչ միայն մանուկները, այլև մեծերը: Մանուկները թոթովախոսում են, իսկ մեծերը լուսուսում: Բայրը ազգերի երեխաներն է՛լ դս անում են միջանցից անկախ՝ միմյանց հետ զայանամարկրված: Անարկաները սրբանում են հեշտ սրբասանիկ հեցուն-նրերից (ավելի ճիշտ՝ վանկերից) կազմված անվանումներ, որպիսիք են՝ ՏՈՏՈՒ «սրք», ԹԱԹԱ «ձեռք», ԲՈՐՈՒ «գազան», ԿԱԿԱ «քաղցրավենիք, սպրնդր» եւ այլն: Ինչպես երկարում ենք, վանկերը կրկնված են եւ նույնիսկ որոշ փառեր գիպակցության վեր են ածվում մանկական լեզվի հեցանքը՝ վերոնիշյալների համարժանությամբ, ինչպես օրինակ դարի՝ («գաղթի») դարունում է ՏԱՏԱ, լույսնայ՝ ՉՈՒՓՈՒՓ, եւ այլն: Միմյանցից սերելույակ, անկախարար երեխաները հորինում են իրենց անհրաժեշտ առաջին բառերը, որպիսիք են՝ ՄԱ կամ ՄԱՄԱ, ԳԱ կամ ԳՂԻԸ, Տս կամ ՏՏԱՄ, ՏՏԻՍ՝ «սարկ», ՃՈՒՃՈՒՄ՝ «նորարկ», կա՛լ եւ այսրով լինելու հարկ էլ չկա, թե՛ դրանք փոխառյալ՝ բառեր են, թե՛ սեփական:

Ռուրի սանակիլիզում հանդիպող ՄԱ «այսիլը» կա եւ՛ նունարենում, եւ՛ հայերենում: Իսկ ՄԱՄԱ կամ ՄԱՄ, ՄԱՄԻ, ՄԱՄԻ՝ «մեծ մայր, մանկաբարձ», կա եւ՛ նունարենում, եւ՛ չինարենում եւ՛ շումերերենում, եւ՛ պարսկերենում, (նաեւ լատիներենում, ռուսերենում, լիեթերենում եւ այլն):

Կիրանկաներից ոմանք նաեւ կրկնակալիկ, կրկնարար կազմություններ ունեցող բառեր անվանում են՝ քանանային: Զանի որ նմանօրինակ բառեր շար ունի շումերերենը, շար հաճույն այս անվանում են՝ քանանային լեզու»: Օրինակ, շումերերենում ԳԱՄ նշանակում է «մեծ», իսկ ԳԱՄ, ԳԱՄ՝ «մեծեր», բառացի՝ մեծ-մեծ, ԿՈՒՈՒՄ նշանակում է «երկիր», իսկ կու-կու- «կրկնել», բառացի՝ կրկն-կրկն: Արճարների եւ բառերի կրկնությունը հայերենում նույնպես հոգ-նակություն գաղափար է սրբաանարում: Եթե մեք սառւմ ենք ԽՈՒՄԻՐ՝ հասարակում ենք «քաղմություն» իրելի, մարդկանց», իսկ երբ սառւմ ենք ԽՈՒՄԻՐ՝ ԽՈՒՄԻՐ, սպս հանկրանում ենք «շար, խմբերով» կամ ՓՈՒՐՁ-ՓՈՒՐՁ «շար, փնջեր», եւ այլն: Ռոշ լեզվաբանների կարծիքով բառակերպման նման միջոց (սրբաանարկություն) պարզուսակ է եւ հարուկ է ավելի ոչ բարդակալից ժայրվարթներ՝ մարմնակերպի: Բայց միթե՛լ կարելի է համաձայնել նման պարզությունը եզրակացույան հեղք:

10. ԽՂՈՒՄԸ ՈՆԿԵՑՆԻՆ ԵՐԿՐԻՐԻ ԵՒ ԺՂՈՂՈՒՐՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆԵՐԸ

10. Թողի երկիրն իմ հայրենի
Անս անցա ԱՐԱՐ ու ՏԻՆ՝...

Տոսսա միմեւ զԻՆՈՒՄԱՅՈՒՆ...

Տոսսա երկրի մայրը վերջին... (Վ ՏԻՅՈՒՆ)

Ինչպե՛ս թե, եթե խոսքը հույների երկրի մասին է, սպա նրանց գրավեցրում

վարածքը-պիտի կոչիլ ՆՈՒՆԱՍԱՆ, էթի հարեշների մասին է՝ ՆԱԲԵՇԱՍԱՆ, էթի վրացների մասին է՝ ՎՐԱՍԱՆ կամ ՎԻՐԷ, էթի ստորների մասին է՝ ԱՍՈՒՐԱՍԱՆ կամ ԱՍՈՒԻՔ և այլն: Մակայն «գանուալոր» կամ «օրինական» բազմալիղ հիշարակված անունների կողքի քմանում ենք նաև հաճախով ոչ-օրինավոր, գարբուղի ճանապարհով սրբովիված անուններ, որոնք հիմքում ընկած են աշխարհագրական կողմերի, վայրերի, ջրերի հասպակների անունները: Այսպես օրինակ, ՆԱՅԱՍԱՆԸ հաճախ անվանում են ԹՈՂՈՎԱՍ ՏՈՒՆ, որպես թի Թորգոմ նահապետի անունով իրականում Tegarama Tegarama երկրի անունից: ՕՍՄԱՆԱՏԻՆԵՐ և ՍԵԼՁՈՒՆԵՐ են անվանում թուրքերին՝ ՕՍՄԱՆ և ՍԵԼՁՈՒՎ գեղապլների անունով, իսկ արաբներին՝ ըստ Անուվա-ձաշեցի, ՆԱԳԱՐԱՏԻՆԵՐ, ՆԱԳՈՐ աղայների սերվելու պարճառով է այլ:

Տարեան ժողովրդի գրադեցած վարածքը կամ այլ ժողովրդին անվանել են աշխարհագրորեն իրենցից **հարավ, հյուսիս, արևելք, արևմուտք** գրվելու պարճառով: Այսպես, օրինակ հիշարակենք ԱՐԵՒԵԼՔ կոչված երկրների անունները:

Ճապոնացիներն իրենց երկիրն անվանում են ՆԻՊՊՈՆ, սակայն այլին մեծ վարածում գրել է ՃԱՊՈՆԱ անվանումը, որ զինարեն է 2-ինարենում այն հնգում է ԺՎՊՆԸ, ԺՎ «արև» և ԴՆԸ «եղ» բառերից, բանի որ Ճապոնիան 2-ինարակներից արևելք է ընկած: Այլ ժողովուրդներ գրում են ՋԵՊԵՆ, ՏԵՊՈՆ, Ճապոնիա, Ճապոնիա՝ չ չունենալու պարճառով: Ներկայիս Իրանի արևելյան նահանգներից է ԽՈՂԱՍԱՆԸ, որ վարակների կողմից վրված անվանում է նա կազմված է ԽՈՐ «արև» և ՍԱՍՆ «ելող» բառերից:

Նուսարանից արևելք ընկած ՓՈՐՔ ԱՍՒԱ թերակղզին հայրենի է նաև ԱՆՏՈՒՆԱ անվանումը, որը պարզապես հույների կողմից վրված մի անուն է և նշանակում է «արեւելք» (ներկայումս այնտեղ հասարակածը թուրքերը ձգքում են ԱՆՏՈՒՆԻԱՆ «պուրգարանի» որպես թուրքերան կամ նեղագլխիկով նրա քաղաքիցները, որպես ԱՆ «մայր» ԴՈՒՈՒ «լի» եզրերից կազմված մի քան, որն ակնհայտ անհեթեթաբան է (ո՞ր երկիրը լցում է՞ մայրերով):

Գերմանայից բացի գոյություն ունի գերմանացիներով բնակեցված նա մի պետություն՝ ՎԱՍՏՐԻԱՆ, որի հիմքում դարձյալ օտեր «արեւելյան» կամ օտ «արեւելք» և reich «պետություն, թագավորություն» բառերն են ընկած: Նման անուն այս վարածքը սրազավ Գերմանիայի նկարմամբ **ԱՐԵՒԵԼՔ** կամ **ՆԱԲԱՎՄԵՐԵՒԵԼՔ** ընկած լինելու պարճառով, գերմանացիք այն անվանում էին Osterreich կամ Osterreich, որը ուշ շրջանի լատիներեղով դարձավ Austria (Աստրիկա կամ Ավստրիա):

ԼԵՎԱՆՏ, կամ ԱՎԱՆՏԻ ԵՐԿՐՆԵՐ են անվանում Միջերկրական ծովի արևելյան ափերին գրկվող կամ նրանց հարակից մի շարք երկրներ, որպիսիք են՝ Սիլիան, Լիբանանը, Պաղեստինը, Իսրայելը, Թուրքիան և Եգիպտոսը լայն առումով, իսկ նեղ առումով՝ Սիրիան ու Լիբանանը: Ծագում է ֆրանսերենի levant, իրապիրեն levant «արևելք» բառից: Այս երկրներն ունեն նաև Մերձավոր Արևելք անվանումը, ի վարքություն մյուս սարելյան երկրների, որոնք այս երկրների համամեքությունք այնի հեռու են գրվելում ԵՎՈՂՈՎԱՏԻՑ:

Խոսքը վաճաք վրամարտությանը: Եթե կարելի է հարեան երկրին քոչ ԱՐԵՒԵԼՔԱՆ կամ ԱՐԵՒԵԼՔ անունը մեզանից արեւելք ընկած լինելու պարճա-

ռով, ապա ինչո՞ր պիտի կոչել ԱՐԵՒՍՏՏԱՆ կամ ԱՐԵՒՄՈՒՍՏԷ մեզանից արեւմուտք գրկվելու եւ ՆԱՐԱՎԱՅՈՆ կամ ՆՅՈՒՍԻՍՍՈՒՆ մեզանից հարավ կամ հյուսիս գրկվելու պարճառով: Ես ահա այսպես է ծնունդ առել ՄԱՂԻԻԻԻ ԵՐԿՐՆԵՐ կամ ՄԱՂԻԻԻԻ անվանումը, որպիս ԱՅԻՎԱՅԻԻ արեւմուտքում գրկվող երկրների անուն, որ վրվել է արաբների կողմից արաբական խալիֆայի՝ Չայր արեւմուտքում գրկվելու պարճառով: Այն ծագում է արաբերենի ՂԱՐՐ «արեւմուտք», որից ՄԱՂԻԻԻ «արեւմուտք» մնաց:

Նուղալյնի հինգերորդ մայրցամաքի անվանումը՝ ԱՎԱՏՐԱԽԻԱ, նոր է՞ մտք երկու հարյուր վարվա պարմություն: Այն ծագում է լատիներենի austris «հարավային» բառից: Բայց այս մայրցամաքը հայրեղազորման օրից այդպես է անվանվել: 1606 թվականին հոլանդացի ծովագնացներ Վ. Յանգզոնը և ապա՝ Լ. Տոբլաք իրենց հայրենիքի վաղաժի նավանցելն այն ևՈՐ ՆՈՒԱՂԻՎ: Սակայն 1770թ.-ին անվագի Ջ. Կոկը, հայրեղազործեղով այս ցամաքի արեւելյան ափերը, համարեց այն բրիտանական: Ներառյալ վաճառմանը նրանում այստեղ անընդունելից անգլիական գաղութարկությունը: Բնակամարտը մայրցամաքի քաղաքացից անգլիական գաղութարկությունը: Բնակամարտը մայրցամաքի քաղաքացից անգլիական գաղութարկությունը: Բնակամարտը մայրցամաքի քաղաքացից անգլիական գաղութարկությունը: Բնակամարտը մայրցամաքի քաղաքացից անգլիական գաղութարկությունը: Բնակամարտը մայրցամաքի քաղաքացից անգլիական գաղութարկությունը: Բնակամարտը մայրցամաքի քաղաքացից անգլիական գաղութարկությունը:

Իսկ ինչպիսի առաջացավ հողագնդի վեցերորդ վեցին մայրցամաքի անվանումը՝ ԱՆՏԱՐԿՏԻՎԱՆ: Բրյուսեզի հասկանաք այս բառի նշանակությունը, պիտի նախ հյուսիս նայենք: Նյութից ընդունված է անվանել ԱՐԿՏԻԿԱ այս հավանությունայան մեջ ընդգրկվում է Նյուֆայիային Սաուադրալ օվկիանոսն իր կողքինեղով, ծովերով հանդերձ: Իսկ ի՞նչ է նշանակում ԱՐԿՏԻԿԱ: Այն ծագում է հունարենի arktoս աքս բառից, որով նկարի է անվել մայրապունի հյուսիսային և հունարեն arktoս աքս բառից, որով նկարի է անվել հանգանակը, ուստի ԱՐԿՏԻՎԱՆ ընկալվում է որպես ԱՐՋԵՐԻ ԵՐԿՐԷ: Իսկ ԱՆՏԱՐԿՏԻՎԱ նոր բառը կազմվել է հունարենի ԱՆՏ «հավա, հավաքանք» բառի հավելումով, որով նկարի է անվել հարավային մայրցամաքի ՆՅՈՒՍՄՈՒ ԱՐԿՏԻՎԱՅԻ նկարմամբ «հավաքակ կողմում» գրկվելու հանգանակը, այսինքն՝ ԱՆՏԱՐԿՏԻՎԱ «արքելի երկրի հավաքառը» կամ ՆԱՎԱՐԱՐԱՆԱՆՆԵՐԻՐ, ՆԱՎԱՐԻ ԱՐՋԵՐԻ ԵՐԿՐԷՆ, ինչպես ընդունված է անվանել ԱՆՏԱՐԿՏԻՎԱՆ իրեն հարող կղզիներով հանդերձ:

11. ԳՈՒՅՆԵՐԻՑ ԱՏԵՐՈՎԱՑ ՏԵՂԱՌՈՒՆՆԵՐ, ԵՐԿՐՆԵՐ, ԳԵՏԵՐ, ՇՈՂԿԵՐ, ԺՈՂՈՎՈՐՈՒՆԵՐ

Մարդուն շրջապատող առարկաները վարքեր գույներ ունեն: Ուստի մարդուն հարույն է շրջապատող առարկաների գույների համեմատությունը, երբ կոտում է այս կամ այն առարկայի մասին, կշում է «Այս ջուրը սև է, մերը կաթնագույն, այս հողը շնկ է, այն ուղկույկները՝ ոսկեգույն, այս սարը կապույտ է, այն սպիտակ»։ Ես ահա ծնվում են փոզանունները՝ ՍԵԻՁՈՐԻ, ԱՊՔՆԱՐՔՅՈՒՐ, ԵՒՎԱՎԱՐՔ, ՈՍԿԵՎԱՋ, ԿԱՊՏԱՍԱՐ, ՍԴԻՏԱԿ և այլն: Եթե այսօր թարգմանելիք աշխարհի քարտեզի վրա կոպած փոզանունները, ապա հասարակորեն երևող մեջ կունենային ինչպիս գույների անուններ և էլ իրեն անվանենք՝

ՏԻՆ, ՆՈՐ, ՄԵՃ, ՓՈՔՐ, ՎԵՐԻՆ, ՆԵՐՐՈՆ, ԲԱՐՁՐ, ՅԱՃՐ և այլն: Ավտեղը գեղերից:

Արգելափակում գեղերից մեկը սրացել է ՌԻՈՆԵԳՐՈՆ անունը, որը նշանակում է ՍԵՒ ԳԵՏ, ՆԻԳԵՒ գեղը կա նաև Աֆրիկայում: այս երկու անունների մեջ ՆԻԳԵՒ «սև» անվանն է: Չիևարարում ԹԱՆՁԻՉՁՅԱՆ գեղը կա, որ թարգմանաբար նշանակում է ԿԱՊՈՒՑ: ԿԱՊՈՒՑ: ԿԱՊՈՒՑ ԹԱՆՁԻՉՁՅԱՆ գեղը վրացական մեկը: Երկու Չիևարարում երկուսը մեծ գեղը անվանվել է ԽՈՒՄԼՆԻՆ, որ նշանակում է դեղին: Միջին Ասիայում կա Մաղը Մու գեղը, որը նույնպես թարգմանվում է ԿԵՐԻՆ ՋՈՐՐ կամ ՇԵՆ ՋՈՐՐ:

ՓՈՔՐ ԱՍԻԱՅՈՒՄ պարսկական ԳԱՅԷ գեղի վրացիներից մեկն անվանվում է Իերկայումս ԵՇԷԼ ԸՐՐԱՔԷ ԿԱՆԱՉ գեղը, իսկ պարսկական ՆԱԽՍ ԳԵՂՐԻ ԲԷ-ՉԸԼ ԸՐՐԱՔԷ ԿԱՐՄԻՐ ԳԵՏ: Անա է բոլոր հիմնական գույները, սակայն սա դեռ ամեն չէ: Արգելափակում ունենք ԼԱ ՊԼԱՏԱ գեղամուն, որ նշանակում է ԱՐՇԱՑ կամ ԱՐՇԱՑ-Ա, հնարավոր է, որ ԼԵՆԱՅԻ վրացիներից մեկը, որ կոչվում է ԱՏԱՆ, ծագում է թուրքական այլոսն «սուլի» բառից:

Նապա **ձուլել ղը:** Շուրերը նույնպես են չեն միում գեղերից ևս բոլոր հիմնական գույների անունով ձուլել կան մի մոդարիկի քարերի մասերում: ՄՊԻՏԱԿ Կոստ թերակղզուց հարավ, ՍԵՒ ՄԱՍԿ-ի, Քուրդիսթանի, Ռասմիսթանի ու Բուլղարիայի միջև, ԿԱՐՄԻՐ Արարատյան թերակղզու և Աֆրիկայի միջև, ԴԵՐԻՆ Չիևարարանի և Կորեսի միջև և այլն: Չկա ԿԱՊՈՒՑՏԸ, որովհետև ձուլել ինքնին ենթարկվում է կապույտ գույնով և ոչ այլ: Ծնարություն դեռ ցնդանալեդու համար ամենք, որ ՍԵՒ ձուլը հույների մոտ հնում կոչվել է ՊՈՆՏՈՍ ԱՔԱՆՆԻՈՒՆ ԽԵՃ, ԿԱՊՏԱԿԱՆԱՉ, ՄԱՐԳ-ԳՈՐԸ, որ հայերենում գրվել է Ե-ՔՍԻՆՆՅԱՆ, ՊՈՆՏՈՍ: Խորանալով պարսկական մեջ՝ գրքում ենք բազմաթիվ երկրանուններ, որոնց հիմքում նույնպես գույներն են: Անա աֆրիկյան աշխարհամասի ՄԱՎՐԻՏԱՆԻԱ երկրի անունը ծագում է հունարենի «mauros «սև» ևս և արևմտալատակեր -ania անվանից, այսինքն ՄԱՎՐԻՏԱՆԻԱ «ՍԵՒԵՐԻ ԵՐԿԻՐ»: Եֆրիկյան ՆԻԳԵՐԻԱ երկրի անվանումն հիմքում ընկած է յարիներեն negro «սև» բառը, այսինքն ՆԻԳԵՐԻԱ (ԻՄ-ն փրկանակետերը անանց է) «ՍԵՒԵՐԻ ԵՐԿԻՐ», հենց նույն արմատից էլ առաջացել է ՆԵԳՐ «սև» բառը:

Եֆրատյան հարավ ընկած երկրի արաբների կողմից կոչվեց ՍՈՐԴԱՆ, որն արաբերեն քառ է և նշանակում է ՍԵՒԵՐ: Նեց մաշկի թխության, սեռության պարսկանով է սրացել ԵՅՈՎԿԻՆԵ երկիրը կր անունը, որն ունի նաև ՆԱԲԵՇՍՏԱՆ անվանումը: ԵՅՈՎԿԻՆԵ և ծագում է հունարենի ԱՅՅՈՂԻԱ, ԱՅՅՈՂՈՂԻՍ «այլված դանդերով մարդկանց երկիր» պարսկաաղբյուրներից: Դարձյալ հունարենի melas սև, թանաք և nesos կղզի բառերից է կազմվել սեռամորթ ընակիներն ունեցող իսպաղովկանասյան կղզիների խումբը, որ կոչում ենք ՄԵՆԱՆԵՉԻԱ կամ ՄԵՆԱՆԵՉՅԱՆ, ԿՂԶԻՆԵՐ:

Չպրիկ կարծի, որ միայն ՍԵՒ գույնն է այսպես միահեծան իշխում ժողովուրդների ու երկրների անուններում: Անա է ՄՊԻՏԱԿ-ը: ԲԵՆՈՒՌՈՒՄԱ Բելորոսիա անվան հիմքում ուստիքն ՅԵՍԻ՝ ՄՊԻՏԱԿ բառն է ընկած, որ որով է ռուսներից ավելի ապրիակ մազեր և մաշկ ունեցող ցեղերի պարսպին, որպես ՄՊԻՏԱԿ ՌՈՒՍՆԵՐԻ ԵՐԿԻՐ հասկացողության:

Աշխարհի ամենամեծ կղզին ԳՐԵՆԼԱՆԴԻԱՆ, իր անունը սրացել է Խորմա-

ներեկի ԳՐԵՆ կանաչ և ԼԱՆԴ «երկիր» բառից է: ԻՎ փրկանակետերը անուններից: ԼՈՒՂՈՆԻ ԳՐԻՆԱՎՈՉ թարգմանի անվան մեջ զարկում են ԳՐԻՆ կանաչ և ԻՈՉ ծոց բառերը: Գրեմատիայի ԳՐՈՒՌԱՎԱՆԴ թարգմանի անվան մեջ գրքում են ԳՐՈՒՌԻ կանաչ և ՎԱՆԴ անդամ բառերը և այլն և այլն:

12. ԵՐԱԿՆԵՐԻ ԵՐԿԻՐԸ

Նախկան լեռնաշխարհից սկիզբ առնող երկու մեծ գեղերը՝ ԵՓՐԱՏԸ և ԴԵՐԱՏԸ կամ ՏԻԳՐԻՍԸ, ընթանալով հարավ, թափվում են ՊԱՐՄԻՃ ծոցը: Երազը բարեբեր հովիտներում շար ինն ժամանակներից է մարդը կանց առել, այսպես էլ քառասուվազական զբաղմունքից անցել քառասուվազության, որի համար գույց գեղերը արեղծել էին բոլոր անհրաժեշտ պայմանները: Այս գույց գեղերի միջև ընկած պարսիցում էլ ձևավորվել են առաջին պետությունները: Դրանցից ամենահինը ՇՈՒՄԵՐՆ է, ապա ԱԿԿԱՐԸ, ԱՇՈՒՐԸ (կամ հայկական ավանդույթով՝ ԱՍՈՐԵՍՏԱՆԸ), ԲԱԲԵՆՈՆԸ: Նույնիքն այս պարսիցը կոչում էին Mesopotamia-ՄԵՍՈՊՈՏԱՄԻԱ, հայերը՝ ՄԻՋԱԿԵՏԸ: Են քսնի որ ՄԻՋԱԿԵՏԸ ասելով հասկանում էին հիմնականում գեղերի հարթավայրային մասը, ապա այդ անվան ընդգրկած պարսիցից՝ Նայասարը դուրս էր մնում: Բայց և այնպես Նայասարան էլ ուներ իր հարավում մի չէլ հարթավայրային ՄԻՋԱԿԵՏԸ, որն ընդունված է կոչել ՄԻՋԱԿԵՏ ՆԱՅՈՑ, ի պարսիցություն ՄԻՋԱԿԵՏ ԱՍՈՐՎՈՅԻ:

Միջին դարերում, հայրիքաթի ժամանակ, ՄԻՋԱԿԵՏԸՆԸ սկսեցին անվանել ԻՐԱՂ, ԻՐԱԳ, ԸՐԱՔ, ԻՐԱՐ (հայկական աղբյուրներում գրքում ենք նաև ԵՐԱՂ, ԸՐԱԳ, ԸՐԱՔ, ԸՐԱՐ, ԻՐԱԿ ևնայլ) կամ պարսկապի՝ ԱՇՈՒՐՈՒՄ ԻՐԱՎԱՅ կամ ԻՐԱՂԱՅՍ, ՏՈՒՄ, Կիրակոս Գանձակեցու մոտ հանդիպում է նաև ԱՇՈՒՐՈՒՄ ԸՐԱՂՈՒ ձևը: Բարեկոյն հայրենից այս հարցը չունի: Ավազանները գրքում են, որ ԻՐԱՔԷ արդյուն է իրանական ռակ ԵՐԱՎ բառի արաբական արասանությունը: Իսկ ինչո՞ւ ԵՐԱՎ (ի միջնայրոց, հայերեն ԵՐԱՎ բառն էլ է ծագում իրանական ռակ-ից): Ինչպես հայերն է ոտոզան ցանցը հայաստանյան չափերի էր հասել ՄԻՋԱԿԵՏՈՒՄ և ենթադրում են, որ բազմաթիվ ջրանցքների պարսկանով էլ ՄԻՋԱԿԵՏԸՆԸ սկսեց կոչվել «ԵՐԱԿՆԵՐԻ» երկիր ԻՐԱՔ: Որոշ լիզվաբաններ կարծում են, որ ԻՐԱՔԸ կարող էր ծագել արաբերենի առաջ «քրիթեն» բառից ամառ շոգերին մեծ չափերի գոլորշիացումները նկատվում էին: (ի իջնայրոց ԱՐԱՂ «օրի» բառը նույնպես ծագում է արաբերեն առաջ քրիթեն, քսնի որ օրիս արաբներն էր գոլորշիացնումը): Ամենք էլ կարծում են Իրազը ծագում է «գաժ» պարսկերենի բառից՝ Դարակարանի նկարմամբ ցածր գրելելու պարսկանով:

13. ԱՆՂԱՅԵՐԵՆԻ ԺՈՂՈՎՐԻՒ ՄԻ ՎԵՅՅԱԿ ԱՆՈՐԱՆԵՐԸ

Մեր թվարկության 5-10-րդ դարերն ընկած ժամանակաշրջանում Նոյվաբանի կուսակա-արևմտադրի վազկարեն ժողովուրդներից մեկը սկսեց արագազորը՝ անցնելով հարեան երկրները: Ասորհնաբար հարևան երկրներից էլ նրանց կրթը շարունակվեց մինչև Եվրոպայի մայրը Իտալիա և Դորպոպոլի-

ա, ուր արդեն 10-րդ դարում հիշարակվում են երանք: Երանք խոսում են հեղեղների մի բարբառով, սակայն քարերը երկրեղևում քարերը բառապաշարով: Այդպես լեզուների հեռ շփվելով , այս ժողովուրդն ապրիմանաբար մտառել է իր մարտիկ լեզվի բաներից շարեքը փոխարինելով դրանք հանգրվանած կամ ապաքան գրած երկրի լեզվի բաներով: Այս ժողովուրդն իրեն անվանում է ՌՈՄ, ԼՈՄ «մարդ», սակայն մյուս ժողովուրդներն անբերելով այս, անվանում են երանք յուրովի, նույն Նոդկապանում մյուս ժողովուրդները երանք անվանում են ԼՈՒԱՐՆԵՐ, ԼԱՏԵՐ, Միջին Ասիայում ԼՅՈՒԻՆԵՐ, ՄԱԶԱԳՆԵՐ, ԶՈՒՆԵՆԵՐ, Իրանում ԴԱՐԱԶՆԵՐ, ԹՈՒՐԻԱՅՈՒՄ ԶԻՆԳԵՆԵՆԵՐ, ՄՅՈՒԹՐՈՒԲԵՆԵՐ (իմ, հայերենի ՄԹՐՈՒԲԵՂ), Ռուսապալանում աթաթ-ներ, Ֆրանսիայում, Անգլիայում GIPSY ԶԻՊՄԻՆԵՐ, իսկ Տայայաբանում ԳՆԶՈՒՄԻՆԵՐ կամ ՌՈՇԱՆԵՐ: (ի միջկայոց, հնաբար է, որ թշան է գեղուն վարքեր ժողովուրդներ են, որի մասին քան ՌՈՇԱ քանի մասին գրույցում): Իսկ ինչպե՞ս ենվեց ԳՆԶՈՒՄ:

Տայթեանցին, խոսելով թվաբ մարդկանց մասին, ասում է «Ի ԳՆԶՈՒՄԻ Ի ԼԵԶՈՒՄ արանց» (ԳՆԶՈՒՄԻ Ե լեզվից պակաս մարդկանց մեջ): Մայամալուր-բում նույնպես գրեում ենք նման բացատրություն, «Ի ԼԵԶՈՒՄԻ Ե Ի ԳՆԶՈՒՄԻ Ի ԿՎԱԿՆՈՒՄ Մարդկանե» (Լեզվից պակաս, ԳՆԶՈՒՄ Ե կազակազո մարդկանցից), որոնք ենք գրեթե նույն ինչ Մահադարտի, երգեկացու, Վարդան Բարձրաբերդու մեկնաբանություններում գործածվող ԳՆԶՈՒՄ «վազազ, թվաբ, թոթով բացատրությունները: Տայթեան ուներ ԳՆԶԵԼ «խոնկորի, խոզի ճուրի ձայն հանել» բառը, որը գործածվում էր նաև «կակազել, թվապի պես խոսել, մաքուր ցարպասանել, աղավաղել» նշանակությամբ: Այն Շ-ԼԶ-ԵԼ, Փ-ԼԶ-ԵՂ, Ի-ԼԶ-ԵԼ, Բ-ԼԶ-ԵԼ, Կ-ԼԶ-ԵԼ, ԳԱ-ԼԶ-ԵԼ բնաձայնականների համաբանությամբ կազմված ԲՆԱԶԱՑԼԱԿԱՆ ձայնոտ ունեցող բառերից է: Որքեմ, հայերից ԳՆԶՈՒՄ կոչեցին հայերենն աղավաղող, մաքուր չխոսող թափառակալ այս ժողովուրդին, որին երբեմն նույնացնում են հայ թշաների հեռ, որոնք թերեսս ավելի ինչ պարզություն ունեն, քան ՅԻԳԱՆՆԵՐ: Ի նույն հայերից ԳՆԶՈՒՄ-ի հեռ ավասար օգրպագրծում են նա ՅԻԳԱՆ-Ղ, ավելից, կազմել են նաև ՅԻԳԱՆՈՒՅՈՒՆ «վեծիություն, ժպտություն, գեմուծություն», ՅԻԳԱՆԱՆԱ «գեմուծանալ, կծիխանալ, ժպտանալ» նաերը:

14. ԲՈՇԱ

18-րդ դարի պարոմից Արբանան երեսանցին նկատվում է մի որովագ երեսանի Կտոն թաղանաթի քրիարոնյա թշաների կազմակերպած ինքնապաշարպալանությունից ընդդմ օսմանյան նվաճողներին: Զարարիսա Սարկապիցի պարզություն մեջ դարձյալ հանդիպում ենք. «Եւ նորա կալան այր մի ազգա թշա» արպախարությունը: Բազմաթիվ ասույթներն են դարձվածքներ կան ՌՈՇԱ-ների բնութագրող-ինչպե՞ս «ՌՈՇԱ-իաչա չի դոսնա», «ՌՈՇԱ է, մարդ չի», «ՌՈՇԱ-ՅՈՒՅՈՒՆ ՄԻ ԱՆԻ», «ՄԱՂ ՄԵՍԻՈՒՐ ՌՈՇԱ», «Յիգան-Բոշա» եւ այլն:

Վանայա Տայայարունի քարածքում ապրող է իրենց մայրենի լեզվից գար նաև հայերեն խոսող այս ժողովուրդի նույնացնում են Նոդկապանից դուրս էլե՛ս նվաճողական ԳՆԶՈՒՄ-ների հեռ (ՅԻԳԱՆ, ՉԻՆԳԵՆԵ, ՏԻՊՄՈՒ), որը ճիշդ կա: Թեև երանք լեզվում կան մի շարք բաներ, որոնք հիշեցնում են հեղեղաբար-

կան արձաններ, որով հիմներ կան կապելու երանք Նոդկապանից դուրս եկած գեղուների հեռ, սակայն, ցար երեսույցին, ոչ թե այդ ժողովուրդի, այլ մեկ որիչը ավելի վաղ հայերենից կորցրած ժողովուրդի հարվածն են երանք: Անուսին հասկացություն համար երանք գործածում են ՄԱՆՈՒ բառը, որը հավանաբար նույնն է հեղեղաբարական լեզուների man, անգլերենում ՄԵՆ մարդ բառի հեռ:

Իսկ որպեղից կարող է առաջանալ ՌՈՇԱ անվանումը: Մեզ թվում է, դա կարող էր սեմական լեզուներից անցնել հայերենին, օրինակ, ակկադերենում ՆԻՏԱ, ասորերենում ՆԱՏ «ուրա»-ն, Սա շար ավորական երեսույց է երբ հարևան ժողովուրդները արհամարհական մակերկրով են կռում մշակույթով ավելի ցածր զգեղով հարևաններին:

Բոշաների մեծ մասը իր մայրենի լեզուն համարում է հայերենը, իսկ որպես ձանկարկուր օգրպագրծում է ինչ մայրենի լեզուն: Բոշաների մեծ մասը կորցրել է իր լեզուն ե ձուլվել հայ ժողովուրդին:

15. ՅԱԳԱՐԱՅԻ

Ո՛ր չի հիշում հայ ժողովուրդի մեծ զավակի՞ Գեորգ Մարգարեանում կրոման խոսքերը. «Մեկնա վերջին հազարացին ժայլածո՞ր, չե՞ն վերադառնա ի՞նչ հարազարների մուր»: Բայց ինչո՞ր հանկարծ ՏԱԳԱՐԱՅԻ, քանի որ հայերը կրվում էին ԱՐԱՐԱՆԵՒՄ յին: ԻՆչպես ասվել է ԱՐԱՐԱՆԵՒՄ հայերի անվանում էին ՏԱՅԻՎԵՆԵՐ ու հանկարծ նաև ՏԱԳԱՐԱՅԻՆԵՐ՝ Այր: Ազգավաճառչն ավանդություն համաձայն հայր ԱՐԱՎԱՍՒՄ կերի խեթացի ՄԱՆԱՆ, ամուլ էր: Նա ուներ մի աղային՝ ԱԳԱՐ կամ ՏԱԳԱՐ անունով, որը ազգությամբ եղիպարացի էր: Ասան թույլարքեց ամուսնուն Արրահամին, մերձեակ ՏԱԳԱՐԻՆ, որից էլ ՏԱԳԱՐԱՐՈՆ զավակ ունեցավ: Այս արարքն էլ արորագրուցի համբավ քարանձեց ՏԱԳԱՐԻ Ե նրա զավակից առաջացած սերունդների մասին: Աշխարհի մյուս ժողովուրդները արարքերին համարեցին ՏԱԳԱՐԱՅԻՆԵՐ արայինն ՏԱԳԱՐԻՅ Սերվակ լինելու պարճառով: Այստեղից էլ ռուսերենում քարանձավ ararka (ազարակ) «վարահամբավ, բուզ» արարահայրությունը: ՏԱԳԱՐԻՅ ձևված զավակին էլ ԵՆՈՒԱՅԻ պահանջով անվանեցին ԻՍՄԱՅԵԼ «ԱՍԱ-ԱՅԵ ՍՈՒԻՆ»:

16. ԻՍՄԱՅԵԼԻ ՍԵՐՈՒՐ ԵՒ ԱՐԱՆԱՍՈՒՆ

Երբ ինչացած Տագարը Սառայի վրեժխնդրությունից փախչում էր անպակտով, նրան հայրենից ԵՆՈՒԱՅԻՆ հիշարակ է ինորդելից վերադառնալ փերկի մուր: Միաժամանակ նա գեղաշարեց երեխայի արու զավակ լինելը: Նա կարգաբեր դրոն անվանել ԻՍՄԱՅԵԼ «ԱՍԱ-ԱՅԵ ՍՈՒՄ Է»: Որքեմ, քանի որ Տագարն իր որդուն փրկել ԻՍՄԱՅԵԼ անունը , այս պարճառով արարքերին սկսեցին նաև ԻՍՄԱՅԵԼԻ սերունդ խանայեղի կոչել: Անվանում են նաև ԻՍՄԱՅԵԼԻ ազգ, ԻՍՄԱՅԵԼԻ ցեղ, ԻՍՄԱՅԵԼԻ սերունդ, ԻՍՄԱՅԵԼԱՂԱ, ԻՍՄԱՅԵԼԱԿԱՆ Եւ այլն: Տայ պարփիններն ու ժամանակակիցները գործածում են նաև ՏԱԳԱՐԻՅ ձուգելու հանգամանքը: Օրինակ, Սամուել Անեցու շարունակող Արափանուս Եվախարացուց, գրում է «Աղախեանքի որդուն Տագարու», որով

կեպարի ունի արարներին:

17. ՍԱՐԿԻՆՈՍՆԵՐ, ՍԱՐՔԵՆՆԵՐ

Կրթներդին բացի ԱՐՔՐ, ՏԱՃԻԿ, ՆԱԳԱՐԱՅԻ, ՌՍՄԱՑԵԼԻ ԱՉՔ հորթոր-
ցումներից, փրվում են նաև ՍԱՐԿԻՆՈՍ կամ ՍԱՐՔԵՆՆԻ անվանումները: Այս
անվանումները ձագեցին հորեան երկայրենի ու առարկերնի ՍԱՐԿԿ գող բա-
ռից, արարների՝ ավազակաբարո, թաղանցի, ապարակ ժողովուրդ լինելու
պարանառով: Նոմնացիք եւ հույնացի իրենց հնչմամբ դարձրին ՍԱՐԿԿ-ը ՍԱ-
ՐԿԻՆՈՍ, իսկ յարիներն ՎԵՐԱՆԻ որ հնչում էր նաև ց՝ այսպեղից էլ ՍԱՐԿ-
ՅԻՆ հնչապարկիցը: (համնամպիր ԿԻԿԵՐՈՆ, եւ ՅԻՑԵՐՈՆ, ԿՐԿԵՍ եւ
ՅԻՐԿ):

18. ԵՐԿԻՐ, ՈՐ ԽՈՍԱՍԱՑՎԱԾ Է... ԻՇՉՊԵՆ ԱՆՎԱՐՆԵՆ

Ազարվածաշնցից հայրնի է, որ կա մի երկիր ԱՎԵՏՅԱԾ անվամբ, որ, գրաբա-
րից թարգմանելով, կեշամակի «խարագված»: Իսկ ինչո՞ւ: ԱՎԵՏՅԱԾ ԵՐԿԻՐ
սկսեցին կոչել մինչև ԵՐԿԻՐ գիւրք լինեալ պարսկեր, որ իտարազալ պարզեցի
Ազրված Արասիամի սերունդներին: Ենևոյց գրքում բազմիցս հիշատակում է
այս հուարացված երկիրը, ինչպես նաև Երբայեցիներին ուղղված թղթում.
«Նապատքն պանդխտրեցալ յԵՐԿԻՐ ԱՎԵՏՅԱԾ» (հավատով պանդխտրեց
խտարագված երկիրը): Ուրեմն ԱՎԵՏ արմազը իՅՈՒՐ է Լշամակում, այլապես
խտարագված երկիրը չէր թարգմանելի ԱՎԵՏՅԱԾ:

Նարագալում ԱՎԵՏ արմազից հայերնում նոր իտարարներ կազմվեցին, որ-
պիսիք են ԱՎԵՏԻՐ կամ ԱՎԵՏԻՍ «բարի յուր, որպիսի յուր», ԱՎԵՏարան
«բարի յուր ավերող գիրք», ԱՎԵՏարիք «բարի, որպիսի յուր բերող» եւ այլն:
Քանի որ Ենովան էր կրջանաբանու խտարացի հրեաներին ԱՎԵՏՅԱԾ երկ-
րում, ուսրի յուրը լեզուներում այդ արքանապարտուրեց ստացալ «բազմայի,
ցանկայի, երջանիկ» նշանակությունը: Օրինակ՝ Արեմտապարտուրեց հայերնի
համար մի ԱՎԵՏՅԱԾ կրկիր է մտնու:

ԱՎԵՏ բառը հայերենը է սնեցն ակկադերիենից, որ հնչում էր այն ջաճ
ձևով, օրինակ, ջաճ Զարտ նշանակում է «բազալորի խտար»: ակկի ուշ շրջանում
բազմապիսինեղ սկսեցին հնչել այդ բառը ՄՍՄՍ եւ ԱՄԱՍ, ջանի որ հայերնում
ակկադերիենի ակկի հին արքանապարտուրեց էր բառս փոխ անեցի, ուսրի սա այն
սպասարցիներից մեկն է, որ հայերը անմիջական շփման մեջ էին զրկվում ակկա-
դացիների՝ հեթ՝ պեռան երկուրդ հազարամյակից առաջ (մ.թ.ա.)

19. ԵՐԿԻՐ, ՈՐ ԶՎԱ ՈՉ ՄԻ ՏԵՂ

Երջանիկ երկրների մասին մարդիկ շատ են երազել: Աշտարի յուրը ժողո-
վուրդներն էլ ունեն գրույցներ եւ հեղինակներ երջանիկ երկրի մասին: Ժամանա-
կին ժողովուրդների բառապաշարում փարածվեց ՌԲՏՈՊԻԱ բառը, որը կարելի
է ասել, թմուսա Մորի զավանի էր: Նա իր գրքում նկարագրում է մի երկիր, որը
գոյություն չունի, սպազայի այդ երկիրը եւ նրա հասարակարգը եւ կոչեց ՌԲ-

ՏՈՊԻԱ, որ յարիներն ժխարական ՌԲ մասնիկից եւ ՏՈՊու «երկիր» բառեղից է
կազմված (նաև րեղանվանակերպ ԻԱ անանցից): ՌԲՏՈՊԻԱ այլաբանորեն
գրքեռնում ենք նաև որպես «ցնորք, հրազանք» նշանակություններով, օրինակ,
Նավասարությունն ու ազատությունը ՌԲՏՈՊԻԱ է դարձել:

ԷԼՂՈՐԱՏՈՒ ԱՆՈՂ ՈՍԿԵ ԵՐԿԻՐ

ԷԼՂՈՐԱՅՈՒ երկրի մասին առասպելը յայն փարսումն արագալ է հայկապետ
Անեքիլայի հայրենագրումից հետք: ԷԼՂՈՐԱՅՈՒՆ նիթաբնով է ինքն ար րեղ
Անեքիլայում, որ անբալ գանձեր, ոսկի եւ հարստություն կար: Այս առասպելա-
կան երկրի անունը հերթագալում գրականության մեջ սկսեց օգտագործվել որ-
պես անբալ հարստության հոմանիշ:

20. ՄԻՆՉԵՆ ԶԱՆԻ ԱՆՈՒՆ ԿՈՂՈՂ ԵՎ ԿՐԵՆ ՄԻ ԺՂՈՂՎՈՐԻՐ... «ԿՈՂՈՂ» ԿԱՄ ԵՅԵՆ ԿՈՒՇԵՆ «ՅՈՍՈՂ» ԺՂՈՂՎՈՐԻՐ

Բազմաթիվ ժողովուրդների անվանումներ այսօր արյունք են հարեանեն-
րի փրված ընտելագրման: Նճան հարեանից հարեանին փրված անվանումնե-
րից է նաև ՏԱՃԻԿ, որից էլ ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ, փրմիկների երկիր երկրանունը:
ՆճԻՍ ՏԱՃԻԿ բառի նշանակության մասին գրաբարում: Այն բազմիցս օգտա-
գործվում է «վազկան, արագաշարք, սուրբաղ» նշանակություններով: Օրինակ,
ՏԱՃԻԿ ուրպ, երկվարս ՏԱՃԻԿ, ՏԱՃԻԿ մի արքանապարտություններ օգտա-
գործվում են նաև որպես համազոր նշանակություններ **արարական ձի, արա-
զակնաց ուղք** արքանապարտություններին: Այս բառը ծագում է պահավերենի
ժ-ՏԱՃ «վազել, հոսել» արմարից, որի զուգահեռն ենք գրքում ռուսերենում
սրեչ (շեպ) ձևով, զեղեղներում tacaiti: Պարսկերենում asp և taci (tazi) (շեպա-
կուն էր «արարական ձի»: Պահլավերեց, պարսիկերից ենք այդպես էլ tazi (հա-
յերեն ՏԱՃԻԿ) սկսեցին անվանել արարների՝ կրանց արագալակ, հարստու,
ցուլիտական կրանցի համար: Ղիշեցիներ, որ թՃԱՅՆ դոստրաբան շան անունն էլ
ենք «վազող» է Լշամակում: Նայ ինն մասերնապարտության մեջ եւ արքան էր կոչ-
վում ՏԱՃԻԿ, եւ կրանց գրաղեցրած երկիրը՝ ՏԱՃԻԿԻՐ, ասանաս ՏԱՃԿԱՍՏ:
Երբ արարներն ընդունեցին իրականան կրեց, ՏԱՃԻԿ բառն սկսեց ձեռք բերել
ուր իմաստ՝ «մանեղանակ», որից էլ ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ «զեղուունել մանեղանակ
կրանք», ՏԱՃԿԱՅՆՆԵՆ, իրականացել, «հավաքություն անել, հավաքից հանել»: Այսպես
եր վիճակը մինչև 10-րդ դարը: 11-րդ դարում արարության երկանապա-
մարում հայրենվեցին «արագալակ» այլ ցեղեր՝ սելջուկներ, թարթարներ, մոնղոլ-
ներ, թուրքեր, որոնց նույնպես մեր պարսիկներն սկսեցին անվանել ՏԱՃԻԿ-
ՆԵՐ, քանի որ արանք եւ ընդունել էին մանեղանակություն: Այս ՏԱՃԻԿների
հեթ շփոթիտի համար, արարներից սկսեցին անվանել ՆԱԳԱՐԱՅԻՆՆԵՐ ԵՎ
ԱՐՔԱՆԵՐ... Իսկ նախկին ՏԱՃԻԿ, բառը արագալ «թուրք», իսկ կրանց երկիրը
ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ՝ «թուրքիա» անունը: Նայ իրականության մեջ ՏԱՃԿԵՐԵՆ լեզու
կամ ՏԱՃԿԵՐԵՆ ոչ չէ «արարիներ», այլ «թուրքերին» նշանակության էր օգ-
տագործվում: Թուրքական անգարությունների պարճեռնով ՏԱՃԻԿ բառը ձեռք է
բերում նաև «անգուր, սողիտր, մարդասպան, ջարդարար» նշանակություննե-

ըը. «Ճո, մարդ չեն, փաճիկ ես» -սառն են անգուր, վար արարք զործողին: Սկսեցին օգրագործել նաև ՏԱՃԿԱՆՑԱՅԱՍԱՄ «Թարթիայուն գրեկող Կա- յարան», ՏԱՃԿԱՆՑ քարթանեղ, ՏԱՃԿԱՆՑ ԿԱՅԱՄԱՆ ԿԱՅԱՄԱՆ այլ արտահայտություն- ներ: Եւ այսպես ՏԱՃԻԿ «արագակազ, արար» արտահայտությունը կրցրցի իր նախկին իմաստը՝ ձեռք բերելով նորը, պարմության մեջ եւ աշխարհի բարբեղի վրա փռելի ունեցած թաղաքական փոփոխությունների պարզանալով:

21. ԱՄԱՉՈՆՈՒԻՆԵՐ ԵՄԱՍԻՆԵՆԵՐ՝ ԹԵ «ՈՒՅԻՐ ՄԱՅԻՆ»

Շին Նուսարանի պարմությունից եւ հույն հեղինակների կրկերից աշխար- րի ժառանգել է ԱՄԱՉՈՆ կամ ԱՄԱՉՈՆՈՒԻՑ բառերը: Անագուր բառարաննե- իր թարգմանում են monomaxos «միասրիք», amaxos «անսրիք»: Անասի- յական կանանց այս ցեղը որպես յոթ բնակիչնա է եղել Նարալային Ռուսաստան- իր քաղաքաբաններից մինչև Կապադոկիան քնկալ փարսիքներում: Անագուրնե- րը հայրենի են եղել իրենց խիզախությամբ եւ ռազմարիկեղությանը: Պարսմուն են, որ կրանք մեկ սրիները (աջը) կրրում էին, ենք արձակելու հարմարության համար (կամ խարսմում էին): Որպեսզի իրենց իշխանությունը րդամարկակց չփոխանցվի, կրանք, սերունդն ապանովելուց հետո, ոչխացնում էին րդամարկ- կանց կամ զավակներ էին ծնում պարսական հանդիպումներից: Պարսմուն են, որ Տրոյական պատերազմին մասնակցում էին նաև ԱՄԱՉՈՆԵՐԸ: ԵՄԱՍԻՆ- ՈՒԻ հայերեն թարգմանության մեջ («Բրոնիկոն») հանդիպում ենք նաև ԱՄՈ- ՋԻՔ, ՆԱՄԱՉՈՒՔ գրությունների: Տոնակարարանում ՆԱՄԱՉՈՆԵՐԻ կրկերը րեթավորված է ՄԿՅՈՒԹԻԱՅԻ եւ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ միջև. «Սկիթա կրուն հիսխայ է մին ի Գերման ե ի ՆԱՄԱՉՈՆԻՄ, որ կրի ԿԱՄԱՅ ԱՆ- հանԿ»:

ԱՄԱՉՈՆ բառի ծագման վերաբերյալ կա նաև հետքայալ րեանկերը, որը թերես ալիքի է իրանավորված: Ծամբարան արձանագրություններում առա իշանակում է «մայք», azu «հզոր, մեծ», իրանարար՝ amazu «հզոր մայրիք»:

Մեր օրերում ձի հեծելելու կանացի շորն անվանում են ԱՄԱՉՈՆ, ԱՄԱՉՈՆ- ԿԱ: Երանց պարվին է կոչված նաև հարավային Ամերիկայի ամենամեծ գեղը՝ ԱՄԱՉՈՆԸ:

22. ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԱՆՈՒՄ՝ ԱՍՏՈՆ ՊԱՏԿԵՐՈՎ ԿԱՄ ԻՆՇՈՒՄ ՅԱԿՈՎԱՐ ԳԱՐՈՎԱԿ ԻՍՐԱՅԵԼ

Մենք արդեն շեշտել ենք այն իրողությունը, որ մի ժողովուրդ կամ ազգ կա- րող է ունենալ մեկից ավելի անուններ, ինչպես արարելիքին էր. ահա եւ իրա- ներիցը: Ինչպես շար ժողովուրդներ, այնպես էլ իրենանք կոչվում էին իրենց նաանակներին անվամբ: Եւ նաև Իսրայելի ժողովուրդը իր նաանակներինց մե- կի՝ ՅԱԿՈՒԲ կամ ՅԱԿՈՎԻԲ անվամբ կոչվում էր ՅԱԿՈՒԲ ազգ, որ թաղաքա- նարար «կրունկ» է նշանակում, իսկ փոխաբերական իմաստով՝ «խարոլ», քանի որ երբայրենում հԱԲԵԼ նշանակում է «մեկի գաղաշապար բռնել, կրունկը բռնել»: Իհարկե, նման անուն կրելը այնքան էլ պարզավոր չէր եւ թերես այս

պարստով նույն ՄԱՆՈՅ գրքում գրվում ենք այն պարսկախառն **Ա. յո ինքն**՝ իրայեցիները ՅԱԿՈՒԲ փոխարեն պիրի ԻՍՐԱՅԵԼ կոչվին: **ՆԱԿՈՒՐ ԲԱ- ժանկելով իր եղբորից՝ ԵՄԱԻց, իր գերադասելը ուղարկում է այլ Եմայր եւ հախ- դիպում է միայնակ ու անձանոթ մի մարդու, որի հետ գործնաբարում շարուն: Ես չի կարողանում հարցել անձանակներ, քանի որ ես իր անուրիքը զիտի մայր բռնել էր: Նախորը խնդրում է թողնել իրեն, որ գնա, իսկ անձանոթը հարցնում է նրա անունը: Ինձանայով, որ անունը ՅԱԿՈՎԻԲ է, ասու ՆԱԿ է: «Յայում հնար ոչ կոչեսցես զանուն քո ՅԱԿՈՒԲ, այլ ԻՍՐԱՅԵԼ երիցի անուն Ես. զի ժուժ- կուցեցր ընդ Ասրունդ, եւ ընդ մարդկան գորատր լիցիր» («Այստեհեմ եւ թեզ Նա- կը թող չկրչես, այլ Իսրայել թող լինի քո անունը, որովհետեւ Ասրոն հետ անուր մնացիր եւ մարդկանց հեղ ուժեղ կլինես»):**

Այսպես որհեն, Իսրայել Ասրոն կողմից րրված անուն է, որ «Ասրվանա- մարդ» նշանակությամբ է ընկալվում (ԱՐՈՎ եւ էլ, երբայրեն բառ էրից): Այս- րվողից էլ՝ ԻՍՐԱՅԵԼԻ ազգ, ԻՍՐԱՅԵԼԱՅԻՆԵՐ, ԻՍՐԱՅԵԼԻ ՊԵՏՈՒ ԻԹՅՈՒՆ, եւ նման արտահայտությունները: 1946 թվականից իրենաների պեղումը պաշ- րոնապես կոչվում է ԻՍՐԱՅԵԼ:

23. ԵՐԱՅԵՏԻ «ԱՅՆԱՓՈՅՆԻՆ» Է, ԻՍԿ «ՕՍՅԵՐԱՄԱՍՅԻՆԵՐԸ» ՈՎԵՐ ԵՆ

Պարմարանների եւ լեզվարանների կարծիքով մի քանի հազար անյակ մեր թվարկությունից առաջ Միջագետքում եւ Եփրատ գետից արեմուտք ընակվում էին սեմական լեզվով խոսող ժողովուրդներ: Դրանցից էին ակկադացիները, ա- սորա-թարթագիները, արամեացիները, քանանացիները, փյունիկեցիները, ու- գարիցիները, ամորեացիները, իրենաները եւ այլն: Եւ քանի որ սեմական լեզուները խոսող ժողովրդի (կամ ցեղերի) մի մասը Եփրատ գետից արեմուտք էր գրվում, կրանց էլ սկսեցին անվանել «ԱՅՆԱՓՈՅՆԻՆԵՐ»: Մեմական լեզ- վով այս հեցում է ԵԲԵՐ (ակկադեանում eber) որին՝ ԵԲԵՐԱՅԻՆ «այլնախային», այնկողմնային», որից էլ հայերենի ԵԲՐԱՅ-ԵՅԻ, որի րակ հասկանում ենք իրե- աներին կամ իրեական ցեղերին: Ահա այսօր, երբ ասում ենք երբայելցի, դուր է գալիս ԱՅՆԱՓՈՅՆԻ, ԱՅՆԱՓՈՅՆԻ: Բայց առ հավանական բան է: Միանք- գանայն: Ահա եւ մեկ այլ ժողովրդի անուն, որն իրեն անվանում է ՄԱՅՐԱՄԱՄԱ- ՅԻՆ: Ջարմանում էր: Չեք զարմանա, կիտ անին կի հերթականությունը պար- մենց: Ռուսաստանում, կենտրոնից հարավ, այսինքն հեռու ապրողներին, սկսե- ցին անվանել օկրաինի Մաքսիա, որրեղից էլ Ոկրաինա՝ «Ճարմանապի» երկրի անունը: Այսօր արդեն սովորական են Ոկրաիններն, Ոկրաինացի, Ոկր- րաինա անունները, որոնք «Ճարմանաբերն», «Ճարմանաացի», «Ճարմանասա- րան» են նշանակում: Ի դեպ Մաքսիա կա նաև Նարավալափայում Մերիկայում:

24. ՅԱՐՈՒԻ, ԳՐՈՒ Ե ՅՐԵՍ. ՄՈՒԹ ՆՈՒՅՆ ԲԱՆՆ Է

Միջերեւ հարեանները իրենաներին անվանում են ԵԲՐԱՅԵՅԻ, իրենց իրենց այլ մեով են կոչում: Իրենց ցեղերից մեկի անունով կրանք կոչում էին իրենց ՑՈՒՐԱՅԵԼ, նույնը ատորիները հեցում էին ԻՏՈՒՐԱՅԵԼ կամ ՑՈՒՐԱՅԵԼ, պարսեմ-

ացիք՝ ՅԸՆՈՒՂԱՅԵ, արարները՝ ՅԱՆՈՒԻ, պարսիկները՝ ՋԱՆՈՒԻ, կամ ՋՈՒՆՈՒԻ, հույները՝ ՆՌՈՒՂԱՅՈՒ:

Իսկ որտեղից առաջացավ հայերենի ՆՐԵՄՑ անունը: Մրա պարասիանը կարող էր քաղ մեկ այլ ժողովրդի անուն, դարձավ Տայասարանի հարեան, որոնց հայերը ՄԱՐ-իբ են անվանում, երկիրը՝ ՄԱՐ-ասարան, սակայն հույները եւ այլք ՄԱՐ-ացիներ կամ ՄԵՐ-ացիներ են առում: Ինչպես տեսնում ենք, **Գ** հնչյունը հայերենում վեր է ածվել Բ-ի, որտեղից էլ ՄԱՐ կամ ՄԵՐ ժողովրդի անունը հայերենում դարձել է ՄԱՐ: Նույն ձևով էլ ԻՆՈՒՂԱՅԵ կամ ԵՆՈՒՂԵԱՅԵ ձևը պարսիկերենից փոխ ածված հնչյուն է, քանի որ ՅԱՆՈՒԻ ձևը պարսկերենում դարձել է ՋԱՆՈՒԻ (ինձ. Ճապոնիա եւ Յապոնիա): Ուրեմն իսկապես **հույներ-ի Գ**-ն, վեր ածվելով Բ-ի, լինում է **հորեան**, որից էլ **հրեան**:

25. ԲԱՐՔԱՐՈՍՆԵՐՆ ԻՆՉՈՒ ՊՈՏԻ ԽՈՍԵՆ ՅՈՒՆԱՐԵՆ

Նին Նունասարանում (քայց ինչո՞ւ միայն ինն) ԲԱՐՔԱՐՈՍ անվամբ էին կոչում ոչ հույներին, այլ օտար ազգերին, որոնք հունարեն խոսել չգիտեին: Չարձանալի բան: Ինչո՞ւ էր հույներին բոլում, որ անպարտակ իրենց լեզուն պարզավոր էին գիտեալ բոլոր մյուս ժողովուրդները, քայց երբեք հավանաբար նրանք հակառակ էին փորձել մրաձել, այսինքն նրանց չէր հնարաբջրում հարեան ժողովուրդների լեզուն սովորելը, որովհետի հեշտապար հարեանների հեք հարող դասցվելը: Եւ այսպես, հույներից ԲԱՐՔԱՐՈՍ մակդիրն անցավ նաեւ աշխարհի մյուս ժողովուրդներին (ե՞՛ր արեւմտքի եւ՛ արեւելքի) եւ նույնիսկ նրանից կազմվեցին նորանոր բառեր՝ ԲԱՐՔԱՐՈՍՈՒԹՅՈՒՆ «կայրենություն, դատաւություն, զազանաբարություն, անգթություն, ջարդարություն», ԲԱՐՔԱՐՈՍԱԲԱՐ «կայրենաբար, դատաւորներ, անգարներ, զազանաբար» եւ այլն:

Քայց ինչպե՞ս առաջացավ այլ բառը: Լեզվաբանների կարծիքով նրա հիմքում ընկնում է հեղեվադակաս արմար, ինչպես ջրայց էր քալիս ասակցիտի (ինն հեղեվերենի) barbaram «կալակ» բառը, որի գրգազեան է դիտվում նաեւ սրվակերների բռեռն «քորոպ» -ը: Այստեղ կարելի է ինչից նաեւ հայերենի ԲԱՐՔԱՆ կամ ԲԱՐՔԱՆԵ՛Ղ որոնց լինելուս ԲԱՆ-ն է:

Սակայն չպիտի մոռանալ նաեւ հայերենի մի շարք արեւմտյան բարբառներում պատկանելի ԲԱՐՔԱՐՈՒԹՅՈՒՆ կամ ԲԱՐՔԱՐ «վարքեի, անկիրք, զազանաբար, անբարացալարի» բառի գոյության մասին եւս, որը կարող էր առաջանալ ե՛ր հունարենի ԲԱՐՔԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ինն օգնելով հունարենի ու անանցը, եւ՛ անկախաբար անկաղերենի (ասուրա-բարեկերենի) barbaram «վարքեի, զազան, զայլ, օտարական» բառից, որից էլ հավանաբար ծագում է հունարենի ԲԱՐՔԱՐՈՒՆ «ն թե՛ «կալակ» barbaram արմարից, որի մեջ «յի գիղակցվում» «վարքեի, անգութ, վարքենաբար, ջարդար» նշանակությունները:

26. ԲՅՈՒՃԱՆՂԱՅԻՆ ԳՈՒՅՆ Է. ԹԵ ԳՈՒՍԵԱՅԻ

Նայ ժողովրդի մութ տարածված Նոմոացիներ արքանապրությունը ո՞ւմ է վերաբերվում: Եթե նման հարցով դիմենք որեւէ մեյլին, ապա կհերքին տրամաբանական պարասիան, «Եթե Նոմոց է կամ Նոմոական կայարությունից, ա-

պա Նոմոացի է»: Սակայն պարզվում է, որ այդպես չէ: Նայերս սխալմաք ներկայումս **Նոմո** կամ **Ուոմո** ենք անվանում ոչ թե՛ ինն **հոմոնացիներին**, այլ նորեքին, որոնք **հույներ** են: Անա թե՛ ինչպես է կարարվել այդ սխալը: Նոմոական կայարությունը, նվաճելով Անատոլիան, այն կցեց իրեն եւ սերնդեց մեծ Նոմոական կայարությունը, որի անունով էլ ճանաչվել սկսեցին նրա մեջ ապրող բոլոր ժողովուրդները: Ներազայում 395 Նոմոական կայարությունը բաժանվեց երկու մասի՝ Արեւմտյան Նոմոական կայարություն՝ ՆՈՒՍ ԿԵՆՏՐՈՆԿԻ, եւ ԱՐԵՆԵՆՆԻ ԲՅՈՒՃԱՆՂԱՅԻՆ կամ Կոնստանդուպոլիս կենտրոնով, որի բնակիչները հիմնականում **հույներ** էին: Նայ ժողովուրդն առաջվա նման շարունակեց Նոմոնի, Նոմոացիների, Ուոմոնի անվանել Բյուզանդիայի բնակիչներին, իսկ Բյուզանդիան՝ **Նոմոաց տուն, Գ-ասան հոմոաց**, Նոմոց, ի վարքերություն մյուս **Նոմոի**, որի հեր շփոթելու համար թողեց նրան **Նոմո** անունը:

Նայասարանում տարածված խոշոր հարերով սեւ կամ կարմիր թուրք կոչվում է **ուոմոի թուրք**, հավանաբար բյուզանդական ծագում ունենալու պարանառով:

27. ԵՐԵ ԵԿՐՈՂԱՅԻ Է. ՄԻԵՆՈՒՅՆ Է ՓՐԱՆԿ Է...

Ֆրանկներ, Ֆրանկանոց, Ֆրանկի գյուղ արքանապրություններով հայերը սովոր են անվանել յուսավորչական կրոնից հրաժարված եւ կաթոլիկություն ընդունած հայերին: Քայց ինչպե՞ս «կալակ» ՖՐԱՆԿ-ը, որ Ֆրանսիայի է նշանակում, նման հայերին:

Խաչակրաց արշավանքից հետո Կիլիկիայում տարածվեցին եվրոպական երկրներից Նրուսի գերեզման «ազարեու» եկած արվածախնդի գինվորները, որոնց մեջ թե՛նե կային այնպալ լեզուներով խոսող զանազան ազգություններ, ինչ կերպայցուցիչներ, սակայն հայերը բոլորին անհերքելի կոչում էին **Ֆրանկ-ներ**: Եւ այսպես **եվրոպացի** հասկացությունը համաձայն դարձավ ՖՐԱՆԿ-ը: Նույնիսկ եվրոպայից ներմուծված վերնաշապիկները սկսեցին անվանել ՖՐԱՆԿաշապիկ, կոլպեքները՝ ՖՐԻԵՆԿԻ կամ ՖՐԱՆԿԻ, որով հասկանում էին ոչ թե՛ **Ֆրանսիականց**, այլ **եվրոպականց**: Ուրեմն **Ֆրանկ** նախապես եվրոպացի է նշանակում, հերո միայն **կաթոլիկ**:

28. ԵՐԵ ՃԵՆՈՒՎԱՅԻ Է. ՈՒՐԵՆՆ ՍԱՏԱՄ Է...

Մյջին դարերից հայ մարենագրության մեջ տարածվեց ՋԵՆԵՎԱԶ կամ ՃԵՆԵՎԱԶ «խորամակ, խարդախ, խարբես, սրկիս» բառը, որ ծագում էր ՋԵՆՆՈՒՎԵՋ «ցնեղալից» իրաբերան բառից: Անտարական գործարքներով Ջենովացիները շնվել էին Կրիմի ծովափնեա հայ զորութերի եւ սեռնոյան առափնյա բնակավայրերի հայոց հեպ, որոնք էլ այդպես սկսեցին անվանել խորամանկ ջենովացիներին, իսկ հետագայում նաեւ ընդհանրապես ամեն փեսակ սրկիսներին ու խարբաներին: Սրվի-հիսարի բառայնաում պատկանել է «ՋԵՆԵՎԱԶ կլանի», «սարանայի է նման» արքանապրությունը (երբեմն նաեւ՝ ՋԵՆԵՎԱԶ ԿԿՊԻ «սարանայի պես») եւ այլն:

29. ԶԱՂԱԹԻ ԱՆՈՒՆ ԷԼ ԴՊՈՒ ԼԻՒԻ ԵՎ ԿԱՄ «ԱՍՏՎՈՍՏՈՒՐ»

ԲԱԲԵԼՈՒԻ ԱՇՏԱՐԱԿԱՇԵԼՈՒԹՅՈՒՆ, ԲԱԲԵԼՈՒՅԱՆ ԽԱՆՆԱՇՈՒԹՅՈՒՆ, ԲԱԲԵԼՈՒՅԱՆ ԳԵՐՈՒԹՅՈՒՆ, ԲԱԲԵԼՈՒԻ ԿԱՆԱՎՄԵ ՊԻՐՏԵՂՆԵՐ, ՄԵՅ ԲԱԲԵԼՈՒՆ և նման բազմաթիվ արտասարդություններ մտել են աշխարհի բոլոր ժողովուրդների բառապաշարի մեջ: ԱՆՔ ԲԱԲԵԼՈՒՆ դարեր շարունակ մահ ու ավեր էր սիրում հարևան ժողովուրդների երկրներում, ուսի և նրա անունը սարսափ էր փարսածում մարդկանց վրա: ԱՍՈՒԵՍՏՈՒՆ հեռի մայրաքաղաքի ԲԱԲԵԼՈՒՆ և եղել էՆԻԲԻՒ երկրի ուներին թշնամին, իզուր ջի հիշում մեծ բանաստեղծը այդ երկու ոսոխների, Բաբելոնն է եղել մեր ախտանը, փես, Անեխը կորել, անցել է շար մշուջի տես: Ատրիքն է եղել մեր թշնամին, սահա, Դաշը է փողը, եւ շնա քար քարի վրա: (Վ. Տերյան)

Միթե՞ Բաբելոնի արյունալուր թագավոր Նարոգորոնտարը չէր, որ կործանելով Կրտսաղեղը, գերեց հրեաներին: Եւ հրեաները խարանեցին այդ քաղաքը «Մեծ Բաբելոն» մայր պոռնիսցա եւ զարշնաց» ցուցանակով: Երեմիա մարգար թեև կարգաց նրա կործանումը Կրտսից եկող ժողովուրդների կողմից, որոնց լեզուն հիշում է նաեւ «Արարարյան թագավորությունները» եւ «Արանազյան գունդը»: Եւ այսպես Բաբելոնը կործանվեց: Բայց չէ՞ որ այն սրացել էր իր անուշակալ սարվածների սրբարեղի լինելուց: Այկաղորեն (կամ քարելիքեն, նաեւ առուներեն) լեզվով Babel կազմված է ես-քար «դու» եւ ին-ԻՆՈՒ «աարված» բառերից, ուստի Բաբելոն նշանակում է «Աարծու դու»: Ի դեպ հիշեցնենք, որ ԴՈՒՆ քառով միայն այս քաղաքը չէ, որ կոչվել է այդն ԲԱԲ ԷԼ ԱՄՆԴԵՐ նշանակում է «Արցունքի դուռ» (կամ «Արցունքի դարպաս»), որ Աբարիայի և Եթովպիայի միջեւ ընկած եկուղեն է ճուղղելի կողմից **Կառաղեղնապոլիսը** կոչվեց ԲԱԲԸ ԱՒ «Բարձրագույն դուռ», եկարի ունեւարով նախասպես թագավորական պալատը: Բայց առ բոլորը չէ, կործանված Բաբելոնի փրկում Աստված պարգեց մեկ այլ քաղաք, որն յարպել էր կոչվեց «Արզվածաքուր»: Այդ մասին հաջորդ գրույցում:

Ի դեպ, գրաբարում նա հանդիպում ենք ԴՈՒՆՆ ԱՐՔՈՒՆԻ կամ պարզապես ԴՈՒՆ արտասարդությանը Աբրուսից, Դալար նշանակություններով, օրինակ, «Բողոք ի ԴՈՒՆ կարողային» (Բողոքում էին Աբրուսիքին):

30. «ԱՍՏՎՈՍՏՈՒՐ» ԶԱՂԱԸ ԵՒ ՄՅՈՒ «ԱՍՏՎՈՍՏԻՆՆԵՐԸ»

Եւ այսպես, կյուսիսից եկած ժողովուրդները՝ սկյութները, սակերը կործանեցին Բաբելոնը, որի փրկում առածանակ միայն ավերակներ էին եւ շնագայլեր էին ունում նրանց մեջ, ինչպես գուշակել էին մարգարեները: Մակայն երկար ժամանակ չէր կարող նման գեղեցիկ և հարմարավեր քաղաքի փողը աճայի լինել, նրա փրկումը ետից սկսեցին մարդիկ ընկավել, եւ այն ետից շնագայլ: Միջին դարերում արաբական խալիֆայությունը (762 թվականից), Մամար երկրորդ Աբբասյան խալիֆի ժամանակ, այն դարձրեց իր մայրաքաղաքը, ընդգծելու հա-

մար մայրաքաղաքի աստվածասերական (թեոկրատական) իշխանությունը: Բաղաքին փրկեց իրն պարսկերեն հորջորջմամբ ԲԱԳՂԱՂ անունը, որ կազմված էր ԲԱԳ «աարված» (ի դեպ, սա նույն ոտական 60ր բառն է) եւ ԳՂ «փրկված» բառերից: Տերապստում իրանական արտասանությունը, պարսիկում ժողովուրդների կողմից ազակալվելով, դարձավ ԲԱՂՂԱՂ:

Եթե թարգմանենք ԲԱԳՂԱՂ-ԲԱՂՂԱՂ-ը հայերեն կարգավի ԱՍՏՎՈՍՏՈՒՐ: Իհարկե, Բաբելոնը կամ Բագաղը միակ աստվածային քաղաքները չեն, նման անվանումներ աշխարհի շար բնակավայրեր ունեն, որոնցից մի քանիսն էր Նայապարումն են:

31. ՄՅՈՒ ԱՍՏՎՈՍՏՈՒՆԵՐԸ

Տեթանական Նայապարումն, երբ բազմաարվածություն էր իշխում, Աստվածի գերի մայն ափին Նայար լեռան ստորոտում, բազմաթիվ աստվածների նկարված քանդակներ կամ մեխյաններ կային, որի պարսմառով երբեմն պարսկերենը ավելո կոչում էին Իցգվան: Իրանական ազդեցության ուժեղացման ժամանակաշրջանում սկսեցին ավանդ կոչել ԲԱԳՂԱՂԱՂ, որ կազմված էր պարսկերեն ԲԱԳ «աարված» եւ ԱՂԱՆ «մեծ բնակավայր» բառերից:

Այսպար նախանգի Արշալուրեից գավառի հայրենի սրբավայրերից մեկը Ախուրյանի ափին էր գրեկվում, Երվանդ 2-րդ թագավորը դարձրեց կաթոլիկ պաշտամունեային կենտրոն Արմավիրից այնտեղ քանդակ աստվածների արձանիկները: Աճանց արագավ ԲԱԳՂԱՂԱՆ անունը պաշակվեցին ԲԱԳ Եւ ԱՂԱՆ «դաշը» բառերից:

32. ՉՆԱՇԽԱՐԻԿ

Նայ ժողովուրդը շար է սիրում ՉՆԱՇԽԱՐԻԿ՝ բացը, այն գործածում է անտրեք որեւէ առարկայի արտալարգ, գերազանց, սիրունակ լինելը արակել են նույնիսկ որեւէ երեսուցի ոչ սովորական լինելը ընդգծելու նպատակով: Օրինակ, «Այս ինչը ՉՆԱՇԽԱՐԻԿ՝ մայն ունի»: Կամ, «Նա օժրված է Չնաշխարհի գեղեցիկությամբ», եւ: «Նա Չնաշխարհիկ մի հարսնացու է ընտրել», կամ պարզապես: «Չնաշխարհիկ է»:

Ումանք կարծում են, որ այս բացը կազմված է Չին (Չինաստան) և Աշխարհիկ բառերից, որով բառն ընկալվում է «Չինաստան աշխարհից»: Իսկ ինչո՞ւ: Ռուսովիկերս վաղ անցյալում Չինաստանից, Նոդկացիցից, Նոդկաստանից են էին ժամում զարմանահաշ էւ գեղեցիկ աստվածներ՝ ճննապալա իրեր, մարտապես գործվածքներ, թանկարժեք անկեղեն և այլն, և ժողովրդի մուր այն կարծիք էր սպեղծվել, որ ամենալավ բաները՝ դրանք Չինաշխարհից են, հերեւապար Չնաշխարհիկ են:

Սակայն ինչվաբաններից շարերը գրեում են, որ **ճնաշխարհիկ** բացը չէր կառույ Չին-աշխարհիկ մեծից առաջանալ, բանի որ մեր մարտեակությունայն մեջ Չինաստանը գրվում է **ճնեաց աշխարհ** ձևով և ոչ թե՛ **Չինաց**: Ներասարը **ճնաշխարհիկի** փոխարեն պարի ունեանիքը **ճնաշխարհիկ** և ոչ այլ կերպ: Երև այն մեղ բացազակալում է ապա ճնաշխարհիկ-ը ծագում է ինչ-որ մեկ այլ հիմքից:

Այդ կարծիքով այս հիմնավորումը առարկություն է վերցնում երկու արտա-

ճանճերով: Նախ, ընդհանուր հայերենում եւ նրա բազմաթիվ բարբառներում Հի- նաարքը հանդիպում է եւ **ճինսարան**, եւ **ճնաք աշխարհ** հիցմար, ինչպես նաեւ **Չինսարան**, այնուհետեւ մաշխարհիկ բառի -իկ անանցը, իրանական լեզուներում եւ հայերենում, կցվելով երկրամասներից, ցույց է տալիս այսինքն կամ այնինքն երկրից լինելը, ինչպես ունենք **հնդիկ** (Հինդ երկրից), **պարսիկ** (Պարս երկրից), **խափշիկ** կամ **հարաշիկ** (Տարաշ երկրամասից), **պահնիկ** եւ այլ: Նար- հարքը ճՆՆԱՃՆԱՐԿԻԿԸ եւ դարձել ՉՆԱՃՆԱՐԿԻԿ Եւ ոչ թե ՈՉԱՃՆԱՐԿԻ- ԿԸ:

33. ՈՎԷՆԻ ԷՆԻՈՒԿԱՆԵՐ ԵՒ ԻՆՕՊԵՆ ԵՒ ՕԳՆՈՒՄ ԵՇՉԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԴԱՏԱԻԹՅԱՆԸ

Նամբոսի «Իլիական»-ից բոլորն արդեն գիրեն փրոյական մեծ պարերագ- մի մասին, երբ «ամենագեղեցիկ կնոջը» ուղղված մակագրությանը խնձորից պարերագով սկսվեց եւ խալաս կործանվեց փրոյացիների պերությունը: Այնու- հերեւս պարմությունը լուսն է, նրանց մասին ոչ մի պարմագիր այլեւս մոդեկե- յուններն չի փախի: Իսկ ի՞նչ եղան փրոյացիք: Միթե՞ միջևս վերջին մարդը ոչն- չազատ այդ ժողովուրդը Տրոյա քաղաքի ու պերության կործանման հետ միա- սին:

Այս մասին մենք ոչինչ չէինք կարող իմանալ, եթե լեզվաբանությունը, որը պարմության բազմաթիվ գաղտնիքներ բացող բանալին է, չբացահայտեր այն:

Լեզվաբանությունը իր առջև խնդիր էր որպէս պարզ կտրիորպի որ մի ժո- ղովորի՝ երբուսկների գաղտնիքը, որոնք, իհնե ժամանակներից ի վեր, հայրենի- լով Իրապիաում արտիանաբար միջին դարերում անհերքազան պարմության ասայարեզից: Նրանց խորիորպիոր լեզուն, պարմությունը մնացին հանելուկա- յին եւ արդեն մի քանի հարյուրամյակ բազմաթիվ վիճելի, խորիորպմություննե- իր փոխելու եւ փախի: Որոշ գիտնականներ կարողացան առանձին անթոքերի, շի- լիաների վրա եղած արձանագրությունների շնորհիվ ինչ-որ կտառուների անել երբուսկների լեզվի, պարմության գաղտնի ծալքերը բացելու ուղղությամբ, սա- կան իհնեական բանալին մտնում էր անհայր:

Դեռուս անցյալ դարերում որոշ գիտնականներ այն կտառուն էին արել, որ **Էբրուսկները** Իրապիա են եկել **Արեւելքից**, հնաբայերի է նաեւ Փոքր Ասիայից: Ա- վելի համարձակները ենթադրում էին, որ որանք **Տրոյացիներն** են, որուխերն նրանց Իրապիա գալու եւ Տրոյայի կործանման ժամանակները մուգափորպայե հանրեկնում էին: Որքան էլ արդու ու ճշմարտաման լիներ ենթադրությունը, դրան հավարարու համար անհաճաճելու էին նաեւ իւ առաջ փաստը: Միս՝ 50-ա- կան թթ», նախկինում կուրազով փաստերին ավելացնելով նորերը, բուլաբար գիտնական Գեորգիեւզ ապացուցեց, որ իբր երբուսկները փրոյացիների հեր- նորդներն են եղել: Բանն այն է, որ նա, խիչթերին օգնությամբ եւ իրավական բի- ճեզվակերի (երկեզվական արձանագրությունների) շնորհիվ, վերձանեց բազմա- թիվ երբուսկներն արձանագրություններ: Նա ճշույնք նաեւ **Էբրուսկ** բառի առա- ջացումը **Տրոյա** հարուկ անունից: **Է-փրուսակ** «փրոյացի» ձևից, որը գուր ի- փրոյական կազմության բառ էր:

Պարմությունը պակեի էր Նոմի ու Իրապիայի պարմության մեջ շարք նշա- նավոր դեմքերի անուններ, որոնք ծագումով երբուսկներ էին:

Պարսիկ գրականության ու արվեստի Մեկնանաղ ճագումով նույնպես էր- րուսկ էր, ինչպես նաեւ «Երաձնեղի մեծ պոեր Դանթե»:

Էրբուսկներն բառերից այսօր աշխարհի բազմաթիվ լեզուներում հնչում է **սպորթ**-ը, սակայն թեթը գիզեն այս մասին:

Եւ այսպես, Տրոյայի կործանումից շուրջ 3000 փարի անց լեզվաբանությունը օգնեց պարմությանը՝ գրելու փրոյացիների կրթած հերքերը:

Նաարապիցեն բազմաթիվ պարմիչների վկայությունները եւ այսպէս գիտնա- կանների ենթադրությունները երբուսկների փրոյական ծագման վերաբերյալ: Եւ այս դեպքում, երբ թվում էր, թե անհայտության բողով էր ծածկված հազարա- վոր փարիներով մեզանից գաղթած մի ժողովրդի պարմությունը, որը հառնեց մարդկության առջեւ շնորհիվ մի գիբություն, որ կոչվում է **լեզվաբանություն**:

34. ՈՎԷՆԻ ԵՐԲԱՅԵՑԻՆԵՐ ՉԻՆ՝ ԴԱՐՁԱՆ ԴԵԹԱՄՈՒՆԵՐ, ԻՆԿ ՈՉ-ԱՐԱՐՆԵՐԸ ԱՃԱՄՆԵՐ

Պարսիկներն իրենց արեւմտյան հարևաններին՝ բոցվոր արաբներին, անվա- նում էին **ԹԱՂԻ** «հուռը, վագրը, գնացող» (կամ հայերեն՝ Տանիվ), իսկ արաբնե- րը:

Ինչպե՞ս էին նրանք անվանում պարսիկներին: Արաբներն իրենց արեւելյան հարևաններին սկսեցին անվանել **գճամ ԱՋԱՄ** «օտար, օտարական, ոչ-արաբ, ոչ մարդիկ արաբերեն խոսող»: Այնուհերեւս ԱՋԱՄ հորջորջումը նրանք սկսեցին փայ ընդհանրապես բոլոր մյուս ոչ արաբ ժողովուրդներին, իբրեւ «ոչ կրթված, ոչ հմուտ, ոչ անգիլ», ցույց փայով, որ նրանք արաբներից ցածր աստիճանի վրա են գրկվում: Արեւմտահայ բարբառներում ԱՃԵՄԻ գոմը «ոչ հմուտ, անմակարդակ աշխատանք» է նշանակում: Տայ իրականության մեջ սկսեցին Իրան կամ Պարս- կապրան հասկացությունների փոխարեն ԱՃԵՄԱՆ-ը, իսկ Պարսկապատկից Ե- կամ որեւէ ընթացիկի համար սկսեցին գործածել ԱՃԵՄ-ՅԱՄ մակդիրը նշելու համար նրանց ԱՃԵՄ-ԱՏԱՄ-Ց եկած լինելը:

Նույն կերպ էին վարվում նաեւ երբայցիք, որոնք ոչ երեւաներին անվանում էին **հեթանոսներ**, այսինքն ՆԵԹԱՆՈՒՄ «այլազգի, օտար»: Սա հուսարեն etnos «ժողովուրդ, ցեղ» բառն է, որը ասորերենում եւ երբայցիներում «այլազգ» նշանա- կությունը արացավ, իսկ հայերենում՝ «ոչ քրիստոնյա, կրապաշտ» եւ այսպէս՝ «ցեղ» հասկացությունը, ճանապարհորդելով ասորերենում եւ երբայցիներում, դարձավ «կրապաշտ, ոչ քրիստոնյա» մեր լեզվում:

35. «ԵՏՏՈՒՆԱՑ ԱՉԳԸ»

Միջնադարյան հայ պարմիչների բառապաշարում հայտնվեց ԵՏՏՈՒՆԱՑ ազգ արաբախոսությունը, որով նրանք սկսեցին բնութագրել Արեւելքից Նայա- կան ներխուժած ժողովուրդներին եւ հայրենական մեղութիւններին, որոնք հմուտը ենթադրեցին էին: Նման բնութագրման համար անեւ իրենք ունեին հայերը, ո- ռուխերն նրանց ներքից ավելի կարարայա արեւելքից էին արձակում եւ թշուսն էին ավելի հեռու, շնորհիվ ուղբի աղիցներից պարարաբոված աղիտներին

գասարթուններով, որոնց մեջ **սևս**-ն փոխարինում է **bar-bar-ra** «բարբարոս, օ-
բար, վայրենի» և **nakra** «քշումա՞ն բառերին»:

Որտե՞ն ԱՌՈՅԱՆ հայտնաբերեց նշանակել է «այն կողմի, այնպայային, հակառակ
կողմի», հեղափայտ՝ «հակառակորդ»: Այս պարճումում է ԱՌՈՅԱՆ բառը հա-
մարձեց է ՆԱԿԱՌԱԿՆՈՐԴԻՆ և հաճախ է նրա փոխարեն գործածվում:

**39. ԻՆՈՂԻՍ ԿՈՂՄԱՆ ԿՈՂՄԱՆ ԿՈՂՄԱՆ
ՄԻՋԵ ԵՏԵՆ ԶՅՈՒՍԻՆ Է
(ԿՈՂՄԱՆ ԿՈՂՄԱՆ, ԱՅՅՏ ԻՆՈՂԻՍ)**

Եթե հեշտ է թվում այս հարցը մտրվի ցրաժողովուրդների իմաստով, ինչպես
ասենք **ԿՈՂՄ ԿՈՂ** կամ **ԿՈՂՔ ԲԱՅՈՅ**, **ԴԵՄ, ԴԻՄԱՃ ԴԵՄ** կամ **ԴԵՄ-Ք ԲԱ-
ՅՈՅ**, **ԵՏԵՎ ԵՏ** (կամ **ՅԵՏԵՎ ԵՏՏ**) բայից է ալն, ապա ինչպե՞ս պիտի անվա-
նեն մարդը աշխարհագրական լայնությունները **ՆՅՈՒՍԻՄ** ու **ՆԱՐԱՎ**-ը և
այլն:

Լեզվաբանների համար մինչև հիմա էլ պարզ չէ, թե ինչպես են առաջացել
ՆՅՈՒՍԻՄ ու **ՆԱՐԱՎ** բառերը հայերենում:

ՆՅՈՒՍԻՄ հասկացողության իմաստով Մյեջնարայի հայ մարածու Անանիա
Շիրակացին օգրագործում է **ԱՐԱՆՏԱՐ** պարսկերեն բառը, որը կազմված է
արև «արև» և տա «կողմ» բառերից, որով սրացվում է «արևի կողմ»: Լարկա-
յունա պարսիկներն ասում են **baxtar**: Բայց մի՞թե՞ փրճաբանական է այսպիսի
մեկնաբանությունը: Բնականաբար նման անվանական համար ինչ-որ հիմքեր պի-
տի լինեն: Անս այստեղ մեզ օգնության է հասնում պարսկությունը: Զ՛ որ պար-
սիկները պաշարում էին **ՄԻՆՎԻՆ ԱՐԵՎԻՆ**, որի համար կանգնում էին արթթիխ
դեմքերը դեպի հարավ: Այս իսկ պարճում էլ **ՆՅՈՒՍԻՄ**-ը լինում էր «Նարե
կողմ»:

ՆԱՐԱՎ-ը կարող էր նաև **ԱՋ** կողմում հայրենիլի, ինչպես որ արաբերենում
ԵՄԵՆ երկիրն են անվանում: Այս երկրի անունը ծագում է **yamin** «աջ» հասկա-
ցողությունից, քանի որ արդենվյա դեպի **ԱՐԵՎԻԼԵ** խոյը արաբի համար «ԱՋ»
կողմում էր մնում **ՆԱՐԱՎ**-ը, այսինքն **ԵՄԵՆ**-ը, Ի միջնայոց, «երզուր» հասկա-
ցողություն էլ **ԵՄԻՆ** է կոչվում, քանի որ երկրիվյա արաբները բարձրացնում է-
ին իրեն **ԱՋ** ձեռքը:

Նայոց լեզվում «ժարավ» իմաստը սկսեցին արքայապարել **ԿԵՍՈՐԱՎ ԿՈՂՄ**
ձևով, որին զրաբարուն համապարասխանում էր **ՄԻՋՕՐԵԱՅ**-ը: Այսպես, Մ,
հորնանանի գրում է. «ՄԻՋՕՐԵԱՅ կողման», որով հասկանում ենք «ՆԱՐԱՎ»
-ը, քանի որ **ՄԻՋՕՐԵԱՅ ԿԵՍՈՐԻՆ**, արեղ լինում է հարավում:

40. «ԳԼՍԻ ԿԵՐԵԿԻ ԶԱՄՓԱ» ԿԱՄ ՉԵՆԻՅ

«Արեղ հասել է զենիթին», «զենիթային հրատե՞» և նման այլ արարուհի-
տարբությունները այսօր շար տվորվալան են մեր առօրյա խոսակցություններում:
Մտային բավական է մի պահ մարածեն, թե ինչու՞ պիտի հրատե՞ր «զենիթային»
կեպի (կամ մարդկուցը), դեպի վեր կրակող հրանոթի մարդիկները՝ «զենիթա-
յիններ»: Մարդուները մեզ կարիպեն որոնումներ կարարել բառարաններում,

իզուներին նվիրված գրքերում, հարցի պարասխանը գրենելու նպատակով:
Պարասխանը արախ է մեզ արաբերենը: Արաբերենում **sami** (ar ras) «գլխի վի-
կի կողմ կամ ճամփա» էր նշանակում, որը հին Բաբելոնիում դարձավ **ceit**
կամ **zenith**, որից էլ նկատյալան մյուս լեզուներն է աստերիկն անցավ: Ինչ-
պես աստերիկում, այնպես էլ հայերենում **ԶԵՆԻԹ** նշանակում է «գագաթնա-
կեր», հերևաբար **Զենիթային գնդացի** կամ հրատե՞ր փոխաբերաբար կոչվում
էին «դեպի երկինք կրակող հրատե՞րներ», որպեսից էլ **ԶԵՆԻԹ-ԱՅՈՒՍԻՆԻՐ**՝ «դե-
պի երկինք կրակողներ» կամ «դեպի երկինք կրակող հրատե՞րայիններ» արաբ-
հայերկությունները: Ես իր փառքի **Զենիթին** էր հասել արդարահարությունը նշա-
նակում էր նա իր փառքի գագաթնակերին էր հասել և ոչ թե՞ Գլխի վերին ճա-
նապարհին: Ես այսպես արաբերենի **samit**-ը, **ԶԵՆԻԹ** դարձում, մրավ հայերենի
բառապաշարի մեջ:

Որպեսզի պակասավոր զինի մեր գրույցը արաբերեն **sami**-ի մասին, հիշեցնենք,
որ արդի խոսակցական լեզվում է և բազմաթիվ բարբառներում գործածվում է
անմիջապես արաբերենից կամ պարսկերենի և թուրքերենի միջտարրույանը
փոխ աղավաճ **sami-ԱՄՄԹ**՝ «կողմ, դիրք, հարմարավերություն» բառը: Օրինակ,
«Զարկ, սամթով և գալրում, Սամթով փղս ես», կամ «ԱՄՄԹ ու հիզան զկա»
», «Նեց Սամթին էլ եղավ» է այլն:

41-42. ՈՐՏԵՂ Է ԳԵՅԵՆԸ ԵՎ ՈՐՏԵՂ ՏՅԱՆԱՐԱՆ

Ավարվածանցի միջոցով աշխարհի շար ժողովուրդների բառապաշարում
հայրենի է կերպական **ԳԵՅԵՆ** կամ **ԳԵՆԵՆ** բառը: Նայոցը գործածում են «ԳԵ-
ՆԵՆԻ բաժին դառնա», «ԳԵՆԵՆԱՎԱՆ հրի բաժին դառնա», «ԳԵՆԵՆԻ անշե
արդ թեզ», «ԳԵՆԵՆԻ դարսարան», «ԳԵՆԵՆԱՎԱՆ փակցանքեր կրեցին»,
«ԳԵՆԵՆԻ անշեց ինոց», «ԳԵՆԵՆԻ կամ ԳԵՆԵՆԱՎԱՆ դոխը» արքայապար-
թունները: Որտե՞ն էր գրվում այդ **ԳԵՆԵՆ**: **ԳԵՆԵՆԸ** երուսաղեմի պարսիկ
րակ մի ձոր էր, որ երբայերենում հեցում էր **ԿԵՆԵՆԱՄ**, այսինքն, «ԵՆԵՆԱՄ
անդունդ,վին» Լախապես այս ձորը գրույալ էր, որ ՄՈՂՈՃ Ապրոն սպարվին
կատարված փաճարն էր գրվել: Այս փաճարում խաղաղություններ իրեն որդի-
ներին ուղշանցի անելու օրինք սահմանեցին: Անս ողշակզման համար անշեց
ուրտ այստեղ վաճվում էր անդարար: **ՅՈՒՍԻՄ** թաղակողը կործանեց այդ փա-
ճարը, որպեսզի րեղը պարավայրի վերածվի, նա հրատե՞ր քաղաքի արքայույթ-
յունները լցնել այդտեղ: Դրանից հեղզ **ԳԵՆ ՏՆԵՆԱՐԱՆ** կամ **ԳԵՆԵՆԸ** դարձավ
ամբի շուր գաղջանցի, զգվանցի կամ աննպատակ փառապատերներ իրորը-
դակե՞ր: Անս այստեղից էլ **ԳԵՆԵՆԱՎԱՆ** «անդանվի, դոխային», իսկ **ԳԵՆԵՆ**
«դոխը» փոխաբերական արքայապարթունները:

Փրանսերենում **ԳԵՆԵՆԸ** նույնիսկ առաջանել է **ԳԵՆԵՐԵ** «ներություն»
բառը: Երկրորդ անգամ այս նույն բառը հայերենը փոխ է առել արդեն արաբա-
կան և թուրքական նվաճումների ժամանակ, որպես մի նոր բա՞ **ԶԵՆԵՆԵՆԵՄ**,
ԶԵՆԵՆԵՄ, **ԶՆԱՆԵՄ**, **ԶՆԱՆԱՄ**, **ԶՆԱՆԱՄ** ձևերով, որը գլխակցվում էր որպես
«դոխը» կամ «կորսության, անեղք լինելու, ոչնչանալու վայր»: Նայրենին է արեղ-
ծել **ԶՆԱՆԱՄԵՆԸ**, **ԶՆԱՆԱՄԵՆ ԳՆԱՆ** բառակա՞ն ձևերը: Օրինակ, «**ԶՆԱՆԱՄ**-
ՄԵՆ գլազ, մակ է նրա երեսը զրեանց», «**ԶՆԱՆԱՄԻՐ**, զքիկ աչքն առաջից»

և այլն:

ՋՆԱՂԱՄԻ մեր առաջացել է արաբերենում, բանի որ արաբերենը 9-րդ հիշում է Ջ. ինգուս օրինակ **գազարի** փոխարեն ՋԱԶՐ. ուտրի և ԳԵՆՆՆՆՈՒՄ-ը գարձավ մեր բարբառանելում ՋԵՆՆՆՆԵՄ կամ ՋՆԱՂԱՄԻ:

4.3. **ԶԱՂԱԶՄՏԻ** եւ. նշանակում է «մարագից» եւ կամ «կերի պահեստից»

Եթե այսօր որիւէ մենք հարցնի, թե «ԻՆչ է նշանակում **ԶԱՂԱԶ**»,-ասպ պարսպանը կարող է միայն ծիծաղը լինել:

«Ինչպիսի եթե. **Ջաղաջը** դա մեծ բնակավայր է, որտեղ շար-շար մայրիկ են ապրում, գործարաններում են աշխատում, փրամվայներով, փրոկիչումաներով, ավերորաններով են երթեւեկում եւ այլն:

Պարսպանից անբավարար ոմանք կշարունակեն որոնումները, իսկ մտորումները կհանգեցնեն հերքելիս հարցին. «Բայց եւ այնպեւ, ո՞վ առաջինը մարմնեց այդպես կոչել **ԶԱՂԱԶ**-ը: Բայց միայն **ԶԱՂԱԶ** ՉԷ՞ որ հայերն օգրագործել են **ԶԱՂԱԶ** իմաստով նաեւ ԿԵՆՏՐ (օրինակ, ՏԳԳՐԱՆԿԵԲՏ, ՄԱՆԱՎԱԶԱԿԵՐՏ), ՇԱՏՈ (օրինակ, ԱՐՏԱՇԱՏ, ԱՇՏԻՇԱՏ), ԱՊԱՏՆ (օր. «ԱՂԱՐՇԿՊԱՏ, ՂԱՇԱՐՎՊԱՏ), ՇԵՆԸ (օրինակ, ՇԱՎԱՇԵՆ, ՆԱՅԻՆԱՇԵՆ, ԿԵՐԱՎԱՇԵՆ) եւ այլն: Սակայն քանզից եւ ոչ մեզ անկախարար **ԶԱՂԱԶ** իմաստով չի գործածվի, այլ միայն բարոյություններում:

Մասնագիտները կարծում են, որ հայերենի **ԶԱՂԱԶ**ը, որից եւ վրացերենի **ԶԱՂԱԶԻՆ** (օր. ԱՅՆԱԻՔԱՂԱԶԻՒ «տոր թաղաք»), ծագում է ակիտերենի **kalak** «կանաչ գանգվածի պահեստարան, մարդ, ցանկապար րեղ» բառից:

«Կ թեզ բան: «Ի արի ու հավարս, որ եթե թեզ գովում են՝ **ԶԱՂԱԶԱՎԱՐԻ** եւ. դուրս է գալիս «մարագավորի» կամ «սիրտի պահեստում մեծացածի պես»: Անհեթեթություն չի սրուցվում»:

Սպասել: Ավելի անհեթեթ է **ԶԱՂԱԶԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ** բառը, որը հուևարեն ՊՐՈՒՏԻՎԿ «բաղաբային, բաղաբալան» բառի թարգմանությունն է եւ քնկալվում է «դիվանագիտություն» հասկացությունը: Եւ ոչ **ԶԱՂԱԶԻՆ** հարուկ վարվեցողության նշանակությամբ: Այսպիսով է **ԶԱՂԱԶԱՎԱՅՆ** ոչ թե **ԶԱՂԱԶԻ** գիտակ անըը, այլ դիվանագիտի ու պերական հարաբերություններին իրագել անըը, դրանց մեջ միշտ մանեկոր ու նպաստավորի հանգամանքներից օգտվել կարողացող պերական գործիչը:

Իսկ **ԶԱՂԱԶԱՎԱՆ** հանգացորձը. դա ոչ թե բաղաբի դեմ գործող անն է, այլ փրոկող կարգերի գաղափարակախության դեմ գնացող, այլ համոզմունքների րեթ անըը: Իսկ ինչու՞ ոչ ՊԵՏԱԿԱՆ, այլ **ԶԱՂԱԶԱՎԱՆ** հանցացործ: Որովհերև իհն՝ Նախասրանում յուրաքանչյուր ՊՐՈՒՄ այսիերն՝ **ԶԱՂԱԶ** մի պերություն էր, ուտրի **Ջաղաջին** դեմ գնացող էլ հավասարաբար էր ՊԵՏՈՒԹՅԱՆը դեմ հողող հասկացությանը:

Նեց գրարարում **ԶԱՂԱԶ**ը դեռևս այսօրվա **ԶԱՂԱԶ** հասկացությանը մի օգրագործում, այլ ՊԱՆԵՆԵ, ԱՄՐՈՒԹՅՈՒՆ, ՊԱՄՊԱՎՈՐ, ՊԱՄՊԱՆՆԱՐԱՆՈՒՄ: Օրինակ րեյրենե եղիշե պարմվիցից մի հարված, ուր պարմվում է պարմից գրագրիի Նայաարան ներխուժելու և այլերդ Բանակ դեկու մասին.

որը պաշտպանելու համար կառուցվում է **ԶԱՂԱԶ**. «Եւ անըն ի գասան գրեիի անեպ նորս, բանակ բոլորի, փսս հարաներ, պարենե կանեղեր, շիրարտոր փակեր, ամրագուցանել իբրեւ գԶԱՂԱԶ ամենայն պարրասարթեան» (5 եր. 19): Այս թարգմանությունը. «Այնտեղ՝ գաղախում կանգ առնելով, բանակ է դնում, փսս փորում, պարենե շինում, ցցապարեթով փակում, եւ ամն պարրասարթեանց ամրացնում է ինչպես **ԶԱՂԱԶ**»: Փախարտի **ԲԻԻԶԱՂԱՎԱՐԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ**-ում նույնպեւ գրվում ենք **ԶԱՂԱԶԻՆ** րրվող նման բացատրություններ. «Խորիեր նսս (Մուշեթ) ընդ իշխան Յուևաց եւ նոքօր ընդ կայսերն, թե պարտ է նոցս **ԶԱՂԱԶ** մի շինել յերկիրն Նայց, ի մի մի գասան, որ մին մի **ԶԱՂԱԶ**, որ երկուս երկուս **ամուր պարսպարտու** գորանիար հասարպել ընդ ամենայն երկիրն Նայց» (5. 19): **Թարգմանությունը**. «Նաեւ (Մուշեթ) էր խորիում հուևական իշխանների հեթ եւ նրանք էլ կայսեր հեթ, թե պեթը է իրենք Նայաարանում մի **Ջաղաջ** շինեն, յուրաքանչյուր գաղախում մեկական **ԶԱՂԱԶՆԵՐ**, երկուսական-երկուսական ամուր պարսպավորներ գորքն նորավայրի հասարպել ողջ հայց երկրում»:

Ինչպես րեսանք, **Ջաղաջ**-ը գրարարում ունի «ամրացված, պարսպված բնակավայր» նշանակությունը, մինչդեռ ակիտերենում «մարագ, պահեստ»:

Նման իմաստային զարգացում են ունեցել նաեւ այլ լեզուների «թաղաք» հասկացությունները. Ռուսերենի **ГОРОД** բառը ծագում է իհն **грод** մեկից, իսկ նույն արմատից էլ ունենք **огородити** «շրջափակել, արգելափակել» բայը, ինչպես նաեւ **преграда** «արգելի, խցընդոր» եւ վերջապես **огород** «բանջարանոց» բառերը:

4.4. **ՄԿ Ե ԾԻՆԱԿԱՆԱԸ, ՇԵՆ, ՇԵՆԸ, ԾԻՆԵՆ**

Եթբ ընթերցում ենք մեր պարմարան «Նայց պարմությունը», հանդիպում ենք հերքելիս րողների. «**Ջաղաջաց, ՇԻՆՍԹ, դասարակիրաց**» (Բ.7): Իսկ Ռուզանդի մուր. «**Թողոր** գրարար, եւ եկեալ բնակել ի միւս **շինաց**»:

Այս նախադասություններից ուղւում են մեզ, որ ինչեզրուր դարում **ՇԵՆ** բառն ուներ «գող, ավան, բնակավայր» նշանակությունը, այս իմաստը հասարարում է նաեւ **ՇԻՆԱԿԱՆ** «գյուղացի, գեղջուկ» բառը, որ կազմված է **ՇԵՆ**-ից: Սակայն նույն գրարարում արդեն մենք հանդիպում ենք **ՇԵՆ**-ի ուրիշ իմաստային զարգացումների նս, որպիսի են «Միջեղե **ՇԵՆ** էր **Երուսաղեմ**» (Ջաբ. 17) «**ԶԵՆԵՆ** երկիրն ամենայն թափոր և անբակ թողոր», «Իեւ **ՇԵՆ** են եկելիցիք» եւ այլ նախադասություններում **ՇԵՆ**-ն ունի «քարեկար, կենդանությանը մի, մարդարանակ, բարգաված, կանգուն» նշանակությունները:

Այսօր էլ առօրյայում ասում ենք. «**ՇԵՆ** մնացր», «**ՇԵՆ** մարդիկ են», «Վ. Փափագյանը փրում էր ամն պարիս առիթով օգրագործել **ՇԵՆՇՆՈՒՄ**»:

ՇԵՆ-ից այսօր անանցված ունենք **ՇԻՆՈՒԹՅՈՒՆ** եւ **ՇԵՆԸ** «կատայց», **ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ**, **ՇԻՆԱՐԱՐՇԻՆԱՎՈՐ** եւ այլ բարդված մեծերը:

Նարավոր է, որ այս **ՇԵՆ**-ը լինի սկուրթներից հայերենի անցած բառերից մեկը, ինչպես րեղիկանում ենք **ՍՏՐԱՐՈՒՆ** բոլորած րեղիկություններից: Նս պարմում է թե ինչպես **ՍԱԿԵՐԸ** (սկուրթներից հեր **Անդրկովկասում** հասարպված ցեղավայրերից մեկը) Նայաարանում րիրացան ամենարսիերի հողերից:

մեկին՝ ՔՈՒՌ-ԱՐԿԱՐԱԻ գերամիջամտելու և այն անվանեցին ՍԱԿԱՍԵՆ (սա, ի- հարկն, հունական քրատալարածությունը և գրված, բանի որ հունարենում բացա- կարյալ և Շ հնչյունը): Մինչևիս նույնը հայկական աղբյուրներում, ԱՇԵՆԱՐԿԱ- ՑՈՒՅՑՈՒՄ ունենք ՇԱԿԱՇԷՆ քրատալարածությունը: Նյութմանը եւ մյուս մաս- ապագաները գրվում են, որ ՇԷՆ-ը իրանական Կառա քաղից է ծագում: Բայց մի- թի՛ միայն ՇԷՆ-ը: Սկոյթա-ասիական լեզուներից հայերենին բազմաթիվ այլ բաներ են անցել, որոնցից էլ նաեւ ԿՈՒՑ-ը, որի մասին կետանք հաջորդ գրույ- ցում:

45. ԿՈՒՑ-ԵՐԻ ԱՆԵՐՇՎԱԾՈՒ

Երկար ժամանակ-հայագիրություն մեջ առեղծվածային էր մնում Սյունիքում քրատված ԿՈՒՑ բաղադրիչով փոխանունների ստուգաբանությունը: Ինչպես հայերի և Սյունիքում ունենք ԱՆԳԵՂԱԿՈՒՑ, ԲՈՆԵԱԿՈՒՑ, ԿՈՒՑ-ԵՐ, ԿՈՒՑ-ԵՐ, ԿՈՒՑ-ԱՎԱՆ-ԵՐ, ԿՈՒՑԻ և ԿՈՒՑ փոխանունները, որոնք Տայասարանի մյուս քա- լածքներում չեն հանդիպում: Եղել է՞, **Կոթ** բառի ստուգաբանության փորձեր, որ- րոնք սակայն հեռու են եղել իրենց համոզիչ հիմնավորումներից: Ինչպես մենք իշխարակնցիցը ՇԷՆ բառի ստուգաբանության գրույցում, ԿՈՒՑ բառն էլ կապ ունի սկոյթա-ասիական ցեղավանդիկ Տայասարանում հասարակելու փաստի հետ: Ինչպես հունական պատմիչներն են վկայություններ թողել, ԲԱԿԱՏԻՆԱ- ՅՐՑԻՑ այդ գեղերը Տայասարան են եկել, եւ մի մասը իմնավորվել է Տայասարանում՝ ձուլվելով հայ ժողովրդի հետ: Բնականաբար նրանք իրենց «հեղաբերը» պետք է թողնեին ամենաշարք փոխանուններում: Այդպես էլ կա: ԿՈՒՑ բառի գուգահե- ներ ենք գրվում պահպանված հեռավոր ԲԱԿԱՏԻՆԱՅՐՑՈՒՄ և Նոյակաղանի իյու- սիանում, որտեղ նույնպես **կոթ** ձևով առկա է այն բազմաթիվ փոխանուններում: ԿՈՒՑ իրանական լեզուներից վերջուրում, ափսոսանքով նշանակում է «գյու- ղակ, շեն,ավան»: Բազմաթիվ փոխանունների բաղադրիչ է կոտ-ը, ինչպես Բաժնակոտ, Կախրոտ, Գարեկոտ, Բարեկոտ: Չնայածից փաստականներից Տ. Տիք- Մակայանը այդ բառը գլխից ՔՈՒՑ ձևով, որ թողել է Նիշաբադկարանում «Սա- րգոսն ժայնեցի ինկլիզի Քթոթան» (էջ 288): Իսկ ինկլիզերենում կոտ նշանակում է «բերդ, ամրացված կիթ, պահեստարան, ամառայան կենդրոն»: Այս նշանա- կությունները հնարագույնում բառի կրած իմաստային զարգացման արդյունք են:

46. «ԲՈՒՆՈՒԻ ԻՏԵՎԱՍԸ» ԿԱՉ ԻՆՉՂԻՄԵՆ ԵԿԵՆԵՑԻՆ ԴԱՐՁԱԿ ԴՅՈՒՐԱՆՑՑ

Չինգիզորդ դարից սկսած մեր մարտնչագրության մեջ գործածվում է ՊԱՆ- ԴՈՎ բառը «իտան, անցորդների օջախ» նշանակություններով: Օրինակ, «Ե- դույն գաղ էլ վերայ գրասորու իրոյ՛ ան գնա ի ՊԱՆԴՈՎԻ մի»: (Իր գրաստի վրա նրան դրած թերից նա մի ՊԱՆԴՈՎԻ մեջ):

Այս բառը իր գուգահեռն ունի նաեւ արաբերենում **հաժուկ** (Ֆուտուլկ) հնչմամբ, որից հայերը փոխ են առել երկրորդ անգամ ՓՆԴՈՒԿ ձևով, ինչորիկ 12-րդ դարից ստաց, բանի որ ՓՆԴՈՒԿ-ի փոխարեն ունենք ֆ-ի ՓՆԴՈՒԿ ձևը: Իսկ ո՛վ է ումից վեցրել այս բառը, հայերն արաբներից, թե՛ ընդ-

հոսկառայը: Այ այս, ոչ այն: Երկուսի համար էլ **փոխաբուն այն լեզուն է, որով թագաբարձում է բառը:** Այն հունարենից է գալիս, որ panokoeion նշանակում է «ամենաընկալ» կամ «ամենի ընդունարան»՝ քա- ցորդ, համախ» և dekomai «ըն- դուհին» բառերից, ինչպես ունենք դարձյալ հունարենից pantheon «ցորդ, ամբողջ ստորվածներին» քառ պան և teon թեոն «ապարհ» բառերից, որ հայերեն թարգ- մանվում ենք ԴԻՏԱԿԱՇԱՆՈՒ, ԱՄԵՆԱԿԻՏ: Նեցը ՊԱՆԴՈՎԻ բառն էլ հունարե- նում նախապես «հիղիցից» է նշանակել: Օրինակ, «Տարս եր գնա ի ՊԱՆԴՈՎ- Կի մի, ՊԱՆԴՈՎԻՆ եկեղեցի թարգմանի» («Տարսլ կրան մի ՊԱՆԴՈՎԻ մեջ գրեց, ՊԱՆԴՈՎԻ եկեղեցի է թարգմանվում»): Չէ որ քանոսն էլ բոլորին ընդու- նող Արժուս քուն էլ:

Ներկայումս ՊԱՆԴՈՎ բառը, նրա հետ էլ ՊԱՆԴՈՎԱԴՆԵՏ, ՊԱՆԴՈՎԱԴՆԻՆ և նման ձևերը ավելի շար գործածվում են արեմտաբաններենում, իսկ արևելա- հայերենում իմնականում ՅՑՈՒՐԱՆՈՎՑ-ը, որ ուսներին բառացի **բուռնաց** (սա էլ գեր- մաներենի Gast «իյոր» բառից է ծագում) բառի թարգմանությամբ է սերելոված:

47. ՊԱՍԱՏԸ ԳՈՒՄՍԻՑ ՄԻՆՉՕԵԿ ՄԻՐ Ե ԳԱՍԵՆ

Նավանաբար այսօր աշխարհում վա մի լեզու, որը զօգրագործի ՊԱՍԱՏ բա- րը: Ռուսական ցարերն ունեին անտառային ու ձմեռային ՊԱՍԱՏներ: Անգլիայում գոյություն ունի ՆԱՍԱՏՔՆԵՐԻ ՊԱՍԱՏ, ԱՈՂԵՐԻ ՊԱՍԱՏ: Ֆրանսիական թագավորների Լուվրի Պալատը վեր է ածվել թագաբարևի: Թագավորները, ա- տուց բացառությամբ, բնակվում էին շքեղ ՊԱՍԱՏներում: ՊԱՍԱՏ բառը զնա- ղացեցապես գործածվել է ԱՊԱՐԱՆԵՐ, ԱՐՁՈՒՆԻՔ ԹԱԿԱՎՈՐԱՆԻՍ Ե ԸՐԵՂ ԿԱՌՈՒՅՑ նշանակություններով: Մեր օրերում նա, երբ ցանկանում են ընդգծել որեւէ մեկի ունեցած շքեղ փունջ, ստան մե. «Տուն իմ չէ, ՊԱՍԱՏԵՐ է ստորել»: Բայց եւ այնպես շարունակում ենք անվանել ԳՐԱՊԱՍԱՏ կամ ԳՐԱՐԵ- Ի ՊԱՍԱՏ, Գառ ու կշռի ՊԱՍԱՏ, ԶԻՆԱՊԱՍԱՏ, ԸՆԽՄԱՏԱՅՐԻՆ ՊԱՍԱՏ, ՊԻ- ՈՆԵՐԱԿԱՆ ՊԱՍԱՏ (կամ Պիոներների ՊԱՍԱՏ), Երկրասարդական ՊԱՍԱՏ (և նման այլ արաբապարտություններով) կոչել այն շեքը, որը հարկազան է որ- եւ լայնությամբ: Մինչևիս ՊԱՍԱՏ բառը ծագում է Տոմի Palatio բոլորի անունից, մի թարգմանի անունից, որտեղ շքեղ մասնաձևարարներ էին պարտա- պել հոռմանական կայսրերը՝ Կեսարը, Ներոնը, Օկավիանոսը, Տիբերիոսը և այլք: Եթե Եսեբերիոս Կեսարացին գրում է, որ «Սպանա կայսրն ի ՊԱՐԱՏԱՆ», սառս ոչ թե նկատի ունի նրա ապարանը, այլն այն վայրը, որը կոչվում էր ԱՍ- ԱՏԱՆ կամ ՊԱՐԱՏԱՆ: Այս բրդի վրա մեկը մյուսից շքեղ է և ճաշակով հոռմանակ կայսրերը կատուցել էին փվել իրենց ապարանները, որի պարճառով ժողովուրդ- րը ՊԱՍԱՏԻՆԱՆ կամ ՊԱՍԱՏԻ ասունձնարերն ասելիս պարելիսցանում էր մի- այն է միայն շքեղ կառույցներ, ապարաններ և արքունիք: Ուսրի ՊԱՍԱՏ հասկացությունն փնթածվեցին հնարագույն նաեւ Պալատիկոսն բրդերից շար հեռու կամ որեւէ փողում կառուցված արքունիքները, ապարանները, ոչ հասա- լակ, շքեղ շենքերը:

48. ԱՄ ՓՈՂՈՅ Է ԵՎ ՈՇ ՇՈՒՎԱ...

Մեկ անգամ ականջալուր եղա փողոցում բաղային միլիցիոների դիտողությանը, որը գայլախաղով լավաշ վաճառող մի կնոջ վրա, ասաց:

«Այսօր ՇՈՒՎԱ չէ, սա ՓՈՂՈՅ է, հասկացիր, լավաշը ՓՈՂՈՅՈՒՄ չեն վաճառում, այլ ՇՈՒՎԱՅՈՒՄ, քար ՇՈՒՎԱ:»

Ես ծպրացի եմ դեպի վայրից հեռացա՞ խորհրդածելով, թե ինչպե՞ս են դաբերը փոխում բառերի իմաստները կամ ավելի ճիշդ՝ կրակը: Եթե ասորերեն իմաստը (կամ արամեերեն) միլիցիոները, ապա կհասկանաք, որ ինքն իրեն փաստորեն հավատում է երբ ՓՈՂՈՅԻՑ ՇՈՒՎԱ է նրավիրում լավաշ վաճառողին: Չէ՞ որ ինքը փաստորեն ասում է ՓՈՂՈՅԸ ՇՈՒՎԱ չէ, որովհետեւ արամեերենում *saka* , ակնկալիքներում *sagu*, արարելիքում *sak* նշանակում է հենց «փողոց»: Այսինքն նա արագարկում էր լավաշը ՓՈՂՈՅԻՑ դարձյալ ՓՈՂՈՅ քանի: Նուրբագյում, ասորիճանաբար իր նախնիկն նշանակությունից հեռանալով , ՇՈՒՎԱն ձեռք բերեց «վաճառահրապարակ, առուձակի վայր» նշանակությունները: Նախապես առևտրորդ կարարվում էր հենց փողոցներում կամ լայն փողոցում, որն էլ հենց հրապարակի դեր էր կարգադրում: Ես այսպես, ասորիճանաբար մտադրույան մարմնվեց բառիս թուն նշանակությունը: Ինձց գրաբարում հանդիպում ենք ՇՈՒՎԱ բառի գործածությանը ոչ ՓՈՂՈՅ նշանակությամբ կամ ՓՈՂՈՅԻՑ հետ կողք-կողքի, Օրինակ, Ռոտայեցին գրում է «Սա ապևնա ի ՇՈՒՎԱՅ ՓՈՂՈՅԻՆ Անրիտայ» (Սա ապևնվեց Անրիտի ՇՈՒՎԱ ՓՈՂՈՅՈՒՄ, այսինքն՝ ՎԱՃԱՌԱՅԵՐԻ ՓՈՂՈՅՈՒՄ):

49. ԵԹԵ ԿՐՊԱԿ Է, ՊԻՏԻ «ԱՄԱ ՉԵՎԱԿՈՐՎԱԾ» ԼԻՆԻ

Պահպակիների կերպ «մարմին, ձև, կերպ» բառը հայերենում օգտագործվում է մի քանի նշանակություններով: Օրինակ, ՄԻ ԿԵՐՊՈ ազգավեցի շարահյուսից (մի հնարով, մի ձևով), Թուճանյանի «Թագավորն ու չարչին» արեղծագործության մեջ կարգում ենք.

ՉԱՐՉՈՒՄ ԿԵՐՊՈ մարտ, ինչպես վիշապ զձ,
Անցնում էր ինքը՝ Ըստ-Արաս արքան:

(այսօրի՞ արագ, կերպարանք), գրաբարում ծառայի ԿԵՐՊ, կանացի ԿԵՐՊ, ԿԵՐՊԻՎ վիշապ, բարեխոյ ԿԵՐՊԻՑ, ԿԵՐՊ մարդոյ է նման ձեռքում դարձյալ «ձև, քերթ, կերպարանք» իմաստներն են փրկում:

Ունենք նաև ԿԵՐՊԱՐԱՆԻՆ (դեմք, արգարիս քերթ, նկարագիր, պարկեր) նշանակություններով, գրաբարից ԿԵՐՊԱ ԿԵՐՊԱ «զանազան, այլնայլ ձևերով, քերթով» կամ ԿԵՐՊԱՐԱՆԵԼ «ձեռավորել, քերթ քրպ: հարդարել» է այլն: Այս բոլորն անհրաժեշտ է իմանալ, որպեսզի խնդրո առավելա քանն էլ հավակնանք: Չէ՞ որ հայերենում մենք ունենք մի քան ԿԵՐՊԱՎ «խանութ, փոքրիկ խանութ» նշանակությամբ, որը արյունակից է ԿԵՐՊ-ի հետ:

Ոչ, թյուրիմացություն չկա, ես ազգայնությունն իսկապես երկուսի միջո է առկա է բառն այն է, որ այս ԿԵՐՊԱ բառը հայերենը դարձյալ պահպակիներից է փոխ առել, իսկ հայերեն է, որ պահպակիների կարծի կամ կախ ձեռքերն էլ ծագում են իրանական կարծի «ձեռավորված, կերպավորված, քերթի բերված» բառից: Այ-

այնքն հայերենի ԿԵՐՊԱ (կան է ԿՈՒՂՊԱԿ, ԿՈՂՊԱԿ գրությունները, որոնք էլ հավանաբար ժազում են կախ քարերակից) բառերի հիմքն է կազմում ԿԵՐՊ, ԿԵՐՊ արմատը: Իսկ ինքն՝ խանութը հանկարծ կըզկց ԿԵՐՊ-ԱԵ: Ռոմվեներև կ'աճառողները գեղեցիկ դասավորում է քերթի էլն բերում վաճառարներին՝ համախորդներին գրավիչ դարձնելու համար: Այստեղից էլ գեղեցիկում պահպանված *hu-kerepa* «թավ ձեռավորված» բառը, ինչպես նաև անակրիթի կերպ «կերպարանք, գեղեցկություն», իսկ լարիկներում *corpus* «աճրմիճ» զուգակները:

Նարարչությունից գերծ չէ բերել այստեղ միջնադարյան լեզվաբաններից Գ. Տարեխանտ «արտագաբանության» փորձը: Նա կարծում էր ԿՈՒՂՊԱԿը (ԿԵՐՊԱԿի վարքերակն է) առաջացել է ԳՈՂ և ԲԱՎ բառերից, որովհետև վաճառող «գող» է և «զրկող» «վաճն այն կտրի բնակությունն օնցա ԿՈՒՂԱԿ»: Ինչպիսին, այստեղ մենք գործ ունենք այսպես ասած **ժողովրդական ստուգաբանության** հետ, ուր հաշվի չեն առնված հեցյունական օրենքները և պարզական իրողությունը:

ԱՆԱՏՈՒՄ ԵՒ... ԼԵԾՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԿԱՄ ԼԵԾՈՒ ՄԱՐՄԻ ԱՄԱՆԻՑ

50. ԼԵԾՈՒ... ՄԱՐՄԻ ԱՄԱՆԻՑ

Նոր բառերի կերպման զանազան միջոցներ գեղեցն աշխարհի լեզուները: Բառակերպման ապարեղծում մեծ դեր ունեն մարմնի մասերը: Մարմնի մասերի անունները որևէ քայի հարադրությամբ սերտվում են նոր իմաստներ: Մարմնի մասերից հարկապես նոր իմաստներ կերպողների դերում հանդես են գալիս ԶԵՎԱՏԸ, ԳԼՈՒԻՑ, ՄԻՐՏԸ, ՉԵՆԻՐԸ կամ (ձեռը), **որքը** կամ (ՈՏԸ) ԱԶԹԸ, ԲԵՐԱԸ, ԼԵՋՈՒՄ, ԲԻԹԸ, ԼԿԱՆՋԸ, ԿՈՐԸ, ԵՐԵՍԸ, ԹԻԿՈՒՐԸ, ՄԱՏԸ և այլն: Նայերենն այս կարգի հարադիրներով կերպված բառերի մեծ պաշար ունի: Որոշ դեպքում այս հարադիրները, կորցնելու իրենց անկախությունը, միաժույզվել են կազմելով կցական բարդություններ: Միայն Գույն բառով կազմված հարադիրներից է բարդությունների թիվը անցնում է 300-ից: Դե, ինչեղոր դարձեց, եթե մեկ մարմնի մասից կազմված բառերի թիվը անցնում է 300-ից, ապա որքան նոր բառեր են կազմվում բոլոր մարմնի մասերի անուններից միասին վերջում:

Բերենք ամենաբարձրված և ամենագործածական արվեստագրություններից օրինակներ.

51. ԳԼՈՒԻՑ բառի օգնությամբ կազմվել են հետևյալ արվեստագրությունները. ԳԼՈՒԻՑ ԲԵՐԱԸ-ավարկել, վերջացնել, կարգարկ: ԳԼՈՒԻՑ քանել-ձանձրացնել, ԳԼՈՒԻՑ ՏԱԼ-հարգանք մարտցել, բարեխել, ողջունել, ԳԼՈՒԻՑ ԳՈՒՎԵԼ-պարծենալ, ԳԼՈՒԻՑ ԵՂԵԼ-հավաքացնել, խարիչ, միաժգացնել, մորթիցնել, ԳԼՈՒԻՑ ԴՆԵԼ-մի քանի հեքամարտ լինել, նվիրվել, գրատվել, ԳԼՈՒԻՑ ՆԱԵԼ-հավաքանալ, ավարկել, հասնել վերջին, ավարկել, ԳԼՈՒԻՑ ՅԱՎԵՏԵԼԵ-ձանձրույթ պարզառել, ԳԼՈՒԻՑ ԾԵՑԵԼ-լալ, ուրբալ, գըջալ, ԳԼՈՒԻՑ ԾՈՒԵԼ-աղաչել,

խնայարժեք մեկի ստաց, խնայել, ԳՆՌԻԻ ԲՈՆՆԵԼ-շաշխարհ, ձեռացել, ԳՆՌԻԻ ԳՆՆԵԼ-ի մի կերպ ստրկ, գյուղատնտ արտեղ:2 աշխարհացում թերախա, ձեռացել յուր աշխարհ, ԳՆՌԻԻ ԳՆՆԵԼ-ամացել, ԳՆՌԻԻ ՌՏՏԵԼ-մասվան պարճան դատել, մեկին մատնել հասցնել կամ արանել, ԳՆՌԻԻ ԿՈՏԳԻԼ-1, շար մտածել, գանձել որեւ նարցի լոմման համար, առեղծվածի բացատրարման համար պարզաբով 2 մեկի գուրիլ ճարգել, ԳՆՌԻԻԸ ԿՈՏՆԵԼԵԼ-շփոթվել, անկարողի վիճակի մեջ ընկնել, ԳՆՌԻԻԸ ԿԱՊՆԵԼ 1.1 իմարտացնել մեկին, 2. ամուսնացնել 3. որեւ շորով գուրիլ կապել եւ այլն:

52. ԳՆՌԻԻ ԲՈՆՆԵԼ ԿԱՊՆԵԼ...

ԳՆՌԻԻ-ը ինչպի հեղ գուրակցված մեկ մտքերն է արարահայտում: Երբեմն օրարքների կամ այլախոսների հեղ բացատրվելու ամենահիմնական եւ անհրաժեշտների միջոցը ԳՆՌԻԻ-ն է: Մաքայն այդ մասին չէ, որ կուզենայինք հիշեցնել: Տեղ սրերնի մարդկանց մար միջնա կիմա կլ գործածական է «մի ձեռք շոր եւ արի»- կամ «մի ձեռք արեւադր ցգեցի, մի ձեռք կլ ամառ»- Եման արարահայտություններում ԳՆՌԻԻ-ը իր ուղղակի կառավարչամբ չի գործածվում, այլ փոխարինական, որտեղ մեջ կառավարում է կոմպլեկտ, սղարք, համալիր: ԳՆՌԻԻ-ը գործածվում է նաեւ «սեպում, մեկ սեպում» կառավարություններով կա գործակալությունն իսպ կա շուկաներից հարեան ժողովուրդներին ակադեմիաներից, ինքնորին սեպում 5Ս «ԳՆՌԻԻ»- սեպում» արարահայտությունների իմարտների միջն: 3 ՏՍ կառավարում է «երեք սեպում»: Այս կառավարություններից զար ԳՆՌԻԻ-ը հայկական, հարալիրների հեղ միասին, երբեմն նաեւ անկախարար, արարահայտում է 300-ից ավելի կառավարություններ, որոնցից ամենաարածվածներն են. ԳՆՌԻԻ ԲՆՆԵԼ-1. հրամայվել, 2. սղարարել, ԳՆՌԻԻ ԱՆՆԵԼ-ձարվել (կամ ձեռ անել), ԳՆՌԻԻ ԲԵՐԵԼ-գրեել, ճարի, հայտարել, ԳՆՌԻԻ ՁԵՆԵԼ-գրել, օժտակալել, ԳՆՌԻԻ խորիլ-ամուսնուրջան անաշարիություն անել, ԳՆՌԻԻԸ բաց- անարարան, (մեջն առարարանն արարահայտությունն էլ կուր կառավարություն ունի), ԳՆՌԻԻԸ թեթե-բարեմաջող, ԳՆՌԻԻԸ կարճ-աղար, ԳՆՌԻԻԸ կրկար-ունար, ուժեղ, համարման, Ռորիշի ձեռքին կաշի-ակնկալել մեկի կուրական օգուրություն, ԳՆՌԻԻց դա-լի վիճակի լինել, ԳՆՌԻԻցը վանալ-կառավարվել, մի կուր բաշվել, ԳՆՌԻԻց գնալ- (ձեռքից գնալ) -շարքից դուրս գալ, ելնել օրիստորի մարդկանց շարքերից, մաշվել, կուրվել, փչանալ, անհուսալի դառնալ եւ այլն: ԳՆՌԻԻ րու-1. դիպել, 2. ձեռքով բարեմել: 3. թեթեմակի դիպել, որեւ թան միգրել, ԳՆՌԻԻ րան ունենալ-որեւ պահանջ իր, ուրեարելն, կամ առարկա ունենալ արարարողի պահանջ, ԳՆՌԻԻ-մարցիլի արժեքով, ԳՆՌԻԻ-նարկա-նարկ, կուրակալել, ԳՆՌԻԻ-նարկ-նարկ, ուրիշի գործերին չխառնվող, ԳՆՌԻԻ-նարկ-նարկ րոմել րոմել, որեւ գրք կամ աշխարհան (նաեւ ձեռնամուխ լինել) ԳՆՌԻԻ-նարկ-արարակ ձեռքով, ԳՆՌԻԻ-նարկ-օժն, ԳՆՌԻԻ-նարկ-մարդկային հանճարի կամ արեղծարարության արարար (կամ եւ հարախաղ) անձեռակիրը) ԳՆՌԻԻ-նարկ եւ այլն եւ այլն:

53. ԱՉԸ կամ ԱԿԸ

Տայերենի ԱՉԸ եւ ԱԿԸ բառերի եւ նրանց հարալիրությունից կազմված բարդությունների թիվը անցում է 400-ից, երե հաշվի առնենք, որ հարալիրներից շարքերն էլ ունեն մի քանի նշանակություն, սպա կառացի անկախ մի թիվ, ուր գերազանցում է 2000-ը. արտի բերենք ամենաշար րարածված եւ ամենաարժանական արարահայտությունները.

ԱՉԸ բացել (կամ աք բանալ) -1. աքերը բացել:2. գիպակցել, հասկանալ, հասունանալ, ԱՉԸ անել-շարքը նայել, որունել, դիտել, գննել, ԱՉԸԸ բռնել-1. հավանել, դուր գալ:2. ցար աքթով րու, ԱՉԸԸ պաղել-իլուր նաշխազուշակել, ԱՉԸ չունենալ-1. չհավանել:2. ուրիշի ունեցվածքը կամ որեւ թան ցանկանալ, ԱՉԸԸ գարնել-նկարվել, գանազանվել, ԱՉԸԻ յուր թափել-շար կարդալ, գրել, մանրակրկար եւ հոգեմաշ աշխարհանք րանել, ԱՉԸԻՆ թող (կամ մոխր) փչել-խարիլ, ԱՉԸԻ տարման թեցնել-վարդեր գող լինել, ԱՉԸԻՑ հանել-անրտնել, զգվել, ձանձրանալ, հրաժարվել, նաեւ մեկի սերը, հակուրել մի քանի կուրակամբ վերացնել, ԱՉԸԸ մազ րանել-երկար սպանալ, ԱՉԸԸ որդը ներարել-վախեցնել, ԱՉԸԻ փուշը դառնալ-արքի դառնալ, ԱՉԸԸ ջուր իջնել-շար երկար սպանել, ԱՉԸԸԸ րու-շար աքթով վնաս պարճառել, ԱՉԸ րոցիլ-արեանիլու րու, ԱՉԸԸԸ ԱՉԸ չունենալ-աարիկ արել, ԱՉԸԻ անցկացնել-թեթեմակի նայել, կարդալ եւ այլն:

54. ԲԵՐԱՆ

ԲԵՐԱՆ անել-1. հիշարակել, 2. անցիլ անել, ԲԵՐԱՆ գոյն իմանալ-կարծիքը, մրարություն իմանալ, ԱՓ Ի ԲԵՐԱՆ-գարճացած, ԲԵՐԱՆ ծով-խոնրել, ԲԵՐԱՆ փակել-կաշառել, լեցնել, ԲԵՐԱՆԸ ճորճան-գազարխու, ցիկել, ԲԵՐԱՆԸ ընկնել-դառնալ բարճասանքի ամարկա, ԲԱՑԲԵՐԱՆ (բերանը րոց) եւ գաղարկապան եւ այլն:

55. ԼԵՉՈՒ

Լեզուն կարճ-մեղավոր, անհամարձակ, ԼԵՉՈՒՆ երկար-թիվուրեցով եւ իրավալի, ԼԵՉՈՒ հանել- ապաշել, խոնրել, ԼԵՉՈՒ բռնել-կուրի ժամանակ հակառակորդի կուրից գրել մեկին, ԼԵՉՈՒՆ բերնում ցրեղավորել-գաղարկապանությունից գրել լինել եւ այլն:

56. ԶԻԹ

ԶԻԹ խոթել- (ուրիշի գործերի մեջ) -խառնվել իրեն ցարակառող գործերի մեջ, ԶԻԹ կախել-փրկել, ԶԻԹՑ րելնել (նաեւ թեթե հանել) -լրեծ լուծել, հակուրմանել, ԶԻԹՆ ցրել-իր ճաշակից ցածր համարել, ԶԻԹ ու ՄՈՒՌԹ անել-մեկին արհամարհել, հեղք չխառնել եւ այլն:

57. ՈՏՔ

ՈՏՔի փակ փորձ-մեկի նկարմամբ դպրիկ կոչելի, ՈՏՔԸ ՈՏՔԻՆ գրել-հանգարանաւ, ՈՏԻՅ գրուի -ամրոցողիկն, համակ, ՈՏՆԵՐՆ ընկնել-աղաչել, ինքորել, ՈՏՆԵՐԸ ձգել- մեռնել, ՈՏՆՉՂԻՌԹՅՈՒՆ անել- մեկի իրավունքնրի ասմանն անցնել եւ այլն:

58. ՄԻՐՏ

ՄԻՐՏ անել-համարմալելի, ՄԻՐՏ փալ-քաջալերել, ՄԻՐՏԸ փռելից հանել-վախցնել, ՄԻՐՏԸ շահել-մեկի համակրանքը շահել, ՄԻՐՏ ջունենալ-պրամապ-րոթոյուն ջունենալ եւ այլն:

59. ՃԱԿԱՏ

ՃԱԿԱՏԸ բաց- պարզերես, ՃԱԿԱՏ փալ-պայարել, դիմարել, համատույ-յամբ գործը գրուի բերել եւ այլն: (Նշենք նաեւ ճակարամարդը)

60. ԱՎԱՆՋ

ԱՎԱՆՋ վախել-ուշադրոթոյուն ցարձնել, ԱՎԱՆՋԻ կերն գրել-հերածել, անուշադրոթոյան մարցնել, ԱՎԱՆՋԸ կախ-ԱՎԱՆՋԸ դինջ-հանգիստ:

61. ԹԵ ԻՆՉՂԻՆ ԽՈՍԸ Ե ԿԵՐՏԿՈՒՄ ԵՒ ԶԱՐԻՑ

Քարից մարցն առաջին գործիքներն է պարարաբել: Քարից երկանք, աղ-րիք, սանց, գուշ, ջրարար, խողովակ, նարարան, փուն, պարիսպ, աղախարակ, սահմանաւցոյց, կոթող եւ անգամ արեւարակն թել է պարարաբել մարդը: Բայց ինչ գործ ունի ՔԱՐԸ լեզվի հետ: Այ՛ն, ՔԱՐԸ մասնակցում է նաեւ ԽՈՍԸ կերպուուն: Խոսմանք փաստերով:

ԳԱՅԹԱԿՂՈՒԹՅԱՆ ՔԱՐ արքանայրոթոյունը մղել է աշխարհի շար լի-գունների բառապաշարի մեջ, որն օգրագործվում է «այլթաքերու, վրիպումքի, մո-լորվելու, սխալվելու» նշանակոթյամբ: Կոտունիզմի գաղափարը ԳԱՅԹԱԿ-ՂՈՒԹՅԱՆ ՔԱՐ դարձավ շար ժողովուրդների համար: Նայիրենը բազմաթիվ արքանայրոթոյուններ ունի ՔԱՐ-ով կերպված, որոնցից նշենք մի քանիսը:

ԿՏՈՒՐԸ քար գրել (կամ քարը կտորը գրել) արքանայրոթոյունը նշանա-կում է «մի բան ակնարկել, մի բան հասկանցնել, մի բան հիշեցնել, անուղակի ձեռով ակնարկել մի բան եւ ջեղել գրույցի ընթացքը»: «Կու՛ծը եւ չեմ կտորի, գոր իմ կտորը քար մի գրիլ»: «Նա իմ կտորն է քար գցում, յանի թե եւ եմ գորացել իրենց հավերքը» (Նայոց բառ ու բան էջ376-377):

Դու ինձ ուղիղն առա, հոտքը կտորը մի գրիլ, ո՛վ կերավ շոխուղը: ՔԱՐԸ ՔԱՐԻՆ դնել «կատուցել, շնանցնել» արքանայրոթոյունն օգրագործվում է նաեւ ժխարական եղանակով ՔԱՐԸ ՔԱՐԻՆ ՉՂՆԸՆ, ձեռով, որի իմաստն է «ոչինչ չա-

նել»: Կա նաեւ ՔԱՐԸ ՔԱՐԻ վրա չթողնել, «ավերել, քար ու քանդ անել» նշանա-կությամբ: Նշենք Բառակալակին. Էլ ինչո՛ւ եւ քարը թողնում Քարի վրա՝ Քար աշխարհ-րողերը:

Կա նաեւ ՔԱՐԸ ՊԱՐՏԵՂ ԳՅԵՆ (ՆԵՏԵՆ) արքանայրոթոյունը, որը նշանա-կում է ակնարկել, հիշեցնել, վիրավորել, հանդիմանել անուղակի ձեռով:

Ինչո՛ւ եւ ՔԱՐԸ ԻՄ ՊԱՐՏԵՂ ԳՅՈՒՄ, գրիլ թո թշնամուն, ՔԱՐԸ սխալ պարզեզ եւ նեղում: Մրանք դիւ ոչինչ, կա նաեւ ՓԵՇԻ ՔԱՐԸ ԹԱՓԵՆ արքա-հայրոթոյունը, որ որոշ բարբառներում գործածական է ՓԵՇԻ ՔԱՐԵՐԸ ՎԵՐ Ա-ԾԵՆ կամ ՓԵՇԻ ՔԱՐԵՐԸ ՎԵՐ ԹԱՓԵՆ ձեռով նշանակում է «իրածարկել իր բռնած դիրքից, ջիւմառել, անխիտար համատույնից իր դառնա, լսել դիւմա-ցնիկի խոփուղը», քար որում այս արքանայրոթոյուններով ոչ միայն կանանց են դիմում, այլեւ փղամարկանց եւ ոչ ոք չի վիրավորվում, որ իրեն փեջ ունեցող են անվանում, օրինակ՝ «Այ փղա, դու արի ՔԱՐԸ ՓԵՇԻԾԻ ՎԵՐ ԱՅԱ, զեղը զկայ մի» (Ն.Շուրուբյան, Մտոսցված Աշխարհ, Ա, 115):

Նապա ԳՂՈՒԽԸ ՔԱՐԸ արքանայրոթոյունը, որ որոշ բարբառներում ԳՂՈՒ-ԽԸ ՔԱՐԸ ՏԱԿՂՈՒԽԸ ՔԱՐԻՎ ՏԱԿ ԳՂՈՒԽԸ ՔԱՐԻՆ ՏԱԿ ձեռով է գործած-վում, ունի «պարզվել սխալի համար» նշանակոթյունը, որը հիմնականում ար-համարիական վերաբերմունքի դեպքում է գործածվում: Եւ այսպես, ՔԱՐԸ ոչ միայն զայթալկում է, այլեւ լեզու է սրեղծում:

62. ԱՆՁԱՆՈՒՆԵՐԻ ՕՍՏՈՒՄԸ

Մարդը մարտն էլ անուններ փալ ոչ միայն իրեն շքազարդ թույսերին, կեն-դանկներին, գեղերին, ասրերին, այլեւ իր զավակներին: Իսկ ինչպե՛ս ծագեցին անձերին փրվող անունները: Եթե շնորհն, ոչխարներին, կովերին միմյանցից զանազանելու համար փայխ էին ՇԵՆԿԻ, ԹՈՒԿԻ, ՍՈՒԿԻ, ԹՈՒՔԻՆ անունները, ապա ինչո՛ւ չէր կարելի նույն մակդիրներով զանազանել մարդկանց: Եւ այս իսկ պատճառով էլ նույն անուններից շարքեր փրվեցին նաեւ մարդկանց: Այսպես օ-րինակ, մի երեխա մյուսներից ավելի թույն մաշկի գույն ուներ՝ կոչեցին ԹՈՒԿԻ, եթե մի աղջնակ շար պայծառ հայացք կամ աչքեր ուներ՝ նրան կոչեցին Պա-ձառ, մեկը, որ ավելի անպակար էր ու համեարձ կոչեցին Նամաք եւ այլն, իսկ փղաներից շարքերին անվանեցին եղնակ (կամ եղնիկ), Կորյուն, Յիկ եւ այլն, որպեսզի մեծանալով նրանց այն կենդանիների նման ուժով լինեն:

Ամենամուտների մի խումբն էլ առաջացել է ծնողների ցանկոթյուններից, դրանք բարի կամեցողոթյուններ են՝ իրենց երեխաների սպասան բախավոր, երջանիկ փեսաներու նկարառումներով: Այստեղ նաեւ փեսանում ենք նախապաշա-րուներով մարդուն, որի կարծիքով մարդուն փրվող անունը ինչ-որ սպիտկ կա-րող է նրա ճակարագրում դեր խաղալ, ուսրի արեմձեցի երջանիկ (ի դեպ, հույ-նացի նույնպես դիւում էին այդ անունը՝ Մակարիոս, Մակար, իրապարկ Ճեկիքս, Ֆեկիքս «եղջանկոթյուն» բառից), Նահապար, որպեսզի այդ անունը կտորը մի նոր փոսմի առաջնորդ դառնար, Ազար, որպեսզի անխախ, ոչ ոքի ենթակա չլի-նիր եւ այլն: Նայիրեն Փաղարան էլ ծագում է լարբիներն Faustos-ից:

Դասակարգային հասարակոթյան մեջ անուններ էլ կրում էին դասակար-գային ծագման կնիքը: Նաաարակ ժողովուրդից դիքբով բարձր գրկաղեները ցան-

վակ սկսում են հրաժարվել իրենց անուններից և ծանոթների խնդրում են (անգամ հայրադարալսյուն են քրպի՜ր պաշտոնական ձեռով Չափա-ում արձանագրելով), որ իրենք այլևս **Վարդուշ** կամ **Վարդիշյառ**, **Մաղիկ**, **Անտոնով**, **Մանուշակ**, **Ջըրուխար**, **Ջարիկ** չեն, այլ **Ռուզայիկ** (կամ **Ռուզայիկ**), **Ֆլորա**, **Վրոնգ**, **Էսմերադա** (կամ **Էսմա**), **Քելա** (կամ **Գաբրիել**) են:

Երանք իհն հայկական կամ արդեն հայացած անուններից հրաժարվում են և ընտրում են **Վիոլետա** եվրոպական քարերբարևը, առանց զիպպացելու, որ այն նույն **Մանուշակն** է և նույնիսկ **փրա** փոքրացուցիչ «նի» ամանցով նշանակում է **Մանուշակիկ**, երբ իրենք վաղուց արդեն **Մանուշակ** են և ոչ **Մանուշակիկ**:

Կամ հայացած **Ջարիկ** անվան քրեիերը և եվրոպականացված **Քելա** (կամ **Քելա**)-ները կրթքք չեն կապվածում, երևի, որ իրենք կրում են միեևույն անվան **Իգարելյա-ի քարքեր կեանքը**: անասապես **Մարգո**-ներն ու **Ռիպաները** չեն կապվածում, որ իրենք **Մարգարիպա-ի երկու կեանքն են...**

Կամ հրաժարվելով «հայացած» **Ջըրուխար** քրպրիլի պարզվին քրված անունից, ընտրելով եվրոպական **Էսմերադան** (կամ **Էսմա**)՝ նրքեք անվանակիրները չեն կապվածում, որ ծագմամբ դրանք երկուսն էլ թաղևարծք **Ջըրուխար** քար են նշանակել, և մեկը մյուսից ոչ մի քանով ավելի չէ:

Կամ հայկական **Վարդուշ**, **Վարդիշյառ** անունից հրաժարվող և **Ռուզա**, **Ռուզայիկ**, **Ռուզբարա** անունները ընտրողները չեն կապվածում, որ եվրոպական **Վիոլա** քարքերկախները ավելի բուրավեր և շքեղ չեն, քան հայկականները:

64. ԻՆՇՊԵՆ ԵՆ «ԵՐԿԱՐՈՒՍ» ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՈՐ ԱՆՈՒՆ Է ԸԱՅԵԿԱՆ ԵՐԿԱՐԸ, ԹԵ ԿԱՐԸՏ

Ինչպես հայտնի է, աշխարհի քարքեր ժողովուրդների մտք անուն և մակա- նուն ունենալը պարագրիլի անհրաժեշտություն է: Մակայն մի քարքերդաքնմ՜ որոշ ժողովուրդներ ու ցեղեր սիրում են կրել ակոսիկ, կարճ, մկնես մեկ վանկից կամ երկու հնչյուններից կազմված անունները, ինչպես օրինակ ցինացիները կամ միերեանցիները և նրանց հարեան մյուս ժողովուրդները, որոնց մտք հանդիպում ենք ԼԻ, ՊՈ, ԳՈ, ՄՈ, ՍԻ, ԹԻ, ՀՈ, ՇԻ և այլ ձևերի, իսկ եթե լինվ ռուսում ենք հայրանվան և ազգանվան հետ միասին, ապա կունենանք ԼԻ ԹԷՏՊՈ, ՀՈ ՇԻ ՄԻՆ, ԳՈ ՄՈ ՇՈ և այլն, կրեք վանկից ոչ ավելի: Միեզիտ կան ազգեր, ո- յոնց մտք ավելի հարգել է անվան-ազգանվան երկար ձևերը, քանի որ միայն այդ կերպ կարելի է ներկայացնել հոր, պապի, ազգի, ծննդավայրի, քրատուների, եղ- րեմն նման *կենսագրություն-անունները* մի քանի քող էին կազմում և կամ ամբողջ մի էջ, այսպես օրինակ, նման երկար անուն-ազգանունները շաք հար- կանվանակ էին հարկապես **արարքների** համար, որովհետև **Իրրահիմ** որդի **Տասանը** պիտի կոչվեր **Տասան իրն Իրրահիմ**, իսկ մյուս **Տասանների** հետ շեռա- քերու համար պիտի նշվեր նաև ծննդավայրը՝ **Տասան իրն Իրրահիմ Էլ-Քարառ**, իսկ **Քարառյան**ն էլ կարող էին շաք **Տասաններ** լինել նույն **հայրանվամբ**, ու- րի հարկ էր առացնում **հայրանվան** և **ծննդավայրի** կողքին ավելացնել նաև նրանց **բոնմին** քրված ինչ-որ մականուն՝ **Տասան իրն Իրրահիմ Էլ-Քարառ Մախառ** «վերջին» կամ **Մազում** «նեգիկ, բարի» կամ **Մախառում** «կերված» կամ **Մովդրահ** «ովոր գնացած» և այլն:

Մրանց ավելանում է նաև այդ անձնավորությունների որդիների անունները «նայր այսինչի» իրողությամբ, որով լինում է **Տասան իրն Իրրահիմ Էլ-Քարառ- ի Մազում արու Մուպաօֆա արու Ալի արու Աննայ արու Վահար** և այլն:

Արք պարզից էրև հայիքրանի իշխարական խորասանի Լեյբերներից մեկի անունը մոր 5 քող է կազմում, ախա այն ամբողջությամբ՝ ԱԼ ԱՄԻՐ ԲՈՒԹԱՅԱԼԲ ԲՆԼ ԱՄԻ ԲԱՆԼԻ ՄՈՒՍԼԻՄ ԲՆԼ ԱՄԻՐ ԲՆԼ ԱՌԻԿՆՆ ԲՆԼ ԱՌԻԲԱ ԲՆԼ ԽԱՆՔՐ ԲՆԼ ԱՄԻՐ ԱԼ ԽԱՃԻՐ ԲՆԼ ԿՈՒՐԱՅԻՐ ԲՆԼ ՀՈՒԱԼ ԲՆԼ ՍԱԼԱՄԱ ԲՆԼ ՍԱԼԱՊԱՐ ԲՆԼ ՎԱԽԻ ԲՆԼ ՄԱՄՆ ԲՆԼ ՍԱԼԻԲ ԱՅՄԱՐ ԲՆԼ ԱՂԱՆԱ ԱՒԱՅԻԼ ԲՆԼ ՍԱՄՆ ԲՆԼ ԿԱՅԱ ԱՅԼԱՆ ԲՆԼ ՄՈՒՐԱՐ ԲՆԼ ՆԻՋԱՐ ԲՆԼ ՄՈՒՐԿՂ ԱԼ ԱՂԻԼԻ:

Նման երկար անունների մեծ սիրահար են նաև իսլավացիք: Երանք այս երկար անվանման վնասակարության մասին է իրորիված ներդալալ գրուցքը:

Տարավային Անդրիկայում իսլավանացիներից մեկը մոլորվում է ճանապարհին, և վրա է հասնում գնչերը: Տասնելով մտախա մի քնակալայր, ես թալում է մի քան րուտ և խնդրում է զվերջուտ քեք: Տաս քրեղ լինում է անզիպացի և, լուս- սամուրք բացելով, հարցնում է.

—Ո՞վ է ներնում է պարագրառը:

—Ֆերանդո-Դելլու-Վեարու-Սերվանդես-Դելլու-Միևու-Սանթա-կուզենո-Դելլու-Արքիխումո:

—Անզիպիև, սարսափած անունների առաջությունից, պարպտխում է.

—Այդքան մարդու համար մեր քուրե փոքր է, ե-ն փալում է պարպտխանը:

65. ԱՎԿՈՆԻՉԱԸ ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Յուրաքանչյուր ժողովուրդ, մեկը մյուսից անվախ, հանգել է այն մարքին, որ ավելի գործնական են կարճ անունները, իսկ եթե այդպիսիք չկան, ապա հար- մար եք է համարվել երկար անունների կրճար արդասանությունը: Ի թիվ այս ժողովուրդների, հայերն էլ ժամանակ և եևեգիա խոնայիտ եկարառումով կրճարել են իրենց անձնանունները, ինչպես օրինակ, **Մարո**, (Մարխանից), **Կարո** (Կարպատից), **Տայրո** (Տայրապետից), **Կրպո** (Կարապետից), **Տարո** (Տարու- թյունից), **Շոթո** (Շոթալկապից), **Վարո** (Վարադշակից), **Գայան** (Գայանեկից), **Սա- քո** (Սարկիսից), **Տիգո** (Տիգրանից) և այլն:

Տայր մոր այնքան է քարավաճած անունների կրճար արդասանությունը, որ կրճարված ձևերը էլ ընկալվում են իրեն ինքնուրույն կամ անվախ անուններ, այսինքն ունան անվանում են պարզապես **Կարո**, **Մարո**, **Տարո**՝ առանց զիբար- ցելու դրանց կրճարված լինելը՝ **Կարպպեր**, **Մարիամ**, **Տարոթյուն** ձևերից:

Ռուսական իրականության նեկ նույնպես մեծ քարավաճում ունեն անձնանուն- ների պարզումները, օրինակ Ալեքսանդր- Ալիքանդր-ը դառնում է **Ալեա, Տոյա, Алексей, Леша, Саша** և այլն:

66. ՆՈՐ ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՇՆՈՒՆԸ ՉՈՎՏԵՄԵՐՅԱԼ ՅՆԱՓՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԳԵՏՈ

Շուրիմբեպչյան մեծ ինչպիտությունից ինքու մոր երկրում առաջապան քազմաթիվ նոր անուններ, փորձներ ինչպարակել դրանցից մի քանիսը:

Ի հաշտակ կոմունիստական գաղափարախոսության վարսպետ **Վառլ Մարքոս** և նրա գաղափարների առաջին անգամ կանգուն կիրառող **Լենին**, երկու անունների սինթեզովից ծնվեց **Վառլեն-ը** (Վառլ-Լեն), Վլադիմիր Իլյիչ Լենինի անվան, հայրանվան և ազգանվան սինթեզովից ծնվեց **Վիտյեն** կամ **Վիեն** (Վ.Ի.Ու-Լեն կամ Վ.Ի-Լեն) անհանունից: **Մարքոս** և **Լենին**ի ազգանուններից 30-ական թվականների սինթեզվեց նաև մեկ այլ անուն՝ **Մառլեն** (ՄԱՐ-Լեն), ի քաղաքները **ԿՄՈՒԼԵՆ**, որ միայն արական անուն է, սպորտ սերժովից նաև իսկական քաղաքային իջական անվանակերպ -**ա** անանցի հավելումը: **Մառլեն**:

Կանանց իրավունքների հավասարության գաղափարը սրիպեց մրանել մի քանիստ միջոց, քանի որ անպարզան կլինեք աղջիկների և կոչել **Լենին** (ինչպես արվաները արտան հնարավորություն **Լենին**, **Լենին** անուն-ազգանուն կրելու) այդ հանդիպեց և իրավունքից օգրվելու համար սերժովից **Նինել** իսկական ծնեց, որ **Լենին**ի անվան հայտնառակ ընթերցումն էր:

Եթե հեղափոխության մեծ առաջնորդի անունը և ազգանունը (նաև կեղծանունը) կարելի էր դարձնել անհանուն, ապա ինչո՞ւ չէր կարելի նաև նրա հայրանունն օգրագործել: Ե անա հայոց մոր սկսեցին հայրեմբել **Իլյիչ**-ները, որ **Լենին**ի հայրանունն էր և ծագում էր ռուսական **Իլյա** անվան սեռական ձևից (չ՛ որ հայերը արդեն փորձ ունեին ռուսական ազգանունները որպես անուններ օգրագործելու):

Կոմունիստական գաղափարախոսության 4 մեծ առաջնորդների անուններից, ավելի ձիջը նրանց ազգանունների սկզբնաբառերից սերժովից ՄԵԼԱ աքրական անունը (Մ-Է-Լ-Մ ՄԱՐՔՍ-ԷՆՎԵԼՄ-ԼԵՆԻՆ-ՍՏԱԼԻՆ), նաև նրա փառաբանակը՝ ՄԵԼՍԻԿ, ինչպես նաև իսկական՝ ՄԵԼՍԻԿ իսկականակերպ -յա անանցի հավելումը: Նայոց մոր սերժովից նաև ԼԵՆԻՆՈՇ կամ ԼԵՆԻՆՈՒՇ արական անունը ԼԵՆԻՆՑԱՄ ԴՐՈՇ կազմաբաղությունից, որը դարձավ ԼԵՆԻՆՐՈՇ հայրական ՂԱՅԿՈՒՇ, ՎԱՂՐՈՒՇ, ԱՋԳՈՒՇ, ՄԻՐՈՒՇ, ՎԵՐԳՈՒՇ և նման բառերի համաբանությունը: ԼԵՆԻՆԵՐ-ը ԼԵՆԻՆՑԱՄ ՍԵՐՈՒՆԿ բառերի հապավումն էր, իսկ ՎՈՒՆԻԿ-ը առաջին բուլեիկյան իդրոկլայանի՝ ՎՈՒՆԻՈՂ ԳԷՄ-ի պատվին արվեց:

Ինչ-որ մի րեղ է կանայք ունեն առավելություն. կա մի անհանուն, որ միայն կանայք են կրում, ե րվաների այն կրելու հնարավորությունից արված ին: **ՌՈՂԿԱՄԱ** իսկական անունը սերժովից է քավական քայր միացություններից՝ **ՌՈՂԱ ԼՈՒԲՆԵՄԲՈՒԿ** անվան ՌՈ առաջին վանկից, **ԿԱՐՄ ՑԵՏԿԻՆ** անվան առաջին **ԿԱ** րառերից և **ՆԱԿԵԹԿԱ ԿՈՒՍԱՆՏԻՆՈՒՆԵ**-ի անվան առաջին **ՆԱ** վանկերի միացությունից: Եվ այսպես երեք նշանավոր կին հեղափոխականների անվան հավելումը մեծ **ՌՈՂԿԱՄԱ**-ն է:

Ըլ միայն հայերի, այլև ԽՍՀՄ-ի շարժողությունների մոր մեծ քարանձու է գրել նաև ԿԻՄ անունը, որը ոչ թե հեղափոխականների անունից, այլ կազմակերպության անվանման հապավումից է գրայեղ **ԿԻՄ**-ը (ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԻՍՏԻՆՑԵՄ-ԿԻՑ ԻՆՏԵՐՆԱՏԻՈՆԱԼ ԱՄՈՒՂՅՈՒՄ):

Մեծ քարանձու ունի հայոց մոր նաև մյուս հեղափոխական գործիչների, քաղաքական կոիկների հերոսների անունների գործածությունը: **ՖՐՈՒՆԶԻԿ**, **ԳԱՅ**, **ՉԱՊԱՆԵՐ**, (ՖՐՈՒՆԵՑ - ՉԱՊԱՆԵՐ և այլն, որոնք դարձյալ ազգանուններ

են վերածված անունների):

Լայոնիք գործածություն է արացել **ԿՄՈՒՆ**-ն, որ հեղափոխության լիզեն-դոր ապեր ՄԻՄՈՒ ՏԵՐՊԵՏՐՈՍԱՅԱՆ կեղծանունն էր և ծագում է ռուս-րեն կրում «ու՛ն» դերանվան սխալ արքաանունությունը:

67. ՄԱՐԴԸ ԵՒ ԿԵՆՂԱՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՆՐԸ

Իրեն շրջապարող կենդանական և բուսական աշխարհն ստրինանարք անանելով՝ մարդը ոչ միայն կարողանում է օգրակարն անօգրակարից գանա-գանել, այլև յուստանել դրանք՝ դրանցից ավելի միջացորեն օգրվելու համար: Ինչպես դասերը, այնպես էլ կենդանիների միջանցից քաղաքներու համար մարդը արանց րալիս է անվանումներ: Քնանանարք, անվանման մեջ նախեսա-սաց նկարի էին անունով կենդանու արքարին քաղաքակից գծերը մասների համեմատությամբ: Ինչքեին կենդանական և բուսական աշխարհի ներկայացուցիչների րբով անվանումները հարքարանում էին լիզեն հարքարով նոր բառերով: Երբեմն միեմուլյ կենդանու կամ բույսից քաղաքացուներում քաղաք անուններ են րբված լինում, որով կրկնակի կամ եռակի մեծանում է հո-անվիչների թիվը րբով իզվում:

Իհարկն, «թռչուն», «ստրուկ», «որմուռ», «կեղևակալոր», «կաթնասուն», «գի-շակեր», «իդրանարք», «ընրանի», «գրանի», «հեմկան», «լվկան» և այլ նման ընդհանուր, յայն սրորքանունների հեղ կարպարում էին նաև ավելի նեղ ու կենկերպ պորքաբաժանումներ: Այսպես օրինակ, իրանական խմբի պավոլյան լիզուներից մի քանիսում, մուկաներենում **գոլկա** նշանակում է **կոլ** և **եզ**: Իսկ հայերենում և ռուսերենում, որոնք նույնպես հեղափոխական լիզուներ են, **կոլ** և **կորոլկա** գործածական են միայն «կոլ» հասկացողության համար, իսկ «եզի» համար համապարտախանաբար գործածական է **եզ**, **վոլ** արքաայությունում:

Նայերենում միջևե մեկ րարելիանք խոչոր եղջերավոր կենդանու ձագն անանց քաղաքեղանան կոչվում է **հորթ**, անպայն մեկ րարելիանց քարձը էԳև ար-րին էրիցը և **յոլ** Որձ **Արշապ**. հաջող քարի նրեղ համապարտախանաբար դառնում են **կոլ** և **եզ** (Ցուլ): Մակայն մեզ համար պետես մուջ է մուն նման քառերի մեծ մասի ծագումը: Եթե հայերեն **կոլ**-ը հեղափոխական *ջա քառից է առաջացել, ապա չի կարելի ասել, որ ռուսերենում էլ, որպես հեղափոխական լե-գու, պիտի **հորթա**-ն նույն ջա-ից ծագել: Կարող էր այլ կենդանու համար ար-քաքից բնորոշ մի հարկանիչը դառնալ այլ կենդանու համար անուն, և այդպես էլ իղել է, ռուսական **հորթա** քարձուցում է հ.ե. kar- «ստրուկ» քառից և «ա-ս-մանցից, որով ուրջ քառը ընկավում է որպես «եղջերավոր»:

68. ԻՆՈՒՄ ԵՆ ՄՐՅՈՒՆ ԲԱՆԵՐԸ ԿԱՄ ՊԱՂԿԱՆ ԸՄ ԸՌՈՒՅԱԿ ՈՐՆ Ե «ՅԱՅԵՐԵՆԸ»

Ապացուցված ճշմարտություն է, որ ժողովուրդները միյանցից փոխ են առ-նում հարկապես այն կենդանիների անունները, որոնք իրենք բնակության վայ-րերում չեն լինում: Սա հասարակում է նաև հայերենի պոլյակներով: Նայերենում,

արմարալորով են հայրական լեռնաշխարհին ոչ բնորոշ կենդանիների և թռչունների բազմաթիվ անուններ, որպիսիք են՝ ՓՒՂ, ՌՒՂՏ, ՋԱՅԱՍԿ, ՍԻՐԱ-ՄԱՂԿ, ԸՆՁՈՒՂՏ, ԹՈՒԹԱԿ, ՊԱՊԿԱ ԿԱՍ ՊԱՊՂԱ, ԿՈՎՈՂՄԻԼԱՍ ԲԵՏԵ-ՍՈՒԹԵ, ԴՓՈՒՆ ԵՎ այլն: Դրանք բնականաբար փոխ են առնված ոչ հետազոտ ժողովուրդներից, այլ հայրենա ժողովուրդների լեզուներից, որի պարանաով միեւնույն կենդանու համար հայերենում երբեմն «հայրենից» են երկու անուն-ներ՝ քարեր են հնգամբ: Ներառվում այդ երկու հունանիշներից մեկը, որն ավելի շուրջ է «հայացել», որպես հայերեն բառ պայթալով է մտնույ դեմ աշխարհով ապամուկն իրեն գոյության մեծաշնորհը, նման բաներից են հայերենի ՊԱՊԿԱ-ն և ԹՈՒԹԱԿ-ը: Նրանք «սուվատար» իրավունքներ ունեն և հանկարծ նրանցից մեկը «օգարեն» քեղ է դրվում և սխում է հայաձվել... հուսքը քանք միջնադարյան քանապարհներին: Նահապետ Քուչակի երազանքն է եղել մի յար ունեայ, որ Թուրքիայի պես սառը-խառտ լինել:

«Ձխ սփրեր ասու-խասու, զին Պապկալ հաւերն իմասպուտ...»
Իսկ մեկ ուրիշ քանապարհը՝ Ղովհանես Թլկուրանցիին, գերադասել է Պապկալի փոխարեն գործածել **Թուրքալ** բառը, իր սփրեցյալ էակի Թուրքիայի պես քաղցրալիցով լինելով նկարարիկս:
«Աղլի պարոնք բոլոր և զեղեցիկ ու...
Բիւրան շարարով ի յի Թուրքալ լեզու ու...»

Պապկա (Պապկա) և **Թուրքալ**, ո՞րն է հայերեն: Առաջին բառը հայերեն տղանց է սեմական լեզուներից՝ սուրբերինց, ուր կա papga, papaga: կամ արաբերինց, ուր կա babga բառը, որտեղից հիվանաբար փոխանցվել է նաև եվրոպական բազմաթիվ լեզուների, ինչպես գիւր, papageci, հու, papagezi, իսպ. papagezo, ի պալերեն՝ papagezo և ռուսերեն поныря, ինչպես արդին նկարեցից, երկրորդը **Թուրքալ** ձևով պարսկերենից է, ուր գրվում ենք totak «թուրքալ» և «սփրեց, շվի, քուպ» նշանակությամբ, ինչպես որ հայերենի քառարանում է (Ալա, մե Թուրքալը բեր ւած):

Եւ այսպես, այսօր Թուրքալ-ը որպես «հայերեն» բառ, օտարում է պապկա-ին իրեն համար սպասուկելով գործունեության մեծաշնորի ասպարեզ, մինչդեռ բնիկ լինելու իրավունքը ավելի բառ ուներ **պապկա**-ն, դեռևս ինքնզեղոր դարից հայերենում քեղ գրած լինելու իրավունքով և ոչ թե **Թուրքալ**ը, բայց ո՞վ է իրավունք հարցնողը, երբ խոսքը ընդամենը թռչունների մասին է:

69. «ԳԱԿԵՆԱԿ» ԿՈՂԿ ԿԱՍ ԻՆՁԸ ԵՒ ՈՂՏԸ ՄԻԱՄԻՒ

Ինչպես նշել ենք, Նայկական լեռնաշխարհին ոչ բնորոշ կենդանիների անունները հայերը արիպված էին վերցնել այնպես, ինչպես իրենց «մարտուցում» էին հարեան լեզուները և կամ իրենք էին նորինում դրանք մարանաշնորի կենդանու արտաքին մի հատկանիշ: Օրինակ, Միխայիլ Ասորու «Ժամանակագրության» մեջ հանդիպում ենք Ջուրափ կամ Ջուրափալ կենդանու նկարագրությանը: «Ջուրափ է մի, որ է կենդանի խաչոր, ասացքն բարձր, ի չափ գունձի», որը փոփոխություն է արաբերենից: Արաբերենում շարժ «թնձուկ» (կամ dazana, sur-nan) ծագում է zarf «ավելանալ, հավելում» արմարից՝ վիզը մյուս կենդանիներից արտասովոր երկար լինելու պարճառով: Արաբերենից են փոխ առել նաև մեզ

հարեան սարիները՝ zurnapa, թուրքերը՝ zurnapa, եվրոպական լեզուները՝ ֆրանսերենը՝ giraffe, գերմաներենը՝ Giraffe, իտալերենը՝ giraffa, իսպաներենը, պորտուգալերենը՝ girafa, անգլերենը՝ girafe, ռուսերենը՝ жираф և այլն: Նին ֆրանս. giraffe: Մինչդեռ հայերենը, թերևս հնարելով հունարենի camelopardalis բնույթը բարեն, սպեղծել է **Ընձուղպ** մեզ, այսինքն **Ուղպի** և **Ինձի** նմանություն ունեցող կենդանի (նկարի է առնված **Ուղպի** քարձրությունը և **Ինձի** խաչարվոր մորթին):

70. ՈՂՏԱՐԱԿ (ԻՇՏՐՄՈՂ) ԿԱՍ «ԴԱՄԱՆ» ԹՈՂՈՒՆՆ ԶԱՅԱՍԿ

Գրաբարում (Մուրթ Գրոց մեջ) բազմիցս օգրագործված են գրվում **Ջայլամը**, որը ենթադրվում է, որպես արաբական փոխառություն: Արաբերենում գրվում ենք zalim «արու շայլամ», հոգնակին՝ zaliman, zulman, սակայն անբարձրի է մնում լեզվաբանորեն **Զ-ի** փոխվելը **Զ-ի**: Ինչո՞ւ **Ջայլամ** և ոչ **Ջայլամն**: Այդ թվում է, բացարձակությամբ շար պարզ է դա **Զ** և **Չ** քառերի նմանության պարճառով է, որ **Ջայլամն** ընթերցվել է **Ջայլամն**: Սակայն գրաբարում բազմաթիվ մեկնիչներ (Կանական, Տաթևացի և այլն) օգրագործում են նաև **Խչքմուրդը**, **Խչքմուրդու** բառը՝ **Ջայլամն** բացարճիկս: Մրանից եզրակացվում է, որ հայոց համար ավելի հասկանալին **Խչքմուրու**-ն էր: Այն պարսկերեն լեզվից է անցել հայերենին և կազմված է šatur, utar «ուղպ» և mury «թռչուն» (ինչպես իրանաբարի մեջ) բառերից, որը թարգմանաբար նշանակում է **Ուղպահավ**: **Խչքմուրդը** սպասվող մեծ փոխարեն:

Բայց ինչ-որ բան էլ նշանակում էր **Ջայլամ** անունը: Այո: Այն մագում է արաբերենի շեռ արմարից, որ «նշել, ներել, անցուք լինել»: Խնարհներն ունի և որից էլ արաբերենի շեռ «սեղութ, դաժան, բռնակալ, ճնշող» շեռն (հայերեն **Ջուրը**) «անբանելի, դաժան, բռնություն, արհեստողություն, անգթություն» բառերը: Նավանաբար նկարի է առնվել այս թռչունի հարմարողական, անվերջ բնավորությունը:

71. ՍԿՅՈՒՆՆՆ ԿԱՍ «ՊՈՂՈՎ ՍՏԿԵՐ ԱՆՈՂ» ԿԵՆԴԱՆԻՆ

Բնականաբար հայերենում գործածվում են նաև Նայսարանի կենդանական աշխարհին հարավ անվանումներ, որոնք սակայն հայերեն չեն և վերցված են հարեան ժողովուրդների լեզվից: Նման բառերի թվին է պարտկանում **Սկիուրն**: Այն հայերենով չնա բացարճի, ճանապարհ երա գուզանես ենք գրվում հունարենում, ուր գրվում ենք skiuors **Սկիուրոս**: Բառը բարդ է և կազմված է skia «շուր, սպիներ» և ursa «ագի, սրջ» եզրերից: Այսինքն՝ «պոզով սպիներ անող»: Նշոք է հասկանալ, թե ինչո՞ւ նման անուն է դրվել այս կենդանու վրա, երա թաճանազ ազն միջոց գլխի վրա է հովանու նման, ևսպի է այն քաղցրություններ է արագ-ում, թե նա արցով սպիներ է անում իր վրա: **Սկիուրոս** բառի ու- անանցը հայերենը գնն է ներել, ինչպես և հունարենից կազարած շար այլ փոխառություններին ժամանակ է այդպես վարվում:

72. ԴՆՍԵ Է ԲՆԵՑ ԵՒ ԻՍՈՊՒՐ ԲՆԵՑԱԿՈՐ-Ը ԲՆԵՑ-ԱՅՆ ԶԵ

Այստ ամբարտան են գարնի մեր լեզվում **Տրեշավոր** հանգարմութայունե-
նէր. **Տրեշավոր** մարդը. **Տրեշային** շինածքն էր և նման շար այլ արարանայար-
արմենը. որոնք մեջ Տրեշային նշանակում է «Ֆանարաբի, ցրանեված, ցրած,
սեղոր, աքաղաղ, ամբարտանից որդւո պզտ» իր ինքնուր ունեւնալ գարար-
ունե **Իրէշ** բայը: Գրարարում այս բառով արարանայրն են մի անձանոք կենդա-
լի, եւ, որպէս բացարարայուն հայ ընթերցողներն **համար**, գրեմուն ենք. «որ-
ժամեք, այլուրեւի՛ խոստակ կենդանի» բացարարայուն: Առջինը ը, Պարկա-
կանը, խոսեալ «Աշխարհացոյց» գործածելով այս բառի մասին, որ **Տրէշ**
(կա նաեւ **Տրէշ Էրէ**) է գրեալ, **հերպպիք**, որ խոսքը արարեանի հարէ կամ հրէ
«Նեղեղջուր» կենդանու մասին է, որը արարեանում էլ ոչ միայն **Ռնգեղջուր**,
այլև «**Մի եղջուրտնի խառնագագան**» նշանակութեամբ էլ օգտագործվում:

Չ՛ որ Տայարարակ կենդանական աշխարհին ոչ հազով բազմաթիվ կենդա-
նեկնի անգնանումներ խոչընդոյ վնջրցել է (կամ ինքնա ընդունված է լեզվարա-
նայան մեջ ասել «փոխ է ասել») հարեան վեզունքից: Տվյալ դեպքում արարե-
նեկն ինչ կնքեա շար բարեք, որպէիք են՝ **Ջայլամ-ը**, **Թինաս-ը**, «կոլորդիտ»,
Ջարթախ-ն «ընձուկ», **Պղպա-ն** «թուրակ» և այլն, հերեարար նաեւ **Տրէշ-ը**
նստապաեա որպէս մի արարարգ, առասպելական կենդանու՝ **Նեղեղջուրի** ի-
մասերով և ապա՝ ընկերարապեա իրեշավոր, ֆանարարակ կենդանիք որպէս-
յուն համար է գործածվել: Երբ այսօր ասում ենք **ՏՐԵՑԱՆՈՐ** արար (է գործել
թուրքը), ապա պարկեցացեան ենք «ոչ մարդկային, անուրի, ֆանարարակա-
կան, գողանարար» բայց ոչ «Ռնգեղջուրային»:

73. ԿՈՎՈՐԴԻԼՆԱ, ԲԱՅՏ ՈՉ ԿՈՎՈՐԴԻ ԶԱՆԱՐ

Այսպիս կարգի կարգադրույ փոխառութեանների մեջ անհամաձ թափիր քովալ
գրութուն բացարարայ ըրաւանումների, կենդանիների, անձանոք իրերի և վտար-
կան յեկամեանների անգնանումներին է ընկնում:

Տարարարակ կենդանական աշխարհին անձանոք երեք քրանքակնց կեն-
դանակներին անուններ կան փոխառյալ, որոնք մի մտաջ պարսկերենց ու ան-
տաղան իլերկերից է, իսկ մյուս մասը՝ հունարենից: Նման բառերից է **Կոլորդի-
տը**, որը հունարենում հեզում է *krokodilos* **Կոլորդիլոս** (արդեն նկարիցին, որ
սա նման է ուռաբրենի *կրոկոդա-ին*), որը նշանակում է «քրոտնից, շափրակնց
կարգը» *Groos* «քրոտն» և *մոլոս* «խորշը, գզվել» բառերից:

Տնտարների **Կրոկոդիլոսը** ներսարկեցից հայերենում որոշ հեղինակական քրեա-
շարքերի է դարձալ **Կոլորդիլոս**, որով, կարծես թե, այս բայը ինչ-որ «հայերեն
վտար» էր պարունակ է ինտարարարվում, բայի որ անասականի հունարեն ձեռի
կախարակ **Կոլորդիլոսի** մեջ կարելի էր քրոտ **Կոլորդ** բայը, ինչ կարծես թե
նուշում էր այլ կենդանու Մեծ **Կոլորդ** կամ Մեծ Երասի ունեւնալու մասին: Տիշ-
ունս կարողով ասենք, որ գրեթե նույն ձեռով հունարենի օրգանո-Օրգանոն, որը
նպարենում վտարնաարարվելով, վեր անվից Երզնեոնի, կարծես թե «նու-
շում» էր քովալ ասարակի ինչ նպարակների ձայնայուն մասին:

Գրարարից մեզ ժամանգութուն է հասել **Փասան** կամ **Փասիան** «խաղար-
վոր փերարներով թոջուն» անունը, որ իտալական *fasianos* ֆասիանոս բայից
է գաղափարված (հայերն այդ ժամանակ **Ֆ** վառ լուսնին և նրա փոխարեն
գրում էին **Փ**): Գեթը է խաղարվանը, որ **Ֆասիանոս** ոչ թե թոջունի անուն է, այլ
Ռնոն գետի, որի ափերին հսկայական երամանկով շքեմ էին այդ թոջունները:
Քանի որ Ռնոն-ը հունարենով **Ճասիա** էր կոչվում, ապի ե թոջուններն էլ կոչ-
վանք **Ճասանոս** «Փասիայան, ֆասիական»: Տայերի համար **Ճասիա-ը** **Փա-
սիան** **Ճասանոս** «Փասիայան, ֆասիական»: Տայերի համար **Ճասիա-ը** **Փա-
սիա** էր, ապի **Ճասանոս** էլ դարձալ **Փասան-Փասիան**: Ռուսերենում այն
կարձկ է **Փասա**:

75-76. ԿԻՁ, ԿԻՁԱՄԻԻ ԵՒ ԻՍՍՅՅՅԱՄ

Ռ՛վ չի զնայվել Տիրային նշանավոր բանասերելութեամբ, որ զիմեով փեր-
այային, բանասերելոջ նրան համեմատում է **Վիթի** հնար.
Կենի ջրան ետու արարում,
Գայիք, անցնելի վրանիս մոզով,
Էլար հայեիք անշո կարողով
Քնչու ժպարայիք հանկարծ իրար:
Կնայիք աղբյուրն ու եր դասնայիր.
Կնթեա, որպէս **Վիթ**, եկելի ձորից...

Ռ՛ր բանասերելոջ չի համեմարել օրիորդական հեզակմուն բայքը **Եղնիկ**,
Այծայիկ, **Բարայի** ակնթարթային, բայց նագելի ընթացից հեք.

Եղնիկի պես արարելով եկար ու անգար... երգում է նաև գրասնը...
Միայնակ, **Բարայի** ակնթարթային, բայց նագելի ընթացից հեք.
Երզնեկի պես արարելով եկար ու անգար... երգում է նաև գրասնը...
Միայնակ, **Բարայի** ակնթարթային, բայց նագելի ընթացից հեք.
Երզնեկի պես արարելով եկար ու անգար... երգում է նաև գրասնը...
Միայնակ, **Բարայի** ակնթարթային, բայց նագելի ընթացից հեք.
Երզնեկի պես արարելով եկար ու անգար... երգում է նաև գրասնը...
Միայնակ, **Բարայի** ակնթարթային, բայց նագելի ընթացից հեք.

Տիշեկներ, որ **էն** մասինից փոքրացուցի նշանակութուն է վրայի բառերին
պարակերեանում էր հավանաբար նրա այլ նշանակութունը գիտակցել է անու-
հայեանում, ապապեա մեքը պահպակներեց փոխ ասած մի շարք հարով ասու-
հեանում, ինչպես **Մուրէն**, **Վագզե**, **Գարգե**, **Խորէն** և այլն, չէիք գիտակ-
ցի որանց փաղաքշական ասունքներ: Օրիմալ, **Գարգե** նշանակում է **Գայլով**,
Գայլի իրանական ընթ «գայլ» բայից: Երև մասնկրով:

Բայց ինչու երբեմն այնպիսի անակախելներ է մարտցում, որ հավանաբար չի
գալիս: Այսպես բանասերելական **Վիթ** բայից կերպում է հանկարծ մի քան
կցելով նրան **Խար-ը** «էջը»: Տայերենի **Վիթխարի** բայը **Վիթ** ինչ կարծիքով,
կցելով նրան **Խար-ը** «էջը», երբեք, ինչպես ունենք համարանու-
րարվում է **Վիթ** «այծայն» և **Խար** «էջ» երբեք, ինչպես ունենք համարանու-
րարում նաեւ **Խարձամ** էլ և **Այծամ** բառերից (էշի և **այծայն** խոստում) նշա-
նակութեամբ: Նույն հայկազան բարարանի նեղնակները **Վիթխարի**-ն կարծում
են պարսկերենի **Պիթ Խարի** «անձուկի էջ» բառիցից է ձայնով:

77. ԿՄ ՌԻՄՆ ԱՐՄՅՈՒՆ ԱՅՍՈՐԿԱ ԴԱՃԸ ՀՈՒՄ ՍԱԳԻ ՀԵՏ

Շատերը գիրեն հանրահայր առաւը. թի ինչպէս Մագերը հայարարեալում էին, որ իրենց հակադրներն են փրկել Նոմը: Թե որքանով մեր ժամանակների Սագերը հայարարեալու հիմքեր ունեն, դա արդեն առակազիրների բծիծաղին է արժանացել վաղուց, ասկայն հայարարեալու այդ առիթի մասին չէ մեր այս գրույցը, այլ ինքնարձանակ:

Եզվարանները գրեում են, որ հայերենի Սագ բառը իսկապես կայտ ունի հնդեվրոպական լեզուներից մի քանիսում ասկա նույն էջանակութայն բառերի հետ, որպիսի են՝ նիդերլանդական-սլավոնական gasi, նոր պարսկերենի gaz օտուս-րենի rycs, եւ յուրքական լեզուներին անգամ դագ ձեւերի հետ: Բայց ինչ է որպս գալիս, հայերենը «չըջվի» է եւ նման չէ նախածեւին, որ ենթադրում են պիտի լիներ gans, gas: Երկրորդ անգամ հայերենը փոյ է առել միջին պարսկերենից՝ Լագ ձեռով եւ երբեմն քարթառներում գերակշռողը հնեց այս Լագն է: Օրինակ, Լագի ձեռով եղած էր: Լագը բնագ օրինակ, միամիպ մարդ է: Ինչ ասա Լագի փոյ են դրել, էի:

Եւ այսպես, հայերենի Սագ-ը նույնպես կայտ ունի Նոմի Սագերի հետ, ինչպես եւ պարսկերենի Լագ-ը կամ օտուսերենի rycs-ը:

78. «ԵՍ ԵՅԻ ՉԵՍ ՀԱՏԱԿԱՆՈՒՄ» ԿԵՆԴԱՆԻՆ

Եվրոպացիները Ավստրիայի մայր ցամաքում հանդիպեցին մի փարօրինակ կենդանու, որ, հենվելով հասարակացի եւ հերթի ուրբերի վրա՝ ձագուցը որդկայնապարկում, քայտու էր ցարկիներով: Կենդանու թի արդարեւ, թի քայտու այդ անակոյր ձեռք էլեւրոպացիների մեջ մեծ հեղաբարդություն առաջացրեցին: Եվրոպացիները, մտրեւալով փոխարակներին հարցրին այդ կենդանու անունը եւ պարզան պարասխանը՝ Կենգուրու: Այսպես էլ երկար ժամանակ Կենգուրուն համարվում էր այդ կենդանու անունը, եւ այդ ձեռով էլ փարսածից այն աշխարհի հարյուրավոր լեզուներում: Տարագայում, երբ էլեւրոպացիները ուսումնասիրեցին փոխարակների լեզուն, պարզվեց, որ Կենգուրու էջանակում է. «Ես ինչ չեմ հասկանում»: Թարթիմացությունը պարզվեց, ասկայն ոչ ոք չի ցանկանում ուղղել սխալը եւ ապրում է իրեն համար «ես ձեզ չեմ հասկանում» կենդանին՝ Կենգուրուն:

79. ՍԻՐԱՄԱՐԳԸ ՍԱՐԳԱԳԵՏԻՆ ՍԻՐՈՒ

«Աշխարհացույցում» կարդում ենք. «Ճեւնասարն ունի եւ Սիրամարգ շար եւ բրբուն անբալ»: Արվածաշնչում «Կապկապ Սիրամարգաց» եւ այսպես ողջ գրաբարբան մարտնագրության մեջ... Ինչ է էջանակում Սիրամարգ... Եւր հայկազան բառարանի նեղիկները փորձում էին բացատրել բառը այսպես՝ «Սիրամարգ-ը Սիրտ գՄարգու կամ ճեւնն գ Մարգ»: Ուրեմն Մարգ Սիրտը թոջուն: Իսկ միջո՞ կան նաեւ մարգեր չսիրող թոջուներ... Ինչո՞ւ միայն այս մեկը պիտի կոչվեր այդպես...

Եւ անա ինքնարանները լուծեցին կենդիւրը...

Չէ՞ որ հայերենն ունի նաեւ Լորամարգ կամ Լորամարգ, որ չի էջանակում «մարգերի յոր» այլ՝ Լոր թոջուն: Արագոյնց: Խոնդրեւ: Իրանական լեզուներում մարց էջանակում է թոջուն, ասակնիրում Մրբգա: Միջին Ասիայում կա մի գիւր, որ կոչվում է Մուրգաբ: Գեղն այդ անունն է պարզեւ ակերին շար թոջուները հավաքելու պարսառով: Չէ՞ որ պարսկերենում Մուրգ էջանակում է «թոջուն», իսկ ԱՐ «ցուր», նեքաբար՝ ՄՈՒԴ-ԱՐ «սարակների ջուր, գիւր»: Ուրեմն հայերենն էլ մյուս պարսկերեն բառերի հետ Մարգ «թոջուն» շարք արագեւ է պահպակներից: Շարք լավ, եթէ Սիրամարգի երկրորդ եզրը Մարգ «թոջուն» բառն է, ապա ինչ է էջանակում առաջին եզրի ՄՈՒԴ-ը: Սե՞ր: Սիրտ՝ թոջուն... թուում է, թի միշտ լուծումը գրել ենք, բայց դա միայն առաջին հայացից էլ այդպես թուում...

Ինչպես մյուս դեպքերում, թերես եւ այս անգամ էլ, չէ՞ր կարող պարզան, որ անունն էլ ասարկայի հետ Տայասարան հասներ: Չէ՞ որ Սիրամարգը հեռու երկրներից է բերվել Տայասարան: Եւ հայկական ավանդությունը Սիրամարգի հայրենից համարում է Ճեւնասարնը, ինչպես գրույցի սկզբում իշխարակեցիք, եւ Չի-նասարան անվանվում է Սիրամարգաշար երկիր: Անա եւ հարցի լուծման քանակ: Չէ՞ որ Ճեւնասարանից քայքի հայ քրակնուրայն մեջ գործածվել է նաեւ ՄՈՒԴ-ը (փոխառյալ), ինչենց ԳՄՐ-Ի-ՍԵՆ, ԳՄՐ-Ի-ՍԵՆ-Ն «չինական խնձոր փայր» (պարսից), նաեւ ԲԳԵՍՄՆ «չինական խնձոր» բառերը, որոնց մեջ ՄՈՒ կամ ՄԵՆ էջանակում է Չի-նասարան: Տարեաբար Սիրամարգը մեզ է հասել արաբական լուծում, այն պիտի լիներ Սիրամարգ «չինական թոջուն»: Այս կարծիքի ճշտությունը համեմատվում է նաեւ քարթառներում պահպանված գուգանիներով, այսպես՝ Ապշեկերում Սիրամահֆը, Մուշում Սիրամարգ, Վանում Սիրամահֆը, Բաղդում Սիրամահֆը եւ այլն, որոնց մեջ ՄԱՐԳ-ը փոխարինվում է հունանից Տակը «թոջուն, հավ» բառով: Իսնականց գրում է Սիրամահֆի թեւեր ունին, թոջուն մարդ, Արագալ:

80. ԿՄՐԿ ԹԵ ԱՐՈՒՇԱՏԷ

Տայասարանի կենդանական աշխարհին ոչ թնորջ կենդանիների անուններից շարքերը եղել են հայերեն փարքեր միջնորդություններով: Եւ իսմանկ էլ այս հունանիները պայքարում են միմյանց հետ հայերենում արմատաբարկում համար: Նման քանդից են Կապիկ-ը, Արագուն-ն եւ Մեյմուն-ը: Կապիկ անունը հավանաբար հայերենին է անցել պակալկերենից, որ ինչո՞ւ է կարի եւ բարձիցս գործածվում է հինգերորդ դարի մարտնագրության մեջ, ընդ որում նաեւ Արագուձաշնչում: Իսկ Արագուն-ն (Արուգւն) ակնին նկատ ցախով է օգագործվում Ունեմտրիկում կամ Միխայի Ատրու, Տայասարանի էջրում: Օրինակ, Միխայի Ատրին իշխարակում է. «Տուր մեզ ամի ամի 300 սեւ ծառայ եւ 50 Արագունայ եւ գուրափէ մի» («Մեզ փոյք ամեն փարի 300 սեւ ծառա, 50 կանայի եւ մեկ ըն-մուր»): Արագուն Այնիցուս ասակներից փեղեկանում ենք, որ Արագունայ կապիկի նույնանիշն է, քանի որ վերջինս նա բացարարում է առաջինի օգուսայանք, «Կապիկն, որ է Արագունայն, սովորություն ունի...» եւ այլն:

Պետք է նկատել, որ երկու բառերն էլ հայերենին իրանական աշխարհից է պարզել, Դարակասարանի միջոցով է օճեառնա բար արագեւ ռուսերենը: Դարակերենն ունի անշառ, անշառ, անշառ, արարերենը՝ անշառնա, իսկ Կապիկը թերես

նայն ամենօրյան կար ձեռքից արհեստներն են զգրվել, դարձնելով՝ քար, դար- սվեղները՝ կանխակ ստորինները գրա, ինչ եղևարացիները՝ քարի, հույաները՝ kebos-kepos եւ այլն: Քայանակի չէ, սակայն, որ իշխողը եղավ մեր լեզվում **Կա- սիկ-կ**, նույն կարգովը՝ **Դասպիայ-բառակ**՝ բառի հետ, որը «սյունացալ» ի- լովնից շուրջ ետգար քարի հետը հայերն մուգը գործած **Թուրակ-ի** մրցանկու- յթանը եւ սուղարկիցը հետացավ:

Յ 1. «ԶԱՓԱՌՈՂ ԲԱՆԻՐ» ԵՒ ԿԱՏՈՒ

Աշխարհի ինքնակրում հանդիպում են բառեր, որոնք իրենց հեղանքը գրեթե չեն փոքրվում: Ամալյն գրանց փոխառյալ լինելու հարցը կասկածներ է հա- յուցում: Մասնական էթն գրվալ լեզուները չեն պարկրտում միեւնույն լեզվաըն- զանային եւ կամ գարված են միջանցից փարածքով:

Եսան «թարխառ» բառերից է բազմաթիվ ցեղակից եւ ոչ ցեղակից լեզուե- լուս մեծ փարածած գրած **Կատու** բառը, որը գոյություն ունի շուրջ մի քանի ամսական լեզուներում: Այսպես օրինակ, հունարեն katta, kata, xata, լատիներեն katus, kattus, ֆրանսերեն, գերմաներեն Katze, իտալներեն kati, katte, շվեդերեն katta katt, հարավսլավերեն kotuka, ռուսարիեն kotka, ռուսերեն кот, **кoвca** ուկ- ռաիներեն кот, իրավերեն kət, հայերեն **կատու**:

Ինչպես եկարեցից, այսպես ենթկալագված էին միայն հնդկալուսական ըն- զանային լեզուները: Իսկ մյուս լեզվաընթանիքներում:

Մեծականներից արաբերենում, կիտ, սառերենում kattu, նոր սառերենում katu: Ֆիննու-ուգրարյան լեզուներից ֆիններենում kissa, katti, Լատներենում kash, kat, վոլոսակերենում kotasis, օսարյակերենում kati, վոզուկերենում kadi, kiska: Կուրդական լեզվածարի լեզուներից բուրբերենում էլ արբերջաներենում kedi: Կանկրոյան լեզվաընթանիքի լեզուներից վրացերենում kata, katuni, ավարերե- նում ketu, keta, արագերենում kitta, čatu, ինգուշերենում getu, փարսերենում gatu, kudu եւ այլն:

Ի՞նչ է ունի մեզինք: Համեմատական դարձրի ենթկալացուցիկները կարծում են, որ այս բառը պիտի հնդկալուսական ծագում ունենա, բանի որ առաջացել է գր- «ցնկնի» արմարից: Այս արմարն է մարտում ռուսերենում պահպանված **кoвчeнo**, «ցնկեն» բառը, սերբերենում кот «բոխ», katiտi «ցնկեն», լատիներե- նում katus «ձաքակ», «ավոր» եւ այլն, որոնք ցույց են փայլա, որ հնդկալուսա- կան խոսվածքվում kates-ը ընդհանրապես ընթանի կենդանիների ՉԿԳուս էր հեռանում, սակայն երգաբայում հարկացվից միայն կարվի ծագին: Թվում է, թե, ամեն ինչ իրեն տրվում է: Մակայն ի՞նչ է առում կենդանաբանությունը: **Կա- տու** գոյություն ունի այն փարածքում, որպես կենդանուկան ցեղեր են լիտվերեն:

Ուսում կարծում են՝ ՈՉ: Երբայում են, որ նախկան **Կարուն** բնակվել է Ե- ղեցրոտում ռու չերակ էր Լարվական անապարից թերես) եւ kedis անվանու- ան) եւ այդպես ինչպակվելով է գրավոր արդյունքներում: Լշանակում է, **Կարուն** կարող էր հնդկալուսացիներին սենական ժողովուրդներից անցնել:

Իսկ ինչ անուարարելով է **Կարուն** անցել հայերենին: Հինգերկրը դարի գրա- կրտություն մե: Իրա փոխարեն ավելի շար օգրագործվում է **ԿՈՒՋ**-ը (նկա-

տներ, որ **Կուզը** անց է եսա **Կզարիս, Կզակն** «կարվի անքնը» բաներում: Մակայն այս անվանումը նույնպես կարող է ընտանան աշխարհից լինել, որով- հանքն կաշ ծնով այն ինչպակվում է նաև սառերենում «կզարիս, լուսան» կենտնությունը եւ սառերենում գաշ «կարու, կուզ» կշանակությանը, եւ սառ- լերենն էլ համարվում է փոխառություն իրանական մի ձեռքը, որ պիտի ունենար կաշ հեղանքը:

Եւ այսպես մենք բավական երկար թափառեցինք այդ կենդանու հերթից, սակայն առանց լուծելու նրա հայերենի հարցը: Անա հենց այդ դեկարտության պարճառով էլ (բառերի հայերենից որոշկու) լեզվաբանները հորինել են **«ՌԱ- ՓԱՌՈՂ ԲԱՆԻՐ»** արգահայրությունը:

Յ 2. ՈՐ Ե ԱՄԵՆԱՆԱԿԱՏԱՐ ԿԵՆԱՆՆԻ

Հայերեն **Նապաստակ** բառն ավանդված է մի քանի գրչություններով, ինչ- պես **Լապաստակ, Լապարտակ, Ապպարտակ** եւ այլն: Եթե հարկ լինի գրելու ու- ղով ձևը, պիտի սկսել բառի իմաստից եւ բառի իմացում ընկած արմարից: Բա- ռը իրանական կամ արախական ծագում ունի, բանի որ նրա հիմքում պահա- րվերին apastan (apa-stha) **Ապաստա-կ** բառն է ընկած: Իսկ գիբը՞ գրաբարում ինչ կշանակություն ունի **Ապաստանը**՝ «վարդություն»: Ազգում եք համոզվել: Դիմենք Անթովածաշենին. «Ապաստան լինիցի ի մարմին բազկի» (Մարմինը բազ- կին վարսախի), «Մի լինիլը **Ապաստան** ինչա քո» (Մի վարսախի քո ունեցված- քին) եւ այսպես բանի որ apastha կշանակում է «վարսախ» նույնը հակառակ ի- մասար կարդահայրի ու ժխարկան մասկվով-ն»-apastha-**նապաստակ**: Իսկ հա- յերենն ու արախվերենը սովոր են բառերին գրչականակիրը «Ա անանցները կցել, ուսպի եւ naapastha դարձել է **Նապաստակ**» «վարսախը, անվարան» կենդա- նի, որը միանգամայն ճիշդ մակիր է վարկար այս կենդանու համար:

ՄԱՐԴԸ ԿԵՆԱՆՆԻՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ

Յ 3. ԱՐԴՅՈՆ ՄԻԱՅՆ ՀԱՅՈՒՑ ԱՅՅՈՒՆ ԷՆՆ ԲԱՐԿԱՅԻՆՍ

Տարրիկակ է, բայց իրողություն, որ հայերը փոխանակ անելու Բարկացած եւ կամ Ջարպացած եւ, առում են, «**Այծերը** կենի են» (բարբաներում **կնքը** եւ կարն): Բնական է, որ գաղարկը մեղանաելու կամ բարկություն անցնելու հա- կարն: Բնական է, որ գաղարկը մեղանաելու կամ բարկություն անցնելու հա- կարն: Փնկնել, ԴԱՆԱՆԱ, ԱՆՏՆԵՆ բայերով, ինչպես օրինակ՝ ԱՅՅՈՒՆ ԳՆԱՅԻՆ ՓՆԿՆԵՆ, ԴԱՆԱՆԱ, ԱՆՏՆԵՆ բայերով, ինչպես օրինակ՝ ԱՅՅՈՒՆ ԳՆԱՅԻՆ (եր- կան էստից գնացին), ԵՅԵՐԸ ՓԱՆԱՆ (թրիխի), ԵՅԵՐԸ ԴՈՒՐԿ ԴԱՆԱՆ (եր- կան, Դարբարը) կամ ԵՅԵՐԸ ԱՆՃԱՆ: Թրիխիի բարբան ունի նաև ԵՅԵՐԸ ԱՎԱՔԵՆ ԵՅԵՐԸ ՄՈՏ ԱՆՆԵ, ԵՅԵՐԸ ՄՈՏ ԼՈՆԵՆ, որոնք նույնպես կշանա- կում են «թրիխալ, գայրախ, թթվի»:

Այս բոլորը վկայում են, որ **Այծ** կամ **Էծ** բառը (իսկ **այծեր** կամ **էծեր** կշանա- կում է հավանաբար «շար, անցալ բարկություն») հավասարաբար է «պայուրյա, բարկություն, ջղայնություն» հասկացողությունների:

Բայց այսպես բնականն մի հարց է բարձրանում: Ընդարև կենդանիների

մեջ միջին **այծերն** են այդքան բարկացկուր եւ իրենց վարքազով պարբեր: Չ՛ որ չեն հանգանդվում եւ՛ խոզերը եւ՛ էջերը եւ նույնիսկ կովերը, քայց երբեք չենք ատում, **հողերը** նկան, **էջերը** նկան կամ **կովերը** նկան: Ուրեմն ի՛նչ առանձնահատուկ, մուսներից քարերիվոր վարքագիծ կա **այծերի** մեջ, որ քնիցը քրա նման եզրակացության: Որչո լեզվաբաններ ենթադրում են, որ **այծերը** լինելով բարկակուր կենդանիներ, հաճախ են դեպի սարերը փախել, որտեղից էլ վազարակի են նման հեղինակություն:

Քայց այս բոլորը ինչ-որ պեղ անհամոզիչ է հնչում, քանի որ **արջ** ոչ մի լեզվում նման արքանայություն չի նկատվում: Ուրեմն մնում է հարցնել... «Միայն հարց՛ց այծերն էին բարկացկուր»:

Թերեւս այստեղ մենք գործ ունենք լեզվաբանական այն երեսույթի հետ, որ կոչվում է **ՌԸՂԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ** (ԿՈՒՏԱՄԻՆԱԹԻԱ), երբ միմայնց հետ շփուրվում են երկու իմաստով քարբեր, քայց հնչեամբ նման բառերը (լրես նաեւ **Յեն**): Այստեղ օգնության է գալիս մեզ անկախորենը, որ գրեմու ենք **ess-էն** «զայրույթ, բարկություն» բառը, օրինակս **NERGAL** **ess** նշանակում է «ԵՆԻՂ-ԳԱՍԷ բարկացած է»: «Նարպազ է, որ հայերենը մյուս ակալախորեն բառերի հետ փոխ է առել նաեւ **էն**-ը, որ, հնչեամբ նման լինելով **Այծ-էն-ին**, գանձանակնու համար նրանից, արագել է -Ի՛ հոգնակերբը:

84. ԻՆՇՊԵՆ ԵՄԱՐԸ ԴՈՒՆՈՒՄ ԶԱԿՈՒԹՅԱՆ ՆՈՒՍԱԾ

Անգլիական մեծ դիվանագետ **ԼՈՒՅՐ ԶՈՐՋը** կյանքի վերջին փարիներին գրեց հուշեր, որոնց մեջ բավական սքոթաբացորեն պարմում է մի շարք քաղաքական իրադարձությունների անդրկուխյան կողմի գաղտնիքները: Նման «զայրույթներից» մեկն էլ բացվում է մի գլխում, որը վերնազոված է «Տայաստաբան մեր գոնե է»: Այստեղ անկեղծորեն դիվանագետը պարմում է **Բեռլինի** վեհաժողովում ինգլերիսիստական փերոլությունների զոհ դարձած Տայիական Տարցի մասին: Այստեղ Անգլիական դիվանագիտությունը Տայիական Տարցը լոնցեդուն փոխարեն Մուլթանական Թուրքիայից պահանջ է Կիպրոսում բացառում ունենալու իրավունք, որով **ՔԱՎՈՒԹՅԱՆ ՆՈՒՍԱԾը** էր դառնում Տայիական Տարցը: Թուրքության **նոխս՛գ**... Ինչո՞ւ **Նոխսազը** պիտի կանգնել հարուցի մեկ ուրիշի մեղքի համար... Մրա պարտախանը շարք հին պարմություն է, որս ակուցներին հասնելու համար քրիստոնեությանն եւ ավելի միջո՞ր հեթանոսության կանոններից մի քնց քնելությունն քան: Մուլթ Գիլքը՝ Բլիլիան, պարմում է Արքանա մի անգալակ լինելու մասին, որին Աստված խտրաբացավ ծելի հասակում մի որդի նվիրել: Մակայն Արքանանը երդվեց մարտը անել այդ որդուն իր ապրմուն: Իր խտրաման համաձայն, երբ Արքանանը պարտաբավում էր իր որդուն մորթել, Աստված ընդունած համաբեղով գոհարելությունը, փոխարենը մազապաղսու մի գառ քոլից: Այսինքն մարդկային զոհը փոխարինեց կենդանականով: Եւ այսպես, հեթանոսական շրջանից սկսած մարդկի մզամեցին Աստվածների բարկությունը մեղմելու համար նվիրաբերություններ՝ գոհարելություններ կարարել: Նվիրաբերությունները կարող էին լինել բնածնություններ եւ կենդանիներ, նայած համայնքի, մեղքի չափի: Ջոնաթանիվոր կենդանիներն էլ պիտի լինեին դեռես աննեղ եւ արու: Այն կարող էր լինել ոգեստի, քաղաքի արուն եւ ավելի հաճախ

քրա լիմում էր **ենթին**՝ հուրի առաջնորդ այծը, որին հայերը **ՆՈՒՍԱԾ** էին անվանում: Ինչո՞ւ **ՆՈՒՍԱԾ**...

Լեզվաբանները ապացուցում են, որ **Նոխսազը** իրանական բառ է եւ ծագում է **noxx** «առաջին» եւ **az** «այծ» բառերից, այսինքն **Նոխսազ** «հուրի առաջինի զուցուղ այծ, առաջնորդ այծ» եւ անս մարդու մեղքերը բավելու համար պիտի գնվիլը կամ ողջակիզվիլը ամենաարժեքավորը՝ **Ների** այծը կամ **Նոխսազ**: Անս այստեղից էլ **ՔԱՎՈՒԹՅԱՆ ՆՈՒՍԱԾը** «բարկության զոհ» արքանայությունը: Թավուրյան **նոխսազի** դերում երբեմն կարող է նաեւ մարդը լինել...սա փոխաբերաբար գրվել է անվում այն դեպքում, երբ մեկի շահերի կամ հանգանքի պազմանով քրուծում է մի կրորդ աննեղ մարդ, առում ենք՝ նա դարձավ այսիցի համար **ՔԱՎՈՒԹՅԱՆ ՆՈՒՍԱԾը**:

85. ԵՐԵՒ ԽՆԱՆԱՐ ՈՐԴՏԸ ԹԵ ՄՐ ԿԱՐՈՒ Ե ԶԱՆՆԵԼ ԻՐ ԲՈՒՐԸ

Այլարսիի բազմաթիվ լեզուներում այսօր սովորական է դարձել **ԲՅՈՒՐԻՆ** քառույթ: Տաճակի եւ հանդիպում Բյուրն գանձանակի **իմաստների** եւ բաժինների ցուցանակներում, դոների վրա՝ **Մեքենաբարկական Բյուրն**, Կոնստրուկտորային **Բյուրն**, Ուղեխորությունների **Բյուրն**, Թավան **Բյուրն**, Տեղեկագրու **Բյուրն**, ինչպես նաեւ Կենդանի **Բյուրն**, թաղկոմի **Բյուրն**, ԼԿԵՄ **Բյուրն** եւ այլն: Եթեւ այսօր մեկն առում է **Բյուրոն** քնելեց երեք ժամ, ապա այս դեպքում արդեն հասկանում էր **Բյուրուր** կարծիքի նխաքը եւ ոչ թե **Բյուրն**: Եթե մեկն առում է միկր **Բյուրն** եւ քաղաքի հարցը, ապա այս դեպքում արդեն խոջ սեն յանյակի մասին է, որ քրիտաբարկված է կազմակերպության դեկավար մարմինը կամ նրա ընտրանին: Իսկ եթե մեկն ընթերցի Ֆրանսիական միջնադարյան գրականության նունչներից մի հարված եւ հանկարծ այնտեղ հանդիպի այսպիսի արքանայություն... «Մեղանին գեղեցիկ մի **Բյուրն** էր փոխված» անշուշտ կարմունք: Կգորմանս եւ կնքամի, որ այստեղ ինչ-որ յուրաքանչյուրություն կա: Ո՛չ այստեղ թուրիանություն չկա, քայց այստեղից է սկսվում **Բյուրն** բառի կենսագրությունը:

Նախապես Ֆրանսերենում **Բյուրն** էին անվանում **ուղիք բրդից գործված ծածկոց**: Ապա սկսեցին **Բյուրն** անվանել այն սեղանը, որ նման ուղիք բրդից ծածկոց ուներ: Եւ թանի որ նման ծածկոցները հարույլ էին դասարանների, գրատեսչակների սեղանների, ապա արհեստագրար նման սեղաններն էլ **Բյուրն**ի սենյակները կոչվեցին: Եւ այսպես, այն սենյակները, որտեղ կարելի էր, ժողովուրդը, ընտարկումներ, գրագրություններ, խորհրդակցություններ էին անց կացվում, կոչվեցին **Բյուրներ** եւ այսպես **ուղիք բրդից** դարձավ սեղան, սենյակ, կնար եւ դեկավար մարմին: Եւ անս այսօր մեզ համար անեկար գործ ենք անում **Բյուրոն** որոշից, հարցը մզքրին **Բյուրն**, **Բյուրն** ընտրեցինք եւ այլ արքանայություններ, որոնց մեջ արդեն վարդոց «չի նկարվում» հսկա կենդանու **ուղիք** բրդից:

86. ԵՇԻՆ ՆԱՆՆԵԼ ՄԵԿ ԱՄՈԹ Ե ԻՋՆԵԼՆԸ ԵՐԿՈՒ... ԱՄԱԿ ԱՆՅՏԱՆԱԿ ԱՄԱՆԿ ԵՒ...ՊԵՆԱՄԱԿԸ

Իմաստով միմայնցից հեռու, քայց ծագմամբ «ազգակից» բառերի թվին կարելի է դասել վերոնիշյալ երեք ոչ պարզ կազմություն ունեցող բառեր: Որպեսզի

ճշգրիտ երանց իմաստասիրն զարգացման ընթացքը, հարկ է, որ սկսենք **Առակ-** ից:

Առակ-ը բարդ բառ է **Առ** նախիրից և **ԱԿ**-ն «աք» բառից: Իսկ **ԱՌ** նախիրը գրաբարում բազմաթիվ նշանակություններ ուներ, որոնցից մեկն էր «**առջև**» էր: Ուստի **ԱՌԱԿ**-ն նշանակում էր «աքի առջև», այսինքն **անկ կամ անքրի առջև դրված բան, օրինակ:** Այս պարագայում էլ **ԱՌԱԿ**-ն ու **ՕՐԻԱԿ**-ը գործ են անվի կողք-կողքի, ինչպես «**Որ է ԱՌԱԿ ՕՐԻԱԿ**» կամ «**ԱՌԱԿ ՕՐԻԱԿ**» փետույց»: Ներսես Լամբրոնացին գրում է. «Որպես **ԱՌԱԿ** ամենը բանն զարմացմամբ հային» (իսկայն **ԱՌԱԿ** (**ՕՐԻԱԿ**)) վրա բոլորը զարմանքով են նայում): Եւ այսպես **ԱՌԱԿ**-ը ստորինամասնաբար ցուցաբերակն առարկա, դիրքում առարկա կամ օրինակի համար դրված մի իր նշանակությունից դարձած «գրույց», «բարոյախոսություն» որպես երևույթի մասին, որպես դիվանդան մասին, քանի որ բերվող օրինակները հիմնականում վար օրինակներ էին, կյանքի բացասական երևույթները՝ անբարոյակամության, օրինազանցության, դատաւարության, անբարիխոնության, գորույթյան, սպանության և այլն, որոնք էր ծաղր ու ծանակի էին ենթարկվում հրապարակայնորեն: Այդ իսկ պարագայում էլ **ԱՌԱԿ** բառի կողքին սկսեցին հայտնվել **ՅԱԿ**-ը, **ԽԱՅՏԱՌԱԿ**-ը, **ՆԵՄԱԿ**-ը, **ՊԱՆԱՌԱԿ**-ը, **ՅԱՂՆ**-ը, որոնք մասին կապարմենք հաջորդ գրույցներում:

Եւ այսպես **ԱՌԱԿ**-ը ստորինամասնաբար առարկայական հասկացողությունից վեր անվից վերացական «պարկեր, օրինակ, պարմություն, գրույց, խրատ, բարոյախոսություն» նշանակության, քանի որ ստորություն էր օրինազանցներին պարտապիտ կերպով հրապարակում, փորձներում և ցույց դնելը, շրջեցնելը, որպեսզի ժողովուրդը զերծ մնա վար արարքներից:

Եւ այսպես առաջացավ **ԱՌԱԿ** «գրույց բարոյական, խրատ, բարոյախոսություն, և ցույց փորձի պարմություն» հասկացողությունը, որից միևեն **ԱՌԱՄՇ**-ը մտնում էր մի քայլ **Գոարարյան ԱՌ ԱՌԱԿ** շրջեցուցանելիս արտահայտությունը արդյունք էր այն խորությունը, որ հանցագործին և ցույց էին դնում որպես վար օրինակ այնպիսի դատարարական, նույն սխալից մյուսներին զերծ պահելու հրապարակով: Քանի որ **ԱՌԱԿ**ի համար մտրույուն հրապարակներում պարկեցնելը ամբողջի երևույթ էր, այս հանգամանքն էլ հավանաբար հինք ժառանգել **ԱՌԱԿԱՆԵՐ** նոր բառի առաջացման համար, որ նշանակում էր «ստանյակ գործարաններ»: Իհարկե, այսպեսով չէր վերջանում **ԱՌԱԿ**-ի դիրքը նոր բառեր կազմելու հարցում: ԶԷ՝ որ երանցից ունենա նաև կազմված **ԽԱՅՏԱՌԱԿՈՒԹՅՈՒՆ**, նաև **ԱՌԱԿ ԽԱՅՏԱՌԱԿՈՒԹՅՈՒՆ** ուն: Այստեղ նոր է մեզ համար **ԽԱՅՏ**-ը: **ԽԱՅՏ**ը հայերենում ունի «էջան, պիսակ, գույնզգույն հանջ, խալիք, կերպի» նշանակությունը: Որքան **ԱՌԱԿ**-ից առաջ **ԽԱՅՏ**-ը կցկիվ կազմվում են **ԽԱՅՏ-ԱՌԱԿ** և ապա **ԽԱՅՏ-ԱՌԱԿԵԼ**, **ԽԱՅՏ-ԱՌԱԿՈՒԹՅՈՒՆ** բառերը: Մա կապված էր այն երևույթի հետ, որ հանցանք կամ զանցանք կատարողին հրապարակային նշակված ենթարկելիս համար դեմքին մտր էին քսում: Այստեղից էր **անվանից ՄՈՒՐ ԸՍՏԵԼ, անունից ՄՐՈՏԵԼ, ՍԵՒՆՅՆԵԼ** արտահայտությունները: Նախարարապետի համար ներքնում էին էջ վրա և կապկապում, որպեսզի հեշտ լինի փորձներով նրան շրջեցնելը: Անա այստեղից էլ **էջին նարեցին, էջի վրա դնել** արտահայտությունները: Անա ևս վկայությունը: Եջներ մնելը, մտրո ժամանակագրություններում գրի անված ականաբանների վկայություններից. «Զիր-

բախով քննեն և զկանաչագրույն մույս մի ի յէ՛ծ հեծոյց եւ ի մէջ քաղաքին այնպես իձՅՏԱՌԱԿ շրջեցոյց դալարով» («Իրարսմի քնիյան կանաչագույն մի մուլայի նարեցրեց էջին և այդպես քաղաքի մեջ խայրատակ շրջեցրեց մտենքիրկով»):

87. ԵՐԵՐ ՉՏԵՆԱԿՈ ՐԱՆ ԵՆ ԱՌՈՒՄ ԱՆԱՌԱԿ ԵՆ...

Այժմ **ԱՌԱՌԱԿ** արտահայտության մասին: Արդի հայերենում **ԱՌԱՌԱԿ** քնկալվում է «անամոթ, անկարգ, անբարոյական, շնացող, պոռնիկ» նշանակություններով: Օրինակ, նրա **ԱՌԱՌԱԿ** վարքը անբարեկեղ էր արդեն: Անգամ գրաբարում գործածվում էր «**ԱՌԱՌԱԿ կյանք կոչեցան**» կամ «**ՅԱՆԱՌԱԿ կյանքն և յարաց**», այսինքն **ԱՌԱՌԱԿ զիրակցվում է «անօրինակական, լիքի, օրինակից դուրս, կարգից դուրս, ոչ սովորական»** նշանակություններով: Անա ևս **ԱՌԱՌԱԿ** ձևից **ԱՆԱՌԱԿՈՒԹՅՈՒՆ** «անբարոյակամություն, ոչ շիրակ կյանք, անամոթություն» բայն հասկացությունը:

88. ԱՎԱՆԱԿԸ ՄԵՇԱՆՈՒՄ ԵՇ ԴՈՒՆՈՒՄ, ԻՍԿ ԻՆՈՒՄ ԵՆ ԱՌՈՒՄ, ԵՇ ԿԵՐԵԼ ԻՆ՝ ՍՏՐՈՒԿ ՄԵՆՁԱՅԵԼ ԻՆ...

Գրաբարում **ՄՏՐՈՒԿ** նշանակում էր «ցուռակ, իշու ձագ, սվանակ, իշուկ»: Անա Սուրբ գրքում գործածված մի նախադասություն. «Էշո քսան և **ՄՏՐՈՒԿ** ցառն», որն հասարարում է **ՄՏՐՈՒԿ**-ի «ջանիկ, մարդու էլ» նշանակությունը: Մակայն հայերի չէ հայերենում **ՄՏՐՈՒԿ**-ի ծագումը: Ինչ է այն նախապես նշանակել: Այսպես օրինակ, մենք զիբրեց, որ **ԱՎԱՆԱԿ** բառը, որն այժմ ընկալվում է միայն «էջ, հինար» նշանակություններով (նիշեցնենք, որ **ՆՄԱՐ** բառն արաբերենում նա «էջ, ապուշ» է նշանակում), նախկինում նշանակում էր միայն «ձագ, իշու, ձիու, եղնիկ», սա կարող էր վկայել պահպակները, ուր չպատ կան յսան նշանակում էր «ջանիկ, երկրասարդ, մարդու էլ», որից էլ փառացական յսանակ ձևը, ինչը դարձել է հայերենի համար իմքը: Մրակից հայերենում ունենք **ՅՈՒՄ**, **ՆԵԿ** կամ **ՅՈՒՄԱԿ**, իսկ արդի գրականում նաև **ԱՎԱՌԱԿ** գրվում է **ԱՎԱՆԱԿ**: Այս բառի հետ նույնն է **ՋԻՎԱՆ**-ը «մարդու էլ, երկրասարդ», օրինակ Մոլայց բարբառում միջես իման էլ **ՋԻՎԱՆ** նշանակում է «ցուռակ, մարդու էլ» և ոչ թե «դեռափ»: Մակայն հնրագույնում **ԱՎԱՌԱԿ**-ը գործ է անվում ոչ «հոքր էջ, ձագուկ» նշանակություններով, այլ **էջ**:

Այսպես էլ **ՄՏՐՈՒԿ**-ի ծագումն էլ **ՅԵ** թեպետ այժմ գործ է անվում «ջանիկ, մարդու էլ» նշանակություններով, սակայն իմաստասիրն առումով այն նախապես այլ իմաստ է ունեցել: Այսպես արարեբերանում պահպանվել է **մտտուր** «բաց իմաստ, արձակ» (նաև՝ **մտ** «արագ քայքայ գնալ»), որով կրել են էջերի քուռակների (կամ ձիերի քուռակների) նույնպես, կապի ունենալով նրանք դրոնա **բնու կրկուց**, աշխարհներից ազար լինելու նկատմամբ:

Եւ այսպես, այս **ՄՏՐՈՒԿ** բառի հին նշանակության հիման վրա է առաջացել ճիշիլիսի բարբառի **ԷՇ ԿԵՐԵԼ ԻՆ ՄՈՒՏՐՈՒԿ ԱՄԵՆՁԱՅԵԼ**, սաացվածքը, որ պիրի ընկալել «էջի նման կերպի են, **սանձարձակ, ազար մեծացել**...» նշանակությունը: Նայերին բարբառները փոխ են առել նաև **ՋԻՎԱՆ** ձևը, որ շար գործածակում

է ՋԱՏԵԼ-ՋԻՎԱՆ արքայապետութեան, կամ ՋԻՎԱՆ յար ջան, ՋԻՎԱՆ քոյիդ մարտակ է այլ ձևերում: Եթէ այսօր մեզը դիմում է իրեն սիրելի անձնավորութեան ու ասում ՋԻՎԱՆ յար ջան (ինչպես «ԱՆՌԻՇ»-ում է ասվում), ապա ոչ որ զի վիրաբիրվում, որ իրեն ԱՎԱՆԱԿ էն ասում, քանզի ՋԻՎԱՆը զի ինկալվում հայերենի հին ՅՈՒՆԱԿ-ի (կամ ՅՈՒՆԱԿԻ) նշանակութեամբ, այլ իր նոր «ջանիկ, մարդուշ, մարտկ, կրիպատար» նշանակություններով:

ԵՅ. ԴԻՄԱԿԱՆԱՂԵՍ ԹԵ՛ ՄԱՍԻԱՐՎ-ՈՒՅՅՈՒՆ

Ո՛վ զի հիշում ե. Չարենցի «Կապիվազ Թանաչա»-ն, որ փաշան, ծաղրածու ՂԱՐԱՅԻՆ, դիմելով, ասում է. «Ի՞նչ ՄԱՍԻԱՐՎ»-ը շուն ծաղրածու: Նա այս բանը ժողովրդական խոսակցական լեզվից է առել: Նայերենի բազմաթիվ բարբառները գործածում են ՄԱՍԻԱՐՎ, ՄԱՍԻԱՐՎՈՒԹՅՈՒՆ ԱՆԵՆ, ՄԱՍԻԱՐՎ ԸՆԵՆԵՆ, արքանապետությունները-ինչպես օրինակ Թրիլիսիի բարբառում ՄԱՍԻԱՐՎԵՆ մարդ զի սրպանի, Ուրիշիի **Մասիարա** գետը՝ իրա զվինի կղկապարի կամ Ինչ քյանրբազ՝ ասանց ՄԱՍԻԱՐՎ է այն: ՄԱՍԻԱՐՎ բառը հայերենի է անցել արաբերենից, որի արմատն է saxira «ձարդի, ձն առնել», որից **գոյականանկերը**՝ առ անսնցով masxara «ձարդող, ձն առնող, ծաղրածու»:

Միջնադարյան «Տոլիանեննա ե Աշա» պոեմում հանդիպում ենք ՄԱՍԿԱՐՎ ձեռի.

«Ա, սեսավոր ծուր ՄԱՍԿԱՐՎ...»

Ի միջխաղց ասնից, որ հայերենը հարեան սենական լեզուներից է ժառանգել նաև ՎԱՐՎ բառը, հավանաբար արաբերենից (արամեերենից), որ արաբերենի saxira-ն արքայասնկում էր ՎԱՐՎ: Այս արմատից էլ ՎԱՐՎԵՆ, ՎԱՐՎ ԱՎԵՆ, ՎԱՐՎ ԱՆԵՆԵՆ, ՎԱՐՎԱՅ և այլա՝ ՎԱՐՎԱՅՈՒՆ: Խորհրդող էր սրբում մարդկանց թերությունները ծաղրել. «Մի լինիր ՎԱՐՎԱՅՈՒՆ ե կարակեղանակ»: Զատի որ ՎԱՐՎԱՅՈՒՆ-ները դիմակների օգնությամբ էին կարարում իրենց հեղաճեմներն ու կորպուսները, ապա արաբիանաբար ՄԱՍԻԱՐՎ բառը սկսեց զիրարցվել որպես այն ստարական, որը ծաղրի նյութն էր ե ծաղրողն էր: Անսպասելից էլ ՄԱՍԻԱՐՎ սկսեց նշանակել ՎԱՐՎԻ ԱՌԱՐԿԱ (ժամանապիտ հասարակիցից) ԴԻՄԱԿԱՆԱՂԱԿԱՆՆԵՐԻ և ՊԱՐՎԱՆԱԿԱՆՆԵՐԻ իմաստով masxarada ձևով: Ֆրանսիայում այն սկսեցին հեղել masquerad ձևով: Mascard-ը եվ-carada ձևով: Ֆրանսիայում այն սկսեցին հեղել masquerad ձևով: Mascard-ը եվ-արաբյանում արարածից սկսեց 16-րդ դարից, նույնիսկ լեզվաբանները գրել են արաբյանում գաղաթվել սկսեց 16-րդ դարից, նույնիսկ լեզվաբանները գրել են արաբյանում թե ո՞ր թվականից է գործածվել այն, դա 1587 թվականն է: Ռուսերենի և եվրոպական լեզուների միջնորդությամբ ՄԱՍԿԱՐՎ բառը «դիմակախանդ» նոր նշանակությամբ՝ կորույց անգամ փառաբերեն փոխ առնվեց հայերենի բառապաշարի մեջ, ե այն գործածելիս մենք չենք էլ զերպակցում, որ արյունակիցներն են ՎԱՐՎ-ը, ՄԱՍԻԱՐՎ-ն և ՄԱՍԿԱՐՎ-ը:

ԾՕ. ԳԵՐԱԴԱՍԵՆԻ Ե ՄՈՒՏԿԵԼԸ, ԹԵ՛ ԾԱՆԱԿԻ ԵՆԹԱՐԿԱԿԵԼԸ

Ո՛վ զի հիշում է. Թուսանյակի հայերնի բողոքը «Մարտ» պոեմից.

Դե, դուրս կորիք րփնից,

Մրտոքից անուղև...

ԱՌՌԵԼ ՄՈՒՏԵՆ, ԱՌՌԵԼ ՍԵՒԱՅՆԵԼ, ՊԱՏԿԻՆ ՄՈՒԴ ԶՍԵՆ, ՊԱՏԿԻՆ ԱՌԿԱՅԵՆԵԼ արքայապետությունները գալիս են շար վաղ ժամանակներից, ինչպես ես ԽԱՅՏ-ԱՌԱԿԵԼ, ՊԱՏԿԱՐԿԵԼ, ԱՌԱԿ Ե՛ ԾԱՆԱԿ ԱՆԵՆ կամ ՎԱՐՎ ու ՎԱՆԱԿԻ ԵՆԹԱՐԿԵԼ արքայապետությունները:

Գրաբարը շար է սիրում **կողք-կողքի գործածել իմաստով միմյանց մոտ բառեր**, ինչպես օրինակ՝ ՄԱՐՏ ՊԱՏԵՐԱՅՄԻ, ՍՈՒԴ ՍՈՒՄԵՐԻ, ԱՌԱԿ ՕՐԻՆԱԿԻ և այլն: Ես անս որպեսզի հասկանանք, թե ի՞նչ է նշանակում ՎԱՆԱԿ բառը, բավական է, որ զիրենց, նրա կողքին դրվող ԱՌԱԿ-ի նշանակությունը, ինչպես ասենք հերեմայլ արքայապետության մեջ. «Զի մի ՎԱՆԱԿ և ԱՌԱԿ լինի չիմք» («Որպեսզի չիմենք ՎԱՆԱԿ և ԱՌԱԿ»), «ԱՌԱԿ և ՎԱՆԱԿ արար» («ԱՌԱԿ և ՎԱՆԱԿ արեց»): Չէ՛ որ ՎԱՆԱԿ-ը հանդիպում է նաև ՎԱՐՎ-ի հետ: Ըստ ենթ օգրագործում մենք նաև այսօր ՎԱՐՎ ու ՎԱՆԱԿԻ հեթանոսները, ՎԱՐՎ ու ՎԱՆԱԿ անկ արքայապետությունները նույնպես: Բակ ինչպե՛ն են թարգմանում բառարանները ՎԱՆԱԿ-ը՝ «խաղ, խաղաքանակ, խաղաքանակություն», ՎԱՆԱԿԵԼ «խաղաքանակ», քայց ինչպե՛ն աստացալ այս բառը: Ե Անառյանի ՆԱԲ-ում (Նայերենի արմատական բառարան) այս բառի ծագման մասին չկա որոշակի ոչինչ: Որպեսզի արուզանենք ՎԱՆԱԿ-ը մենք պիտի վերադառանք մեր գրոյցի սկզբում մեջբերված բողոքին, որ խոսվում էր ՄՈՒԴ-ի մասին: Չէ՛ որ ԽԱՅՏ-ԱՌԱԿԵԼ նշանակել է դեմքին ՄՈՒԴ նշաններ անել: Նույնը չեն ԴԵՎ-ԶԻՆ ՄՈՒԴ ԶՍԵՆ կամ ՊԱՏԿԱՐՎ ՄՈՒԴ ԶՍԵՆ արքայապետությունների էլ: Գուցե ես ՎԱՆԱԿ-ն էլ ՄՈՒԴ կամ ՄԵՎԱՅՆԵԼՈՒԻ հետ է կապված: Այն: Չէ՛ որ արաբերենն ունի սառձ «մութ» բառը, որ կարող էր հուշել ՎԱՆԱԿ-ի սենական ծագում ունենալը, եթե ոչ արաբերենից, քանի որ սառձ-ից պիտի ՍԱՆԱԿ կամ ՍԱՆԱՃ ունենայինք ե ոչ ՎԱՆԱԿ, իսկ արամեերենից և կամ ասորական բարբառներից կարող էինք ՎԱՆԱԿ-ը ժառանգել, որովհետեւ արաբերենի s-ի փոխարեն նրանց հեղում են s (ծ), ինչպես ունենք ՎԱՐՎ-ը, որը արաբերենում saxira ձևով է վկայված: Նախաբար լիովին համապատասխան են նաև ՎԱՆԱԿ ու սառձ-ը:

ԴՊՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՒ ՄՐԿԵՍ

ՅԴ. ԿԱԿԻՑ ՄԱՐԴ ՕՆԱԿԵՆ, ԲԱՅՏ Ե՛ ԴՊՐՈՒԹՅՈՒՆ...

Բոլոր դպրոցականներից էլ զերեն այսօր հիմական գրոյցը, թե ինչպես Անրված հողից ՄԱՐԴ արեղծեց, ես լսել եմ, անշուշտ, որ մեծերը, հանգուցյալներից ինչով ինչեղենելիս, մի բուռ հող չեն ներգում, ասելով.

«ՏՈՂ է՛ր՝ ՏՈՂ դրախտ...»

Ինչո՞ւ պաշտվեց ՏՈՂ: Նա էր կյանք րպիս քույրերի ու մարդուն. Այսրենից էլ ԵՐԿԻՐ՝ ՊԱԿԱՆԵՆ, մեր օրերում ԵՐԿՊԱԿԵՆ «պաշտելի հողը» բառացի՝ «երկիրը, հողը համբուրել» արքայապետությունը:

Առավելագույն հողն ու կալով պաշտվել են ՄԻՋԱԿԵՏՔՈՒՄ: Չէ՛ որ Միջա-

Այստեղ րուհը պատրաստում էին ԿՎՎԿց, իսկ եթե ճղորենքից, ապա դարձյալ ավաղում էին ԿՎՎՈՒԷ: Բոլոր ամանեղենները, թոնիրները, կրակարանները, պարիսպները պատրաստում էին ԿՎՎԿց: ԿՎՎՈՒԷ էին ավաղում և հարցալսում բնակարանների հասցանք, ներքին պարեմն ու քանիքը: Եւ քանի որ յոթից զուրկ զեռ չէր արված (եւ ոչ էլ պատկերասի կամ մագաղաթի), ուստի մարդու գրեթե ցանկությունը դարձյալ հանդիպեց ԿՎՎՈՒԷ: ԿՎՎԿց մարդը պատրաստեց սալիկներ, վրան պարկերներ, պարկերազերեք և ապա գերե դաճեց: Եւ քանի որ կապի այս սալիկները փխրուն էին, երկար չէին դիմանում, մարդը մըսածից թոճել զրանք ամանեղենի նման, եւ նրա զուրկ պատվեաց հացողությանը: ԿՎՎԵ սալիկներն ապրեցին անվթար, դարեք, դարեք...

Այս գուրը մեզանից շուրջ 6 հազար փարի առաջ էր: Դա կարարվեց Շումանում, Միջագետքի հարավում, այսօրեից էլ ընդօրինակեցին այդ զուրկ ակկա-րացիները, սասորեսացիները, բաբելացիները, քիայնացիները, էլամացիները, եւ այլն: Ինչպե՛ս էին կոչվում այդ կավի սալիկները, ու չափ կարեւոր է, այլապես մենք չենք հասկանա, թե ինչպե՛ս են սրեղծվեցին ԴՊԻՐ, ԴՊՐԱՏԱՌԸ, (իման՝ ԴՊՐՈՅԱՎԱՆ, ԴՊՐՈՒԹՅՈՒՆ քառեք: Մարդն առանց ԴՊՐՈՒԹՅԱՆ ինչ)՝ է նման: Իզուր չէր երգում մեր քանաարե՞ծ Չարեցը:

Եւ ԴՊՐՈՒԹՅՈՒՆԸ եմ մեր երգում ես,

Գեղեցկությունը ԴՊՐՈՒԹՅԱՆ վա:

Միջագետքում չկար ուրիշ հարմար շինանյութ, շումանները իրացան կավից պատրաստած սալիկների վրա գրեթե միայն: Նրանք կավից քառանկունի, զանազան ճախերի սալիկներ պատրաստեցին, որոնց վրա եղեգնյա գրով նշաններ դրածեցին և ահա այդ գրված սալիկները նրանք անվանում էին ԿՈՒԲ կամ ԴՈՒԴ: Եթե ԴՈՒԴ-ի վրա կոյտը չէր տեղադրվում, ապա նրանք շարունակությամբ գրում էին մեկ այլ ԴՈՒԴ-ի վրա և այսպես ելքորդի, սրբորդի, հինգեկորդի-քսանեկորդի վրա: Երբ ավարվում էր ԴՈՒԴ-ի էջը, ԴՈՒԴ-ՄԱՐԸ կամ ԴՈՒԴ-ՇԱՐԸ գրուշաճնում «Շարունակությունը տես հացողը էջում կամ հացողը ԴՈՒԴ-ի վրա»: Եւ այսպես փարեցին շարունակ ԴՈՒԴ-ՄԱՐԸ կների վրան, սովորում էին սեպագիր նշանակ հարեցնել դառնալու համար պայա-բանյան գրագիրներ, թարգմաններ, գուշակներ, փամբարների թուրմեր, բավար փերտիղողներ ԳՐՈՂՆԵՐ:

Արամեական շրջանում ԴՈՒԴՄԱՐԸ-ներին սկսեցին անվանել ԴՊԻՐ-ներ (այսինքն ԴՈՒԴ-ԻՐ-ներ), որոնցին էլ այս բառը անցավ պարսիկներին, էլամացիներին, պարթևներին: Դրանցիան փել գոյց փվող ՍԹՆՆ անանցով պարսկերենում կազմվեց ԴԵԻՐԻՆՅԱՆ քառք: Տայերը նույնպես այս բառը ԴՊԻՐ ձևով են օգտագործում, որը իմք է քալիս նեփարեկու, որ այն հայերենից պարսկերենի միջոցով է որդեգրվել: Տայերը ԴՊԻՐ-ից կազմել են արեւմտ-ԴՊԻՐ «քարուղուար, արմատագրող» ԴՊՐԱՆՈց «ԴՊԻՐ պարթևափերտ փել», ուրը հեռապայում դարձավ ԴրաՐՈՅ կամ ԴրաՐԱտոս «դպիրների րուս» (ԴՊԻՐ վարժեցեցելու փել): Եթե առաջ նման ԴՊՐԱՆՈցներում կամ ԴՊՐԱրներում մի-այն ԴՊԻՐներ գրագիրներ էին վարժեցնում, ապա ներկայումս մասսայաբար, բոլորի են այնտեղ սովորեցնում գրել-կարդալ, ուստի ԴՊՐՈՅ-ը արդեն նոր ատժով է մեզ ներկայանում, արդեն որպես կրթության օջախ և մարդու գոյության ամենանահրաժեշտ ուսումնասիրության և դասավարակության վայր: ԴՊՐՈց

բառից կազմվել են նաեւ ԴՊՐՈՒԹՅՈՒՆ «գիր ու մատենագրություն, եղեղար մշակույթ, կրթություն, դիվան», ԴՊՐԱպեք «արեւմտալիւ, վարժապետ, դպրոցի փութեն», ԴՊրոցական «աշակերտ, դպրոցում սովորող, դպրոցավար, դպրոցի փարիքի» և այլ բառեր:

92. ԱՌԱՏՏ ԿՆԻՔԻ ԻՆՉ ԿԱՐՈՂ ԵՍ ԱՆԵԼ

Առանց ԿՆԻՔԻ ոչ մի փաստաթուղթ վավերական չի համարվում: Ում ԿՆԻՔ են վարահում, նա էլ ԻՇԵՆԱՆՈՒԹՅԱՆ ներկայացուցիչ է: Ներգիտություն են իր ԿՆԻՔը որեք բոլոր արվեստագետների սրեղծագործության վրա: Նրա անունը ժողովուրդը ԴՈՒՈՑ ՄՈՒԿՈՒՉ ԿՆՔԵՅ Եւ այլ արտասայություններ այսօր սովորական են հայերենում: ԿՆԻՔ-ից է սրեղծվել նույնիսկ կրոնական ԿՆՈՒՆԸՐ քառք, որով կոչվում է քրիստոնյա մկրտիկ, հասարակելու ծնօք:

Բառարանները ԿՆՔեի քայի նշանակությունները թվեին գրում են «որոշմեք, փայել, պարճենել, դաճել, հեքք թողնել, հապարեք» հերթաբար ԿՆԻՔը «պարտ, պարճենող, դաճող, դրոշմող, հեքք թողնող» գործիքն է: Իսկ որտե՛ր և է՛ր սրեղծվեց այն: Ի՛նչ հանգամանքներ սալիպեցին մարդուն մըսածի ԿՆԻՔ սրեղծելու մասին, ո՛ր լեզուն կարող է մեզ քանայի փայ դեպի ԿՆԻՔի ակունքները ճանապարհորդելու:

Եւ ահա մենք ետից սրիպված ենք ուղեւորվել դեպի Միջագետք, դեպի Շումերի և Ակկադի քաղաքակրթությունները, որտեղ առաջին անգամ հանդիպում ենք ԿՆԻՔ քառի գործածությանը: Այն, որս ժամանակն էք հարցնում: Խնդրե՛մ, չորս և կես հազարամյակ մեզանից առաջ գործածվում էր քսուեք բառը ակկադեիներում սեպագիր արմատագրությունները: Մենք արդեն խոսել ենք ԴՊԻՐ քառի առաջացման մասին և դուք թե՛ք, որ Շումերում և Ակկադում գրում էին կավի սալիկների վրա: Իսկ եթե թագավորական հրաման է գրվում, քառի՝ օրինակ էւ քառի՛ անգամ սկզբ էր արկազերի միևնույն հրամանագիրը: Իսկ չէ՛ որ այսքան զրագեր ԴՈՒԴՄԱՐԸ-ներ՝ ԴՊԻՐներ չկային: Եւ ահա մարդկային միտքը հորինեց զլանանել ԿՆԻՔԸ քսուեք-ը, որը թաց կավի սալիկի վրայով զրոգեով թողնում էր այնտեղ իր վրա փորագրված գրերն ու նկարները: Այս ձևով զանգված, դրոշմված սալիկն էլ հենց կոչվում էր քանեք - «կլեքլան»: ԿՈՒՆԻԿԸ սկսեցին պատրաստել նաեւ դրամների նման կող, քոնիքով: Եւ քանի որ հեշտ էր այն կրել հեքք, մարդիկ թե՛ով կապում էին ԿՆԻՔները զրուցու և կամ կախում վզից: Անեկից շարս այս բանը փարձեցելու ինչ Աշխարհի վաճառականների ԹԱՆԳԱՐՆերի մոտ, որտեղ դրամական մեծ գործարքներ էին կարարվում, սպասելի ապրանքներ էին գնում և վաճառում, որովք մասին անհարմեշտ «փաստաթուղթերը» հարկ էր «ստորագրել»: Մինչդեռ ԹԱՆԳԱՐՆերը գրել-կարդալ չգիտեին, և այստեղ նրանց օգնության էր գալիս ԿՆԻՔը, որի վրա նախպես գրված էր փվյալ ԹԱՆԳԱՐԻ անուն-ազգանունը, որ քաղաքից լինեց: Անան ԹԱՆԳԱՐ-ների մատագրությունը փոխանցվում էր որդուց-որդի, ամբողջ փոհմին, որի պարճառով մենք այսօր գիտենք մի քանի հայրուհայրիկ հարար-բաղ առեարդական փրեկի անունները, ինչպես ԷԳԻՐ, ՄՈՒՐԱՆՈՒԿԻ ՏՆԵՐԸ և այլն:

Շարս անգամ ԿՆԻՔԻՆ փոխարինել է նաեւ ԵՐՈՒՆԳը, ՄԱՏԸ: Դրանք ոչ

մասնագետ վկաներն էին ԿՆԻԲ-ը նունցողներին. որոնք թաց կապի վրա թողնում էին իրենց մարտահերթերը (կամ լուրջգահեթերը) կամ ինչպես ակնկարգի-ներն էին առում ՃԱԴՈՒՆՆերը (supur):

Մեզ են հասել հազարավոր ապառիչ փրված տարյանքների «արագակա-ներ» Անապոլիայի ԿԱՆԵՇ քաղաքից, ԷԲԼԱյից, ՄԻՓԱԴից, ԱՇԵՆՈՐԻց և այլն, ուր գրված են ապրանքն ապառիչ արագողների և գործարքին վկա գրվելու ան-ձանց անունները համաարարարից պորտագրություններով:

Տարագայում ԿԱԻՔներ զեղեղեցին մարտիների վրա: Եւ այդ սովորու-թյունը հարաբերեց գրեթե մինչեւ 20-րդ դար մինչեւ մասսայական գրեկ-կարգալու ուսուցման փարսածվելը: Մենք Քուզանց պարոլիցի վկայությունն ունենք, որ պարսկական Շապուհը կրում էր ՎԱՐԱԶՄԳԻՐ մարգան: Իսկ շար իշխաններ և մայիքներ մարտում վրա ունեին իրենց անվան և ազգանվան սկզբնաբառու-րը:

ԿԱԻՔ-ի ճանապարհորդությունը այսօրնով չի ապավում...այն հայերենի միջնորդությամբ, ինչպես ինչվարաններն են սպաջուցում, անցավ նաեւ ուսու-րենին, ուր **ԿՈՒՂԱ** բառը գործածվում է հենց իր նախնական «բավված» - ք նշանա-կությամբ:

93. ՌԿ Ե ՎԱՐԺԱԴԵՏԸ ԵՒ ՌԿ՝ ՎԱՐԿԱԴԵՏԸ

Լեռվայումն ՌԿՈՒՅԻԳ բառի փոխարեն, եթե մենից զգրագործի ՎԱՐԺԱ-ԴԵՏ-ը, ապա կրա խոսքը կարտես արժանարիական երանց և հավանաբար ո-մանց համար կենցի վրափորձախն: Սակայն այդպես չէր մեզանց մեկ և կես հազար քարի առաջ: Եթե գրում էին. «Վ՛ ձեռն Ստանկայ և Մարտլրայ ՎԱՐԺԱ-ԴԵՏԱՅՆ» («Ստանկ և Մարտլր ՎԱՐԺԱԴԵՏՆԵՐԻ միջոցով»): ապա ամենադ-րական առումով նկարի ունեին կրանց **ուսուցիչի** դերը: Այս իսկ առումով է ՎԱՐ-ԺԱՐԱԿ նշանակում էր «ԴՊՐՈՆՑ», այն փոքր, ուր ՎԱՐԺԵՏՆԱՌՄ էին, կրթում աշակերտներին (այս իմաստով գործածվում էին նաեւ ՎԱՐԺԱՌՆՑ, ՎԱՐԺՈՆ քաղաղը: ՎԱՐԺԱՌՆԵՐԻ՞ լիծում էին հեծարության, երաժշտական, ընթիչնե-րի, իռզեղու, իմաստասիրական, մարզիկների, ձիերի և այլն:

ՎԱՐԺը ծագում է պակսիկների վաշ՝ «գիտություն, անապարություն, գործ, փորձ, փորձություն, մարզանք» բառից: Գրաբարում առում էին «Որպեսի ՎԱՐ-ԺԱՐԱԿ՝ ՎԱՐԺԵՐ զնուս» («Մարզում էր կրանց ինչպես ՎԱՐԺԱՐԱՌՄ») և այլն: Այսպիսից էլ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺ, ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ («մանուկների դաստիարակ, կրթող», «մանուկիթություն, մանկադաստիարակություն» բառե-րը: Լեզվաբան Քենկվինիսը գրավ, որ ՎԱՐԺ բառի եր ծագումով նույն արմա-րից է նաեւ ՎԱՐԴ-ը, որից ունենք ՎԱՐԿԱԴԵՏ, ՎԱՐԿԱԴԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՎԱՐ-ԴՏԴԵՏԵՆ, ՎԱՐԿԱԴԵՏԱՐԱՆ, ՎԱՐԿԱԴԵՏԱՆՈՑ և այլ բառեր: Ուստի ՎԱՐ-ԿԱԴԵՏը «ուսուցիչ, դաստիարակ, փրահանգի, կրթող» նշանակություններով էր գործածվում, իսկ ՎԱՐԿԱԴԵՏԱՌՄ կամ ՎԱՐԿԱԴԵՏԱՆՈՑ «դպրոց, կրթա-բան, ճեմարան» նշանակություններով: Օրինակ, «Արիարարություն ՎԱՐԿԱԴԵՏ Պրոտոնայ արքայի» («Արիարարությանը Պրոտոնու արքայի ուսուցիչն էր»): ՎԱՐԿԱԴԵՏ ՕՐԻՆԱՅ էր կոչվում կրտսեակ օրեղներն ուսուցանող անձը: Եւ այսպես ՎԱՐԿԱԴԵՏը մեր օրերում գիտակցվում է միայն կրտսեակ կամ ու-

մուսկի ուսուցիչ առումով, իսկ ՎԱՐԺԱԴԵՏԸ՝ սովորական: Այսպիսից էլ ՎԱՐ-ԿԱԴԵՏՈՒԹՅՈՒՆ բառի «ուսումնը» նշանակությունը, Մայրքի և Էնգելիսի ՎԱՐԿԱԴԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՆ որդեգրվեց արյունարարի կողմից: Եւ այսպես, ինչ-պես **մարզ** և **մարզ** (պեղ) բառերն էին անցել հայերենի երկու անգամ, այնպես էլ ՎԱՐԿԱԿԵՐը և ՎԱՐԿԱԿԵՐը... առաջինը պակսիկական ազդեցության շրջանում, ուր հեղում էին *varz* և *dyuzar* միջին պարսկերենի, ուր հեղում էին որ-պես *vard*:

94. ԴԱՍԱՆ և ԴԱՍԻԱՐԱՎՈՒՅՅԱԼ ՄԵՑ

«Գայանե, զիրեն՝ նորությունը, այսօր մեր դասարանի ԴԱՍԻԱՐԱՎ նշա-նակեցին հայոց ինչվի ուսուցիչ Արշակունուն: ի՛նչ ուրախանալու բան է, որ ա-վելույի նս փախա. օրեկան մի ԴԱՍԱՆ փեզրակ ուղղող ժամանակ կզրոյի՛ մեր ԴԱՍԻԱՐԱՎության համար, - դժգոհ պարսպախոսեց Աննան: (Պիտեր կանց յերթից):

Ընթերցելով այս փողոցը, եւ անմիջապես նշարդություն դարձի ԴԱՍԱ-ԴԱՍԻԱՐԱՎ ԴԱՍԻԱՐԱՎություն, ինչպես նաեւ ԴԱՍԻԱՐԱՎի, ԱՐԱՍԻԱ-ԱՐԱՎի հայերեն բառերին, որոնց կազմության և ծագման վրա առօրյա մեր խա-սակցությունների ընթացքում հազիվ թե ուշադրություն ենք դարձնում: Անա և վերջենքք ընեկու համար ԴԱՍԱՆ և ԴԱՍԻԱՐԱՎ բառերը և ինչվարանի հարցենք. «Դրանց նմանությունը պարսպախոսը՝ է, թե՛ իսլապես միեւնույն ար-մափից են սերում»: Լեզվաբանն անվարան կհասարարի, որ նմանությունը պա-րսպախան չէ, և երկուսն էլ նույն արմափից են կերտված: Զգալով, որ մենք պի-տի առարկենք, թե ԴԱՍԱՆ-ն «ձեռքը» ինչ կամ կարող է ունենալ ԴԱՍԻԱՐԱՎի կեր, ինչվարանը շարունակեց թացարդից դասը ծագման ակունքները: Իսկա-յախ ԴԱՍԱՆ բառը այդի խոսակցականում ունի «կապոց, ձեռք» նշանակու-թյունները և ծագում է պակսիկների ձեռ «ձեռք» բառից: Լրանով հայերենում շար բառեր են կազմվել, ինչպես օրինակ ԴԱՍԱՄ «բառ, թառ», ԴԱՍԱՆԿԵՐԾ «կավաճք, ձեռքով մշակած, խնամած, կերտած, շինած ազգային, ավան, բնա-կավայր» (բառացի՝ ՉեռնվեթԾ), ԴԱՍԱՆԴՆԱՆ «թրի կոթ», ԴԱՍԱՆԱՎԱՍ «ձեռ-քի սրբիչ, անձեռոց» և այլն: Ուրեմն ԴԱՍԻԱՐԱՎ «բոնու ձեռք»: Այլ: Չ՛ որ կա նաեւ այդպիսի արքանապարություն. «ՌԿ է իմ ձեռքից բռնողը»: Եւր պարսկե-րենն էլ ունի պահպանած ԴԱՍԱ «ձեռք» բառից ԴԱՍՅԱՐԱՆ և ԴԱՍՈՒՐԱՐ «օգ-նակատություն, օժանդակություն» բառերը, որոնք բառացիորեն նշանակում են «ձեռք մեկնել, խնամել, փածել, առաջնորդել»:

Ղև Նաչապարանում, ինչպես 5-րդ դարի պարսից Փարսլեյին է վկայում, ծա-ռաներից զար ազնվակյանների երեխաներին ԴԱՍՏԱՐԱՎների էին հանձնում. «Եւ շար ի մանր մանկանց նախարարաց որդոցն ԴԱՍԻԱՐԱՎԿՕՐ և ԴԱՍԱ-ՎԱՍ» (և նախարարների փոքր որդիներից շարունգ ԴԱՍԻԱՐԱՎներով և ծա-ռաներով էին): Ուրեմն ԴԱՍԻԱՐԱՎները մանուկներին փածող, կրթող ուսու-ցիչներն էին, նրանց ձեռք մեկնողները, խորհուրդ փոխողները, օժանդակողները, օգնակատները, ուստի ԴԱՍԻԱՐԱՎի նշանակել է «ձեռք մեկնել, օգնել, ձեռքով անուցել, ինչվարել»): իսկ ԱՐԱՍՏԱՐԱՎ «սուղեկավար, անուղեկական, ան-խորհուրդ մեծագած անձ»:

95. ԵՐԵ ՈՒՄՈՒՄԱՆԵՐ ԵՄ ՄԱԹԵՄԱՏԻԿՈՍ ԵՍ

Նիւեդիորդ դարից հայ գրականությունը սկսում է հարաբանալ նաեւ հունարեկից թարգմանած բազմաբնույթ տիւրեմադրութեաննետով: Բնականաբար այդ արեւմտագործությունների թարգմանության հետ մնկելու հայոց լեզու են մտադր գործում մեծ քանակությամբ հունարեն բառեր, որոնց զգալի մասը մեր լեզվում գործածական է նաեւ այժմ: Այստեղ ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱ՝ «գիտություն թվերի և չափերի մասին», ՄԱԹԵՄԱՏԻԿՈՍ «թվերի և չափագրության հարցերով գրագիրը մասնագիր», ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱՎԱՆ «չափագիրական, թվաբանական» փերմիները սովորական են մեր լեզվում, սակայն անսովոր այստիպէ այն է. որ մենք այդ բառերը չենք օգտագործում դրանց նախկին նշանակություններով: Այս բառերը ծագում են հունարենի mathos, moderna «ուսում, գիտություն» բառերից, որից էլ madematika «ուսումնասիր», այսպէս «չափագիր», «ուսումնական, ուսող», madematikos «ուսողություն, չափագիրական գիտություններ»: Եվսերիտի «Ժամանակագրության» մեջ է հունարենի ՄԱԹԵՄԱՏԻԿՈՍ բառի ամենաինչ վկայությունը հայեցելու, որ այն օգտագործվում է իր ինչ «ուսումնական, ուսող» նշանակություններով:

96. ԶԱՆՈՆ ԿԱՆՈՒՍ ԲԱՐԵԿԱՄ

Մենք դարձյալ ուշխարհելու ենք դեպի քաղաքակրթության օրրաններից մեկը՝ դեպի Միջագետք. դեպի սեմիտների երկիրը, որը համարվում է մի շարք գիտությունների ու արվեստների հայրենիքը: Բացի թվերի վեցյակներից, հաշվարկման (մասն 12,24, 12 ժամեր, 12 ամիսներ և այլն) սխաբեմբ արեւմտումը շումերիկին և սեմիտներին է վերագրվում նաեւ մի շարք չափերի հասկացողության գաղափարը: Շինարարական արվեստի զարգացման հետ միասին արեւմտիկին նաեւ գործիքներ, որոնց անունները այդ գործիքների հետ միասին անցան հարևան և ավելի հեռուներում բնակվող ժողովուրդներին: Մի ամօքով սակեւ հարևան և ավելի հեռուներում բնակվող ժողովուրդները արիպում էր Միջագետքի բնակիչներին, որ շինանյութերի աղբյուրությունը արիպում էր Միջագետքի բնակիչներին արեւմեյ աներաճելու գործիքներն ու իրերը ձեռքի փակ եղանակ բարձրորդի: Իսկ ինչու՞ չպէտք է ԵՂԵԿը դասուար միջագետքցի ամենամտորկի քարեկամը, որն առաջորդին անում էր ճահճարներում և գեղերի սահրներ: Իսկ ինչպէս, որն առաջորդին անում էր ճահճարներում: Շումերները անվանում էին այն նյւ, ակվայա-կցիկում ԵՂԵԿ Միջագետքում: Շումերները անվանում էին այն նյւ, ակվայա-կցիկում՝ գոտու, որից էլ հայերենի ԿՆԻԻՆ (արդի հեցմանը՝ ԿՆՅՈՒՆ), օրինակ, «Բարձրանայել՝ ԿՆԻԻՆ առանց ընկելու» («անց՝ ԿՆՅՈՒՆը առանց ջրի»):

Քանի որ Միջագետքում ԵՂԵԿը, որ սեմական ժողովրդի հեցմանը գոտու օգտագործվում էր որպէս ուղիղ ձող կամ որպէս զավազան, սակայն ևս էլ դարձավ ճարտարապետների ձեռքին ուղիղ գիծ քաշելու մի գործիք, որ գծված կամ սղարկողով, սկսեցին անվանել ԿՆՈՆԱՎ կամ ԿՆՈՆԱՄԱՐՈՒ, իսկ հակառակը՝ ԿՆԱՎԱՆՈՒ «ոչ ուղիղ, ոչ կարգի»... «կարգից դուրս»:

Ասպիւմաշեցի թարգմանության հետ միասին, գուցէ ևս հունական ՄԻԳՐՈՆԻՒՅԻ բնակիչների հետ ունեցած շփումների ժամանակ, բառս անցավ նաեւ

ելկուպական ժողովուրդներին՝ ճոռա լարիներեմում դեռես «ելեզ» է նշանակում, իսկ հունարեմում կանոն, կանոն «ելեզի ցուրն», այսպէս՝ «ուղիղ փայր, ձող, ուղիղ գիծ, բանու, ճաղ, սահմանագիծ, եկեղեցական կանոն, օրենք»: Այս վերին նշանակությամբ էլ բառը երբ արարեցիկին անցավ գոտու մտով, թուրքերենին՝ «օրենք, ուրիշակ», վրացերենին՝ ԿՆՈՆԻՆ, ռուսերենին՝ կանոն, «եկեղեցական առավորյան կամ երկերյան արարողություն, երգ, սղորդ», իսկ ռուսերենին՝ «երկերյան համեմատություն, նախախոսակ», որից էլ ռուսերեն «նախորդակին» և «մտեղեց հոգիկանգիւր, մեղով գալուս, փոխական մեղադրու» և այլն: Տեսե՛ք ինչպէս ուրիշականք: Մա դեռ ամենը չէ՝ Նայերենում բառը երկու մասով քարծվեց՝ ԿՆՈՆ (նաեւ ԿՆՈՆՈՒ) և ԶՆՈՆՈՒ-նաեւ ԶՆՈՆԻՆ: Ե՛ր ԿՆՈՆՈՒ, ե՛ր ԶՆՈՆՈՒ հավաքարայան գործածվում էին «օրենք, կարգ, կանոն, ուղղություն, ուղիղ գիծ քաշելու գործիք նշանակությամբ»: Այսպէս օրինակ, կից գրաբարում ավուում է «Կարդալեդր ԶՆՈՆ հաւաղուր» նշանակում է Կարդալեդր է հավաքարի ուղղությունը, կամ երբեմն ԶՆՈՆՈՒ ու ԿՆՈՆՈՒը բացարարում են մեկը մյուսով: «Անա այս է ԿՆՈՆՈՒ, որ է ԶՆՈՆՈՒ և սահման ցրիպոնեութեան հաւաղուր» (Անա այս է ԿՆՈՆՈՒ, որը նույն ԶՆՈՆՈՒ է և սահման ցրիպոնեութեան հավաքարի):

Միջին դարերից արդէն սկսեցին սահմանազայել ԶՆՈՆՈՒ ու ԿՆՈՆՈՒ: ԿՆՈՆՈՒ «կարգ, օրենք, ուղղություն», իսկ ԶՆՈՆՈՒ «ձող, ուղիղ գիծ զնկու հարմարանք» նշանակություններով, ինչպէս որ գործածում ենք իման: Գրաբարում ունենք «Եթէ ԶՆՈՆՈՒ թիւր իցէ» (Եթէ բանուց ձուռ է, սխալ է) նախադասությունը: Եւ այսպէս նույն բառը կողք կողքի գործածում ենք և թարգեր նշանակություններ ենք փոխում նրանց մեջ մերջ Զ-ով, մերջ Կ-ով, գրված վեկու պարճառով: Այս երեսուցե կարգվում է նաեւ ԿՆՄԱՐ և ԶՄԱՐՈՒ գուգանեղեկում, որոնցից առաջինն ընկալվում է «շինարարության կրթագիծ, գոտու, լուսամտորկի վերին սղեղնաձեւ մաս», իսկ ԶՄԱՐՈՒ՞ «գորի» նշանակությամբ:

97. ՄԻԹԵ ԾՆՄԱՐԱՆ ՉՈՐԱՄԱԿՅՐ Է

Ո՞րն ձանթը չեն հայ ժողովրդի ստույթներից՝ Թրեք գալով չեն սովորում, Տիփլի անողը և մարդ դասում, Շավրաք պիտի ճաշեք, որ սովորեն արարեսայությունները: Ո՞վ կարող է առարկել այս դարերում փորձված ճշմարտությունների դեմ: Դարգվում է, որ կա մեկը, որը կարող է հավասարը սղել, և որ ԱՆՆԵԿ կամ ԱՆԻՅԵՆ քառն է, որի հայերեն անունն է ՃՆՄԱՐԱՆ: Եւ այս նախադասությունը պարզելու համար մենք դարձյալ արեւմտում ենք ճանապարհորդի դեպի հիւնկանական դարությունը, դեպի Նիլոպոս: Շին Աշխարհի խոշարագույն գիւնկանական քաղաքից մեկը՝ Արիպոտը, ինձանորդից մի դարաց, որ կոչվեց ԱՆԻՅԵՆ: Իսկ ինչու՞ ԱՆԻՅԵՆ: Արիպոտի ինձան ուրուցը գրվում էր Ալովինիսու Ալիկանցի քառանքի քաղաքում, և այդ քառանքի անունով էլ սկսեցին նրա դարուցն անվանել ԱՆԻՅԵՆ: Այս դարուցում ուսուցումը ինձանանում բանավոր էր և սղարկուներությունը: Արիպոտի ինձաններին ունեւորելու էին գալիս քաղաք ևս հունան մարդիկ առավոտյան, իսկ կեսօրից հետո՝ անվանումը երիպարությունը: Արիպոտը ուսուցումը կարարում էր ժառոյիներում ճնմելու ընթացքում: Քնական է, որ հարցեր էին ձագում, և ուսուցիցը քաղարում էր քված հարցերի պա-

տրտիսանք՝ դարձյալ ճնմկիս: Երբեմն հարց ու պատասխանները վիճարանութ-
յան կյուք էին դառնում, եւ այսորեղից էլ ծայր էին առնում եզրակացությունները:
Անս այս ԼԻԿԵՅ քառից էլ եմուպական իգումներում քրաղածվեցին ԼԻՅԵՅ, ԼԻ-
ՄԵՅ ձնեղը -իկցես ունենք (ԿԻԿԵՐՈՆ, ՅԻՅԵՐՈՆ, ԿՐԿԵՄ, ՅԻՐԿ Եւ այլն),
իսկ հայերեմուս ձնկից ճԵՄարան «ուսումնասրան, դպրոց, քարձր դպրոց» Եւս-
նակությամբ: ճԵՄարանի հիմքում հայերենի ճԵՄ «պգույր, քայլվածք» ար-
մարկ է, որից էլ գրարարում ունենք ճԵՄԵԼ կամ ճԵՄ առուղ «սիգաղով ման
գալ» ճԵՄԵԼԻ, ճԵՄԵԼԻք «գրաարան», ապա ճԵՄարանական, կանոնաճԵՄ,
իմաստանճԵՄ Եւ այլ ձնեղ, ճԵՄարանի Եւանակությամբ գործ են ածվում ճԵ-
Մականք, որը սակայն քրարածու չգրալ: Այսպիսով ճԵՄարան «գրաարան,
պգույրի վայր»: Ուրեմն ի՛նչ է դուքս գայիս, կարելի է տալորել նաեւ առա՛նց
նարչելու: Ո՛վ կարող է առարկել, երբ Արիստոբոլը փորձել է այն:

98. ԱՐՁԱՆՆՆ ԿԱՐԱՆՅԱՆՈՒՄ ԵՆ. ԹԵ ԳՐՈՒՄ

Ամեն մի դարոցական այսօր կարող է պարասխանել այն հարցին, թե ի՛նչ է
ԱՐՁԱՆՆ-ը: Նա կպարասխանի, թե ԱՐՁԱՆ-ը որտե է կարողարդ մարդու կամ եե-
րոսի հիշարակին կանգնեցված քարի կամ բրոնզի կարան ԱՆԻՐԻ-ն է: Քայց մի-
թե՛ ճիշդ կլինի այս պարասխանը: Եթե դիմենք դասական գրարարի հեղինակ-
ներին, ապա կրեսենք, որ ԱՐՁԱՆ-ը այն ժամանակներում Եւանակում էր «գիր,
արձանագրություն», այսպես օրինակ, «ԱՐՁԱՆ փորագրել»։ «Մաղմու, արձա-
նագիր ի Ղապի», «Կրոնմացիր արձան յաղիբեցին» Եւ այլն: Քանի որ ԱՐՁԱՆ-
ը ուներ «գիր, արձանագրություն» Եւանակությունները, ուստի դրանից կազմ-
վեց նաեւ ԱՐՁԱՆԱԿԵԼ ձնեղ՝ ԱՐՁԱՆԱԳՐԵԼԻ կանակությամբ, օր. «Ի քեղու-
նական գիրս ԱՐՁԱՆԱԿԵԼ»: Իսկ ԱՐՁԱՆԱԿԱՆ Եւանակում էր ոչ թե «արձանի
վերաբերյալ, այլ «դամբանական գիր կամ ճառ»:

Այսօր մենք հին տվորություն համաձայն պեռեսն ասում ենք ԱՐՁԱՆԱԿԵԼ
նկարում սակածը, ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱՐԱՆԻ կարարվածի մասին, սակ-
կայն մոտենում ենք, որ դրանք թղթի վրա են կարարում Եւ ոչ կտղթի, քարի,
ժայռերի: Այսինքն մենք թղթագրում ենք Եւ ոչ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒՄ: ԶԷ՛ որ նեում,
երբ չէր կպարարված թղթի գուրը, Քաղաքակրթության ամենահին օրրաննե-
րում Շուսիրում, Աշուրում, Քարիկոնում, Եգիպտոսում, Էլամում, Քիսիկոսում,
Պարսկաստանում թաղավորների կարարած գործերը նաեւ ԱՐՁԱՆԻ վրա
կան կրպեբի՛ վմների կամ քարերի Եւ կավն սալիկների վրա, որի պարամաղով էլ
այսօր շարունակում ենք հին ձնեղ սակի ԱՐՁԱՆ-ագրի թեսն ԱՐՁԱՆԻ վրա
չենք գրում, այլ ՌԻՂԵ: Արձան ու կտղթ չեն կանգնեցնում, այլ միայն շարադ-
րում ենք թղթի վրա, գրի ենք առնում եղբայրություն: Չալկեզական չէ՛, եթե որտե
հանգագործի հանցանք ենք Արձանագրում, ապա հին ընկալմամբ դուք է գա-
լու, որ շարագործի համար մենք հիշարակի հավրեծագում ենք կարարում նրան
ԱՐՁԱՆ են կանգնեցնում, մինչդեռ նոր ընկալմամբ միայն թղթի վրա շարարում
ենք նրա արարքները:

99. ԿԱՐԱՆ ՄԱԳԱՐԱԹ Ե. ԵՐԵ «ՈՒՐԱԿԱՑ» Ե...

Տակրասայր է, որ յուրաքանչյուր կենդանի ընդամենը ՄԵԿ կաշի ունի, ապա

թակի՛ անասուն էր պեքը մեր ՄԱՅՆԵԼԱՂԱՐԱՆԻ ողջ մարդանները գրելու հա-
մար...

Քայց նախ ՄԱՅՅԱՆԻ մասին: Ի՛նչ է ՄԱՅՅԱՆը: ԳԻՐԶ ՄՄԱԳԱՐԱԹԵԱՅ,
նաեւ ՔԱՐՏԵՄ, նաեւ ՌՈՒՂԹ... Ինչպե՛ս ձնկեցին այս բառերը՝ թաղարակություն-
յան ուղիկիցները:

Միջագործում կարարված ԳՐԻ գուրը իր հեղ բերեց նաեւ կավի սալիկե-
րի՛ ՂՈՂԵրի հայերեագրությունը: Սակայն իր ստանկություն հեղ միտսին (որ
հավերժական էր Եւ անեղմանկի) թրձած կավի սալին ուներ նաեւ մեծ թե-
րություններ, ձանր էր, շար րեղ բնուղ Եւ շար րեղություն պահանջող: Քայց
այդ մեկ անգամ էր գործածվում, մինչդեռ ԿԱՐԵԼ գերծ էր այս թերություններին
Եւ կարող էր գործածվի մի քանի անգամ, եթե ջեցում էին նրա վրա գրածը: Եւ ա-
հա սեմական ժողովուրդները ԳՐԻ գարագեցման պարտություն մեջ կարարեցին
հաջող մեծ քայլը՝ մշակելով ԿԱՐԵԼ, տրեղծեցին ՌԻՂԻ նման քարակ Եւ սպի-
րակ կյուք, որը սակայն կոչեցին ՄԱԳԱՐԱԹ կամ ՄԱԳԱՍԱՑ: Արաներեմում,
երթայերեմում (նաեւ ստորերեմում) ՄԱԳԱՍԱՍԱՑ magistra է կամ ՄԱԳԱՍԱՑԱ,
ՄԱԿԵԼԱԹ) Եւանակում էր «գալարված, որդարած» ձագում (եւ «գլորվել, գա-
լարել, որդի» արմարից՝ ՄԱ գոյականեղների միջոցով (հիշեցրե՛ք, որ ՄԵ-
անան-
ցով բառեր սեմական լեզուներին հայերենը շար փոխառություններ ունի կա-
րարած, ինչպես ՄԱԿԱՆ, ՄԱԿԱՂ, ՄԱՆԻՑ, (արարերենի տառաչ-ից) Եւ այլն):

Անս եւ գրարարում գերիկին այս արագաբանությունը, որի համար հաճում էլ
շեջում էին նրա իմաստը պարկերարվոր արքայապարտություններում, Օրինակ Ե-
սայի մարգարեի գրքում գզուշաջում էր. «Գալարեացին երկինք՝ իբրեւ գՄԱԿԱ-
ՂԱԹ» («Կալարվին երկինքները ՄԱԳԱՐԱԹԻ նման»): Տեղազայում իր թաւ-
կություն պարամաղով րեկի րվից ՄԱԳԱՐԱԹՆ ՌԻՂԻԼ, ուստի բազմցնու նրա
հեղ կողը-կողին հիշարակում են ՌՈՒՂԹը, հունական ՔԱՐՏԵՄը, ասորերեղ-
նի ժառ, իսրայելինի pergamina կամ carta pectora, հունարենի biblion, գերմանե-
րենի Volumen, liber Եւ այլն:

100. ՆԱՄԱԿԳ ԳՐԻ Ե. ԹԵ ԳՐԻԶ

Թիքեսն այսօրվա ՆԱՄԱԿ-ը բացարկելու հարկ չկա: Այն ձնուագիր (երբեմն
նաեւ մերենագիր) ծրարված մի գրություն է, որ շարադրված են ողջունել, կար-
րի գզացումներ, նաեւ սկյուր, ինչպես նաեւ պեռեսնական, վարչական հանձնարա-
րություններ, կարգադրություններ: Գլխավորապես ՆԱՄԱԿ-ը երթարկում է
փոսրի ծառայություններ րեղ հասցված ծրարված գրություն պիրի լինի, սակայն
ներկայումս գրություն ունեն նաեւ նամակի այլ տեսակներ: Եթե նամակն առաջ
երկու անձների միջեւ կարարվող գրագրություն էր, ապա ներկայումս ընդունված
է նաեւ ԱՅՅ ՆԱՄԱԿի ձնեղ մամուլում նրաակարակող կոչի, բողոքի եւ ինչ-ինչ
խոկիներե հանրության ընտարվմանը ներկայացնելու նպարարելի:

ՆԱՄԱԿ բառին համարժեք է համարվում նաեւ ԳԻՐԻ, ՌՈՒՂԹԻ, ՔԱՐՏԵՑը:
Անս Ե. Չարեցի կողմից Ա. Բալունցին ուղղված չախածու ՆԱՄԱԿի վերնագրի-
րը՝ ՌՈՒՂԹ Այսեւ Բառուցին, գրված է նինիզարտ քաղաքից: Սակայն ՆԱՄԱԿը
միշտ այս Եւանակությունը չի ունեցել: Այն պատկերների նամակ ձնից Ե փոխ
սակելել, որն ուներ «գիր, գրություն» Եւանակություն, իսկ նեղար՝ «գիրք»: Այս է

պարճանայ, որ պարսիկ մեծ բանաստեղծ Ֆիրդուսի շահերի մասին գրած գիրքն անվանեց ՀԱՆՆԱԼԻ, այսինքն շահերի (նամակն) գիրք եւ ոչ թէ **շահերի նամակ**: Այլեւն պարսիկերենում ԿԱՄԱԼ եւ պարսպաներում է ԿԱՄԵ: Նայեց մութ պահուստ-վել է նաև ԳՆԱՆԱԿԱՅԻ՞ իշխանական դերերի հաջորդականության փառաբանողը, որ ԿԱՄԱԿ բարդ հենց իր հին՝ -տուրք, գրություն, գիր» նշանակությամբն էր: Գրքում էր: Գրքում էր:

101. ԹՈՒՐԹ ՏՏՏՐՈՍՆ ԵՒ ԱՐԴՅԵ

Գրաբարձն **ԹՈՒՐԹ** բառն օգտագործվում էր «թերթ, գրություն, նամակ, զեյ, կրոնագրաս» նշանակությամբ, դրեան **ԹՐԹԻ** գրության շար առաջ: Գլխի **ԹՐԹԻ** գրարդ **Չինաստան** է արվել, սակայն միայն արաբների նվաճումներից հետո երանց **ԹՈՒՐԹ** պարսպասերիս լրինակն փայլածվից դեպի արևմուտք 9-րդ դարից: Ուրեմն, ինչպես կարող էր թողի գրությունից առաջ **ԹՈՒՐԹ** հասկացությունը լինել հայոց մոտ: Այն սա թուրքիմացություն է: Թերթն ընդը են այսպիսի այն լեզվաբանություն, որոնց հայերեն **ԹՈՒՐԹ** բառի մասնակցում կարծում են լարիներենի տեսակ «վարդար» -ի հետ, սա է հունարենի տեսակ է (տասերենի սփռուլ-ը): Տամաղանների մոտ նախապես տեսակ-մի լարիսրակ էր, որի վրա գրում էին գրիկների թիվը, ավարի թանակը, գրաված **բարաքերի** անունները խոշոր գրանդով եւ անընթաց էին նրավել կամ զավագանի լայն: Կարելից է **ՏՏՏՐՈՍ** «մակագրություն, մակահան, վերագիր» եւ այլա՝ «դրուս» նշանակությամբ: Լավ, բայց եթե **ՏՏՏՐՈՍԱԸ** տեսակ-ից է, ինչպես է նույնը դարձել նաև **ԹՈՒՐԹ**:

102. ԶԱՐՏԵՍ, ԶԱՐՏ, ԶԱՐՏՈՒՐԱԿ

Երկրագնդի կամ որևէ երկրի, վայրի, գեղաների՝ մուկերի, լեռների, գետերի, լճերի տեղագրման պարկերը ցույց տվող գեղագիր լեռնակամ է անվանել **ԶԱՐՏԵՑ**: **ԶԱՐՏԵՑ** կամ **ԶԱՐՏԵՍ** բառը հունարենի *xartes* «մագաղաթ» թերթ, դուր-թյուն, նամակ, հրովարդակ բառից է փոխ անվել, որի իր հերթին ենթադրվում է փոխ է անվել եգիպտերենից: Նուանակից այն ստեղծ է նաև աշխարհի բազմաթիվ լեզուների, ինչպես՝ լարիներենի՝ *charta*, իտալիերենի՝ *carta*, ֆրանսերենի՝ *carte*, գերմաներենի՝ *carte*, սլավոնական լեռնակերպի կարգով, առարերենի եւ արաբերենի՝ *xartesa*, *qartas*, *xarita* եղանակներով:

Նուանակի **Զարարից** հայերենում երկու ձևով պահպանվել՝ -ՅԱ վերջավորությամբ՝ **ԶԱՐՏԵՍ** կամ **ԶԱՐՏԵՑ** ձևով առանց -ԵՄԻ՞ **ԶԱՐՏ** ձևով, որն օգտագործվում էր «թղթի կտրո, թերթիկ, խաղաղույթ, այցելուս, հարվածման թերթիկ» եւ այլ նշանակությամբ: **ԶԱՐՏԻ**ց ուներ կազմված այդե՞**ԶԱՐՏ**, խաղա՞**ԶԱՐՏ**, **ԶԱՐՏ**արան եւ այլ բարդություններ:

Միջնադարում **ԶԱՐՏԵՑ** ոչ միայն «թուղթ», այլև «նամակ, գիր» նշանակությամբ էր օգտագործվում: Անա Առաքիս Ապուլիցի (17-րդ դար) քանա-քանիցից նր հարված, որ սիրուհուն լինելով ասում է՝ «Քերեպ մարդկան կոկի-լայ ըզրիսրայի քո **ԶԱՐՏԵՑ**» (Իմ գաղղիկու բերին համանկից քո նամակը): Կլիկյան թագավորության ժամանակ **ԶԱՐՏԵՑ**ը գործածվել է նաև «փող,

դրամ, գումար» նշանակությամբ: «Զրղաթ **գր**» է վեց **ԶԱՐՏԵՍ** մակերևի» (Տրա-ները, որոնք վեց դրամի էին վաճառում) «Կամ՝ հարուցիք գլխայերև, կամ արոց **ԶԱՐՏԵՑ** եւ արծաթ» (Կամ կայսերին վճարեցեք, կամ ավեց թղթադրամ եւ արծաթ):

Մեկ լեզվում լայն փարածում ունի նաև ի ունարենի **խարդուրիսու** «արե-նարայի, թղթերի կամ գրասենյակի վերաբերյալ» բառից հետո **ԶԱՐՏՈՒՐԱԿ**: Նայեց մեծ պարզից Ազարանգեղոսը թագավորական պարագրամ վարել է **ԶԱՐՏՈՒՐԱԿ**ի պաշտոն, անա վկայություն այդ մասին: «Ազոդ **ԶԱՐՏՈՒՐԱԿ** Ազարանգեղոս ի դրան արքունի կարգեպ **ԶԱՐՏՈՒՐԱԿ**»: Մեր օրերում նա **ԶԱՐՏՈՒՐԱԿ**ը գրասենյակի գրագրության պարասխանարան է կամ մուղլի կողմից ընդգրված որոշ ժամանակով կամ ժամանակավոր արձանագրություն կազմող կամ որևէ գրություն կազմող անձը, թղթավարը, գրագիրը:

103. ԻՆՉՈՒՐ ԵՆԸ «ԶԱՌՈՐԴԻ» ՄԵՃ ԳՐՈՒՄ...

Ամեն մի դպրոցական էլ գլխի է ընկնում, որ հայերեն **ՏԵՏՐԱԿ** կամ **ՏԵՏՐ** բառերը նման են ռուսերենի *тетрадь*-ին, բայց ինչու՞ են նրանց քարտերում մեկ մյուսից իրենց վերջավորությամբ: Թեևնե այդ մասին հարցնել են խորին: Դարդ է, որ հայերը **ՏԵՏՐ** բառը ռուսներից են վերցրել, այսպես պիտի հենկեն **ՏԵՏՐԱԿ**, բացի այդ հայերը մինչև ռուսների հեր հանդիպելը արդեն մի քանի հայերապետներ գործածում էին այդ բառը: Ուրեմն որբերից ենավ **ՏԵՏՐԱԿ**-ը: **ՏԵՏՐԱԿ** հունարեն բառ է, որ նշանակում է «բարդը, ցուր» **ՏԵՏՐԱԿ** «ցուր» բառից: Բանի որ մագաղաթայն կաշին ոչ միայն որդած կամ գալաթ էին գործածում (այդպես կարելի էր ավարտված գիրքը քարտ կամ ցուրը ընթաց-քան), այլև մեծ քան քանիստ համար **ԶԱՌԱՅՆԱԿ** էին անում, այսպիսից էլ **ՏԵՏՐԱԿ** կամ **ՏԵՏՐԱՑ** «բարդ» արաբահայությունը: Նայելը իրենց սովորության համաձայն փոխառյալ **ՏԵՏՐ** կամ **ՏԵՏՐ** բառին ավելացրին գոյականակերպ-ԱԿ անանցը, որով սերեղվեց **ՏԵՏՐԱԿ**-ը: Ի միջի այլոց հունարենից թարգմանված շարի երկերում **ՏԵՏՐԱԿ** բառի փոխարեն գրված է **ԶԱՌԱԿ** (Տիմոթեոս Կուզ, 54,74,100, 122): Ուրեմն մեր հոգեւոր հայերը գործածելով **ՏԵՏՐ**, **ՏԵՏՐԱԿ** ձևերը՝ գիրքին նրա հունարեն նշանակությունը եւ հերթապատ հայերը **ՏԵՏՐԱԿ** անելով հասկանում էին «գրքույկ, փոքր գիրք», իսկ ավելի նոր հասկացությունը արդեն այն օգտագործվել սկսեց չգրված կամ գրված թղթերի այն գրքույկի նշանակությամբ, որը ոչ թէ **բառասան** էր, այսինքն՝ **ցուր թերթից**, այլև կարող էր լինել, 12 թերթից, 24 թերթից, 48 թերթից, 96 թերթից եւ այլն: Ինչպես նկատում էր Էրեբի թարգմանից, բոլորի հինգում էլ ընկած է 4 թերթը այսինքն 12 է-ը երեք անգամ բառամայն է, 24 թերթանի վեց անգամ բառամայն, 48 թերթանի՝ քսաներկու անգամ բառամայն եւ այլն:

104. ԿԱՐԵԼԻ ԵՒ «ԸՆԹԹԵՆԿ» ԴՆՈՒՄԱԿ ԲԱՆԱՍՏԵՐՈՒ

Մեկը արդեն խոսել ենք քարտի լեզուներում միեմույն ինքույն ունեցող, բայց իմաստով քարտեր բառերի գոյություն: Մասին: Այս կարգի բառերը զգալի են կազմում նաև հայերենում: Օրինակ **ԱՐՑ** «պրասար» եւ **ԱՅՐ** «քա-սայր», նաև՝ **ԱՅՐ**-ի «վառե» բայի արմատը, **ՏԱԸ** «մեկին մի բան րար» եւ **ՏԱԸ**

«ստուսում թույր» . ԳԱՄ «մխլ, բեռն» եւ ԳԱՄ «գալ բայի ըղձակայնի եզակի լոյն առաջին դերը» . նաեւ՝ ԳԱՄ «անգամ» գրարարյան ձեռք, որ գործածվում է ԳԱՄ ԱԻ՝ «մակ անգամ» իմաստով եւ այլն, եւ ԼԱՄ «պցոն» եւ ԼԱՄ «խն» եւ այլն:

Այս կարգի բառերից են նաեւ հայերենի ԲԵՐԹԵԼ՝ «քերելով հասել, մաշել, կտրել պղկը» եւ ԲԵՐԹԵԼ՝ «բանասրելծություն կորիհեն, բանասարելծոյ», որոնք որոշ լեզվաբաններ կործան են քինցեցել միևնույն ԲԵՐ-ի արմատից (ոս է հնդկաուրալական սգը կամ Եր. «կտրել, ճեղքել» արմատից): Թերես կտրելի տր համաձայնվել միշտ արմատից մնայն առաջին իմաստի ԲԵՐԹ-էլը («կտրել պղկը» բխցեցելու հեր, սակայն երկրորդ իմաստի՝ «բանասրելծելու» հեր ոչ: Ինչո՞ւ:

Այստեղ մենք գործ ունենք երկու անկախ, բայց նույնանուն բառերի հերք. որոնք ծագումով վարորի արմատներից են: Երկրորդ ԲԵՐԹԵԼ արմատը եկել է հայերեն միջագետքյան մշակութից, սեմական աշխարհից, ինչպես եկել են դարուրդյան հեր կապված նաեւ ԳԻՐ, ԳՐՈՂ, ԿՆԻՔ, ԴՊՒՐ, ԴՊՐԱՆՆՑ եւ այլ բառեր:

Ավիստագիներից ցըր «կախարչանքի, թուլանքի բանաձև» բառն անցավ արամեացիներին որպես ցըր . առերինքոն, որպես ցըրտ «ցիր» (ինչպես եւ հայերեն ուկն ԳԻՐ, ԳՐ-բոլ), «գրվածք» նշանակությանը: Իս նաեւ երկրորդ անգամ հայոց լեզվում ցըրտ-եզարպոս-ն «ցիր» դարձավ ԲԵՐԹ: Նաձայն էլ գրում էին ԲԵՐԹ-ի: Ե Մոլորիցս բառարանը բացարարում է ԲԵՐԻՄ՝ «զազգիր»: Անա այս ԲԵՐԹ արմատից էլ կազմվեցին հայերենում ԲԵՐԹԱՄ, ԲԵՐԹՈՒՄ ԿԱՄ ԲԵՐԻՄՑ «բանասրելծություն, գրվածք, սրելծագործություն, պոեմ, շարադրություն», ԲԵՐԹԱՄՈՒԹԻՒԼ (կամ ԲԵՐԹՈՒՆԻԹԻՒԼ) «վիպասանություն, շարազորություն», ԲԵՐԹՈՒԹԻՒԼ (կամ ԲԵՐԹՈՒՆԻԹԻՒԼ) «ընարական, չափածա եւ քերականական, ճարտասանական սրելծագործություն» եւ քնիսարանես «ողջ մարիեագրությունը» մեր ժամանակներում, ինչպես Ե. Չարինց է հավաքում:

Մեր պարմության դաճանշունը, չար ու խորշակ գիշերում
Ո՛նց է ձաղկել գվարթուն մեր ԲԵՐԹՈՒԹՅՈՒՆԻՆ հնամայն: -

Կամ՝

Կա Միձորինց, կա Տիբյան, - եւ բազում ուրիշ պոետներ կան,
Բայց Թումանյանն է անհաս Արապաղ մեր նոր ԲԵՐԹՈՒԹՅԱՆ: -

Գրարարում ԲԵՐԹՈՂ-ը են բանասրելծ են Եւ են քերականը, են փիլիսոփան, են ճարտասանը, են պատմիչը, են ընդհանրաբը՝ Մովսես խորենացուն անվանում էին ԲԵՐԹՈՂԱՆՆՑՐ, ՄՈՂԱՄ, այսինքն՝ բոլոր բանասրելծների, գրողների, պարմիչների հայրը:

Էլիեմուսնայ գրական լեզվում գերադասում են ԲԵՐԹՈՒՄՑ (արդի հնչմամբ ԲԵՐԹԱՄՑ) «բանասրելծություն» բառը գործածել, մինչդեռ արեւելահայերենում ԲԱՆԱՍՏԵՂՄՈՒԹՅՈՒՆը:

Կլեմ վերագտանքը ԲԵՐԹՈՒՄԱԾ, ԲԵՐԹՈՒՅԱՆ, ԲԵՐԹՈՂ քառերի (եւ մյուսը՝ ԲԵՐԹ-ի «մաշելը, քերծելը» ձայնակ հարցին: Կարող էին արդոք սրանք ձուլվել ԲԵՐԹ-ի «մաշելագործել, քերծել, քերել, հասել» արմատից: (որպես թե՛ ձուլարարի միւս քերելով գրելու գործողությունից առաջացած):

Վիշոր հնարավոր էր նման իմաստային անցումով ԲԵՐԹՈՒՄԱԾ, ԲԵՐԹՈՒՅԱՆ, ԲԵՐԹՈՂ քառերի ձայնում ԲԵՐԹ-ի-ից, իսկ ինչո՞ւ՞ ոչ է՞ ԳԱՐՏՈՂ-ից, էնթ իմաստով դարուրդյան եւ գրականության անցելով քառեր հայերենին են անցել Միջագետքի քաղաքակրթությունից, որպիսիք են ԳԻՐ, ԴՊՐԱՆՆՑԱՆ, ԿՆԻՔ, ՄԱԳԱՂԱՆՐ (ի դեպ magalata բառի է-ն էլ հայերենում դարձավ այլ), ԱՅՐՈՒԹԵԼ-ը այդուրեմն՝ վառերի անվանումների ԱՅՐ, ԲԵՆ, ԳՐԱ, ԴԱՆ եւ այլն:

105 ԳՐՈՂ ԵՅԶ ՏԱՆԻ ԳԻՐ, ՐԿ Ե ԳՐԱՅԸ...

«Ինչ որ ԳՐԱԿԵՑ գրելով, չի բանովի բքջուլ», - եզրակացրել է հայ ժողովուրդը եկեղով իր դարավոր փորձից: ԳԻԻ եւ ԳՐԹԻ վերաբերյալ ինչպիսի՞ ակնածություն կա մեր ժողովրդի մեջ: ԳԻՐը բազմիմաստ բառ է: Գիր նշանակում է ե՛ւ նշանագիր, ե՛ւ պատ, ե՛ւ գրություն, ե՛ւ՝ ամսակ, իսկ գրականակիր-հոգևակախերը ք անանցի հավաքմամբ՝ ԳԻՐՁ (չառացի՝ շար գրեր»), օրինակ, «Հնկալկա Արշակայ Մեծի ԳԻՐՆ» (Մարտավ Արշակ Մեծի ամսակը), «Գրեցին ԳԻՐ ստորին» եւ այլն, այստեղից էլ ԳԻՐ ԱՆՆԵԼ, Ի ԳԻՐ ԱՊԿԱՆԵԼ, ԳԻՐ ԱՆՆԵԼ, ԳԻՐ ՂԱՍԱՍԵԼ, Ի ԳԻՐ ԱՆԿԱՆԵԼ, ԱՂԿ ԳԻՐՈՂ ԱՊԿԱՆԵԼ, ԱՂԿ ԳԻՐՈՂ ԱՊԿԱՆԵԼ եւ այլն:

Որոշ (լեզվաբանների) կարծիքով ԳԻՐ բառը ձայնով է հնդկաուրալական wer- «պարտել, քերել, քերթել» արմատից, որը, սակայն մնում է ոչ այնքան հիմնավորված մի վարկած, սակայն թե՛ ինչու: Նախ՝ հնդկաուրալական լեզուները միմյանցից անջատվել են դեռես այն ժամանակ, երբ գրի գաղափարն անգամ չի եղել եւ երկրորդ Նայասարանը պարմության քերտումով լինելով ԳԻՐ ու քաղաքակրթության քերտմաներից մեկի՝ Միջագետքի արեւանը՝ չէր կարող զլքել իրս ազիցությունը, ինչպես հայաբարում են նաեւ փաստերը: Այսպես՝ ակվադներում ցըր . առերինքում ցըր նշանակում էր «ձեւակերպում, մրաձություն, արվասպարություն (փոխ է անելված շումերերենից), իսկ BEL ցըրս «կախարական, մոգական բանաձևեր գրող», այսինքն «հմայուց»: Նեբանասական մեկնանկարում դպիների մի մասը այս մասնագիտությամբ էր գրավում, որոնց նմանությունը էլ սկսեցին ԳԻՐ ԱՆԵԼ, ԳՐՈՂ դասուլ շարերը նաեւ Նայասարանում: Անա թե որպիսից է գալիս մեր ժողովրդի այն խոր ակնածությունը Գրողների նկատմամբ, ինչպես նաև այն վայելք, որն առաջացավ նրանց մասին ժողովրդի ունեցած պարկերացումից, թե ԳՐՈՂները ամենվայն են, նրանք կարող են ԳԻՐ անելով մարդկանց քախիրը քերտիցել, գուշակություններ անել եւ նույնիսկ կանխել սպասվող չարիքը, նրանց ԱՊԱԳԱՆ վերտիեկ եւ այլն: Անա այստեղից էլ ՃԱԿԱՍԵՂԳԻՐ հասկացությունը: Մեր նախնիները կարծում էին, թե յուրաքանչյուրի ԱՊԱԳԱՆ նրա ԳԻՐը, դրոշմված է նրա ՃԱԿԱՍԵՂ, որն էլ ակվանքին ՃԱԿԱՍԵՂԳԻՐ: Եւ թվում էր, թե այդ ԳԻՐը անդձանեկ է, անբկկանիկ, որովհետեւ ինչ-որ ԳԻՐ՝ անողներն էին նախարանել, ոչ որ ի վիճակի չէր այլևս ճնջել կամ փոխել:

Անա այսպես ԳԻՐ՝ անողները կամ ԳՐՈՂները ստորինասար Ժողովրդի աջում մոգական-արավաձայնի կարողություն ունեցող մարդիկ դարձան եւ արավաձայնեցին: Քրիստոնեությունից մուտքից հերոս ազգիվեց մասիներին ԳԻՐ՝ անողներին դիտելը եւ մասանց քրիստոնյաները դադարեցին նրանց մոլ գնալուց, սակայն դեռևս շարունակում էին դիմել ընդհարարյա ԳՐՈՂներին,

ԳՄ՝ անուղեկին, էթն ոչ ԳՄ՝ անուղեկին, ապա ԳՐՄԱՅՆԱԵՄԿ, սթիփեր ույի ԳՄ՝ անուղեկին, որոնք որիչ ԳՄ՝ անուղեկի ԳՐՆՐ, Այն «բազում, յանտու, ոչեպանում, հանում»։ Եւ այդպես, հունցին դարեր եւ ժողովրդի մեջ ծայր ստով ԳՐՄ(Անգի) ժառից քարծվածքներ ԳՐՈՂ ընգ քանի, ԳՐՄԱՅՆ քանից դրանում, ԳՐՄԻ ընգ կրում ԳՐՄԱ ընգը, ԳՐՈՂՔ վարած կամ պաշտպանի ԳՐՄԱ որդու- հուարաբարությունը։

Այսպիսով մեր գործածում ենք խոսքի մեջ ԳՐԵԹԵ «համապես, համարյա լե- ստաբանաբարությունը, որը ծագում է դարձյալ ԳՐԵ ԹԵ, ԳՐԵԱ ԹԵ գրաբարյան ս- ղից, որոնք էինքնում քարծյալ ԳՐԵ, ԳՐԵԱ, հասակագրություններն ունեն։ Բանի որ ԳՐԻ եւ ԳՐԱՄԵԻ նկարագրում մեծ հավաք էր արձանագրվողի ժողովրդի մեջ, ուստի եւ այս հավաքից էլ ծնվեց ԳՐԵԱ ԹԵ «գրի որ» կամ «գրված համա- յիր»։ «Նաչվիր գրված» արտահայտությունը, որսիվարե՛ ինչ-որ գրված է հա- ձորվում, այն արդեն թվում էր անհեղին...

106. ԵՐԵ ԱՐԿԵՏԱՍԳԵՏ ԵՍ, ԱՐՄԱ ԿԿԻՍԱՐԴ ԵՍ...

Պայերին ԱՐԿԵՏՍ քաղը (գրաբարում ԱՐՈՒԵՏՍ) ենթադրվում է, որ կարող էր ծագել ԱՐՆԵՏՍ-ից, սակայն ճիշտ, էթն գրաբարից սկսած երկուսն էլ կույ- կողից գրված ունենք։ Ուրեմն ԱՐՈՒԵՏՍ-ը կարող էր զու մեկ այլ սերունդից եւ ոչ ԱՐՆԵՏՍ-ից։ Եւ իսկապես ԱՐՈՒԵՏՍը «իրազարծություն, հրաշք մարգարա- թյուն, հայքական հնարք, արաշազարծություն» իմաստներով է գրաբարյան օգ- րագրվում, օրինակ. «Որչար արար Արարում նշանս եւ ԱՐՈՒԵՏՍԱ», «Որ- քան Արարիս նշաններ եւ հրաշազարծություններ արեց», կամ «Եւ եղիցին նշանք եւ ԱՐՈՒԵՏՍԱ ի վերայ քանն Իսրայել» (Եւ թող նշաններ եւ հրաշքներ լինեն Իսրայելի քան վրա)։ Անս Պարեհի ժայռագրամանի վրա գրեվող երեք- չորսվան արձանագրության մեջ հանդիպում ենք արտատ «հրաբարություն, մարգարություն, կախարություն» բառին, որը հենց հայերենի ծագման ա- կունքն է մարտանշում։ Նավանարար պարթևների լեզվում կամ էին պարսկեի- նում այն սովորական մի բառ էր եւ հետո միայն ձեռք բերեց «մարգարություն, վարպետություն» նշանակությունները։ Եւ այդպես պահպանվեցին հայերենին սեցած բառերի թվին պիտի ավելացնել ես մեկը ԱՐԿԵՏՍ-ը։ Նա՞նիս ենք մենք օգրագրծում. «Արա կախարդի ԱՐԿԵՏՍ-ը», որ փաբարեն կրկնում ենք ԿՐ- ԻՍԱՐԴ քաղը։

107. ՌԿ Ե ԹՈՎԸ ԵՐԵ ԿԿԻՍԱՐԴՆ Է ՆՐԱ ԳՈՐԾԱԿԻԾՈ

ԹՈՎԻՉ ԵՍ ՂՈՒ, ԾՈՎ ԿԱՊՈՒՐԱՅ, ԹՈ թուկանքով ո՛վ չի գերվել էւ բարկությանը մեծաշառն, ԵՍ ծիխանքով գիրես ԹՈՎԱԸ, Կուն-Անիի այս քառարդում, ընդգծված բառերը կարող են այլ հունակե- իրով փոխարինել, այսպես, ԹՈՎԻՉը հրապուրիչ, կայապուրիչ, հնախի, դուրսիչ...

ԹՈՎԱՆԱՆՔը հրապուրանք, կայապուրանք, հնախ, դուրսանք, ԹՈՎԱՆՔը հրապու- ռիչ, կայապուրիչ, դուրսիչ, հնախի համարժեցներով քաղարից։ Բայց մնում է ան- բացատրելի ընդգծված բառերի արձանագրական մասը ԹՈՎԱՆՔ։ ԻՆչ է ԹՈՎԱՆՔ։ ԻՆչ վրակներով է նկի հայերենի քառապաշարի մեջ։ Գուցե փորձե՛նք յերթի մեր խորտար մարենագրությունը։ Բայց այդպես հարտու արձանագրության մեջ միայն մեկ անգամ է գործածվում ԹՈՎԱՆՔ «Կանտակալից հայոց» գրում։ Նա- յոց եկեղեցին կոչվյալ է համարում ԿԿԻՍԱՐԴՆԵՐԻՆ ԵՍ ԹՈՎԱՆԵՐԻՆ, «Եթե որ ԹՈՎԱՆՔը կամ ԿԿԻՍԱՐԴՆՔը իցե՛ն կոչվյալ եղիցի»։ Անս այս նախադասությունն էլ օգնում է մեզ պարզելու, թե իՆչ մասնագիտություն է այդ ԹՈՎԱՆՔի մասնագիտու- լություն կամ արհեստը (դուցե ճիշտ կլինե՞ր կախարչական)։ Նեց այս նա- խադասությունից էլ պարզվում է, որ ԹՈՎԱՆՔ իր մասնագիտությամբ հավանաբար էր ԿԿԻՍԱՐԴի հետ, որի պարճատով էլ հավանաբարես երկու այս արհեստով զբաղվողներին նույն պարճին է արձանագնում հայոց եկեղեցին իր կոչվյալով։ Իսկ ո՞ր լեզվից է անցել այս ԹՈՎԱՆՔ հայերենին։ Դարզվում է, որ այն հայերենով չի քաղարվում։ Նեց այս էլ պարճատ է դարձել, որ ես դառնա լեզվաբանական մարզանքի ստարկա։

Ըլ ԹՈՒԹՈՎ քառից, էլ ԹԻԻԻց, էլ հունարենից եւ այն)։ Միեզեիս գաղթիցի քանակին բաշխե են մեր հարեան Միջազեղիցի ժողովուրդները։ Ծովերների եւ ակվադացիների մտք ԿԿԻՍԱՐԴությանը զբաղվողների մի շարք մասնագիտու- լություններ կային, դրանցից մեկն էլ ԹՈՎԱՆՔ արհեստը էր։ Մեպազիր արձանագրու- թյուններում գրվում էր այն ԴՄ ձեռով (իշխնք, որ ուրարական արձանագրու- թյուններում ԾՈՎԱՆՔն էլ գրվում էր շՄ ձեռով)։ Ուրեմն թուլիչ անգնում էին ԴՄ EN «ԹՈՎԱՆՔ մարք», իսկ ես նաև «թուկանքի բանաձև, կախարանք» եւ ԹՈՎԱՆՔը, եզովք։

108. ԵՐԲ ՈՉ ԲՈՒՐՈՐ ՆՈՏԱՆԵՐՆ ԵՆ ՆԿԱԳՈՒՄ

Մամուլում սովորական է դարձել ՆՈՏԱՆԵՐ ՓՈՒՄԱՄԿԵԼ, ԲՈՒՐՈՒԵՐ ՆՈՒ ՏԱ հանձնել, այսինչ կառավարությունը ՆՈՏԱՆ է փվել այսինչ հայրի կազմակեր- յության եւ կամ այսինչ կառավարությունը պարսկական է փվել այսինչ կառավա- րության ՆՈՏԱՆԻՆ արգաբանությունները։ Դիվանագիտության քառաբանը միայն այս բառը ՆՈՏԱՆԵ, ծագում է իրավերենի մոտ «ձայնանիչ, երաժշտական հնչյունի նշան» բառից։ Նորաները նորիցվեցին միայն կրաժողովական երկերը գրի անելու նպատակով։ Նորիցներինց նոտա՛ն անցավ քաղմաթիվ կելոպական եւ ոչ կելոպական լեզուների եւ մրավ նախ հայերենի քառապաշարի մեջ։ Թե՛ն հայերենը արեղծեց անհավան ԶԱՅՆԱՆԻՇ փելովիցը, սակայն ՆՈՏԱՆԵ շարու- նակում է իր գոյությունը եւ ասպարեզը չի զիջում ԶԱՅՆԱՆԻՇ-ին։ Ի դեպ դիվա- նագիտության մեջ ՆՈՏԱՆ-ները լինում են ԳՐԱՎՈՐ ԵՍ ԲԱՆԱՎՈՐ։ Նոտա կամ նոտե բառը ինքն է դարձել շար կոչ բառերի արեղծման համար, ինչպե՛ր ԲՈՒԿ- ԱՆՈՒՄներիցի գրքույն կամ ՆՈՏԱՆԵՆԵՆ «լավ կեպարի» արտահայտության համար, որը կրճար գրվում էր Ն.Բ. (notabene) գրքույն կամ նախակի որե՛ն փե- ղը ուշադրության ստարկա դարձնելու նպատակով։

Բայց հայ իրավունություն մեջ կելոպական նոտա բառը բացի ՆՈՏԱՆ (կամ ՆՈՏ-ից, որ ունենք ԲՈՒԿ-ՆՈՏ բառում) ձեպից քառարարձից նաև ՆՈՒ

ծնով: Օրինակ, արեւմտահայ գրական լեզվում սերեցին օգտագործել ԵՌՈՎ րեբար «բյուկ-նար» նշանակութեամբ, ԼՈՒԹ-եր «հուշեր», ԼՈՒԹ քնել «նշանակութեամբ», իսկ ԼՈՏԱ «ձայնակներ» բառն էլ սեւեռնի փոփոխությունն էր ԼՈՒԹԻ: Եւ այս պէս որպէս առանձին բառեր պարտաւորաբար հայերենում գիտակցվում են ԼՈՒԹ-երի վերջ «հուշերի գիրք», ԼՈՒԹԻՐ «հուշեր», ՔԼՈՎ-ԼՈՏԱ «լեզուների վերջուր»։ ԼՈՒՍ «ձայնակներ» եւ ԼՈՏԱ «դիվանագիտական հայագրիչ, հայագրագրություն» բառերը, որոնք բոլորի մայրն է լարիներենի նոս-ի:

1 0 9. ԼՈՏԱՐԻՈՒՍ, ԼՈՏԱՐ, ԼՈՏՐ ԳԻՐ, ԼՈՏՐ ԳՐԵԼ

Առանց ԼՈՏԱՐԻՈՒՍԻ մեր կյանքը պարզեցնելու դժվար է: Միշտ էլ առօրյայում կարիք ենք գտնում ինչ-որ փաստաթղթերի կամ վավերագրերի, որոնք ասկայն ՄԵԿ հար են, ՄԵԿ օրինակից, ինչպէս ասենք ՇՆԼԿՅԱՆ ՎԿԱՅԱՎԱՆ, ՆԱՍՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԱՅՆՏՆԱՍ, ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՎԿԱՅԱԿԱՆ, ԱՍՈՒՄՆՈՒԹՅԱՆ ՎԿԱՅԱԿԱՆ, ԴՌՈՒՄ, ԹԵԿՆԱՅՈՒՎԱԿԱՆ կամ ԴՈՎՏՈՐԱԿԱՆ դիւարագրի այն ԴՌՈՒՄ եւ այլն եւ դրանք ի կարգի կցել ինչ-որ գործի, այլ պոսեղ հասարակած օրինակները միայն: Անս հենց այսպիսի է, որ կարիք ենք գտնում մենք ԼՈՏԱՐ (ԻՌՈՒՄ) ծառայությանը: Ո՛վ է ԼՈՏԱՐ (ԻՌՈՒՍ), պետության կողմից հարում վաճառված վարսեղի մի անձ, որ հասարակում է վերտիչայ կարգի փաստաթղթերի իսկությունը, եւ քաղաք է իրեն կողմից կնիքով վավերացված դրվա փաստաթղթերի պարճենները: ԼՈՏԱՐ (ԻՌՈՒՍ) բայը գրաբարում գործածվում էր ԼՈՏԱՐ՝ ձեռով: Կն փոյն է անվելի հունարենի notarius-ից, որ նշանակում էր «քարտուղար, գրագիր»: Այսպէս ինչ կոչվում արքունի կամ եկեղեցական գրագիրներն ու դպիկները: ԼՈՏԱՐ-ից հայերենը կազմեց ԼՈՏԱՐԵԼ կամ ԼՈՏՐԵԼ, որ նշանակում էր ԼՈՏԱՐԻ պէս գրել, եջել, արագ գրել, որից էլ հայերենի ԼՈՏՐԻՐԵԼ, որ բառացի «արագգրել, արագանջել» եւ ԼՈՏՐ ԳԻՐ՝ «արագ գրվող գրություն ձեւ, գրառք»: Արագգրող ԳՐԻՉՆԵՐԻց մնել հեթանոս ՏԻՆԱՏԱՎԱՐԱՆՆ Է թողել Վարդան պարսիկի բնագրին արագգրելուց հետո, «ԵՍ՝ Ազգար արեւոյս, բոլոր գրքի միջն ի հոս: ԼՈՏԱՐ սպայ (այլոսիպեղ) ԼՈՏՐ՝ գրիցի»: Մեծփոքին նույնպէս նշում է. «Փախագամբ ԼՈՏՐԻՅԱՆԱՔ»: ԼՈՏՐ՝ գիրը ԵՐԿԱԹԱԿՐԻ համեմատ ավելի արագ էր գրվում, ասկայն այս գրի ձեւը նույնպէս կամ լարիներենի ԼՈՏԱՐԻՈՒՍ պերմիլի հետ ոչ մի կապ չունի: Տարիներում միայն զիջակցվում էր այն «արագ գրվող նշաններ» առումով: Իսկ մեր օրերի հասարակութեամբ ԼՈՏԱՐ-ը ոչ մի կապ չունի գրաբարյան ԼՈՏԱՐ՝ ԼՈՏՐ՝ բառի հետ, այլ միայն ծագումնաբանորեն է հասարակում կրա ժառանգը յինքը:

1 1 0. ՉԵՆ ՎԻՐԿԱՎՈՐԿԻ ԱՐԴՅՈՒՆ ԱԿԱՂԵՍԻԱՅԻ ԱՆԴԱՄԵՆԵՐԸ...

«Դպրո՞րդ, որ իր պայտեմ էր բացել ԱԿԱՂԵՍՈՒՄԻ պզտում, չէր էլ կրտսերում, որ ներգաղթում պիտի այս իր անվար կոչեն զիտրոջանը նվիրում անձանի կնկարները՝ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱՂԵՍԻԱՆ: Նայիլի ենի անմոնոնորի փրճաթղթում համարողները ԱԿԱՂԵՍԻԱՎ բայը փոխարինում են ԿԱՂԱՐ-ով, ու

իր թե՛ն գրաբարում շար էր գործածվում, ասկայն նոր սերնդի համար ինչպէ էր թոյնն ԱԿԱՂԵՍԻԱՎ անելը, բառ ավելի կարճ ԿԱՂԱՌ-ը: Ինչպէս, գրածածկում էր նաև ԱԿԱՂԵՍԻԱՎ բառի փոխարին «ՄՍՄԱՂՆԵՐԻ ԿԱՂԱՌ» արքայապետությունը, որը յարգմանություն էր Ֆրանսերենի Pantheon des Immortels արքայապետության: Ուրեմն ի՞նչ է նշանակում նախապէս ԿԱՂԱՌ-ը: Չէ՞ որ հնում ԱԿԱՂԵՍԻԱՎ կամ ԿԱՂԱՌ գոյություն էր ունեցել, որեւէ ինչպէն կարող էր ԿԱՂԱՌ-ը պարտիկ նշանակութեամբ գործածվել: Իսկ նախա դիւարությունը փրճառարան կամ է. Գրաբարյան վերջերում ԿԱՂԱՌ-ը գործածվում է «Դրապարակ, համախմբության վայր, հավաքարդի, խումբ, պայան, հանդես, հույ» նշանակություններով: Օրինակ, Կարանկարվազի պարմից գրում է. «Բազմախումբը ԿԱՂԱՌ-ՈՒՆ մտնել ի Գարդման գաւառ» («Բազմաբանակ բազմությունը (բանակի մասին է խոսքը) Գարդման գավառ է մղւում») կամ ԿԱՂԱՌ-Ք արարելաց նշանակում է «սարդերի հավաք, հույ»։ «Քարաբացն ԿԱՂԱՌ-Ք (քարաբերի հավաքարդիները կամ քրապարակները կամ այլն): Կար նաև ԿԱՂԱՌ-ԵՆ բայը «միավորել, մերձենալ» նշանակությամբ ԿԱՂԱՌ-ԵՆ-Վ քնոյ փոխման» (Մի՞թէսնց ենք միավորվելով, միաբանելով») եւ այլն:

Կգրվում ենք այս բայը ակխադերնում ԿՏՏ՝ «հանգրցել, միավորել, հավաքել» օրինակ՝ «ՏՅՅ...ԿՏՏ՝ «միավորեց զորը...»: ՄԱ ջրս հազար փարի մեկապ...»:

1 1 1. ԱՐԱՎԱՐՁԱՆ ԹՐ ԳԻՐ ԿԱՐ ԹՈՒՂԹ ԱՐՁԱԿԱՆԱՆ

Շնորհիվ ԱՍՎԱՅՏԱՆՉԻ, որ մարդկության գրավոր ամենաինի հուշարձաններից մեկն է, մենք փնդելություններ ենք սքանում շար հարցերի պարտախաններին մասին: Այսպէս օրինակ, Մարթեոսի ավերարանում կարդում ենք. «Որ արձակ զվին իւր, քաջէ նմա ԱՐՁԱԿԱՆԱՆ» (Ով իր կնոցն է արձակում, պիտի քս նա ԱՐՁԱԿԱՆԱՆ (ԳԻՐԸ)), իսկ Օրինաց գրքում կարդում ենք. «Ուր է յօրոք ապաՆԱՐՁԱՆԻ»: Մրանից հերետում է. որ ապաՆԱՐՁԱՆԻ ԹՈՒՂԹ կամ ԱՐՁԱԿԱՆԱՆ ԹՈՒՂԹ (ԳԻՐ) արքայապետություննեը համարժեք են:

ԱպաՆարզան-ը «ամուսնալուծումը» ունեց ներթալրում էին ՆԱՐՄ բառից, իրեն թե ԱՊԱ-ՆԱՐՄ-ԱՆ մտից, միեւնոյ վերին կրկու համարժեք մտերի քննությունը մերժում է այդ ենթադրական արտագրությունները: Նայ մարեմալութեան մեջ ապաՆԱՐՁԱՆ-ը ավանդված էր նաև ապաՆԱՐՁԱՆ գրությամբ, որը էլ հնչեցնում էր հարցի լուծումը: Իրանական լեզուներում մենք գտնում ենք մեր բառի զուգանեղ, օրինակ զնեղերնում hardzasa «արձակել, բաց թողնել», մակիլիներնում hors, hirz «թող, ձգիլ», իսկ հայերենում ԱՐՁԱԿ-ԵՆ թուլանեներով ակխությունը, այնպէս էլ (ԱՊԱ) ՆԱՐՁԱՆ «արձակել, ազատել, բաց թողնել» եւ ԱՐՁԱԿԵԼ «բաց թողնել, ազատել» զուգանեները միմեանի նկատման օրենքներն են հասարակում, որ իրենց կազմում գ ունեցող մեները՝ օրինակ, ՄԱՐՁ-ԵՆ, Ապա-ՆԱՐՁԱՆ փոխադրել են, միեւնոյ ձ ունեցող մեները, ինչպէս ՄԱՐՁ-ԵՆ, ԱՐՁԱԿ-ԵՆ հայկական են: Ի՛նչ է փոխվել հազարամյակների ընթացքում: Եթէ հնում ապաՆԱՐՁԱՆ «արձակումը» կարող էր միայն փրճառարը փոխ, ապա մեր երկրի օրենքներով, (բանի որ իրավաբանորեն լինել էր հավատար է փրճառարուն) նույն բանը կարող է կարգար նաև կնելը:

112 ԾԵՎՈՒՑԵԼ ԼՇՏԱՎՈՒՄ ԵՎ ՔԱԼ ՀԱՅՏԵԼ ՀԱՊՈՐԹԵԼ ԾԱՆՈՒՅԵԼ ԻՐԱԾԵՎ ՊԱՅԵԼ

Տարեկանի ՔԱԼ քաղի կրճատակարար լինում է ԱՌԻ, ԵԿ, իսկ կրթման է կրկու պի միստիկն ԱՐԵԿ Օրինակ, ԱՐԵԿ այդն մեք:

Իկ այժմանց հայերենում բազմաթիվ բառեր են կազմվել, որոնք յե՛նա տգրկից են ու այդմանկից, սակայն բոլորովին իրար ենք «ճանաչում», բայց որ ուշխարում են գարբեր մանազկարթյուններով և քարբեր դորթներով: Այսպես օրինակ, ԵԿԱՄՈՒՏ քաղը «շառիչ» նշանակությամբ է օգտագործվում, իր հիմքում ունի ԵԿ և ՄՈՒՏ արձարանքը, սակայն նա անբերյալ է իրեն արդեսակց ԻԻԱԶԵԿ (ԻՐ-Ա-Զ-ԵԿ, «իդդուրյունների փելյակ»), ԶԵԿՈՒՅՈՒՄ (Զ-ԵԿ-ՈՅՏ-ՈՒՄ), ԼՈՐԵԿ (ԼՈՐ-ԵԿ, ԵՐՈՒԵԿ (ԵՐՈ-ԵԿ-ԵԿ), ԵԿՎՈՐ (ԵԿ-ՈՒՐ), ԱԼԵԿ (ԱԼ-ԵԿ «գիստուհացած խոնր») բառերի գոյությունը: Մյուսը բարբեր է միջմանց հիք կազմված են ԵԿ արձարով, սակայն նախնական նշանակություններից շար են հեռացել: Արանց մտրիկ, հարգարք լինելու վրան ԵԿ արձարն է Այսպես օրինակ, եթե ԵՐՈՒԵԿԿ (իրթա և գար), ԼՈՐԵԿ (տը ելած) և ԵԿՈՒՐ (եկ-որ «եկած»), մասամբ էլ ԱԼԵԿ (եկված, գիստուհացած խոնր բառերի մեջ Եկ (եկված) որմարով նշանակությունը չի մթազնել, այսպե նույնի ի կարելի ասել ԶԵԿՈՅՏ (Զ-ԵԿ-ՈՅՏ) «եկածի բացարթյուն, եկածի հարդրում, եկածի ճանաչում, աղբ», ԶԵԿՈՒՅՈՒՄ (Զ-ԵԿ-ՈՅՏ-ՈՒՄ) և ԶԵԿՈՒՅԵԼ բառերի մասին ես, որոնցում աղյն չի գիարկցվում «գալու» իմաստը, մանավանդ, որ Զ-ն ձուլվել է ասես ԵԿ-ի հեք: Արդի հայերենի բառարաններում ԶԵԿՈՒՅՏ, ԶԵԿՈՒՅՈՒՄ, ԶԵԿՈՒՅՈՒՄ-ԿՐ, ԶԵԿՈՒՅԱԼԵԼ, ԶԵԿՈՒՅԵԼ, ԶԵԿՈՒՅՈՒՄ և այլն արդեն գիարկված կամ պազանակաս հարդրում կարարերու, հաշիբար լինելու, իրազնի պահելու նշանակություններով են օգտագործվում, ինչպես նաև ԻՐԱԶԵԿ քաղը (ԻՐ-Ա-Զ-ԵԿ), որը բնավ արդեն ԵԿ-ի հեք կապ չունի և նշանակում է «լավարդեղակ, օրեւ բաղի բաջ ճանաչ, գիարկել և օգտագործվում է նաև ԻՐԱԶԵԿ ՊԱՅԵԼ, ԻՐԱԶԵԿ ՂԱՆԵԱ, ԻՐԱԶԵԿ ԱՆԵԼ, ԻՐԱԶԵԿ ՂԱՐՁՆԵԼ հարարոված ձեւերով:

113. ՊԱՍԻԿ՝ ՄԱՍՈՆ ՎԱՐՁԸ ՈՐՄ ԵՏՐԿՈՒՄ

Այսօրվա խոսակցական լեզվում որպես շար տվորական բառ հիշում է մնկր, որ կար քրաքարում: Խոսքը ՊԱՏՎԱԾԱՐ-ի մասին է, որն այլ կերպ անվանում ենք նաև ՀՈՆՈՐԱՐ: Օրինակ, միջմանց հարգում ենք. «Որքան ՀՈՆՈՐԱՐ են քալու գրքիկ համար»: «Այսօր ՀՈՆՈՐԱՐ են քալու, գնացեք սրացեք ձեր ՀՈՆՈՐԱՐՆԵՐԸ»: Կամ «Եթե մեկ մամուլին հարարո օտրի ՀՈՆՈՐԱՐ էլ գրեք, մի՛նեւոյն է, ես չեմ կամես ձեր գաղափարսխոցը» և այլ նման արքահարարթյուններում ՀՈՆՈՐԱՐ քաղը գործ է անվում «եղիկեղիկներից, բանարդեղներից, գաղեղներից, քրազողեղներից, գրականության ու արվեստի ճակարկներից քրովող վարձի, վճարի» նշանակությամբ: Երբեմն ՀՈՆՈՐԱՐ ենք ասում թվիկներից, փաստարաններից, գիարթյան ասպարեղում աշխարհողներից

պրկող վարձարթյունը նույնպես:

Բայց ե՛րբ և ինչպե՛ս անձայն ու լուր մուտք գործեց այս քաղը հայերենի ակ-վով բառարաշարի մեջ: Թերես օտարների մթեղարթյունը այն անցավ հայերենին: Նախանարար այր: Թերես և նկարպական լեզուներից, սակայն ո՛ր: ՀՈՆՈՐԱՐ-ը շար է ինչ, այն լարիներեն բառ է Honor (is) նշանակում էր «պարիկ, արժանապարկություն, հարգանք» (այ էլ ակնի հին honos ձեւից է ձագում): Honor անվամբ Հին Հռոմում կա նաև մի հեծանուսական Աարված պարդի, արժանապարկության Աարվածը, որի քրաքը գրկվում էր Տոմի հարակալին դարպակի Porta Capena-ի դիմաց: Հին Հռոմում քննարարպես որեւ աշխարհիկ կամ ժաշարթյան համար քրովող կամավոր վարձը, վճար կոչվում էր honorarium, որը թարգմանարար քրկալվում է «կամավոր վարձ, նվեր, սարգել, պարվավճար, հարգանքի վարձ»: Մեր օրերում, եթե մեկին գիարկան արթիճան է քրվում ասանց դիսերարցիա ներկայացնելու, ապա դա կոչվում է Honoris Causa «պարդի համար»: Տետրաքը նկուղական լեզուներից փոխանցվեց մի-այն մրավոր աշխարանքի մշակներից արվեստագիտներից, փաստաբաններից, բժշկիկներից, գրականության, բանասրդեղության, գիարթյան ասպարեղի աշխարհողներից քրովող վճարի նշանակությանը, օրինակ, Ֆրանսերեն honneur, անգլերեն honour «պարիկ, մեծարանք, հարգանք», որպիկն էլ այսօրվա հայերենի ՀՈՆՈՐԱՐ-ը: Ռուսերենում այն հեղում է հոմաք ձեւով: Ծար է դարանված նաև человек с горбом «պարվանու մարդ, արժանապարկությամբ անձ, պարվանուցի» նշանակություններով:

114. ՈՒՈՐ ՄՈՒՍԱԵՐԻ ԲԵՆԱԿԱՆԱԼ ԹԵ ԹԱՆԿԱՆԱԼ ՎԱՆ ԵՆԱԾՏՈՒՅՈՒՅՈՒՄ

Հին Հունաստանում հավատում էին, որ գեղեցիկ արվարթների կովանակոր-ները ՄՈՒՍԱՆերն էին: Արանք կարծում էին, որ ինչ ՄՈՒՍԱՆեր կամ ՄՈՒՅԱ-ները ներշնչում են Երաժշտությանը, նկարչությանը, ճարտարապետությանը, քրականությանը, բանասրդեղությանը և գիարթյանը գրավողներին: Այս-բովից էլ հին հայերենին անցավ ՄՈՒՍԱ կամ ՄՈՒՅԱ «գեղարվարթների դիցու-կի» քաղը, որը գործածում ենք ներշնչանքով կամ ոգեւորությանը աշխարհող կամ խոսող մարդկանց որակելու համար, ասելով, «Արա ՄՈՒՍԱՆ եկել է»: Ար-դեն մի քանի հազարամյակ բանասրդեղող կրակիտրագիարթյան և շնորհա-կարության խոսքեր են ձևում իրենց ՄՈՒՍԱՆերին, ակվանեղով նրանց իրենց հոգու դիցուկի, ներշնչանքի աղբյուր, անմահ էակ, մարմնուկ, սիրուկ, ընդ և այլն: Չարենց իր ՄՈՒՍԱՅԻն պարկերացնում է նախ «հասարակ աղբյակ» քրե-բով «դեմի օրերում»

–Նախ՛ աղջիկ էիր դու մի հասարակ...
Մակվան պարարի ամենակճուական քարիկների նույն այդ դիցուկին նրան մի այլ կերպարանքով է ներկայանում, «Շուրպայեց այդն քերասուց», «ձեռքին պայքարի շեխոր» բունձ «սարաքը քրված արեւուր կեղք քրեարկ»
«Մրադարձել էս դու կրկին անսա
Լնչախ դժվարին մի ճանապարհով,
Չեռիդի ձանրաձույր մի քերա պստաձ ...

Այս մեմորանդի նամակ սրբին մեր թվարկությունից առաջ 4-րդ դարում (332թ) հռոմեացի Ալեքսանդրիայում կառուցեցին ՄՄՄՄՅՈՒ (museon) «մուսեոն» կամ «բնակարան»-ը, որը նամակառանձ էր արվեստների և գիտություն կենտրոն: Այն մտածական էր գիտնականների նվաճարների էր, եւ՝ սրբություն, եւ՝ դիվանական կենտրոն, եւ՝ նամակազգայան, եւ՝պարզ, եւ՝ գրադարան, եւ՝ թուփ-գրադան, որը արտելու էր նաև Ալեքսանդր Մեծի ամբիոն-Ֆալգը: Musee բառը եվրոպական լեզուներին անցավ «թանգարան» նշանակությամբ, որը կենդանային լայնիկներում հիշում էր museon, Փրահանրեում musee, ստանկեում **музей**, հունե՝ «երաժշտություն» նշանակությամբ՝ museque ՄՄՄՄԻԿԱ ձևով, որ գլորն ոչ միայն կերպարան լիզուները, այլև թուրքերենը, որ երաժիշտ-կրթամաներին անվանում են **музика**, ռուսերեն **музыка** «երաժշտություն»:

Այսպիսով հուն. **musa** «արվեստների դիցուհի» բառը վեր անվեց **ՌԱԳԱՐԱՆ** եւ **ՄՄՄՄՅՈՒԹՅԱՆ** ՄՈՒԶԵՅՆ ԵՎ ՄՈՒԶԻԿԱ ձևերով:

115. ՄԱԿՉՈՒՆԵՑ ՆՐՖԱՆ ԵՎ ԱՐԳՅՈՒ ՂԱՄԱՐԱՆԻ ԶԵՏ

Ազգի շենը անթիվ-անհամար աղյուսներից է կազմված: Մրա արարչին կողմն, եւ յեթյն կախավորուց խաղաղում է, երև հաննը նրանից թերուց մի աղյուս, ներկուզ մի առարկայի անվանում, մի համագայություն, մի որոշում է ժողովուրդը ժողովներից կամ հարևաններից դարերի ընթացքում: Տարբերում գործածական էր ՂԱՄԱՐԱՆ բառը «գերեզման» նշանակությամբ, ավարտ այն գարբերվում էր ԳԵՐԵԶՄԱՆ և ԵՌԻՄՄ բառերից, որոնք ավելի գործածվում էին ավերական գերեզմանի նշանակությամբ, մինչևեւ առաջինը ոչ ավերական, այլ ավելի շնել է շինությունը հանդերձ հանգրվանակի իմաստով: Ենթադրվում է որ ՂԱՄԱՐԱՆ-ը կամ ՂԱՄԱՐԱՐԱՆ-ը բնիկ հայերեն է, այսինքն ներկայուցական ծագումը բաց է հ.ե. ճանի «փորել» արմարից:

«ՂԱՄԱՐԱՆ-ից կազմված ունեն նաև ՂԱՄԱՐԱՆԱԿԱՆ «գերեզմանի վրա յուրը, ճառ, փոստի յուրը, ողբերգության ճառ»: ՂԱՄԱՐԱՆ-ից են կազմված նաև ՂԱՄՈՒՄԱՐԱՆ, ՂԱՄԱՐԱՆԱԿ, ՂԱՄԱՐԱՐԱՆ, «ձեռից թաղել» բառերը:

Սակայն 20-րդ դարի առաջին կեսին հայերենում վերացին գործածել ՄԱԿ-ՔՈՒՆԵՑ տոսերներից վերցրած ձևը ՂԱՄԱՐԱՆԻ կամ ՂԱՄԱՐԱՆԻ նշանակությամբ: Օգիկակ, Լեհիկի ՄԱԿՉՈՒՆԵՑ շիվից 1924թ:

ՄԱԿՉՈՒՆԵՑ-ը հունարեն բառ է, որ ծագում է ՂԱՄԻՎԱՆԱԿՍԵԻ բանավոր ՄԱԿՈՒՄԻ անունից: Թեև եա դարձում էր ժողովրդի հետ, սակայն անհունորեն վերում էր նրան ԱՐՏԵՄԻՄԻՆ կինը և թույլը, որը եւ իրականացրեց կերպ իմպրեսարյան կառուցման գիվարին աշխարհաբեր: Մուր թանն մնար բարձրությանը, 5000 բառակրայի ճակերակի շինության անունը, որտեղ թաղեցին ՄԱԿՈՒՄԻԷ, հեղուր նաև ԱՐՏԵՄԻՄԻՎԱՆԻ, հնարազայում սկսեցին անվանել ըստ անուն ՄԱԿՈՒՆԵՄԻ: Այս բառը լայնիկներից անցավ նաև կերպարական բանավորով մեր լեզուների, ինչպես նաև տոսերներին: Տին աշխարհի յուր կրթությունից մնալ համարվող այս շինության անունը դարձավ ընդհանրապես շինելու անվանի, նշանակող մարդկանց պարզին կառուցված հանգրվաններին:

պարզ հասարակ մի բառ:

116. ԻՆՉՈՒՄ ԹԱՆԳԱՐԱՆ ԵՎ ՈՉԻ ԹԱՆԿԱՐԱՆ

Բոլորին հայերեն է, թե ինչ է նշանակում այսօր **ՌԱԳԱՐԱՆ**ը: Ո՞ր զի այցելում թանգարժեք մասունքների, մարդկային արվեստի փառաբաները, ուր պահվում են բոլոր ժամանակների անկրկնելի գովադրոմոցները: Բայց մրածն է արդյուր մեկը, թե ինչու՞ ենք այդ պահանքներ անվանում **ՌԱԳԱՐԱՆ**: Միայ ճիշդ գտում մենք այդուր: Չ՞ որ ավելի ճիշտ կլիներ գրել **ՌԱՆԿ-ԱՐԱՆ**, որովհետեւ ի-բանվանում էլ այդպես է աներող պահպանվում են թանկարժեք իրեր: Բայց հայ մարտնագրությունը, որ դարերի պարմություն ունի, երբեք մեզ այդ բառը չի անվանել **ՌԱՆԿ-ԱՐԱՆ** գրությամբ, այլ միշտ՝ **ՌԱԳԱՐԱՆ**:

Ո՞րն է գաղտնիքը: Այստեղ ոչ մի գաղտնիք չկա, պարզապես մենք գործ ունենք նմանատեղ 2 արմարների հետ, որոնցից մեկը՝ գրվում է **կ-ո՞ր թանկ**, մյուսը՝ **գ-ո՞ր թանգարան**: Իսկ եթե **թանգարանի** հիմքում ընկած չէ **թանկ** բառը, ապա ի՞նչ կազմություն ունի այն. **ՌԱՆԿ-ԱՐԱՆ**, թե՛ **ՌԱՆԿ-ԱՐԱՆ**: Միա այստեղ է դիվարությունը, որովհետեւ հայերենը բառեր է կազմում եւ՝ **ան**, եւ՝ **արան** անանցներով, ինչպես օրինակ՝ դաս-արան, յս-արան, միս-արան, գործ-արան, ինչպես նաև՝ շար-ան, կո-ան, հեծ-ան, հոր-ան և այլն: Ինչպե՞ս վարվել պահպանելու համար: Միա այստեղ նորից իր ճառագայություն է մարուցում հայերենի դրացի ինչ լեզուների իմացությունը: Բայց նախ սկսե՛ք ինչեղորոք դարի հայ գրավս-նուրթյան մեջ որոնումներ կատարելուց, որ իտպապես հանդիպում ենք, այն էլ բազմիցս, **ՌԱԳԱՐ** բառի գործածությունը, ուր այն նշանակում էր «վաճառական», «հարուստ անեպրական, մեծահարուստ»: Օրինակ, «Եղև այլ **ՌԱԳԱՐ** արտեսարիս...նախաշատությունը պիտի համարեալ «նա վաճառական մարդ էր»: Այ արարառացի **ՌԱՆԿԱՐ** ի մեղաց « (վաճառականը մեղքերից չի արարառացի): «Բացցուր գՌԱԳԱՐական վաճառ» նշանակում է «Կրացքը խաճուր մեծաբեք անեպրի»-ի այլն: Ծարրունի **ՌԱՆԿԱՐԱՆ** նշանակում էր «պերական գանձարան, թանկարժեք իրերի պահեց, պահարան»: Այսպես նորման, հայերեն **ՌԱՆԿԱՐԱՆ**-ը կազմված է ոչ թե **արան**, այլ՝ **ան** անանցով՝ **ՌԱԳԱՐ** բառից: Իսկ ի՞նչ ծագում ունի այն: Այդ բառը գալիս է Տին Արեւելքից, Շուսերից ու Ալիս-դից, ուր **ՌԱԳԱՐ** էին անվանում վաճառականներին, իսկ նրանց խաճուրքը՝ **ՌԱԳԱՐԱՆ**, որովհետեւ այն լիցուն էր հեռավոր երկրների ճաշխարհի իրերով: Այս բառը ներառապում անցավ այնպես լեզուների բառագանձի մեջ, ինչպես եւ առերերենին և հայերենին: Միագաղի արձանագրություններում, որտեղ գրված են իտեթերն, ատուր-բառերիքն, Լամերն, խաշերեն, հայերեն Ասր-վաճառչի թարգմանություն մեջ նույնպես է գրվում ներ **ՌԱԳԱՐ** գրությունը, որը իրականում պիտի լիներ **ՌԱԳԱՐ**:

117. ԵՄ՝ ՏՈՐՈՒՄ

Միջնադարյան հայ մարտնագրությունը մարդկության երբեմ արդամ զբաղան եուլարձանների մեջ իր ուրույն և պատվավոր քերն ունի: Եզակի գրական երկերի ճնադարը է հարաբորեն պահպանում հայ ժողովուրդը իր նշանա-

վրա ՄԱՏՆԱԿՐԱՎՈՒՄԸ: Որքան արդեն ու համար տնտեսներ են պահել հանգում էր ինչ անհատներով կարգաված աշխատանքի վարձատրությունը երկը է միայն այն գնահատվածը, որ գրկն են իրենք իրենք... ԱՄՏՈՒՄ... Ինչ է կանախտ ՏՐՈՒՄԸ, որ այդպես սկսում էին միջնադարյան մեր բանասերդներն ու մարտնչակիրները, գրիչներն ու բժշկագիրները: Բարյի էլ ինքնավարացմամբ գրում էին. «**Մ ՏՐՈՒՄ Ս ի բնորոպաց** - կամ **ի բանսպարթ**» նման համարության անհավելքի այս ինքնագնահատականը սիրված է եղել եւ մեծ նարեկազուն, եւ Մագիստրոսին եւ 12-րդ դարի մեծ բժշկուհու Միխայար Նկարցուն, որը գրում է «Տեղանաց միխայարթիսն» գրքի առաջաբանում: «**ԵՄ Միխայար Նկարչի փրոպա ի բժշկաց**» - եւ այդպես ինչ է ՏՐՈՒՄՈՒ: Այն մազում է արաբերենից, որ տրան թուրք կշահակում է «փոշի, հող», արժեքն «պեղծություն»: ՏՐՈՒՄ-ը համարժեք է հայերենի **կվապա** բառին, ինչպես ասում ենք, եՄՆԱՍՍՍ...

Այլ կերպ էին գնահատում իրենք «խենթ» բանասերդները: Երանք ոչ չեն սքորում, այլ բնիակասակը, ընդգծում էին իրենք վաղաքալի դերը: Մայրա-Լուվան հայրապարտում էր. «Իմ ջուրն ուրիշ ջուրն է...», իսկ Դուշկինն ասում էր. «Բարձրագրի անձնակերպ եւ հուշարձանն իմ վեհ...»:

Բայց մեր մարտնչակիրները շար էին համար: Այսօր մարդկությունը որքան շար է պարզական նման բազմաթիվ ՏՐՈՒՄՆԵՐԻ՝ «հող ու փոշի մարդկանց» թողած պարզական տեղեկությունների եւ բժշկաբանների, գրողների, քերականների եւ թարգմանիչների, գրիչների վաղաքալի համար, որոնք թարծուպնում են ոչ միայն իրենք, այլև իրենք ձեռք ժողովրդի անունը:

1 18. ԴԻՎԱՆԻ ՄԱՏՆԱԳԵՏԻՏ ԴԻՎԱՆԱԳԵՏ, ՄԻՔԵ ԴԻՎԱՆԱԳԵՏԸ ԴԻՎԱՆԻ ՄԱՏՆԱԳԵՏՆ Է...

Այդի հայերենում ԴԻՎԱՆագիր է կոչվում պեղծական այն մասայրը, որի գրավում է պեղծության բազմապես գործերով, որպես պարզուրակակն անձ պրական արարչին քաղաքական հարաբերությունների կամ իր երկրի եւ միազգային հարաբերությունների բացարձակ անձ: Այստեղից էլ ԴԻՎԱՆագիրություն «պրական քաղաքական կուրսի հերոսիզական կիրառում» (չլիպումարիա) բառը: Փոխաբերական առումով ԴԻՎԱՆագիր լինել կշահակում է «ԻՌՈՒՄՄԱՆԱԿ, հեռաբու եւ գրուշակոր մոլեցում ունենալ»: ԴԻՎԱՆագիրական քայլ կարարել, ԴԻՎԱՆագիրական խաղեր խաղալ նույնպես համազոր են խորամանկ եւ անակնկալ, որոշայթերով լի վարկեպակերով գործելուն: Եթե թեթիցը լրջ գրում են, «Չեթիցը մկան ԴԻՎԱՆագիր եւ թրիքանական ԴԻՎԱՆագիրության հմուտ գիտալը», ապա երաթի ունեն կրա եւ պերական գործերի քաղաքեղակ լինելը, եւ՝ մեծ հեռաբու եւ խորամանկ քաղաքական գործիչ լինելը: ԹԱՆԵՐՑԱՆԸ մեծ ԴԻՎԱՆագիր է: Մի խոսքով, ԴԻՎԱՆագիր ՄԱՐԻ կամ ԴԻՎԱՆագիր ԱՆՁԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ արարապարությունը համազոր է «խոլորմանի եւ հեռաբու» հասկացողությանը:

Այս բոլորը հավանաթի են, բայց ինչ կապ կա (կամ կա՞) այդոք) ԴԻՎԱՆ, «տրված» եւ ԴԻՎԱՆագիր բառերի միջև: Կարող է ԴԻՎԱՆագիրը ԴԻՎԱՆԻ համազոր լինել: Դարգվում է, որ մասաւոր, այդ:

Եւ տես նորից մենք պիտի պարծության քառադիներով քայլենք ու քայլենք, պարծելով պարծել պարծելից է սկզբը ասել այս բանը, ինչպես եւ է՛րբ է այն հանդի տեսելով ծովամտակա քառապարզալին:

ԴԻՎԱՆ-ը արականին բան է, որպիսի նախապես այն կշահակում էր «արթիկ», սովորյալ ինտագրալների փաթեթներով, գայարները (նիշենք մազապայթ) «պարզված, փարսրված» բառը), հերապալում նաեւ ժողովածուները (օրնապարզված, բանասերդական, գնվողների, արձանագրությունները եւ այլն): Տաղաքիներով, Օրնագրերով, Արիսիակնի փառապարթերով, Արիսիակնի կոչվելին ԿԻՎԱՆ-ներ: Արարիցից էլ առաջացավ ԴԻՎԱՆ բառի «դարարան» կշահակությունը: Իսկի որ դարական արարել այն շնեք էր, որպիսի պահում էին գնվողներն ու արձանագրությունները: Այստեղից էլ ԴԻՎԱՆալը՝ «դարավոր» (բառացի ԴԻՎԱՆԻ ԳԵՆԱՎՈՐ): Կշում եք Ե. Յուժանյանի փոդիցը.

Էլ գու փխա... էլ քաչալ ջուն...
Իսկեք հասավ ԴԻՎԱՆալուն...

Իսկի որ անեն ժողովածու ԴԻՎԱՆ էր, հայ իրականության մեջ էլ մեծ դարձումս գրավ Փրկի ԴԻՎԱՆԸ, Արուսիյան ԴԻՎԱՆԸ, ԴԻՎԱՆ հայ միջնադարյան քննարկության արարապարությունները: Գարարում ԴԻՎԱՆ-ը միայն ՄԱՏՆԱԿՐԱՆ շնեք չէր, այլև քննարարապես ԴԱՎՈՒՄ, ԳՐԱՆԵՐՑԱԿԱՍՐԱԿ, ԳԵՏՆԵՆԱԴՐԱՆ, նաև մի քանի օրինակ Արուսիյանից: Մտաք ի ԴԻՎԱՆ, ընդդր (Մարավ Դիվանը եւ Միջիա... էլ ի փուլեք դարապարի ԴԻՎԱՆԸ): Գեղմանեցիկում կանչել «գրանեպակ», Խոսքի ԴԻՎԱՆԻՆ ՏԻՒՄԱՆԱՅ ուրա՛ն (հոսում էր մի ոմն Տյուրանի ԴԻՎԱՆԻ մեջ): Գեղմաներենում Schule «դպրոց»: Մ, Խորհրդակնի ԴԻՎԱՆը օգրագործում է «ՄԱՏՆԱԿՐԱՄԱՆ» կշահակությանը: Նպրիկներ արեղծել է ԴԻՎԱՆագիր, ԴԻՎԱՆալուն, ԴԻՎԱՆալուդիք, ԴԻՎԱՆագրան համարացողությունները:

Եւ այդպես լիպից լիզու անցելով ԴԻՎԱՆ-ը նորաժող իմարտին արագավ վրաբերնում ԴԻՎԱՆԻ կամ ՄԴԻՎԱՆԻ «քարտուղար, դիվանագիր» է կշահակում, ավարտնում «դպար» (նիշեք, որ հայերենի քառաբաններում նույնպես ԴԻՎԱՆ գործածվում է «դպար ու դարարարան» կշահակություններով. «Ես քո հայի ու ԴԻՎԱՆը կրան» կամ «ԴԻՎԱՆ-ԴԱՏԱՍԱՆՍՄ զիս» եւ այլն), թուրք, ձվա՛ն «նախարար, պալատիպ», սերիերենում, ասերիենում «զախ, քազոց, դիվան», լինելիում «մածկոց», ուկրաիներենում «գորգ», ֆրանսերենում «քազոցը եւ մարտալուն» եւ այլն: Եւ այդպես «քազոց, զախ» կշահակություններից էլ առաջացավ ԴԻՎԱՆ «քազոց, հանգարարտի» իմարտը: Դե՛ այժմ ինքները դարեցրեք կապ կա՞ այդոք ԴԻՎԱՆ «քազոց» եւ ԴԻՎԱՆԱԳԵՏ բառերի միջև: Եւ թիթի՞ ԴԻՎԱՆԱԳԵՏԸ ԴԻՎԱՆԻ մասնագրող չէ:

1 19. ԵՅԵ ԳԻՐԸ ՄԵԿ ԶԱՏ Ե, ԿԱՐՈՒ Ե ԲԻԲԼԻԱ ԿՈՒՎԵՆ... ԵՒ ԿԱՄ ԱՍՏՈՒՄԱՆՈՐԸՐ

Այն մեկին այսօր զարմանք չի պարծառում, որ ԳՐԱԴԱՐԱՆը, կամ ԳՐԵՐԻՒՅԻՆԱՅԵՆԸ կոչվում է ԲԻԲԼԻԱ: Իսկ կապ ջուրն՝ այդոք այն ԲԻԲԼԻԱ ԲԻՐԱԿԱՆՆԱՅԵՆԱՅԵՆՈՐԸ՝ քառի հեք: Այն էլ ինչպես՝ ուղղակի: Բայց որպեսզի հասկանաք ուղի կապը ինչպես է եղել, մենք դարծյալ սրիվված ենք ճանապարհոր-

կան ՋՌԹԱԿը: Ո՞նձ քի հուզում երա ծայեղ: Արեւելյան ավանդությունն ստում է, որ այն սրբեցվել է Արեւելքում, թերեւս Նոյիսարանում: Նայ մարանագութայան մեջ առաջին անգամ ինչպարակում է ՋՌԹԱԿը շուրջ հազար փարի սառած* Գ. Նարեկացու պարերում «սողեարմար ՋՌԹԱԿ» (Աղիքից պարտրասակած ՋՌԹԱԿ) ձեռով: Ինարեկ իրապական կամ եկոտպական ՋՌԹԱԿի հետ այն չէր կարող կապ ունենալ, սակայն ընդհանուր բաներ շար էին: ԱՂԵՂՈՎ եկագիւղ, ԼԱՐԱՅԻՆ գործից լինելը եւ այլն: Միայն թե հայկական ցուբակը ոչ թե կզակի րակ, այլ ծնկի վրա է բովվել, ինչպես ՔԱՄԱՆՉԱՎ, որը բարբառաներում է կոչվել է ՔԵՄԱՆ «աղեղակոր» արարերենի կառու «աղեղ» բառից: Նեցք ՔԱՄԱՆՉԱՎ պարտկերեն բառն էլ «սի իրրաջուցից անձանցով նշանակում է «աղեղիկ»:

«Այս բոլորը ի՞նչ կապ ունի մեր ՋՌԹԱԿ-ի անվան ծագման հետ: Բանի որ արեւան ոչ մի լեզվում չեն ավանդված ՋՌԹԱԿ-ի գուգահեռ ձեւերը, մեզ մնում է ենթադրություններ անել երա անվան ծագման վերաբերյալ: Քանի որ մի շարք եկագարանների անվանումները կապված են երանց ԱՂԵՂՈՎ եկագվախի լիտությունան հետ, չի՞ կարող պարսկան, որ երայն հանգամանքն էլ հայերենի հիմքում ընկած լինի: ՋՌԹԱԿ-ը առաջադիված է ընկալի ՋՌԿ եւ ԹԱԿ-ի կերբից (Երեմիա Մեղրեցի), որ ՋՌԿ նշանակում է «մարդաշ ճյուղ, ընձյուղ, սրեղե», այսինքն բանի որ աղեղով է կոչվել կարող էր այն ՋՌԿ-ը լինել, որից էլ ՋՌԹԱԿ-ը պիտի կարողայ ոչ թե ՋՌԹԱԿ, այլ ՋՌԿ-ԹԱԿ, ինչպես ԳՈՒՄԱՆ-ը ոչ թե ԳՈՒՄԱՆ, այլ ԳՈՒՄԱՆ:

123. ՍՐԻՆԸ

Երաշխարհական ամենապարզ գործիքները հավանաբար պարզաարվել են ԵՂԵԳ-ից, ԵՂՋՏՈՒԻ՛ց, ՈՍԿՈՒ՛րից: Ժողովուրդների այս գուպը կարող էին կապարի միմյանցից անկախ: Եղեգնյա յուրաքանչյուր հարգված, առանց մշակվելու (սպիեքն առանց անցքեր բացելու եւ առանց բոլորի Նոյիսպի) կարող է պարզանք եղանակներ հանել: Ուարի փոդային եկագարանների մեծ մասի անունը պարբեր ինչոներում կապված է ԵՂԵԳԻ, ԵՂՋՏՈՒԻ՛ի անվան եւ կամ բնածայտության հետ: Թեւս դրանք հենցամար կարող են նման չլինել, սակայն իրենց հիմքում ունեն փոդային ինչ-որ առարկայի անուն: Այսպես օրինակ, պարսկերեն ՍՐԻՆԱՅՏ (նայերեն ՋՌԻՆԱՎ) նախապես նշանակել է «կորոշ, եղեգ», ԲՈՒՌՈՂԱՆ «շեկիոր» ձագում է ԲՈՒՌՈՒ՛ «փող, խողովակ» բառից եւ այլն:

Նայերենի ՇՆՈՒ, ՇՎԻ բառերը ձագում են շոլց բնածայտությունից, ինչպես եւ ՍՈՒԻՉՔը սուգելից, ՓՈՂՆ «փող, խողովակ» բառից, իսկ ՍՐԻՆՊԳը: Նայերենի միջոցներով քի բացարթվում ՍՐԻՆՊԳը: Թերեւս մեզ օգնության կգա հունական դիցաբանության մեջ փարաձված մի առաջակ ՍՐԻՆՎԻ մասին, որն սիւպը է առել Փոքր Ասիայում:

Արաբների, հովիվների ու հուրերի պաշտպան ՊԱՆը, որպես բնության հովանավորող ասրված, պաշտվում էր ժողովրդի կողմից: Եվ Պանը սիրահարվեց ջեղաղ հավերժահարա ՄԻՐԻՆՔՍՈՒ: Նավերժահարը մերձեց Պանի սիրը անարկված երա կեդակներից, փախավ հեռու: Պանը հեկայպետում էր ՄԻՐԻՆՔՍՈՒՆ եւ ահա թիչ էր մնում, որ բռնի, երբ զեղը փակեց կրանց ճանապարհը: ՄԻ-

ՐԻՆՔՍՆ ձեռքբեր մեկնեց դեպի զեղը եւ զեպի ասրծաք փրկություն աղերեսց: Գնալի ասրվածը յանց հավերժահարսի աղասանը եւ կրան դարձրեց եղեց: Այն պահին, երբ Պանը հասավ ՄԻՐԻՆՔՍՈՒՆ եւ արքեն ուզում էր բռնել, զրկել սիրած նակին, զրկի մեջ ՄԻՐԻՆՔՍՈՒ փոխարեն հայրենից մեղմորեն ստատիող մի եղեց: Պանը շար փրեցեց ՄԻՐԻՆՔՍՈՒ համար, սակայն եւ անհերացել էր անվերապարձ կեդպով: Պանը, որպես ինչպակ իր հավերժական սիրո, կրքեց մի քանի եղեց, եւ որանց դեղով շարբերեց, սխեց նազեց: Իր եկագած եղեգատիող Պանն անվանեց ՄԻՐԻՆՔՍՈՒ, ի ինչպակ իր սիրուհու: Նայերենում այս բառը դարձավ ՄԻՐԻՆՎ, իսկ հունարենում ՍՈՒՐԻՆՎ:

ՄԻ ԶԻՉ ԷԼ ԼԵՉԱԿԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

124. ՄԵԿ ՉՐՈՒՅՏ ԼԵՉԱԿԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆԻՏ ԿԱՎ ԱՌԱՐԿԱՅԻՏ ԵՐԵՎԱՆԻՏԹ ԵՒ ...ԸՆԴԴԱԿԱՌԱԿ

Եկագարանների միջեւ երկար պայքարի վիճարանություններ են գնում մի ոչ երկրորդական հարցի շուրջ, այն է՝ ԲԱՆԵՒ ԵՒ ԳՈՅԱԿԱՆԻՏ ԱՌԱՋ սրեղծվում, թե՛ հավասարը՝ ԳՈՅԱԿԱՆԻՏ ԵՒ ձեկում ԲԱՏԵ:

Որպեսզի հարցադրումը պարզ լինի, այս ոչ այնքան պարզ հարցի վերաբերյալ բերենք մի օրինակ, ասենք ունենք ՋՌԻՐ՝ գոյականը եւ ՋՐԵՒ բայը, երկուսից ո՞րը կարող էր ԱՌԱՋԻՆԸ սրեղծվի ՋՌԻՐԸ, թե՛ ՋՐԵՒԸ:

«ՋՌԻՐը, կիլիմապորեն ունանք, մարավորվ, թե քրկու զալափարը կարող էր առաջանալ միայն ՋՐԻ առկայության դեպքում: Ուարի Ջրի բայը ԱՌԱՋՐՈՒՄԻՒՄ ԵՒ ՋՌԻՐԻՆ, որը հիմք է րախա համարել ԳՈՅԱԿԱՆԻ գոյությունը ԲԱՅԻՏ առաջ:

Բայց արդյո՞ք այդպես է միշտ: Չէ՛ որ կան քայեր, որոնք չեն հաջորդել գոյալաններին, այսինքն ջուներն իրենց արմատների գոյականական ձեւերը, ինչպես օրինակ՝ ՄԱՆԱ, ՏԱՆԵՆ, Թողնել, եւ այլն, հերեւաբար «անկախ» գոյացություն են: Կան բառեր եւ արմատներ էլ, որոնք որքան գոյական նույնքան էլ բայ են, օրինակ՝ ԱՂՂ, ձին, ԽԱՂ, ՆԻՍԻ, եւ այլն:

Կան նաեւ քայեր, որոնք ծնվել են ԱՌԱՋԱԿԱՆԵՐԻՏ, ինչպես օրինակ ԿԱՄՐԻՆ, ՄԵՒԱՆԱՎ, ԿԱՆԱՉԵՆ, ՓՈՒՐԱՎԱՎ, ՄԵՆԱՎԱՎ, ԼԱԱՅԵՆ, ԿԱՄԵՐԱՆԱՎ, ԱՐԱԳԱՆԱՎ, ԴԱՆԴԱՂԵՆ եւ այլ խոսքի մասերից:

Ներեւաբար ԲԱՏԸ կարող է ծնվել նաեւ ԱՌԱՋՏ ԳՈՅԱԿԱՆԻ, կարող է լինել երեւանեցի արքայապետություն: Մի՞թե ԳԱՅՏԸ գոյականը ԲԱՅԻՏ քի ծնվել կամ ԹԱՓԹԸ-ը ԹԱՓԹԵՒ-ից, ՎԱՅԹԸ-ը ՎԱՅԵՆ-ից, ԽՈՍԱՂԸ-ը ԽՈՍԱՂԻ-ից, ՆՈՍԱՂԸ-ը ՆՈՍԵՆ-ից եւ այլն: Ուրեմն բայը կարող է ծնվել առարկայից եւ երեսուրթից եւ՛ ՆԱԿԱՌԱԿԱԸ, ինչպես Զ գոյականական անանցի օգնությանը ԲԱՅԻՐԻՏ կերպոված այս ԳՈՅԱԿԱՆԵՐՆ են ցույց տալիս:

125. ՂԱՍԵՆ ԿԱՎ ԱՅՆ ԱՄԱԻՆ, ԹԵ ԻՆՉՊԵՍՄ ԵՒ ԲԱՅՏ ԴԱՌՆՈՒՄ ԳՈՅԱԿԱՆ

Եթե այսօր որեւէ դարցականի հարցնեց, թե ի՞նչ խոսքի մաս է ՂԱՍԵՆ բայը, եւ անկարան կարգախոսելի ԳՈՅԱԿԱՆ: Իսկ մի՞շտ է արայոք նման պարափանքը: Եվ այո, ե՛ն ոչ:

-ինքն, - կհարցնի դպրոցականը, չէ՞ որ այդ բանը հղովվում է և պարտա-
խանում գոյականին արվող հարցերին, ուստի ես գոյական է: Տրամաբանությու-
նը միանգամայն ճիշդ է, սակայն մնաց նկարի ունեիք ոչ յո՞հ ՂԱՅԵ բառի ար-
դի բառային արժեքը, այդ հին նշանակությունը, երբ նա դեռ գոյական չէր և որ-
պես այդպիսին մեր կողմից չէր էլ փոխազդվում: Նա մաքուր բայ է եղել և այդպի-
սին էլ է. միայն վերջին 19-րդ և 20-րդ հարյուրամյակներում այն մարդիկ սկսե-
ցին ընկալել նաև որպես գոյական:

Ով գեթ մի քիչ ծանոթ է գրաբարի շեքսպիրյանը, ապա կհիշի, որ ՂԱՍԱ-
ՆԵՄ «հասնել» բայը, ՂԱՍ արմարից է բաղկացած և ներկայում խոնարհվում էր -
ՂԱՍԱՆԵՄ, ՂԱՍԱՆԵՍ, ՂԱՍԱՆԵՍ, իսկ երկրորդ ապառինի, որը սահմանա-
կան կոչմանակի ապառնու իմաստ էր դրսևորում, լինում էր ՂԱՍԻՑ, ՂԱՍՅԵՍ,
ՂԱՍՅԷ: Եթե թարգմաններ այսօրվա հայերենով, ապա կլինի՝ ԹՈՂ ՂԱՍԵՄ,
ԹՈՂ ՂԱՍԵՍ, ԹՈՂ ՂԱՍԵ:

Որտե՞ն ՂԱՅԵ նշանակում է «թող հասնի», «կհասնի», «հասնելու է»:

Իսկ ինչո՞ւ բայը գոյական դարձավ:

Բան այն է, որ հնում կանոնադրի փոփոխյալի ժառանգություն չի եղել: Նամակ-
ները մարդիկ ուղարկում էին միմյանց՝ վաճառականների, ճանապարհորդների,
ովիսարկորների միջոցով: Եվ բանի որ նման պարսեական մարդկանց միջոցով
պիսի գնառ կամակը, եւ ասացին մարդը, որ պետք էր կամակը, պիսի ինքն էլ
իր հերթին համեմեր այն մեկ ուրիշի, որը ոչ ուղարկողի հետ էր ծանոթ, ոչ էլ
արագորի հետ, ապա կամակի վրա գրվում էր ՂԱՅԷ: «համեցու եւ կամ «թող
հասնի» այսինչին, այսինչյանին: Այստեղից էլ կամակի վրա գրված հասցեարի-
րոջ անունն ու փոխը կշեղը պարզապես կոչվեց ՂԱՅԵ, եւ բայը դարձավ գոյա-
կան:

Այսպես հիշեցնենք, որ գրաբարյան ոչ բոլոր երրորդ դեմքի բայերն են գոյա-
կաններ դարձել, օրինակ ԿԵՅԵԵ-Ն «թող ապրի», «ապրի» բայը ասացվա պես
բայի նշանակությամբ էլ ապրում է մայր, **գուց, գունա** բայերը դարձել են մակ-
բայ, կոչմանակարիչ բաներ:

126. ԲԱՌԵՐԻ ՓՈՒՍՈՒՆ ԿԱՆԿԵՐ ՈՒ ՏԱՌԵՐ

Ոմանք կարծում են, որ ՂԱՊԱՎՈՒՄԵՐԻՐՐ քաների կրճազված գործածույթ-
յան փաստերը, երևան եկան 19-րդ և 20-րդ դարերում: Սակայն սա թյուրիմա-
ցություն է: Մեր ժամանակներում ավելի ու ավելի շար ենք դիմում ՂԱՊԱՎՈՒՄ-
ՆԵՐԻՆ, սակայն հնում նույնպես եղել են նման փաստեր: Օրինակ ԱՍՏՈՒՄ
բայը գրվում էր միայն ՆՄ ձևով, Քրիստոս՝ ՔՍ, Յիսուս՝ ՅՍ և այլն:

ԿՐՃԱՏՈՒՄ-ՂԱՊԱՎՈՒՄԵՐԻՐՐ հավասարապես հորինում են եւ փոքրիկնե-
րը, եւ մեծերը: Ո՛վ դարբոցում կամ բաժուճ չի խաղացել իմբավալին խաղը եւ ո՛վ
չի օգտագործել ՂՄՂ հասավումը խաղը սկսելուց առաջ: Չէ՞ որ խաղը սկսելուց
առաջ բոլորը պարտավոր էին կրկնել այդ ՂԱՊԱՎՈՒՄ-ԵՐՄՈՒՄԵՐ ՂՄՂ, որը
նշանակում էր «Կրիցի, Մորից Զրկվե՛ք», եթե լինե՛ս անգնվի՛ր:

ԿՐՃԱՏՈՒՄ-ՂԱՊԱՎՈՒՄԵՐԻՐՐ կարծում են որ դպրոցականները,
որոնք դպրոցում դասավանդվող առարկաների անվանումները արտասանում են
կրճառ, օրինակ, «Այսօր ԹՎԱՐ-ից ցածր գնահատական ստացա», «ԲԱՍԳս չեմ

սովորել», «ԿԵՆՊԱՆ-ը ինչպես հանեց», «ՖՐԱՍ-ը շար է փակցում», «ԳՐԱԿ-ը
և ՔԵՐԿ-ը միասին կսովորենք», «ՍՏՈՒԳ-ից վախճում են» և այլն, որոնց խ-
կական ձեռքը կլինեին՝ ԹՎԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ՔՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԿԵՆՊԱՆ-
ՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ, ՖՐԱՍՄԵՐԵՆ, ԳՐԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ,
ՍՏՈՒՄԵՐԻՐՐ և այլն: ՍՐԱՆԵ կարելի է անվանել ԴՊՐՈՅՎԱԿԱՆ ՂԱՊԱ-
ՎՈՒՄԵՐԻՐՐ:

Կան ՂԱՊԱՎՈՒՄԵՐԻՐՐ էլ, որ գործածում են եւ դպրոցականները, եւ մեծա-
կառակները, որի պարճառով դրանց պիտի անվանել ԸՆԴԱՍՆԱՐԱԿԱՆ: Այսպես
օրինակ, հերթերում հասնալ են դժգոհում անեղք գնումներ կատարողներից՝ ա-
նելով... «ԽՏՐՆ-ներին եք անեղքը բաց թողնում», ուվերի են այդ ԽՏՐՆ-ները: Դարձ
է՛ ՆԵՄԱՆ-ՇԱՆՈՒԹ-ԲԱՐԵՎԱԿԱՎԱՄ: Կանառողք ստան է «ՊՐԵ, էլ վրա», եւ նշանակում
է ՊՐԵՎԱՎ՝ «վերցացավ»: «ԵՍՄՍ ճիշդ է ասում»՝ ԵՍ ԻՆԿ ԻՄԱՍԱՄ
բաներից: «ՂԱՅՈՂ, ախպեր ջան»՝ «ՂԱՅՈՂՈՒԹՅՈՒՆ»-ի փոխարեն և ծ՝ ՑՅԵ-
ՍՈՒԹՅԱՆ փոխարեն:

Մեծ պարածում են գրել նաև թվականներից կազմված ՂԱՊԱՎՈՒՄԵՐԻՐՐ,
որ գործածում են բոլոր փարիցի անձինք, ասանց խորություն: Նայելովների
թվաբանական գործողությունների ժամանակ օգտագործում ենք ԵՈՄԵԿ, Ե-
ՆԵՐԿՈՒ, ԵՆԵՐԵՒԵՒ, ՔԱՆՄԵԿ, ՋԱՆԵՐԿՈՒ, ՔԱՆԵՐԵՒԵՒ, ԿՍՄԵԿ, ԿՒ-
ՍԵՐԿՈՒ, ԿՍԵՐԵԿԵՒ, ՅՈՒՄԵԿ, ՅՈՒԹԵՐԿՈՒ, ՅՈՒԹԵՐԵՒ, ԻՆՄԵԿ, ԻՆԵՐ-
ԿՈՒ, ԻՆԵՐԵՒ... և այլն ԵՆԵՍՈՒՆԻՄԵԿԻ, ԵՆԵՍՈՒՆԵՐԿՈՒՄԻ, ԵՆԵՍՈՒՆԵ-
ՐԵՐԵԻ, ՔԱՆԱՍՈՒՆԻՄԵԿԻ, ՔԱՆԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒՄԻ, ՔԱՆԱՍՈՒՆԵՐԵԻ, ԿՒ-
ՍՈՒՆԻՄԵԿԻ, ԿՒՍՈՒՆԵՐԿՈՒՄԻ, ԿՒՍՈՒՆԵՐԵԻ, ԿՒՍՈՒՆԵՐԵԻ, ԿՒՍՈՒՆԵՐԵԻ, ԿՒՍՈՒՆԵՐԵԻ,
ՅՈՒՄԱՍՈՒՆԻՄԵԿԻ, ԿՒՍՈՒՆԵՐԿՈՒՄԻ, ԿՒՍՈՒՆԵՐԵԻ, ԻՆՍՈՒՆԻՄԵԿԻ, ԻՆՍ-
ՈՒՆԵՐԿՈՒՄԻ, ԻՆՍՈՒՆԵՐԵԻՒՒՒՒՄԻ փոխարեն և այլն:

Ինտրիկ գեղեցիկ չէ նման ինչվով հանդես գալը հասարակության մեջ, ուսպի
վերք է աշխարհի երկ փաթեղի նման սովորությունից, այլապես մենք ժամանակ
շահելու նկարառումով մտառում ենք գիտավոր՝ մեր ինչվի գեղեցկությունը:

ՄՈՒՆՏՆԵՐԻՑ ՕՆՎԱԾ ԲԱՌԵՐ ԵՎ ԲԱՌԵՐԻՑ ՄՈՒՆՏՆԵՐ

127. ՊՍՄԻԿ Ե ԹԵԵԻ, ՃՍՄԻԿ ԱՅՐ ԵՆ ԻՆԸՐ ՊՍՄԻԿ, ԲՎՅՑ ԿԵՐՏԱՍՏԵՐԻՐՐ ՄԵՇ...

Մենք առիթ ենք ունեցել խոսելու հայերենի ՄԵԿ հնչյունից կազմված մաս-
նիկ-բաների մասին, թե ինչպես Ց-Ե ԵՐԵԿ-ը դարձնում է ՑԵՐԵԿ, իսկ ԱՅԳ-ը՝
ՑԱՅԿ և եթե կուզեք ՑՅՍՈՒԹՅՈՒՆԵՆ Ե՛լ ՑՑԵՍՈՒԹՅՈՒՆ: Նման սպաղի բայց
ճարիկ բաներից մեկն էլ Ց-Ե է, որ բաներին բացասական, միտադական նշանակու-
թյուններ է հաղորդում, օրինակ, ՏԳԵՑ, ՏԳԵՆ, ՏՄԱՐԻ, ՏՉՈՐ, ՏԿԱՐ, ՏԿԱՆ
և այլն, ԳԵՑ, ԳԵՆ, ՄԱՐԻ, ՉՈՐ, ԿԱՐ, ՂԱՆ արտասերից:

Նման բաներից է նաև ՏՔՆԵՆ-ը, որ ՔՆԵՆ, քառից է կազմված: Որտեղ նույն
ՔՆԻՄ արմարից՝ ՏՔՆՈՒԹՅՈՒՆ, ՏՔՆԱՐ, ՏՔՆԱԿԱՆ, ՏՔՆՈՒՆԱԿԱՆ,
ՏՔՆԱՍԵՐ, ՏՔՆԵՆԵՆ... որոնց իմաստը է «ասանց ընի, անհանգիստ, արթուն
մտավոր, քառապեղով ուշխարհ»:

պերի պես» և այլն: Քանի որ **որեն-ը** բառերից մակրայնեը է կազմում, ապա համարվում է **մակրայակերթ** անանց:

բ) **Բարք** «տվորություն, կերպ, բնություն, օրենք, եղանակ» բառից է առաջացել մեկ այլ մակրայակերթ անանց **-ԲԱՐՔ-ը**, որ որվելով մեծ մասամբ գոյականների վերջում կերտում է նրանցից բայերի լրացումներ մակրայնե **«ձեռով, նման, կերպով»** նշանակություններով, ինչպես օրինակ՝ **ԸՆԿԵՐԱԲԱՐԻ** կիսոյնի մակրայիցները (այսինքն ընկերոջ նման), **ԲԱՐԲԿԱՄԱՐԱՐ** խորհուրդ րուին մեզ (բարեկամի նման, բարեկամորեն), **ԹՅԸՆԱՄԱՐԱՐ** են փրամադրված երկու հարեանները (թշնամու պես, թշնամու նման), **ԱԳԹԱՐԱՐ** ձեռնում էին արդուկենքին (անգութք ձեռով, անգութի նման) և այլն:

գ) **ՎԱՐՔ** «կյանք, ընթացք, կենցաղի կերպ» գոյականը նույնպես, «բեղեռանալով» վերջին գոյականակերթ **-Ք-ից** ևս ընդունելով **-Ի** անանցը, վերոհիշյալ մակրայակերթ անանցների շարքն է անցել, այն բառերը վեր է ածում գործողությունները ինչ-որ առարկայի, գոյականի ձեռով, կերպով կարգադրել ցույց տվող լրացումների: Այսպես՝ եթե առում ենք նա **ՔԱՂԱՔԱՎԱՐԻ** մտքը է, ապա հասկանում ենք **բաղադրին հատուկ վարկեղծողությամբ** մտքը է: Իսկ եթե առում ենք **ԳՅՈՂՎԱՎԱՐԻ** է խոսում, ապա հասկանում ենք՝ **գլուղում ընդունված ձեռով, կենցաղով**, իսկ եթե առում ենք **ՄԱՂՎԱՎԱՐԻ** եղիք, ապա հասկանում ենք **ՄԵՂՈՒՐ, սազական ձեռով**, իսկ **ԸՆԿԵՐԱՎԱՐԻ** ընկերոջը պարզան կարգով և այլն:

131. ՉԵՆ. ՈՐԻՆ ՉԵՆ ԿՆՄԱՐՈՒՄ ԴՐԱՄԱՐԿՈՒՄ

18-րդ դարի հայ կաթողիկոսներից մեկը՝ Աբրահամ Կերեպանի քողով է նաե գրական ժառանգություն, նշանավոր են դրանցից «Նաղի-Շահի պատմությունը», «Պարտություն Անի քաղաքի» և անձնական «Տիշարակարանը»: «Տիշարակարանը» արժեքավոր է ոչ միայն ամեն որ պարիկ կտրարված գրառումներով, այլև լեզվաբանական փնտնելույնից, քանի որ նա օգրագործում է հնազան նաե ժողովրդական արբանաարյաչյուններ և բառեր, այսպես՝ օրինակ, նրա մոտ հանդիպում ենք **ԲԱՆՈՂՉԵՐ, ՇԻՆՈՂՉԵՐ, ԿԱՌՂՉԵՐ, ՆԵՐԿՈՂՉԵՐ** բառերին: Նա գրում է, որ վիզ չալին և շալ գոգուն ներկողՉԵՐ է ավել 16 դուրսը: Կամ՝ «Ութ կրոր չախային՝ կարողՉԵՐ ՁՑ դուրսը»: Իսկ Մ. Բժշկանց իր «ճանապարհորդության ի Լեհաստան» գրքում օգրագործում է **ՕՐՄԵՆՉԵՐ, ԹԱՄԱՆՉԵՐ, ԳՐԵՉԵՐ, ԿԱՄԱՆՉԵՐ, ՏԱՐՕՐՄԵՆՉԵՐ**, որոնք բազմում են **ՈւՇԵՐՈՒՄՅԻ** հայոց Օրենքների հրովարակից (16-րդ դար): Նախորդի բազմապիսի այլ բարբառներում նույնպես գրվում են **ՉԵՐ-ով** կազմված նաև ուրիշ բառեր, ինչպես՝ **ՇԱՐՈՂՉԵՐ, ԳՏԱՌՂՉԵՐ, ԱՎՈՐՉԵՐ, ԲԵՐՈՂՉԵՐ, ՏԱՆՈՂՉԵՐ, ՎԱՆՈՂՉԵՐ** և այլն: Տիշարակալած բառերի մեջ հանդիպող **ՉԵՔ** բառը նոր սերունդը կարծում է նույնն է նվորական լեզուներից կամ ժուսերից փոխ առնված «ե» գրանակն փախաթուրող, լնվ» բառի հետ: Մանավանդ որ երկու դեպքումն էլ գործ ունենք դրանի, վնարի վարքնի հետ: Սակայն այդ երկու բառերի նմանությունը գրառ պարզանակն է:

Լեզվաբանության մեջ երկու նմանություն բառերի շփոթումը կոչվում է **բազարկություն** (կոնգրամիցացիա): Եթե կուզեք ճիշդն իմանալ, ապա հայերեն -

ՉԵՐ-ը **բառ** էլ չէ, այլ **անանց**: Այդ, ՉԵՐ-ը **անանցից ձևված բառ** է: ՉԵՐ-ը դասական գրաբարում վերջածանց էր: Անա գրաբարյան մի բանի բառեր, որոնց մեջ լիեռես անանց է **ՉԵՐ-ը**: Գրաբարում ԱՎՏՏԵԱՅ «բարի լուրի պարզի» դարձել է նախ ԱՎՏՏԵԱՅ-Ք (ԱՎՏՏԵԱՅՔ) և ապա՝ ԱՎՏՏԵՐ: ԱՌՆԱՎԱՏ-ՉԵԱՅ-Ք-ը «գրավական» դարձել է ԱՌՆԱՎԱՏՉԵՐ և այլն: Իսկ ինչո՞ւ: Գրաբարյան **-այ** երկիւնցունը հնարագյուն բարբառներում կամ ժողովրդի խոսակցական լեզվում դարձել է **-ա**, կամ **-է**, հարկապես **-ք**-ից առաջ, ինչպես՝ **յուխայք-յուխեր, րդայք-րդեր, փնայք-փներ, երեխայք-երեխեր** և այլն, հնրեսարար **ՉԵԱՅ-ն** էլ վրեժ **ՉԵՐ-ի**:

Այսպես ուրեմն մենք այս դեպքում ականաբար եղանք ոչ թե բառից առաջացած անանցին, այլ հակառակ երեսույթին՝ անանցից ձևված բառի հետ, որն ավելի հազվապես է պարսխում լեզուների պարսնություն մեջ:

132. ԱՍԱՆՑԻՑ ՕՆԱՎՈՒ ԵՎԱ ՄԵԿ ԱՐԱՐ՝ ՈՐԻ

Ընկերուտես հարցրի, թե ինչպիսին է մեր նոր թժկուտին, որը թեև նախկինում գնդերուտի էր եղել, սակայն կրվարուտի բոլոր խորհրդով ուսանել էր երեսուտում և աշխարհների էր անցել մեր թարսմատում: Ոչ միայն այս նախադասութեան մեջ եղած ընկերՈՐԻ, թժկՈՐԻ, գնդեՈՐԻ, կրվարՈՐԻ բառերում, այլև գնչուտի, քրդուտի, թաղուտի, եթովպուտի, եգիպտուտի, ֆրանսուտի, Տիգրանուտի, Տամազպաուտի, Ջարուտի, Մնջարուտի, Տանազուտի, հուսուրուտի, Վարդուտի և այլ նման բառերում **-ՈՐԻ** անանցը բառերի հաղորդում է իգական իմաստ: Այս անանցի ձագուցը Մ. Աճառյանը կապում է իրանական լեզուների հետ: Դասական գրաբարում **-ՈՐԻ**-ն երբեք որպես առանձին բառ չէ օգրագործվել, այլ միայն որպես իգական գոյականներ կերպով անանց:

Սակայն այս անանցին նույնպես (թեև նվազ չախով) իմանված էր առանձին ինքնուրույն բառ դասուալու բախքը, որի մասին պահպանվել են գրվոր վկայություններ: Նրա՝ ինքնուրույն բառ դասուալու ամենամեծ վկայությունն է 18-րդ դարի հայ կաթողիկոս Աբրահամ Կերեպանի «Պարտություն Նաղի-Շահի» երկը, ուր երեք անգամ օգրագործված է **ՈՐԻ**-ն որպես գոյական՝ «վն, աղցին» նշանակություններով, «Այնպեսպեզ զՈՐԻ-ն իր» (Իր կանանց ազարեց), «ՈՐԻ-ն Վն փոխ եղեզեան» (Կանանց եղեզանյա կազարանը), «ե խր ՈՐԻ-ն Վն փոխ եղեզեան»:

Նորագյուն գրավարության և բանասերելույան մեջ արդեն շար եր հանդիպում անկախ բառի արժեքով ՈՐԻ-ին: «Բուր ՈՐԻ-ն երկայնի հավաքել և շուրջը», «Օ, իմ ՈՐԻ երկայնի» և այլն: Մ. Աբեղյանի կազմած «Ժողովրդական խաղիկներ» ժողովածուում հանդիպում ենք հնրեսարար բառակն, ուր փրուն դիտում է իր սիրած աղջկան դարձյալ **-ՈՐԻ** բառով:

Աղցին, դու ՈՐԻ, ՈՐԻ,

Իմ նազիկ սիրուտի,

ես մի շքեղ թագավոր,

Դու ինձ համար թագուտի (էջ 278)

Եվ այսպես ՈՐԻ-ն, որ նախապես բառ է եղել, դարձել է անանց և ապա նույնից դարձել բառ:

133. ԱՇԱՆՏԸ ՈՐՄԵՆ ԲԱՌ

Նման օրինակներ կան նաև աշխարհի այլ լեզուներում, բերենք դրանցից հանրամատչելի մի բան: Աշխարհի բազմաթիվ ժողովուրդներ օգտագործում են նաև բառը «ավտոբուս» նշանակությամբ: Այն ծագում է լատիներենի օտոբուս «բոլորին, հանրությանը» բառից (այսինքն նման անվանումն իր հիմքում նկատի ունեն վեճարի էման լինելը, որ նշակաբերի արժեքի հետ համանաբար մարտնչի էր ԲՈՒՆՈՒՐ ՆԱՄԱՐ): Նպագայում, բառը կրճատված գործածվելով, սխեմն հեջել նաև ձևով, որն արդեն փաստորեն ոչ թե բառ էր, այլ ԱՅՄԱՆՏ: (Ղշենք, որ փոխադրվածներից այսօր ԱՎՏՈՒ անվանումը նույնպես բառի կեան է և նշանակում է «ինքը» լինվ automobile «ինքը շարժվող»):

Նպագայում, երբ արեղծվեցին ինկվարական գծերից օգտվող ավտոբուսներ, հարկ եղավ մյուսներից զանազանելու համար մրավել մի նոր անուն և ահա ծնվեց trolleybus-ը, որ կազմված է անգլերենի trolley «թավալակ, գլան» բառից և լատիներենի հոգնակի փրական հոլովի նաև անունի միացումից: Բայց ՏՐՈՒԼԵՑԻ ԲՈՒՄԻ բախըը բերել է. այն կի կրճատվում ԱՎՏՈՒԲՈՒՄԻ պես եվրոպական լեզուներում: Նայերս արգասանում ենք այս բառերը լինվ ԱՎՏՈՒԲՈՒՄ, ՏՐՈՒԼԵՑԻ ԲՈՒՄ ձևով:

134. ԲԱՌԸ ԿԵՄ ԱՆՎԱՄՔ

Երբ արեղծվեց ներքին այրման շարժիչով ընթացող մեքենան, անվանվեց այն automobile, որ հունարեն auto «ինքը» mobile «շարժվող» բառերից էր կազմված: Այդ բառի պարզեցման է հայեդեն ԻՆՔՆԱՆՎԱՄՔ:

Սակայն հնարագույն այդ բառը չար «երկար» թվաց ժողովուրդներին, և նրանք զիբնակների հորինած բառը կիսեցին, և սխեմնից պարզագույն կոչել ԱՎՏՈՒՄԵՔՆԵՆՆԸ ԱՎՏՈ: Արևմտաապարեն իտալացականում ՕՁՈՒ հեցումն սրացավ: Եվ այսպես այսօր բոլորս առան ենք ԱՎՏՈՒ հասկանալով ԱՎՏՈՒՄՈՒԻՆ, ԱՎՏՈՒՄԵՔՆԵՆ, միջերես դուրս է գալիս անկեթբություն, քանի որ պարզագույն առան ենք «ԻՆՔՆ» և ոչ թե «ԻՆՔՆԱՆՎԱՄՔ»: Ուրեմն, երբ առան ենք ԱՎՏՈՒ և գնել, սրացվում է անհնարավոր բան, քանի որ իրականում մենք առան ենք «ԻՆՔՆ» ևս գնել:

135. ԲԱՌՆ ԵՐԵՐ ԴԱՇՏՈՒՆՈՎ

Այսօր աշխարհի բազմաթիվ ժողովուրդների բառապաշարում սովորական բառ է ՄԵՏՐՈՒՆ, ինչպես անվանում են մեզ մար ընդերկրյա կամ ստորերկրյա առաջնորդ գնացքները: Սակայն ծագումնաբանորեն ՄԵՏՐՈՒՆ նման փոխադրական միջոցների անվանման համար այնքան էլ հարմար չէ, ավելին անհնար է... սակայն մենք շարունակում ենք գործածել այդ անհնար բառը: ԽՍՀՄ-ում ՄԵՏՐՈՒՆ կառուցվեց առաջինը ՄՈՍԿՎԱՅՈՒՄ 30-ական թվականներին և անվանվեց metropolitene «մայր ցամաք» բառը կրճատված հարմարեցվեց լեզուներից փոխադրական գծերին: Իհարկե ՄԵՏՐՈՒՆԻՄԵՆՆ-ը անգլերեն էլ, այլ կուրսերից փոխադրական գծերին: Իհարկե մեկ կազարամյակ առաջ: Նա-

ևարենում matra «մայր» ևս polis «քաղաք» բառերի միացումից կազմվել էր ՄԵՏՐՈՒՆԻՄՈՒՄ «մայրաքաղաք», որից էլ ՄԵՏՐՈՒՆԻՄԵՆՆ «արքայախոս» բառացի այն նշանակում է «մայրաքաղաքացի»: Ահա հենց այս իմաստով էլ Միխայիլ Գուչի «ՂԱՏԱՍԱՍԱՆԱԳՐՔՈՒՄ» գրքում ենք գործածված. «Երրորդ դարը կիկլոպերը ՄԵՏՐՈՒՆԻՄԵՆՆ, որը թարգմանելով ՄԱՅՐԱՔՐԱԳՐԱՔՆԻՔ» («Երրորդ շրջադ կիկլոպերը արքայախոսություն են, որոնք թարգմանվում են «մայրաքաղաքացիներ»): Ուրեմն՝ հունարենի ՄԵՏՐՈՒՆԻՄՈՒՄ-ը, որ նախապես զիբնակվում էր ՄԱՅՐԱՔՐԱԳՐԱՔՆԻՔ նշանակությամբ, դարձավ ԱՐՔԵՂԻՄՎՈՒՆՈՒՄ և դա էլ բավական չէ՝ ՍԱՌՈՒՐԿՐՔՈՒՄ ՓՈՒՆԱՂՐԱՄՆՁՈՑ: Ուրեմն մի բան՝ երեք պաշտոնով, բայց ավելի ճիշտ կլինեի սակ, ՄԵՏՐՈՒՆ նոր բան է նոր բովանդակությամբ և նոր ձևով, քանի որ նրանում չենք զիբնակվում ոչ «մայրաքաղաքացի», ոչ «արքայախոս», այլ միայն «ընդգեղնյա փոխադրամիջոց» իմաստով:

136. ԵՐԵՑ ԸՆԴՈՒՎՈՒՄ ԵՆ ԱՎՈՐԸ ԱՊԱ ԿԻՆՈ

Նողագեղի բոլոր անկյուններում զիբնե ՄԻՆԵՄԱ կամ ԿԻՆՈ բառերը: Ինչպես նորագույն գյուղերից շարքեր, այս դեպքում էլ, շարժվող նկարը ցույց տալու սարքի հեղինակները, դիմեցին հունարենին հարմար մի անուն գրելու համար: Եվ ահա հունարենի cinema «շարժվում են» ևս photograph «նկար» բառերի արմարներից արեղծվեց ԿԻՆԵՄԱՏՈԳՐԱՖԻԱ: Բայց քանի որ ժամանակը ամենաթանկ բանն է մարդու համար, ուստի իր իսկ արեղծած նկարը բառը մարդը կրճարեց, և ԿԻՆՈՄԱՏՈԳՐԱՖԻԱ կլինեի փոխարեն զերադասում է գործածել ԿԻՆՈՒՄ կամ ՄԻՆԵՄԱՆ, որ պարզագույն նշանակում է «շարժվում են» (առանց ներքին): Նայերենում (գերազանցապես արևմտաապարեններում) թարգմանաբար արեղծվել է նաև ԸՆԴՈՒՎՈՒՄ, որ պարզեցում է վերոիշյալ հունարեն բառը:

137. «ՂԱՆԳՍԻՄ» ՄԵՎԱՇՈ ԳՐԱԲԱՐՑՑԱՆ ՄԱՍԻՆԿԸ...

Նայեց ինչվի «վաարակաշար» մասնակիցներից է Զ-և, որը գրարարում «աշխարհում» էր մեծ նախնով մի քանի պաշտոններով՝ բառերի սկզբում միանալով, նրանց հարողորմ էր հայցական հոլովի (նաև պարզական և պարսական) նշանակություն, օրինակ՝ «Ազգված արար ՋԵՐԿԻՒ և ՋԵՐԿԻՆ» (Ազգված արեղծեց երկիրը և երկիրը), «ՏԻՈՒ ՋԵՔԵՑ» (Տեսա թեզ) և այլն: Այս «սովորությունը» պահպանել են մինչև մեր օրերը հայերենի մի շարք բարբառներ և հարկապես Մասնո, Մշո բարբառները, օրինակ՝ «Գերբար ՋՏՈՒՄ, ՋՂԱՑ լէ գուրս, ՋՏՈՒՐ լէ գլմի» (Գնում է ցուն, հացն էլ ուրում է, չորս էլ խմում է) և այլպես շարք բառերի է «կպած» մնում Զ-և, ինչպես ՋԻՆՁՈՒՋԻՆՁ զամ լողվորս... երգի մեջ ևս այլն:

Բայց ամենամեծ «երբ», որ կարարում էր Զ-և, դա բառերի իմաստը ՄԱՍՆԱՅՆԵՆԸ էր, ընդգծելը: Դեռ այսօր էլ մենք կողքից օգտագործում ենք բառեր մերթ «ընդգծված, սաարկացված Զ-ով», մերթ՝ առանց Զ-ի, օրինակ, Առանց

ԱՐԿՈՒԶԱՐԿԻ էլ նա զիղեցիկ էր, բայց սպողոթյան համաձայն սկսեց ՋԱՐԴԱՐԱԿԵԼ: Մենք ակամարն ենք, թե ինչպես ԱՐԿ արձարից ԱՐԿՈՒԶԱՐԿ, ՋԱՐԿԱՐԵԼ բառերն են կազմվել, սակայն նույն արձարից ունենք նաեւ ԱՐԿՈՒԿ, առանց Զ-ի, ինչպես նաեւ ԱՐԹ-ԼԱՆԱԿ, եւ ՋԱՐԹ-ԵԼ, ՋԱՐԹ-ՈՆՆՐ, ԵՂ-ՄԵԼ, եւ ՋԵՂՄԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ, ԻԶՆԵԼ, եւ ՋԻՋՈՒՄ Եւ այլն:

Մի շարք բառերի սկզբում այնպես էլ «կպել» Զ-ն, որ էթե անջարինք նրանցից այն, մեզ ծանոթ բառերն «անճանաչելի» կդառնան. ահա նման բառերից մի քանիսը՝ ՋԱՌԱՄՅԱԿ (Զ-ԱՌ-ԱՄ-ՅԱԿ), ՋԱՌԱՆԾԵԼ (Զ-ԱՌ-ԱՆ-Ծ-ԵԼ), ՋԱՐՏՈՒՐ (Զ-ԱՐՏ-ՈՒՐ), ՋԵԿՈՒԹՅ (Զ-ԵԿ-ՈՒԹՅ), ԶԳԱԿ (Զ-ԳԱԿ), ԶԳԵՍՏ (Զ-ԳԵՍՏ), ԶԵՏԵՂԵԼ (Զ-ԵՏԵՂ-ԵԼ), ԶԵՆՈՒՆ (Զ-ԵՆ-ՈՒՆ), ԻՐԱԶԵԿ (ԻՐ-Ա-Զ-ԵԿ), ԱՆԶԱՄ (ԱՆ-Զ-ԳԱՄ) ԳՈՒԹՆԶԳՈՒԹՆ (ԳՈՒՆ-Զ-ԳՈՒԹՆ) եւ այլն: Որոշ բառերի սկզբի Կ-ն «զիջում» է իր քերթ Զ-ին, ինչպես օրինակ՝ ԶՈՎ (ԿՈՎ-ից), ԶԱՐԿ (ԿԱՐԿ-անել-ից), ԶԱՆՃԱՆԸ (ՅԱՆՃ-ԱՆՃ-ԻՃ), ԶՈՂԵԼ (ՅՈՂ-ԵԼ-ից), ԶԵՂՈՒՄ (ԿԵՂ-ՈՒՄ-ից) եւ այլն:

Եվ այսպես, թեև մեր օրերում «հանգարի» է անցել Զ-ն եւ այլնա չի մասնակցում նոր բառեր կիրառելու աշխարհաբնեւորին, սակայն նրա կնորած բառերն այնքան շար են, որ մենք նրա վաարակը մեր լեզվի մեջ երբեք չենք կարող նուստել: Զ-ի վաարակը հասկանալու համար բավական է իջնցնել հնարիչալը, եւ ինչպիսի բառերից հանենք նրան, ապա այդ բառերը կդառանքն գոյություն ունենալուց: Ահա դրանցից մի քանիսը՝ անց Զ-ի. ԱՌԱՅԱԿ (ԶԱՌԱՄՅԱԿԻ փոխարեն), ԱՌԱՆՅԵԼ (ԶԱՌԱՆՅԵԼԻ փոխարեն), ԵԿՈՒԹՅ (ԶԵԿՈՒԹՅԻ փոխարեն), ԵՏԵՂԵԼ (ԶԵՏԵՂԵԼԻ փոխարեն) եւ այլն:

138. ԻՆՕ Է ՄԻ-Լ ԿԱՄ ԶԱՄԻ ԻՄԱՍՏ ԿԱՐՈՂ Է ՈՒԵՆՆԱԿ ԲԱՈԸ

Եթե մի խումբ մարդկանց հարց քանք. «ԻՆչ է ՄԻ-ն», -ապա, անկասկած, հաջորդելու են իրարումբժ պարափասնենք: Ոմանք պնդելու են, թե ՄԻ-ն թվական է, ոմանք՝ անորոշ հող, ոմանք՝ անորոշ դերանուն, ոմանք՝ հորդորական մասնիկ, ոմանք էլ՝ արգելական, փարական մասնիկ, եւ բոլորն էլ կլինեն իրավացի: Իսկ վերջապես կարո՞ղ է նման նա պարսեիկ, որ ասենք չորս քարերը կարծիքներից չորսն էլ իրավացի լինեն: Գուցե մեկը այլուամենայնիվ նրանցից սովի՞ր է իրավացի, քան մյուսը: Պարափասնենք իրավացիությունը կարելի է արդուցի միայն խՈՄԹԻ ՄԵՋ, ուսրի գինեք խաթին:

- Այսօր անձրեւ է, սիրելիս, առանց անձրեւանոցի ՄԻ՞ գնա: ՄԻ՞ առարկիր, ՄԻ՞ խուխր այրվա: Նիշյալ նախադասություններում ՄԻ-ն արգելական բառ է, որովհետեւ արգասանում է շեջարվել եւ դրվում է բացիցից առաջ:

- Մի գալիք, ՄԻ՞ գնանիք, ՄԻ՞ խորհուրդ քայիք, իՆչ կլինեք, անգորք: Տո քե՛ր սկզբի, «ՄԻ՞ գնամ ընկերաց մուր, ՄԻ՞ լսեմ նրա զանգարները»:

- ՄԻ՞ քնա, իՆչ ծիլոսն է, է:

Այս նախադասություններում ՄԻ-ն հորդորական է, որովհետեւ արգասանվում է հորդորով, մեղմ հանդիմանական նրաեզով, առանց հրամայական շեջի:

- ՄԻ՞ կարց կանացի վերցոցե՞ր ՄԻ՞ ոտքի քվեց: Այս նախադասության մեջ ՄԻ-ն թվական արժեք ունի, հերեաբայ օգրագործված է ՄԵԿ թվականի նշանակությամբ:

- Կնում է, չի լինում, ժամանակով ՄԻ թագավոր է լինում, ՄԻ՞ վեզիր եւ ՄԻ՞ աղբիչ է ունենում: Պարզ է, որ այսպիսի խոսքը ինչ-որ թագավորի, ինչ-որ վեզիրի, ինչ-որ աղբիչի մասին է եւ ՄԻ-ն արքայապարսում է անորոշ դերանուն կամ անորոշ հողի իմաստ:

- ՄԻ՞ մարդ եկավ, ՄԻ՞ քան հարցրեք նո գնաց: Դարձյալ անորոշությունն է ոչ «նեկ» նշանակությամբ, ուսրի այսրեի նա ՄԻ-ն անորոշ հող է:

Անհնարապալ գրական լեզվում եւ մի շարք բարբառներում անորոշ հողի ՄԻ-ն գրվում է ՄԸ ձևով, ԲԱՆ ՄԸ ջրապ, ԲԱՆ ՄԸ ջրոտակ, իսկ Շիրակի Կարեն բարբառներում ԸՄ ձևով, ԲԱՆ-ԸՄ ջրած նեղենա կը:

139. ԻՆՕՈՒՄ ԵՆ ՇՎԱՌՄ ԼՈՒՅԱՆՈՒՆ ԲԱՈԸԸ ՑԵՆ «ՍՈՒՊ, ԵՎ ՑԵՆ «ԱՊՈՒԱՂԱՄԱՍ»

Նայերեն Ցեխ «ըրիմ, կավի, հողի շաղխա» բառը գոծածական է եղել դասական գրաբարի ժամանակներից սկսած եւ կնդանի է առ այսօր թե՛ բարբառներում, թե՛ գրական լեզվում: Ասկայն նորագույն բառարաններում եւ արդի մասնում այսօր կարելի է հանդիպել Ցեխ բառի նաեւ այլ նշանակությանը, որը թեև ինչմամբ նույնն է հայերեն Ցեխ-ի հետ, սակայն ծագումը գալիս է այլ լեզուներից՝ ռուսերենի միջնորոշությամբ գերմաներենից: Այսպես օրինակ, եթե կարդում ենք «Բացվել է կախույքի նոր Ցեխ», «Գործարանի Ցեխերը լուսավոր են», «Ոչ մի Ցեխ մյուսից հետ չի մնում», «Մեր Ցեխը մքցում է հարեան Ցեխի հետ» եւ այլն, ապա հասկանում ենք ոչ թե «ըրիմ», այլ «բաժին, մասնանյութ, առանձնացված մի քնդ գործարանում կամ արդարություն մեջ»: Բայց այս նշանակությունները նոր են: Եթե մեզ հերարցրցում է քվայալ բառի ծագումը, ապա մենք պիտի շրջագուրթան մեկնենք դեպի միջնադարյան Գերմանիա, որքեղից անսացել է մեզ հերարցրցող Ցեխ-ը: Գերմաներենում այսօր էլ Zeche ցեխն նշանակում է «խեցույց, կերտխում», «Նաշիկ (կերտխում)», «Նաքարություն, արհեստակցություն», «Տանք, հանգանոր», իսկ ցեխն zechen բայական մեզ նրանակում է «կերտխում անել», ցեխեր Zecher «քեճի, ցոփ», ցեխեմոս Zechegenosse «բաժակի ընկեր, բաժակակից»: Իսկ ինչպե՞ս կարավրեց այս նշանակություններից անցում դեպի արդի Ցեխ «բաժանմունք, մասնանյութ, առանձնացված աշխատակալ» նշանակությունները: Շար պարզ, միմյանց կն կերտխում, ինչույ՞ք աարդուները նաեւ միմյանց հետ աշխատանքի էին, որոնք կազմում էին արհեստակցություններ, համաբարություններ եւ ահա այսրեից էլ համաբարությունների, ընկերակցությանը արգադողների արդարաբայալը (թեխուլ) եւ հանքակալը, հանքահողը) սկսեց կոչվել Ցեխ եւ այս վերջին նշանակությամբ էլ անցավ ռուսերենին, որքեղից էլ հայերենի: Բնականաբար, ոչ ռուսերենում, եւ ոչ էլ հայերենում Ցեխ բառի նախկին նշանակությունը՝ «խեցույց, կերտխում» չի գերակցվում: Ահա եւ նույնատեւ, բայց իմաստով քարերի բառերի անսացման ուղիներից մեկը, որի մասին պարմոցինք այսրեի:

140. ԵԹԵ ԳԵՇՈՒՆ ԵՆ ՈՒՐԵՆ, ՈՂ ՄՅՍ ԵՆ, ՈՂ ՄՅՍ ԿԱՄ ՄԵԿ ԲԱՈՒՄ ԳՆԱՂ ԱՆՈՒՆ

Որպեսզի հասկանաք, թե ի՞նչ կազմված են հայերեն ՉԵՁՌ բառը, հարկ է որ իմանանք նրա գրությունը գրաբարում: Պատարձում գրում էին ՉԵ-ՁՌԸ, որովհետև այս հինգ փաստացի բառը հինգ միավորներից կամ հինգ բա- տերից էր կազմված: Չէ՛ք հավատում: Ապա փետե՛ք Առաջինը՝ Չ միավորն ըն- տե՛ք և, երկրորդը՝ Է՛ն ԵՄ Եվան բայի եզակի երրորդ դիմերը, երրորդը՝ Զ նախ- դիրը, որ հայցական նորվում փոքած բառերին որոշյալ իմաստ էր հաղորդում, չորրորդը՝ Ո հարաբերական դերանունն է որը գործածվում էր հարցականն և ա- նորոշ նշանակություններով, հիշենք Ս. Մանկեմի «ՅՐ՛ երթաա» («Դեպի ո՞ր ես գնում») վեպը, որ ՅՈ՛ն կազմված է Ի «դեպի» և Ո՛ «ո՞ր» բառերից և հինգե- րորդը՝ Թ՛ն գոյականակերպ անձանց է: Եւ այսպես նաև հինգ փաստին մի բառ, որի ամեն մի փառք մի բառի արժեք ունի: Եւ այսպես՝ ՉԵՁՌԸ-ը ստեղծվեց հու- նարան լարոցի թեթակաների կողմից որպես թարգմանություն հունարենի de- tector ուղեքննիչ «երկուսից ոչ մեկը, ոչ այս, ոչ այն» և լատիներենի neutrum բա- րի: Արդևն հազար հինգ հարյուր փառի է, ինչ այն ծառայում է մեզ փարբեր նշա- նակություններով: Երբ ասում ենք՝ Նա ՉԵՁՌԸ է, հասկանում ենք «ոչ մի կող- մից» չէ, Նա ՉԵՁՌԸՈՒԹՅՈՒՆ է պահպանում՝ «Նա ոչ մեկին կողմնակցություն չի անում»: ՉԵՁՌԸ ԳՈՏԻ, ՉԵՁՌԸ ԴԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՉԵՁՌԸ ՄԱՆՎԱԿՆԵՐ, ՉԵՁՌԸ ՏԱՐՐԵՐ, ՉԵՁՌԸՆԱՄԱ, ՉԵՁՌԸՆՈՒՄ և նման բազմաթիվ այլ հաս- կացություններ շարունակում են կազմվել՝ իսկ թեթակաների հնարամիտ, լեզվաշինարարի մեծ արվեստով ստեղծած բառի շնորհիվ:

141. ՆՈՒՅՆ ԲԱՌԸ ԵՐԵՆ ՏԱՐԱԾՈՎ

Նայերեն ՆԱՌՎ չ փոքր, անիրաժեշտություն, կարից, փուրք, պահանջ՝ բազ- մմաստ բառ մեր օրերն է հասել նաև փարբեր պարզաներով, փարբեր բարա- ցած վիճակներով: Արեւելահայերենում ԲԱՅՈՒՄԱԿԱՆ կողմնաձուլ է գործած- վում, որը ինչում է Ի-ՆԱՌՎ-է (ներկայումս գրում են ԻՆԱՌՎԵ), արեւմտահայե- շերենում ԳՈՐԾԻՎԱԿԱՆ կողմնաձուլ, որը ինչում է ՆԱՌՎԻՄ և վերջապես եր- կուսն էլ «անիրաժեշտարար» նշանակությամբ և ՆԱՌՎԻՈՐ՝ փեռքով (փարա- գով), որը հավատարապես օգրագործում են և արեւմտահայերենում, և արեւ- լահայերենում:

142. «ՄԱՇՇԱԿՈ» ԲԱՌԵՐ ԵՎ ԲԱՌԵՐԻ ԲԵԿՈՐՆԵՐ

Մաշվում են կրանքում ոչ միայն զգեստները, կոշիկները, ապրեն գործածու- յան իրերը, այլևն բառերը: Արար օգրագործելով ԴՐԱՄ բառը, մեք չենք էլ կասկածում, որ այն մեզ է փոխանցվել բերնբերան, իզվից լեզու բավական «մաշված» վիճակում: Ազգաբաները գրվում են, որ այն ծագում է հունական ԴՐԱՆԻՄՆ «փոքրիկ բաշ» () բառից, որն էլ ծագում էր բուռ, բուսն մեջ վերցված ցուպիկների ջառի հասկացողություն, «բուռի, բուշ» բայից: Այն հին Աշխարհում վիտանցյեղ է և արարերենին ժողով հիփոսած ձևով, որ արդեն մաշված ձև փե- տուս մտավկոշի՝ «-ն: Իսկ իրանական լեզուներից փարսկերենին է հասել բառս նաև մեկ նիշան մեջբերելից կորցած ժրամ ԴՐԱՄ ձևով: Նախանցար պո- լովորեն ու հայերենը արագեղ են ԴՐԱՄ ձևը միեւնույն ակունքից և կամ հայե-

րենց պահպանելու է փոխ ասել այսօրվա ԴՐԱՄ վիճակը:

Եվ այսպես բառերը կարող են մաշվել և՛ վերջից, են մեջբերելից, են վերջից՝ զանազան պարճաճանկերով և ոչ այնքան «շառ» գործածվելուց: Կամ բառեր, ո- յունք մաշվելով, նվազելով հասել են մի փառի եւ կրանց ասել այդ խցակի վրա: Մինչև այդ օրինակին հասնելը դարձյալ դիմենք Ամենայն Տայցք բանաստեղծի»

Նչ Ծանփաներ, Ծանփաներ, Անյարձ ու ինն Ծանփաներ, քաշյակի փողերին, ուր դասական գրաբարի ՃԱՄԴՊՐԱՑ՝ը անճանաչելիորեն փեպք կորցրած է ներկայանում մեզ: Այսպես մաշված է մեզ հասել նաև ՋԱՄԱՏ՝ը ՋՐԱՄԱՏ՝ից և այլն:

Մրասը դեռ ճանաչելի են մնացել, բայց բառի էլ, որոնց միայն բեկորներն են մեզ հասել, զարմանալիորեն միեւնույն կանոն փարբեր բարբառներ կրա փար- բեր մասերն են պահպանել: Դիմենք դարձյալ Ամենայն Տայցքին. «Տայրենիքիս ինչ» բանաստեղծության մեջ Թուռնայանն ունի հերքելիալ մարգարեական նա- իսարայությունը.

- Խորհում ես դու է՛ն մեծ խոսքը, որ ՏԻ ասես աշխարհիկ... Այսպիսի հեղինակը ԴԻՏԻ հարկադրանքս եղանակիչի փոխարեն գործածում է նրա կեպ՝ -ՏԻ-ն, որը վերցրել է մայրենի բարբառից՝ բանաստեղծության ուրբը (սիբիլ) մեկ վանկով կրճարելու նպատակով: Բանն այն է, որ նույն ԴԻՏԻ-ն այլ բարբառներում էլ է կորտրակված օգրագործվում: Արեւմտյան մի շարք բառներում այն պահպանվել է միայն առաջին մասով՝ ԴԻ- ձեռով: Օրինակ, Տուճ- գարապալայերը Կեղեպ (կամ Տայկական) թարգաղից ասում և գրում էին. «Տերը ԴԻ օրինն ձեզ», «ԴԻ լավանար»:

Նույն ձևով է հարկադրանք կազմում նաև երգնկայի բարբառը՝ ԴԻ յեսս Ա- վիսի է առաջ գնում այս բառի նվազում որոշ բարբառներում միևնույն ԴԻ կամ ԴԻ- ձեռով: Այսպես ՄԱՄԱՄԱ ՇՈՒՆ՝ եղբայ պարունակներում հանդիպում ենք

- Տերթում, Մասնա թարգթ թալնեն, բերեն թեզի..., Այսիներ ԴԻՏԻ երթաա... Կամ ՏԱՄԵՄ, փի գովմեն նանդոնջ հաթոնկեն, այսիներ ԴԻՏԻ ԱՆԵՄ և այլն:

Դարձյալ արեւմտահայ բարբառներում հանդիպում ենք ԴԻՆԻ կամ ԲՆԻՆԵ, ԲԸՆԵ, այսիներ «փոքի անի»։ Նազար կրսն մընել, ամմա միքքը ցցեր է, են, ԲԸՆԵ: Եվ այսպես, ԴԻՏԻ բառից մնացին նայս վանկեր, ապա փառեր: Խեղճ ԴԻՏԻ, բայց այսօրը՛ նման բախարի միայն ԴԻՏԻ-ն է արժանացել: Խնարկն ոչ թազմանիքի բառերից մեքն այժմ միայն ծանփակներ ունենք: Այսպես է Կ-Կ, հայե- թեղի պայմանական եղանակիչը, որի մի թիչ ավելի «ամբողջական» վիճակը ԿՈՒ, ԿԸ, ԿԹ, ԳՈ, ձեռով պատկանել են մի շարք բարբառներ: Թե նայսպես ի՞նչ «րես» է ունեցել այս մասնիկը գրաբարում ԿՄՄ, ԿԵՆԱՄ ԳՈՒՅ, ԿԷՄ... ա- ռայժմ միասնական կարծիքի չեն լեզվաբանները: Բայց մենք սիրով դեռ գործա- ծում ենք կրազներին եւ ցանկություններին պայմանականություն արժող այս ծանփակը... ԿՈՒՅԵԻ ինչե չորսն ասերում... ԿՈՒՅԵՄ ինչին վշրի ցողեր... ԿՈՒՅԵՄ ՆԱՋԵՆԱՄ...

143. ՄԻՎԱ ԲԱՌԸ, ՈՐԻ ՄԵՏ ԱՊՐՈՒՄ Ե ՄԵՆԱՍ ՄԻ ԽՈՍԸ

Մեծ սիրոսար Երեսույց իր ընթրիպլին գովելու համար ինչպիսի՞ հունճնա-

տրոթյուններ ասես, որ չի կարարել... Նրա ամենախրամ համեմատություններից մեկն էլ ՄՈՐճիկը կամ ՄՈՐճուկն է, երբ ասում է.

- Տայ իմ սերկեղի ՄՈՐճիկ (←Մյ իմ դապար սերկեղեկիների), կամ
- Տայ մեր մահայի ՄՈՐճՈՒԿ (←Մյ մեր բառի մազադի ծառ) և կամ
- Տայ իմ մազը ուռի ՄՈՐճԵԿ (←Մյ իմ մազը դապար ուռի):

Ներթալուսնա թեև բանասերերը քիչ են դիմում ՄՈՐճԻԿ-ին, սակայն կա մի բան, որն առանց ՄՈՐճ-ի անհնար է պարկերացնել. դա ՅՆԱՄՈՐճ-ն է, ուր թըրես ճնկել է այն քարիներին, երբ մահանում էր իրեն ձուռնը փոքր ՄՈՐճը: Չէ՛ որ ծխելը Ամերիկյան հայրենագրիկուց հեղու քարածվից. այդ իսկ պարսառաղ ՅՆԱՄՈՐճ բանն է չէր կարող հին պարմություն ունենալ: Դուք կտեսնում էք արդեն կրակ պարմությունը՝ ՅՆԵՆ, ել ՄՈՐճ «դալար ճյուղ, ոսր, գալպակ, ճիպոթ» բառերից: Ուրեմն ՅՆԱՄՈՐճը «Ճխելու ոսր, ճյուղ, ճիպոթ, այն մրակ բանն է, որի մեջ շարունակում է ապրել ու հարաբերել մահացած ՄՈՐճը, այլ կերպ՝ ՉԻՐՈՒԽը, որ նույնպես առաջացել է «ճիպոթ» բառից: (իչինքն Ամենայն Տայոց ՎԱՐՊԵՏԻ «Տաներաքի զխոխը», որ ՕՏԱՆ ԱՄՈՒ անբաժան ուղի-կիցն է):

144. ԵՐԵ ՅԵՐԵ ԶԱՅԵՐԵՆ Է, ԱՄԱ ԽՉ Է ՆՇԱՆԱԿՈՒՄ ԱՅՆ

Բարձրաստիճան հոգեգրականներին է հաբկայես նախկյուրպին հայերը դիմում են ՄՐԱԶԱՆ մակդիրով: ՄՐԱԶԱՆ բառը նշանակում է «սրբություն դարձած, մաքուր, անարար, նվիրական, վսեմ»: Նրա առաջին մասը՝ ՄՈՐՐԸ, հասկանալի է, սակայն ի՞նչ է ԶԱՆը: Այս ԶԱՆը գրեում ենք նաեւ մի շարք այլ հայերեն բառերի մեջ, որպեսիք են՝ ԶԱՆԱԿ, ճշմարտաԶԱՆ, կուսաԶԱՆ, փառաԶԱՆ, պառնաԶԱՆ, հրաշաԶԱՆ, թագաԶԱՆ, հիճԱՆ, որԶԱՆ և այլն: Գուցե այս բառերն օգնեն մեզ, իրենց ունեցած ԶԱՆ մասով պարզելու այդ ԶԱՆի նշանակությունը: Այսպես՝ ԶԱՆԱԶԱՆ նշանակում է «քարքոր, այլ ձեռով», այսինքն՝ այլ կերպ, ճշմարտաԶԱՆ «ճշմարիտ ձեռով», բազմաԶԱՆ «բազմակերպ, բազում ձեռերով», զարմանաԶԱՆ «զարմանալի ձեռով», կուսաԶԱՆ՝ «կուլի միջոցով, կուլով», հրաշաԶԱՆ՝ «հրաշակերպ, հրաշքի պես» և այլն: Ուրեմն ԶԱՆ-ը նշանակում է «կերպ, ձև, փեսակ»: Եվ իսկպես ԶԱՆը իր զուգահեռն ունի պարակերպումն ավելի ճիշտ պարակերպն էլ, հայերենն էլ ժառանգել են այն ավելի հին իրանական շանա «կերպ, փեսակ» բառից: Սոցիալիստներն պահպանվել է նաեւ շանակ «փեսակ» անանցված ձևը, որը գրեում ենք նաեւ հայերենի գեղաԶԱՆԱԿ, գանաԶԱՆԱԿ բառերում: Ուրեմն սրբաԶԱՆ՝ «սրբի ձեռով, սրբի կերպով, սրբակերպ»:

145. ԳԻՎԱՆԴԱՆՈՒՄ ԵՄ, ՈՐԻԵՄՆ «ՎԱՊՎՈՒՄ» ԵՍ

Բնկերության մեջ լայնորեն գործածվում են ՎԱՐԱԿ, ՎԱՐԱԿե կամ ՎԱՐԱԿ-վն բառերը, որոնք գերացվում են որպես «որեւէ հիվանդության բացիվեք ընդունելու» նշանակությամբ: Մինչդեռ հին պարկերացմամբ ՎԱՐԱԿը կամ ՎԱՐԱԿՎը «հիվանդությանը ԲՈՆԱՎԱՆ» է կամ «հիվանդությամբ կաշկանդվելը, կապվելը»: Չէ՛ որ գրարարում ՎԱՐԱԿը օգրագործվում էր դեռես «հանգուր, կապ, ոսր» նշանակություններով, ինչպես օրինակ՝ «Տանայր գՎԱՐԱԿ ն կապա-

նոց արձակի» («ձգրում էր կապանքների հանգույցն արձակել»), «Որպես ՎԱՐԱԿԵԱՆ ինչ շրթայիւր» («Շրթաներով ասես կապված լինիր»), իսկ այնուհետեւ՝ «Տալոթ կՎԱՐԱԿԵԱՆ» («Տալերով կապված»), «Մեղաց ՎԱՐԱԿԵԱՄԱՐ» («Մեղաքերի կապով») և այլն ոճերը հասցրին մեր ժամանակների իմաստին՝ ՎԱՐԱԿ-վն «կապվել», նաեւ «ընդունել որեւէ հիվանդության բացիվեք, փոխանցվել հիվանդությանը»:

146. ԱՄԲՈՂԸ ԱՄԱԻ ԱՆՎԱՍԲ

Ո՛վ չի հիշում Չարեհին ապարեին, որ պարմում էր Սուրբ քաղաքից վերադառնալով. «Ազգերի ԱԶՅԵՐ էր հագին»... Տապա Քուսուկի խորտաբերը.

«Քանի՛ ու քանի՛ ասած մի կեանք ուս իսմ ԱԶՅԵՐԻՆԿ...»

Այլիկը՝ ցանկանում է քննել սիրուսուն ոչ հասարակ ՇՈՐՔԻՆՎ: Տայերենի գրեթե բոլոր բարբառներն էլ գործածում են ԱԶՅԵ-ը որպես ՇՈՐ, ԿՏՈՐ, ԶԳԵՍ, ՆԱԳՈՒՍ, ՅՅՈՒՎԱՅՔԶԵՂՆԵՆ նշանակություններով: Բայց եթե վերադառնալով ԱԶՅԻ-ի ծագման պարմությանը, ապա կզրեմք նրա նախնական նշանակությանը պարակերպումն, որ եւ նշանակում է «մաս, կրոր», որից էլ հնչազայում «կրպվելեն», սանկիլիում լատ գզգետ, րայք: Չէ՛ որ հայերենի արեւմտյան խավածներում նա ասում են. «ԱԶՅԵՐԱ փոխել», «Նր ԱԶՅԵՐ պիրի հագին», «Տարսին ԱԶՅՈՒՆ է ներքերին» և այլն, որոնք ՇՈՐ նշանակությամբ են գործածվում: Մինչդեռ, ինչպես հերարխական լեզուներում, այնպես էլ թուրք-թաթարականներում լատա-ն անբողջ մասն էր, ԿՏՈՐԸ, օտտերեն պս-ին է ՆԱՏԱ «կարկարան, կրորիկ» ինչպես և հայերենի ԿՏՈՐ բառը, որ նախապես որեւէ իրի ՄԱՍ, ՆԱՏԱՄԷ է նշանակել, հնչազայում ձեռք է բերել ԶԳԵՍ-ՏԱՅՈՒ, ՆԱԳՈՒՍՏԻ համար գործիածք, ՇՈՐ նշանակություները:

Ղշեցնեմք, որ օտտերենում օրթա «զգետանու, կրոր» բառի հիմքում նույնպես ընկած է քեռտա «կրորի» իմաստը, որով օրթա նախապես նշանակում էր «կրպված», «կրպածք, արկված, կրոր»:

Տայերենի բարբառները գիբեն են ճՈՑԵՂՆԵՆ «կրորեղեն» բառը, որ ծագում է ճՈՑ «ձայր, կրոր» հասկացությունից:

Թուրքական խմբի լեզուներում նույնպես ՓՐԱՐԸ՝ «միաբաշա կրորի մի քնակ» բառը ծագում է քաչա «կրոր, բերոր, մաս» բառից:

Եվ այսպես ԱՄԲՈՂՏԻ ՄԱՄԻՑ ձևվում են բառեր... Չէ՛ որ շորացուն կրկրում էր, անջարվում էր հյուսվածքի մեծ փաթեթից՝ թովից:

147. ՏԱՐԱՉԸ ԳԱԳՈՒՍ Է ԹԵՐ ՉԵԿ

«Նարած էին նրանք՝ բոլորը միաբերակ գինվորական ՏԱՐԱԶներով»:

«Նրան միջկոնեների ՏԱՐԱԶը չէր տալում, և նա զիրի այր»։ «Սկզբորի միջազային ֆեոդալացիայի կողմից պարթալի կերպով ընդունված է ՉՅՈՒ-ԴՈՒ-ի մրցումների տեղ կացնել ճապոնական ՏԱՐԱԶը»։ Բերված նախադասություններում օգրագործված Տարաք բանն ունի «խանագետ, գզգետ» նշանակությունները: Մինչդեռ գրարարում նախապես ՏԱՐԱԶը գործ էր անում «նա, կրկր, ոճ, եղանակ, սարք, հնարք, փոխար, կանխորում» և նման այլ բազմաթիվ նշա-

նակույթուններով: Որպեսզի մեր ասածն օգտն անին՝ մար կրակոցի չնմանվի, բերենք գրաբարյան հեղինակներից մի քանի նախադասություններ. «Ի մարս դիմեն պեւ-պեւ ՏԱՐԱՂՈՒՅ» (Մարտի են դիմուն զանգաւն **ձեռներ**), «Թե-պերես ՏԱՐԱՂ ըստիս այսպաւ է» (Թե՛պեր եղիւրոյցիս **հանգամանքն** այլ կերպ է), «ՏԱՐԱՂՍ ընտիանց ճշմարտիւրով» (Բնավորութիւնների **քննակները** ճշմարտի) և այլն: ՏԱՐԱՂի բայական գործածում էր. «**ձնացնել, հորինել, ճարարել, սարքել, հարմարել**» նշանակություններով:

Եթե ձագուն ենք որոնում ՏԱՐԱՂի, ապա դիմենք հարեան լեզուներին: Այս բարդ արարերենում զգուճում ենք տրազ «կերպ, ձև, եղանակ» նշանակություններով, ինչպես և պարսկերենում:

Ասորիճանաբար ՏԱՐԱՂ բառը միջին դարերում սկսեց ձեռք բերել նաև արդի նշանակությունը: Այսպես «Տանդիկում ենք ՏԱՐԱՂագործ բառին, որն օգտագործվում էր «ցուլակ, կրավագործ, ասորից» նշանակություններով: Անս և հանդիպում ենք **գործ ՏԱՐԱՂու** արքայապետությանը, որ նշանակում էր «ճարպար կերպվածք, հորինվածք, գեղեցիկ ոճով արքված պիտույք»: Եվ ասորիճանաբար ՏԱՐԱՂը ձեռք բերեց այսօրվա նշանակություն, ինչպես հեթանոսական խաղատարությունն է ցույց տալիս. «Չզեցաւ աշխարհական ՏԱՐԱՂ» (այսինքն՝ Նազազ աշխարհական **ոճով**, կամ՝ Նազազ աշխարհական **հագուստը**): Անս նա մի նախադասության մեջ հանդիպում ենք արեւելյան ՏԱՐԱՂից (արեւելյան **ոճով, կերպով** կամ արեւելյան **հագուստով**) արքայապետությանը, որն ընկալվում է երկակի: Նույնպիսի ճանապարհ է անցել (իհարկե իմաստարհին) եվրոպական լեզուներին ռուսերենին հասած **форма** բառը, որն ունի «ձև» նշանակությունը, իսկ հետո արագավ նաև «սամազգեպ», ինչպես նաև «կաղապար» նշանակությունները:

148. ԽՈՒՆԱՑԱՍ ԲԱՌԵՐ ԿԱՄ ԲԱՌԵՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԴԵՄԵԸ

Պարզվում է, որ շար բառեր գործածությունից խուճանում են, ինչպես երկար գործածված հագուստները: Եթե այսօր մեկը ՇՈՒԿՎԱ նախ և ասկարիկներ ասի ոչ թե ԲԱՂԱՐ՝ եմ անում, այլ ՎԱՃԱՌ՝ եմ անում, ապա ծիծաղելի կացության մեջ կընկնի, որովհետև արդեն այդ արքայապետությունը խուճացել է... Տայերը ՎԱՃԱՌ-բառը «առեպտոս, արքանք, ասկարիություն, շուկա, եկամուտ, զանապուտ, վաճառարկի» նշանակություններով են օգտագործում գրաբարում, որը պատկալներին vacar «շուկա» բառից էլ վերցված: ՎԱՃԱՌ-ից էր կազմված ՎԱՃԱՌԱՎԱՆ-ը: Բառացի **շուկայական**, այսինքն **առեպտական**: Ուրեմն ՎԱՃԱՌԱՎԱՆ-ը ոչ միայն վաճառում էր, այլև զնում: «Տեղի ՎԱՃԱՌԻ արարին գրաճարե» («Շուկա դարձրին քաճառը») «Որովիքն Իսրայելի ՎԱՃԱՌԱՎԱՆԸ թ» (Իսրայելի որովիքն են թո վաճառականները)՝ նման բազմաթիվ առիթներով գրաբարում գործածվում են ՎԱՃԱՌ և ՎԱՃԱՌԱՎԱՆ, ՎԱՃԱՌԵ, ՎԱՃԱՌԱՏԵՐՈՒ, այլև ՄՄԱՎԱՃԱՌ, ԳԻՆԵՎԱՃԱՌ, ՆԱՃԱՃԱՃԱՌ, ԿԱՂԱՄԲՎԱՃԱՌ, ԿԱՂԱՌԵՎԱՃԱՌ, ՅԻՐԱՆԵՎԱՃԱՌ, ՕՄՄԱՎԱՃԱՌ, ՇԱՂԱՎԱՃԱՌ, ՈՂԵԱՐՎԱՃԱՌ և ՇԵՎԱՎԱՃԱՌ բառերը:

Տայերենի բազմաթիվ բարբառներում, սակայն ավելի մեծ քարամուճ ունի ԲԱՂԱՐ-ը, որ մուպք է գործել նաև այսօրվա մեր խոսակցականի մեջ: ԲԱՂԱՐ-

ը թափանցել է նաև եվրոպական բազմաթիվ լեզուներ և ռուսերեն **базар** ձևով: Տայերենի բարբառներում խոսակցական առօրյա լեզվում, գործածական է ԲԱՂԱՐ՝ անել (ոչ թե ՎԱՃԱՌ՝ անել կամ ՇՈՒԿՎԱ անել) «սակարկել», ԲԱՂԱՐ մի ասել «մի ասկարիկ», «մի վիճի», ԲԱՂԱՐ սարքել «աղմուկ, անկարգ վայրի վերածել» փոխաբերական արքայապետությունները: Նույնիսկ ասում կա. «Խեղքը ԲԱՂԱՌՈՒԲ չեն ծախում»: **Ջուպան** ասում է. «Երբան ԲԱՂԱՐԱՆ եղևին» (Կեան վաճառական դառնում):

Փողովորական հեթանոսներում իմնական հերոսներից է ԲԱՂԱՐԱՆը կամ ԲԱՂԱՐԱՆԸ. «Մե հարաբար ԲԱՂԱՐԱՆ Է Էղևոն», - սկզբում են հեթանոսները: Պարկի ասել, որ պատկազական ՎԱՃԱՌ-ի հարազատ եղբայրն է ԲԱՂԱՐ-ը (պարկերենում այդպես էր հնչում), որը միջին պարսկերենից երկրորդ անգամ փոխ է առել հայերենը և որից էլ ԲԱՂԱՐԱՆ-վաճառականը, որ կենդանի է նաև ԲԵՋԻՐԿԱՆՅԱՆ ազգանվան մեջ:

149. ՏԱՐՈՒ ԵՎ ԷՎՖԵՆԻՉՍ

Լեզվաբանության մեջ ընդունված է **վարսո** կոչել որևէ առարկայի երևույթի հանդուժող արժեքը: Լեզվաբանները նշում են, որ **վարսո** բառն առաջացել է Պոլիսեթիայի բնիկների լեզվից, որ Ե- նշանակում է «**եղել**, առանձնացել» և - քս «ամբողջ» բառերից, այսինքն՝ ԹԻՍ «հարուկ կշված, ամբողջից առանձնացված»:

Ինչպես արդեն նշել ենք, հնում անփոխառաշտության պայմաններում մուգական մեծ մեղ էր վերագրվում խոսքին, բառերին: Ուստի և մարտուն թվում էր, թե վրանկի կարող է ենթարկել իր անձը և կամ իր գործը, եթե քա որոշ վրանակուր կենդանիների իսկական անունները, ինչպես օձի, արջի, վագրի, զայլի և այլն: Ուստի խոսակեղծով նրանց իրական անուններից՝ արեղծում էին այսպես-անպես անուններ: Օրինակ ռուսները արջին անվանում են **медведь** (мед-«մեդալիկ», առկայն դա նույնպես նրան րրված բազմաթիվ այլաբանական անուններից մեկն է որպիսիք են նախ **хозяин** «բոլոր», **мохнач** «բլրոլ, փրցող», **лесник** «անբառասպան», **косолапы** «ձուրթաթ», **топтыгыч** «թիթիփանցող» և «փխթիթիթան»):

Օձին նույնպես խոսապել էր **уж** կոչելուց և ռուսները նրան անվանել են **змея**, ինչը **земля** «հող» բառից է ձագում: Լատիներենում նույնպես **anguis**-ի կողմից ստացված **serpens**-ը «սողուն», որը նման է գերմանական **Slang** (տորով Schläng) «սողազող» և հայերենի **սողուն** քերականոր սողազողների քրվով անվանման հետ:

150. ԱՆՏԵՆԴ ՈՒՐ ՈՏԵՆՈՎ ԵՆ ԳՆՈՒՄ ԹԱԳԱՎՈՐՆԵՆ ԱՆԳԱՄ ԵՎ ԱՅՐ ԴԱՏՃԱՌՈՎ ԷՆ ԱՆՍՅ ՃԱՆԱՊԱՐԴ...

Աշխարհի բոլոր լեզուներում էլ անհրաժեշտություն է դարձել որոշ անպարզան և գեղեցիկ, մերկապարանոց արքայապետությունները բարեկիրք, նուրբ և գեղեցիկ կամ այլաբանական բառերով փոխարինելը: Այս երեսույթը անվանվում

է Լ-Վե-ՄԻԶՄ (իմաստն *սարհեօ «խտում եմ բարեկիրք»*):

Բժշկության մեջ մեծ փարածում ունի ԳՈՐԾՈՂԱԳՅՈՒՆ, կարգերի արտա-
հայրությունը **վիրահարելի** փոխարեն: Ավելի հաճախ է գործածվում ՆեՌԱՅ-
ՆԵՆ արտահայտությունը **վիրահարելի** փոխարեն, օրինակ, կոչարանի Նե-
ՌԱՅՆԵՆ, այնը ՆեՌԱՅՆԵՆ, **հսնելի**-ի փոխարեն եւ այլն:

ժողովրդի մոլոր լայն փարածում ունի նաև ՄԻՐՏԸ ԵՏ ՏԱԼ, ՄԻՐՏԸ ՎԵՐ
ԲԵՐԻՆ, արտահայտությունները **վիսնելի**-ի փոխարեն, ՄՏՔԱՓՈՒ, ՊԱՏՃԱՌԱ-
ՎՈՐ, ԵՐԿՈՒՑՈԳԻՍ, ՓԵՆԸ ԿԱՐՃԱՑԱՄ արտահայտությունները **հզի** բառի
փոխարեն եւ այլն:

Անպաշտ արտահայտությունները բարեկիրքներով փոխարինելու դաս-
պարտությունը փարվում է մանկական հասակից: Դրա ազգային է սեռա-
կան օրգանների (գործարանների) մանկական բառակերպումները, որոնք լայն-
որեն գործածվում են նաև մեծերի կողմից, այսպես անպաշտ **ոռնի** փոխարի-
նելու են գայի ՏՈՒՏՈՒԶ, ՆԵՏՈՒՑԸ, ՆՍՏՈՒԿ, ԴՆԱԿ, ՆԵՏԵՎ, ինչպես եւ
ԴՈՒՂՈՒԼ:

Բոլոր ժողովուրդներն է՛լ ունեն բնական կարգիների հոգալու րեղի համար
այլարանական անվանումներ: Նայերեն ասում են ՈՏԱՅ ՃԱՆԱՊԱՐԿ, ՊԵՏՔԱ-
ՐԱՆ (ԳՈՐՄԱՐԱՆ), իսկ ավելի մեծ փարածում է արագեց ֆրանսերենի *solette*
բառի բառի պարզեցումը՝ ՃՈՒԳԱՐԱՊ Բ-ի փոխարեն: Եվրոպական լեզուե-
րում փարածված արտահայտություն է ԿՆՆ ՏԵՐԸ, ՈՒՐ ՈՏՔՈՒՎ Է ՊԸՈՒՄ ԹԱ-
ԳԱՎՈՐԻ ԱՐԳԱՄ, որի ավելի լավելիվ ձևն է հայերեն ՈՏԱՅ ՃԱՆԱՊԱՐԿը:

Մեծ փարածում ունի նաև ներքնաշորերի այլարանական անվանումները՝ Ո-
ՏՃԵՆՐ, ՓՈՒՍՈՆ, ՄՊԻՏԱԿԵՂԵՆ եւ այլն:

Նման բարեկիրք արտահայտությունները խորթ ջնն եղել նաև Հին Արեւելյի
ժողովուրդների բառապաշարին: Խեթական սեպագիր արձանագրություննե-
րում թագավորների մահվան մասին գրքը էր անվում ԱՍՎԱՄ ԳԱՐԶԱԿ
DINGIRLIMISCH kışat արտահայտությունը, իսկ մահվան սգը արարությունը
այլարանորեն անվանում էին Մեծ ԿԻՇՏ (šalīs wašāš): Նայց մոլոր գրաբարում
փարածվում էր ՓՈՒՆԵՑՄԷ ԱՌ ԱՍՏՈՒԿԱՄ, ՆՍԿԵՐԱԲ Ի ՏԵՐ, ԶՆՈԳԻՆ ԱՄԱ-
ԴԵԱՅ **մեռավ** բառի փոխարեն:

ԼԵԶՈՒ... ԿՐԻՊԱԿԵՐԻՑ
ԿԱՄ ԻՆՇՈՒ ՉԻ ՈՂՂՈՒՄ ԼԵԶՈՒ ՍՄԱԼՆԵՐԸ

151. ԿՐԻՊԱԿԵՐԻՑ ԵՆԱՊԱՆ ԵՆ ԲԱՌԵՐ

Վեներիկի Միսիոարյան միաբանության հիմնադիր Միսիոար Աբրահմ ոչ մի-
այն շար արժեքավոր ուսումնասիրությունների հեղինակ է, այլև հայերեն Անա-
գիս մեծ բառարանի սրբիծողը: Այդ **Հին Նայկազյան բառագրքի** առաջին հա-
վորը յույս ընծայվեց նրա մահվան օրերին, իսկ երկրորդ հատորը մահվանից
հետո նրախարապար աշակերտների եւ գրչակիցների ջանքերով: Դեռք է խուս-
տրվանել, որ հեշտ չէր նման մեջ բառարանի կազմակերպիչ լինելը, քա-
նի որ գրքը ունեյ նա հիմնականում ղեռնա մեծ մասամբ շիրարարակված ձեռա-
գիր մուրաբանների հեղ: Իսկ ձեռագիր մարպանները մեզ էին հասել դարերի ար-

հավիլքների միջով վնասված, լի թերություններով րեհեղով այրուն ու ձախ,
փարեքային աղերներ, արթոր-գերություն, խոնավ նկուղներ ու թաքարցուներ,
ցրեկեղ ու կիպից արեգակ, որի պարծառով շար էջեր զան րդդեր դարծել էին
անկրթեմեների կամ խոնազույնից հազիվ ընթացողով: Մրանց պիտի ավելացնել
նաև գրիչ-արարագրուղների երբեմն ոչ գրագեղ լինելու հանգամանքը եւ ուղղագ-
րական կանոններն անրեհելու, իրենց բարբառային արտասանությամբ բառը
րատարարձնելու հանգամանքները եւ: Ահա թի ինչու շար բառեր մեզ են հասել
անկանոն գրությամբ, եւ դրաք մղելով ճիշտ ուղղագրության ձևերը, բարաքս-
ության իրավունք են ձեռք բերել: Մակայն այսրեղ իտաքը վիխակներից ա-
ռաքացած բառերի մասին է. ուստի ինչարակները դրանցից մի բանիսը:

152. ԸԱԳԱՆԱԿ

Միսիոար Աբրահմ ձեռագիր բառարաններում, թժխարաններում հանդիպեց
միևնույն բառի րատարակից ավել րատարարձումների եւ աշխարհից դրանցից
հարկի ուղիղ ձեռք, որը պիտի մըքնել բառարանի մեջ: Ահա այդ ձեռքը՝ ԸԱԳԱ-
ՂԱԿ, ԸԱՆԱՆԱՆԸ, ԸԱՆՂԱՂԱԿ, ԸԱՏԱՆԱՅ, ՍԱՏԱՆԵՃ, ԱԵՄԱՂԱՆԱԿ, ԸԱՂ-
ՂԱՆԱԿ, ԸՂԱԳԱՂԱԿ Եւ ԸՂԱՂԱՂԱԿ: Կրան թիսը, թե այս բոլոր բառերն էլ
ուրիշ ԿԱՍԱՆ, ԿԱՇԵԱՆ րշանալությամբ են օգրագործված եւ անմեարսի-
ուղեք, նրանք մեջ համարելով ԸԱԳԱՂԱԿը, մոմծեց իր բառարանի մեջ: Ներա-
գայում արագիցի, որ ԸԱԳԱՂԱԿը նույնպես սխալ ձևերից մեկն էր, եւ ուղիղը
պիտի լիներ ԸԱՂԱՂԱԿը, այսինքն՝ շառի սերմ, արքայական հարիկ, մեծ
սերմ: նշանալությամբ, սակայն կանեմի սերմ, կանեմի հունդի իմաստով: Եվ
այսպես րատարանների մեջ մրավ մի վիխակ՝ անգր բառ՝ ԸԱԳԱՂԱԿ ձեռով, ո-
րը սակայն չունեք այդ իմաստը, այլ միայն «կանեմիհար, կանեմի սերմ» նշա-
նակությունները:

153. ԵՆՐԱՄ ԿԱՄ ԻՆՇՈՒՄԵ ՂՈՂՈՒՄ ՍՄԻՊՈՒՄ ԵՆԸ
ՍՄԱԼ ԳՐԵԼ ՏԱԼ ԱՅՍ ԲԱՌԸ

Արդի հայերենի բառարանները րալիս եւ ԵՆՐԱՄ բառի հերեղայ բացար-
րությունը՝ «մեարսի որք», սակայն, թերթիկով մինչեւ 18-րդ դարը րարագրված
բառարանները կամ մարպանները, դուք չեք կարող գրնել այսպիսի բառ, այլ մի-
այն ԵՆՐԱՄ կամ ԵՐԱՄ: Այսպես օրինակ, դասական գրաբարի «վեցօրեայք»
(Քարտի Կեսարցու) դավանաբանական ուսումնասիրության մեջ կարդում ենք,
«Յայնժ գեռույ, որ կրչի ԵՐԱՄ, այսինքն կրչարարաբար»: Այսպես եւ գրված եւ
այլ երկերում, որոնք ունեն միայն ԵՆՐԱՄ կամ ԵՐԱՄ գրությունները (բառա-
արակներ): Իսկ դարեղից հայրելից ԵՐԱՄ-ը, Չ՛ որ ԵՆՐԱՄ-ը հեռավոր Չի-
նաքանեղ եւ կամ ավելի հեռու մի երկրից է ներմուծվել Նայաքարան, որեմն կրա
անվանումն էլ պիտի որոնեղ այն հին լեզուներում, որոնցից րարածկղ է մեարաք-
աարդն ու կրա անունը: Գիլրեմականները գրկում են, որ ԵՆՐԱՄ-ը գրկվում է
հունարանում եւ **սերոս** շերտած մեարսես թել, հյուսված կզոր» բառի հեղ նույն է
որը **սեր** ազգի անվան սեռական հոլովի ձեռով, շարեերեմում **սերիս** շերտած՝
ձեռով, որոնք անկալկած կապ ունեն կրեքական **սիր** «մեարսաք» բառի հեղ, կա

և ՍԵՐԻԿՈՒՄ «խնայական ապրանք» բառը: Այս բառն էլ թիրեա մի անեղբայրացած ժողովրդի լեզվից է փարսաձվել (օրինակ, մանուշ ժողովրդի սիրոց բառից), սակայն հայերենին փոխանցող օղակը հավանաբար հունարենը չէր կարող լինել: Այսպես հունարենից պիտի ունենայինք **սերոս** և ոչ ՇԵՐԱՄ հունարենում 2 հնչյունի բացակայության պատճառով: Ազնի հավանական է նրա փոխառությունը արտերերենի **շերպապ** «մարաբեղեն» բառից, որ -այս-ն ածան է, **շեր-ը՝** արմար, որը նույնպես լրիվ չի ծածկում հայերեն ձևը: Բայց մենք շեղվում ենք մեր նյութից: Ինչպես ՇԵՐԱՄ-ը դարձավ ՇԵՐԱՄ, չէ՛ր որ նույնիսկ ժողովրդական խաղվիճե՞րում այն դեռևս ՇԵՐԱՄ ձևով գոյություն ունի (20-րդ դար), ահա Ալ-լիհ Նարս քանդող խաղվիճե՞րում գրվում ենք՝ «Նազավորուն կիչես, գրկածը մանկ է, Նազավոր ՇԵՐԱՄ, վերսն կտանջ է»: Չէ՛ր որ հայերենի մի շարք քարադասներում նույնպես պահպանվել է ՇԵՐԱՄ ձևը, ինչպես Ալևում, հարբերում: Եվ ահա արևմուտքահայ բանաստեղծ Մ. Մեծարենցը, որ Բինկյան գյուղից է, փորձում է «հաշտեցնել» երկու ձևերը միմյանց հետ. առաջինը՝ ՇԵՐԱՄ-ը իր մանկության օրերից հարթագար դարձած արքայատոնությունն էր, որ հակասում էր դպրոցում և բառարաններում փոխ գրած ՇԵՐԱՄ-ին: Իսկ ինչպես էր բառարաններ մուտք գործել սխալ ՇԵՐԱՄ-ը:

Միիցար Աբբաս, ձեռագրերից էրի դուրս էր գրում բառեր, զբաղ այս բառը մի այնպիսի նախադասության մեջ, որի վրա բույս էր դրված (ՇԵՐԱՄ), այս պարզառով էլ նա ՇԵՐԱՄ-ը սխալ ընթերցեց՝ ՇԵՐԱՄ: Այսպես էլ մտծելով իր բառարանի մեջ, նա անձնագիր րվաց այդ սխալ ձևից: Նրա բառարանից ՇԵՐԱՄ-ը անցավ այլ բառարանների և դասագրքերի մեջ. ուսումնականները երկու և կես դար է արդեն այս սխալն են արքայում սովորել դպրոցներում:

Ով կարող է այսօր արիպել որևէ մեկին արքայանեն ՇԵՐԱՄ ՇԵՐԱՄ-ի փոխարեն, երբ անմուտքն ՇԵՐԱՄ ձևով զիպեն ՆՎԻԿ ՈՐԴ-ին. ՄԵՏԱՔՍԻ ՈՐԴԻԷ:

Ահա այս հակասությունն էր փորձում լուծել Մ. Մեծարենցը իր «Շերամի նեղքը» բանաստեղծության մեջ, որ հավասարապես օգրագործում է իրեն հարթագար ՇԵՐԱՄ-ը՝ դպրոցական դասագրքերից և բառարաններից սերված ՇԵՐԱՄ-ի ներքև:

Ըստփանքի ժամն է պցուր, փափկամարմին ՇԵՐԱՄ-ին...

Մեկ փաղրի մեջ կը նույնանան ՇԵՐԱՄ, րերն ու լուսին:
Ոչ, չենք կարող վերադառնալ ՇԵՐԱՄ ձևին, ՇԵՐԱՄ-ը այնպես է մուտք գործել մեր լեզվի մեջ, որ նույնիսկ դարձել է հարյուր անուն: Նշանավոր հայ գուսաններից մեկն իրեն անվանում էր ԱՇՈՐԷ ՇԵՐԱՄ, ի պարզիվ հրաշագործ, ամենատարբեր հյուսվածքներ արարող ՇԵՐԱՄ-ի:

154. ԳՉԻՐ, ԹՇ ԳՐԻՉ

Միջուկայան հայ գրիչներից շարերը ձեռագրերն արքագրելիս երբեմն հանդիպում էին բառերի, որոնց ծանոթ չէին այն պարզապես չէին հասկանում դրանց իմաստը: նման անձանույթ բառերը համարելով վրիպակներ, նրանք կամ կարարում էին «չլրկումներ» կամ էլ արքագրում էին ենթադրաբար չհասկանա-

լով, որ աղավաղում են իրենց անձանույթ, սակայն ճիշտ բառը: Ահա Անասյանը պարզում է, թե ինչպես Միիցար Աբբաս կողմից անձնագիր է րվել նա մի վրիպակ-բառի, որն է ԳՉԻՐը՝ «շարակ, ծակի» նշանակությամբ: Այս վրիպակը հանդիպում է Նայսաձվորում հերեդայ նախադասության մեջ, ուր րված է բառը գործիական հոլովով. «Արկին գուրը Արքիսայի ի գուրն միկնէ գցօրին. և արարան մանկուես ի դպրոցաց, որ երկաթի ԳՉԻՐՁ ձակորեցին զգագաթն և ասպա քարկոծեցին» (Սուրբ Արքիպասին զգեցին միկնէ գուրին գուրի մեջ և դպրոցի մանուկներին փարան, որոնք երկաթի ԳՉԻՐՆԵՐԻՎ ձակորեցին գուլուր և ասպա քարկոծեցին): Միիցար Աբբաս ուղիղ ձևը բառիս համարեց ԳՉԻՐ և մտծեց իր բառարանի մեջ, մինչդեռ սա մի անգո քառ էր և պիտի լիներ ոչ թե ԳՉԻՐ, այլ՝ ԳՐԻՉ (գործիականը՝ ԳՐԻՉՈՐ), ինչ չկասեց նա: Եվ այսպես նա քարագրական իրավույթ րվեց ԳՉԻՐ բառին, որը, բնականաբար լինելով արևելագական մի ձև, քարեքաղաքաբար մեծ արածումն չգրավ գրականության մեջ:

155. ԹՅՈՒՐԻՄԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԴԱՆՈՒՄ ԵՆ ԲԱՌԵՐ

Թյուրիմացություններից ոչ միայն անպիտք պարմություններ են ծնվում, այլև՝ բառեր: Այս հարցում հանձնվելու համար դիմենք պարմությանը: Դարմությունն ասում է, որ թյուրիմացաբար ծնված բառերը կարող են լինել նաև բարբերի ու բնակավայրերի, ամսերկանների, և կենդանիների ու բույսերի անուններ: Ահա դրանցից մեկ բանիսի մասին:

ԹՅՈՒՐԻՄԱՅՈՒԹՅՈՒՆ ԶՄԱՆԵՐ ԱՆՈՒՆ

1453 թվականին Սուլթան Ֆաթիի Մահմուդի գործերը մտրեմում էին Բյուզնդյանի մայրաքաղաք **Կոնստանդնուպոլիս**, որին ժողովուրդը պարզապես **Դուխ** «քաղաք» էր կոչում: Շրջակա բնակավայրերի ժողովուրդը, մայրաքաղաքի պարիսպներից ներս պարսպալիկու խույսով, թողնում էր րտն և կայք եւ փակեցում ԶՄԱՆԵՐ: Ահա նման փակեղ խնրերի հանդիպելով հեծյալ թուրքերը, զանվանում են իմանալ Բուսփորի մյուս ստիին երեսուցո քաղաքի անունը և թուրքերին հարցնում են. «Ինչպես է այդ երեսուցո քաղաքի անունը»: Բնակաւաւաբար իույնները թուրքերին չցիտրին են նեթալրեցին, թե հարցնում են. «Որ եք գնում»: Նույները պարսպախանեցին. ՄՍԻՆ ԴՈՒՆ՝ «քաղաքի մեջ»: Նճյալներն, արանալով պարսպախանը, ենթադրեցին, որ դա երեսուցո քաղաքի անունն է և մի թիչ աղավաղելով այն՝ ՄՍԻՆ ԴՈՒՆԻՆ, դորձրին ԻՍՁԱՆՈՒՆ, ԻՍՁԱՄԱՌՈՒՆ: Եվ այսպես, աշխարհի քաղաքների վրա Կոստանդնուպոլիսի անկումից հետո, փոխարենը հայերվեց ԻՍՁԱՆՈՒՆ անգո անունը:

156. ԼՈՐ ԲԱՌԵ ԵՆ ՈՒՇՈՒՄ ՍՏԵՐՕԵՆ ԱՐԱՎԱՐԵՑԵՐ
ՆՇԱՆԱՎՈՐ ԱՆՈՒՆԵՐԸ

Այսօրվա կիրճներիկայի և մայրենարկիկայի մասնագետներին շար ծանոթ րերմին է ԱԳՈՐԻԹՄԵՆ, որը հարկապես մեծ կիրառություն է սրանում հաշվո-

դական փնտիկայի ասպարեզում: ԱԳՈՐԻԹՄերը մաթեմատիկական այն բարդ հասկացողություններն են, որոնք չեն ամենափոքր պարզ հասկացողությունների միջոցով, այլ վերացարկված են փորձից: Այս փորձիկի առաջացումը նույնպես կապված է թուրինացության հետ ևս գալիս է 10-րդ դարի նշանավոր արաբ փոսթ, գիտնական ԱԼ-ԽՈՐԵԶՄԻի անվան աղավաղումից: ԱԼ-ԽՈՐԵԶՄԻ նշանակում է «խորեզմցի»: Լարիներեն թվով գրված միջնադարյան մի փրակարգում նրա անունը ԱԼ-ԽՈՐԵԶՄԻ գրեալ փոխարեն դարձել է արաբական *Algorithmi* ԱԳՈՐԻԹՄԻ, որից էլ ներկայումս գործածվող ԱԳՈՐԻԹՄ փորձիկը:

157. ԱՅՆ ՄԱՍԻՆ, ԹՅ ԻՆՇՊԵՐ ԲԱՅՅԱՐ-Ը ԴՈՐՈՎԱԿ ՈՒՅՑ-ԱՐ ԻՍԿ ՉՈՆՆԵՐԵԿ-Ը ՉՈՆՏ

Տայասարանի ձիարեծութայան բարձր մակարդակի և հայկական ձիերի Հին Արևելքում ունեցած համբավի մասին գրել են շարքեր: Բավական է հիշեցնել, որ դրամական հարկերի հետ մեկտեղ Տայասարնը Սարազենի վկայությամբ փարեկան 20,000 քուռակ էր ուղարկում պարսից թագավորին՝ Միջր ապրծ քուռների գոնաբերության համար: Նշանավոր էր նաև հայոց Այրուձին՝ հենձկազորը, որը մասնակցում էր պարսիկների կողմում թշնամյաների դեմ նրանց մղած կռիվներում: Այս բոլորը հինք է փայտ ենթադրելու, որ հայերը ձիեր խնամում, բուժում և բժշկվում մեծ փորձ ունենին: Նրանց վազուց հայրենի էր նաև ձի պայրելու արհեստը: «Պայրը» հասկացողության համար հայերենում օգտագործվել են **լուսին**, իսկ «պայրել» իմաստով **լուսենկ**, բառերը, որոնք վկայված են Լուսի-վերքում մուր և «Բժշկարան մուր» միջնադարյան ձեռնարկում: Օրինակ, «Կան ոմանք մի, որ գրասրն **լուսենկ** փայ, էրը առկար փան» (Բժշկարան միջր, 38.85): Ինտար **լուսին** բառը «պայրը» իմաստն առաջացավ **պայրի** լուսնամանության պարզմանով: Իսկ ինչպե՞ս ձևվեց **ՊԱՅՑ**-ը: Այն հայերենում գոյություն էլ ունեցել մինչև արարական արշավանքները Տայասարան: Ուրեմն ներթափվում է, որ հայերենը արաբերենից վերցնելով *baytar* բայթար «ձիու բժիշկ և պայրող» բառը նախ Միջին հայերենի կանոններով սկսել է արաբական **ՊԱՅՏԱՐ**՝ խցցանելով ձայնիչ **բ-**ն, ինչպես դա կատարել է նվուրական **բարուն**-ը **պարուն** դարձնելով: Ապա՞ մի բանի սերունդ անց, ժողովուրդը մղաձեղ է, որ **ՊԱՅՏԱՐ**ը հավանաբար կազմված է **ՊԱՅՑ** և ԱՐՈՂ (անող) եզրերից (ինչպես ասանք **փնարաբ, խոնարաբ** և այլն), և դեռ ներկվող ԱՐ-ը սրված էր և անող **ՊԱՅՑ**-ը: Մինչդեռ արաբերենում **բայթար** նշանակում էր «պայրել, ճողել»՝ նկատի ունենալով բժշկի վերահսկելու ունակությունները:

Նույն այս ձևով էլ աստերենում ձևավոր է ասել գոյություն չունեցող **զոնը, զոնք** բառը, որը փոխանցվել է աստերենի նույնգիտերենից: Տղամոլորենում, երբ հնարվեց **անձրեանոց**-ը կամ **արևանակ**-ը, կոչեցին այն *zonnedecke* «արևը ծածկող», որը ռուսերենում սկսեցին հնչել *эонтик* մարածկով, թե վերջին ինչ-չի փորձաքննիչ մասնիկ է, ինչպես դա ունի ռուսերենը **ротик, котик, шарики**, և այլ բազմաթիվ բառերում, ուսրի և **զոնք**-ը անջարվեց որպես արմարական բառ սրանաբով անկախ բառի իրավունք:

158. «ՇՆԱԿԱՍ» ԲԱՆԵՐ ԿԱՍ ԻՆՇՊԵՐ ՉԵԿ-Ը ՄԱՅ ՉԵԿ

Պարզվում է, որ բառերը կարող են արել նաև գլխիվայր «շրջված»:
Աշխարհի փայրեր լիզուներում հանդիպում ենք այդպիսի **շրջված**, բառերը: Կրակից մեկը գրեմու ենք լարիներենում, որը հունարենից վերցնելով *μορfe-«մու»* բառը՝ այն «շրջել» է և դարձրել *forma*: Լարիներենից էլ այս *forma*-ն անկավ զանազան այլ լեզուների և ռուսերենին, ուր *форма* նշանակում էր «ձև», 2. «համազանգ», 3. «կապար»): Ծնարարության դեմ գնդահանքու համար ասանք, որ հունարենի *μοrfe-ն* չնուսպվեց, և այն էլ իրեն հերթին անցավ շուրջ-գրաների, այդ թվում նաև ռուսերենին, որպես թերակամական փորձից: *Μοrfe-ից* ունենք *morfoloγia* - *морфология* «ձևաբանություն» փորձից և ոչ *формология*, բայց և չնուսպվեց այդ *форма*-ն «ձև, կերպ, կաղապար, փեր, կամազգետր» և նրանից էլ *формализм, формация, формула, формалист, формирование* բառերը:

159. ՈՒՒԿԻ-ՆՈՒԿԻ

Որպես չափի միավոր Հին աշխարհում փարածում գրավ լարիներենի *uncia*, որ լարի փաներկուերորդ մասն էր: Տոնարենում հեղում էր *Oncia*, իսրայերենում *uncia*: Տայերենը ընդունեց այդ բառը **նրեք** փայրեր հնչապարկերենով: Օրինակ, «Երկու ՈՒՒԿԻ հաց, որ է երկու ՈՒՒՄԱ», «Չունի մի կշիռ ՈՒՒԿԻ» և այլն: Բանի որ այս բառ անցել էր նաև Տայասարենին հարևան մյուս լեզուներին, ինչպես օրինակ, ասորերենին ուզու ձևով, այսրդից երկրորդ անգամ (թերևս երրորդ անգամ, քանի որ ՈՒՒԿԻ-ից բացի ունենք նաև ՈՒՒՄԱ մյուս լարիներենից) հայերենը վերցրել է այն ՆՈՒԿԻ, ՆՈՒԿ, ՆՈՒԿԻ-է «շրջված» ձևով:

Կարելի է ասել, որ հենց այս «գլխիվայր» ձևն էլ ամենամեծ փարածում է գրել զանազան բարբառներում, ինչպես այդ վայրում են բազմաթիվ ասածներն ու ժողովրդական խաղիկները. «Կճոճնա մեք ՆՈՒԿԻ մի եր» կամ «ՆՈՒԿԻ-ն պակու ե», «Ես ավուր ամուր ՆՈՒԿԻ մի, վաղվան՝ դիար մի»: Կամ երթանք Պրտրի գեղ, Առնենք ՆՈՒԿԻ մ'եղ...

ԱՉՈՒԿԻՑ ԵՎ ԱՐՅՈՒՆԱԿԻՑ ԲԱՆԵՐ

160. ԱՐՐ ԲԱՐԻ 100 ԱՉՈՒՆԱԿՆԵՐԸ

Շար անգամ մեծ գերադասանների շարավիտերը միմյանց այնպես դժվար են ճանաչում, որ հարկ է լինում հին սերնդի մարդկանցից վկայել բերել: Ինչև որպես ճակով նույնը կարող ենք ասել նաև բաների ազգակցության մասին, սակայն այսպիսի արդեն վկայներ անհրաժեշտ են, քանի որ ազգակցից բառերը միմյանց շար հեղուրդյալմբ են ճանաչում: Միայն թե նրանց ազգակցական կապի մասին պետք է «հիշեցնել»: Այսպես օրինակ, եթե մենք ասանք, որ ԱՐՐԱՐՈՒԹ-

ՅՈՒՆ և ԱՐԴՆԻԿ բառերը միմյանց ազգական են, զավելքը կթվա: Սակայն նա կարող էր նրանց ազգակից դարձնալ ուր քանի քաներ բերել, որոնք որոշ գրառագծերով «դուրսվելած» են առ այժմ, սնա դրանցից մի քանիսը՝ ՄԱԿԱՐԱԿԱ, ԽՈՒՐԱՆԱԿ, ԶԱՐԱԿԱՆՔ, ԱՐԳՅՈՒՆՔ, ՎԱՐԿԱՆՔ, ԱՐԳՅՈՒՆՔ և այլն, սակայն, դեռ ներքեղծ հասկնազարդերը» կրկանեց, որ այս բոլորն էլ ձագուն են նույն ԱՐԻ «ձև, կարգ, կարգավոր, շնորհ, գարդ, շիրակ, շիրակություն» արմարից: Այսպես՝ ԱՐԻարտիճին, ԱՐԻարանայ, ԱՐԻարաքան, ԱՐԻարաքաշխ, ԱՐԻարազործ, ԱՐԻարաբարություն, ԱՐԻարալույծ, ԱՐԻարաքնին, ԱՐԻարաքուցից, ԱՐԻարես և նման քաղաքակրթ բառերի մեջ «շիրակություն, կարգ»-ի մասերը է ընկած: Իսկ կարգը ԱՐԻԱԿՐԻ՛ հեր: Ինչոքին: ԱՐԻակ նշանակում է «շիրակացնող, շրկող ձեռի բերող, կտրող, ձև ավոր»: Կրան մտք էր նաև ԱՐԻակի, կամ ԱՐԻնի «շրկել, ձեռի բերել, կտել»: որից՝ ԱՐԻանք «վերջնական ձև»: «վերջնական քրեք, ավարտված գործ», այստեղից էլ ՎԱՐԻարաք, որ հնում գրվում էր յԱՐԻարանք ձևով, որ «կարգավորում, զգեստավորում, սարքավորում, վերջնական ձև, քրեք» և Ջ նախդիրով՝ ՋԱՐԻ, ՋԱՐԻարանք և ԱՐԻարես, և այլն, իրենց հիմքում ունեն «ձև, հորինվածք, շքեղ քրեք, գեղեցիկ դասավորվածություն» և այլն: Եվ այսպես ԱՐԻ-ի արմունակից ազգականների յոթն անցնում է 100-ից, որոնցից մեջ հազվի կեղծ իշխազակիցին:

Օրինական հարց կարող է բարձրանալ. «Իսկ ինչո՞ւ ենք նաև ՎԱՐԹՈՒԿ գրում: Նա ազգական է ԱՐԻ արմարին և հերեալաբար ԱՐԻԱԿԻՆ: Ո՞չ ՎԱՐԹՈՒԿ-ի արմարն է ՎԱՐԹը ի՞նչ «հարթել, ողորկել, կոկել» նշանակություններով: Ուստի, **հարթող** գրելը նույնպես ճիշդ է, քանի որ այս դեպքում նկատվ է անվել նրա **հարթող**, ինչպես **արդուկի** դեպքում ձև քաղու գործողությունը:

161. ՄԻ ԲԱՌ. ՈՐ ԿԱՐՈՒՄ Է ՉՈՒ ԱՐԵՆ ԵՎԱԳԵՆ ՍԱՌԵՆԷ ԵՎ ԴԱՌԱՆԱ... ԳՍՏԱՐԱՆԿ ու ԳՍՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԹԵԿԱՎԱԾՈՒ

Խոսքը հայերենի ԱՅ բազմիմաստ արմարի մասին է, որն ըստ «Նոր հայկազյան բարասանի» ունի 15-ից ավելի նշանակություններ, ինչպես օրինակ՝ ՎԱՆԵՆ, ԵՆԵՆ, ՇԱՐԻՎԵՆ, ՎԱՐԵՆ, ԱՐԵՆ, ՇԱՐԵՆ ՎԱՐԻԱՐԵՆ, ԼՅԵՆ, և այլն: Ինչպիսի, ինչպիսի նշանակությունների մեծ մասը նա ստանում է, երբ կորցից «օգնում» է նաև մեկ ուրիշ բառ, օրինակ, Անի «հանել, ձու ածել, նվազել, ցնել» (իրմայնականը՝ ԱՅԱ, ԱՅՈՒՐ) պարզ ձևերը գործածվում են հետագայում ճՈՒՐ ԱՐԵՆ, ՉՈՒ ԱՐԵՆ, ՉԱՅՆ ԱՐԵՆ նման հարադրություններով: Մնա մենք այստեղ պակասարես ենք լինում ՆՈՐ քաների առաջացման «ամենաբնական» ընթացքին», թե ինչպիսին են առաջնում բառը քանիդ կամ ամանցավորները: Փաստորեն միմյանց հաջորդող բառերի միացումից ծնվում են նոր բառեր: Այսպես՝ Անի զգնավ կամ մրա, Անի-ը դարձավ ԱՄԱՐԵՆ, խորհուրդ Անի-ը՝ ԽՈՐԻՎԱՐԵՆ, ներս Անի-ը՝ ՆԵՐԱՐԵՆ, արքայա Անի-ը՝ ԱՐՏԱՐԵՆ, վեր ԱՐԵՆ-ը՝ ՎԵՐԱՐԵՆ, գործ Անի-ը՝ ԳՈՐԾԱՐԵՆ, հարու Անի-ը՝ ՎԱՐԱՐԵՆ, ի ԱՐԵՆ-ը՝ ՅԱՐԵՆ, (նորով ՎԱՐԵՆ) և այլն:

Վերոհիշյալ քարտությունների մեծ մասը գործածվում է նաև -ՈՒԹՅՈՒՆ գրախմբակները ամանցի հավելմամբ, ինչպես՝ ՆԵՐԱՐԾՈՒԹՅՈՒՆ, ՎՈՐԱՐԾՈՒԹՅՈՒՆ, ԳՈՐԾԱՐԾՈՒԹՅՈՒՆ, ՄՐԱՐԾՈՒԹՅՈՒՆ, ԱՐՏԱՐԾՈՒԹՅՈՒՆ, ԱՎԱՐԾՈՒ-

ԹՅՈՒՆ և այլն: -ՈՒ ամանցի «օգնությունը» կազմվել են ԱՐԾՈՒ «մարզ» ՆՈՒԱ-ԳՅՈՒՆ «նվազող, կրճատել», ԿԱՄԱՐԾՈՒ «յարարական որոշումներն ի կարգի անող», ՇԱՐԱՐԾՈՒ «խելակարակ», ՆՈՐԱՐԾՈՒ «խնամակալ», ՉԵՆԱՐԾՈՒ «ամենաբար», ԹԵԿԱՐԾՈՒ և այլն: Վերջինի մասին առանձին գրույց է կրվում: ԱՐԵՆ բառից է կազմված նաև ԱՐԵՆԱ «սարկելու գործիք» բառը:

ԱՅՆԱ «շար անող հավ», ԱՅՈՒԿ «նիշարան, մասար», ԱՅԻ՛ «նորարդունի այլի» և վերջապես, ի՞նչ կուզեք, նաև այսօրվա ուղանական ՎԱՅՆԱՎԱՎ Լույսկան ԱՅ բառի հարազատ ժառանգն է: Չէ՞ որ գրաբարում շար գործածված կան ուներից էր ՅԱՅԵՆԵ (ի Անի-ից) «շրկել, քարտեղելով, մալ գալ, դեղեկել», Օրինակ՝ ՅԱՅՈՒՄՆ, ՅԱՅՈՐ, ՅԱՅՄՉՈՒ, ՅԱՅՈՒԿԱՎԱՆ, ՅԱՅՈՒՆ, ՅԱՅՈՒՆՔ և այլն: Եվ սնա այս ՅԱՅ ձևից էլ ծնվեց ՅԱՅՈՒՄԱՒ-ը, որն այժմ գրվում է ՎԱՅՆԱՎԱՎ «հազարական հավ, որ արագորոց է, զինված յերանայնորով և ԿԱՐՏԱԿԱՐՏՈՒՆ է անում ցրեքում»: Մնա թե ինչպես են «արյունակիցներ» դառնում անող հավն ու համանալը:

162. ԲՈՒՐՈՒ ԹԵԿԱՎԱԾՈՒՆԵՐՆ ԵՆ ԹԻՎՈՒՆԷԻՑ ՄՈՏՆԵՆՈՒ...

Այսօր հազարավոր, քառասյակ հազարավոր ԹԵԿԱՐԾՈՒՆԵՐ կան զանազան զիրությունների, դեպքավորության, դափնեկության, շահմարի յոթակի և այլն, և այլն: Ուստի շար սովորական խոսակցություն է «Ե՛րբ ևս վազարաններն ԹԵԿԱՐԾՈՒԿԱՎԱՆՔ» կամ «Գիտությունների ԹԵԿԱՐԾՈՒՆ»-ի, թե՛ դրկողով» և կամ «Միեղե՛ս ԹԵԿԱՐԾՈՒԿԱՎԱՐ» հաշված օրեր են մնում»: և այլն: Այս դեմ ոչինչ, իսկ որ ասում են. «Չե՛ն ամուսնանում, ի՞նչ է, հարմար ԹԵԿԱՐԾՈՒ չկա» կամ «Նրա ԹԵԿԱՐԾՈՒՆ շար հարմար է եր քարիցով, եր բնավորությամբ» և այլն, և այլն: Թվում է, թե այստեղ արքայաց ոչինչ չկա, ԹԵԿԱՐԾՈՒՆ ԹԵԿԱՐԾՈՒՆ է էլի, բայց... Այո: Դուք որքան հասկացա, որքան սկսում եք մքամել, «ԹԵԿԱՐԾՈՒՆ ԹԵԿԱՐԾՈՒՆ» և սակայն ի՞նչ գործ ունի այստեղ ԹԵԿԱՐԾՈՒՆ: Չէ՞ որ նա կազմված է ԹԵԿԱՆ «սիրուց» և ԱՐԻՆ՝ հզորից: Մենք արդեն ԱՐԻ-ի մասին խոսել ենք, թե ինչպես այդ բազմիմաստ բառը իրենից առաջ և հերոս եղավ հարեաններին իրեն միացնելու սովորություն ունի: Այսպես՝ զավթելով հարեաններին, հարյուր բան է սղեղծել: Օրինակ, ԱՎԱ ԱՐԵՆ «պարկառանք, հարցնել, զգուշանալ», որից էլ ԱՎԱՐԾՈՒԹԻՒՆ «պարկառանք, հարցանք», ՉԵՆԱՐ ԱՐԵՆ «մտքով շարժումնի անել» դարձել է ՉԵՆԱՐԾՈՒ «անգարար», «հնայու, դույզ» և այլն: Նույնպիսի վիճակումն է եղել (այսինքն ԱՐԻ-ի հարեանություն մեջ) նաև ԹԵԿԱՆ (զովում էր նաև ԹԷԿԱՆ) «թխուց, կոնակ, թեխելու ուսուրով հանդերձ» բառը: Այսպես՝ եթե գրաբարում ասում էին. «Ջիլիանի ԹԵԿԱ ԱՐԵ՛» («Իշխան դառնալու է ձգորն» բառացի՝ թխուցը, թեխ է մկնում), «Ջապարտեան ԹԵԿԱ ԱՐԵ՛», «Ջվարդապետի ԹԵԿԱ ԱՐԵ՛», «Զգալիթեկն ԱՐԵ՛» ո՞նքի նշանակում էին «ավագություն, վարդապետության, գալի հավակնող է, ձգորով է, հերանուր է, նկրտող է, ցանկացող է»: Եվ այսպես ԹԵԿԱ և ԱՐԵՆԱ բառերի միացումից -ՈՒ ամանցի օգնությամբ ծնվեց արդի ԹԵԿԱՐԾՈՒՆ-ը, որն ընկալվում է «մի քանի հավակնություն ունեցող, հերանուր կողմ է անգամ ՇՆՏՆԱՐ, ԱՎԱՐԱՎԱՎՈՐ, ԱՐԻՎԱՆԱՅԱՅԱՅ», երբ ասում ենք. «Ո՛վ է քո ԹԵԿԱՐԾՈՒՆ» («սիրանք, սիրուն արժանացանք, ընկրպալը»): Բայց ճմուռնակը, որ գրաբարում

ճեհեր ԱՅԵԼ-ը նաև «պաշտպանել, հոգալ, օգնել» նշանակություններն էլ ունի, ուստի ոչ թե «թիկունքից եկող», այլ «թիկունքը մակող, պարզող, ապարդի» է ճեհերԱՅԵԼ:

ՃեհերԱՅԵԼՈՒ նշանակությամբ եվրոպական լեզուները էլ տուսերենը գործածում են ՎԱԼՏՏՏՏՏՏ բառը, որ ծագում է լատիներենի candidatus «ճերմակավոր, սպիտակազգեստ» բառից: Մերեսու պարմիցը գործածում է այդ բառը որպես նուսական պարսարական մի պաշարի անուն: «Վառջին տարթար ի միջ ամենայն սպաքարաց է ՎԱԼՏՏՏՏՏ»: Նոմոնս ընդունված էր սպիտակ փոքա հազնվ ի նշան թեկնամուխ անկելո՞ւ, մարտր լինելու /roga candidi/, որքերից էլ ՎԱԼՏՏՏՏՏ «ճերմակավոր» փերիկը:

163. ԱՄԱ ԸՆԿԵՐ՝ ԱՍԵՄ ՈՎ ԵՍ ՂՈՒ...

Աշխարհի փայլերը ժողովուրդների մոտ կան բազմաթիվ բաներ, որոնք կերպված են միեւնոյն լեզվամարտություններով: Մակայն կան նաև միեւնոյն լեզվամարտություններն պարսկա՞ղ լեզուներ, որոնք նույն առարկային արվող աւունները լեզվամարտության բնորոշվում այլ միասնական են ներկայացնում: Այս առիթով քննենք ինչպես հայերենի, այնպես էլ ոչ շարք այլ լեզուների մեջ ամենագործածական «ԸՆԿԵՐ» հասկացողության ծագումը: Նախ հայերենի ԸՆԿԵՐ-ի մասին:

Բազմաթիվ լեզվաբանական ուսումնասիրություններում, քերականության դասագրքերում սրուգայանվում է հայերենի ԸՆԿԵՐ-ը որպես ԸՆԴ «միասին» երբ «ուրել», «ուրող» եզրերից էլ առարկայից բարդություն: Իհարկե պարսկաբանված է ԸՆԴ-ի վերածվելը ԸՆԻ-ի, չէ՞ որ Դ-ն հանդիպելով պայթական Կ-ին (ԿԵՐ-ի) չի հեղձում է «մարում է» (բանի որ երկու պայթական հեղուկներ դժվարությամբ են միմյանց մոտ հեղձում): Ինչ խոսք նման բացարկությունը զուր լեզվաբանական է կամ լեզվաբանական փրամաբանությամբ է ներկայացված, մինչդեռ իմաստային կողմը անբնական է: Այսինքն՝ այսպիսի վրա տողական փրամաբանությունը-ինքն՝ ԸՆԿԵՐԸ «միասին ուրողն է»: Տարբեր ընկալանքներից էլսած մարդիկ մարտնասալով՝ ինչո՞ւ պիտի անպայման միասին ուրող լուսնային: Չ՞է որ իմաստակա մարտնասերի համար ՈՒՏԵԼԸ չէր կարող լինել: Քննենք դա հայերենի եւ մյուս լեզուների օրինակներով: Գրաբարում լինելի բառի բազմաթիվ գործածությունները (իմաստային առումով) քննելով ՆՏԻ-ի՞ Նոր հայկազյան բառարանի հեղինակները, բացարարում են, թե ինչ է իրենից ներկայացնում այն. «ՋՈՒԳԱԿԱՆ, ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ԲԵՐԶԱՎՈՐ, ՆԱՎԱՍՏՈՐԱԿԻՑ, ՄՐՏԱԿԻՑ, ԲԱՐԵՎԱՄ, ՋՈՎՈՂ, ԿՅՈՂ, ԱԲՄԱՆՈՂ, ՆԱՄԱԽՈՂ և ՆԱՄԱՄԱՆ, ԻՆՉ» (գիրք Ա, էջ 779-780): Չկա ոչ մի ակնարկ **միասին ուրող**ու մասին, եւ չէր էլ կարող լինել, քանի որ ԸՆԿԵՐ բառը ճիշտ չի սրուգայանվում: Այսպիսի ԿԵՐ-ը ոչ մի կապ չունի «ուրել» բառի հետ: Այն պարսկերենի կար բառն է, որ նշանակում է «գործ, արարք, անել»: Նավաստարք այս իրանական բառը հայերենը երկու անգամ է փոխ առել, մնալով պահպանվող, մյուսը՝ միջին պարսկերենից, որովհետեւ կար-ի լինաց մեկը ունենք մերթ ԿԱՐ մերթ՝ ԿԵՐ (հաճախ զրկում է կեր): Որ այս ԿԵՐ-ը կապ չունի ԿԵՐ «ուրելի» բառի հետ գզուշացիք է կաղանկաշար Գեորգ ԴՊԻՐ՝ Պարսկացի:

1. Ուրեմ գրաբարից ունենք ԿԱՄԱԿԱՐ «կամքն անող», ՆԱՄԱԿԱՐ «հաշվարար» ՅԵՏԿԱՐ «հուշագիր, մուրհակ, խտարումագիր», ՉԵՆԱԿԱՐ «վնասակար» հենց ԿԱՄԱԿԱՐ «վնաս գործող, անող», ՕԳՏԱԿԱՐ «օգուր փող, անող» ձևերը:

2. ՆԱՄՈՋԱԿԵՐ «հանձնող, ուսուցանող», ԱՐՕԳԿԵՐ «աղոթող, աղոթք անող», ԽՈՂԱԿԵՐ «խոխարար, հաշ կեղող» (չէ՞ որ ունենք նաև ԽՈՂԱԳՈՂՏ, ԽՈՂԱՐԱՐ), ՊԱՏԿԵՐ «նկար, արված դիմից» եւ հերեւաբար նաև ԸՆԿԵՐ «միասին աշխատող, միասին գործող, գործակից, զույգ մարմին» եւ ոչ թե «միասին ուրող»:

Իզուր չի սալած՝ ԱՄԱ ԸՆԿԵՐ՝ ԱՍԵՄ ՈՎ ԵՍ...

Աշխարհի բոլոր լեզուներում էլ **ընկեր** հասկացությունը «գործակից կամ գաղափարակից, մտերիմ, մերձավոր հոգով կամ շահով» նշանակություններից է առաջացել եւ ոչ ուրերիւ: Մնա օրինակներ: Լատիներենում socius եւ ընկեր է, եւ ընկերակից, նաեւ proximus alter, հունարենում etairos, eteros, plesios, ֆրանսերենում camarade կամ սոցալ «աշխատանքային, կասնողական եւ համարել ընկալող ընկերն է» իսկ companion քոմպանիոն՝ նախնի եւ զբաղմունքների ընկերն է՝ copre քոմին՝ «մտերիմ, մտրիկ, նախընտրված, ընկեր, դասընկեր» արաբերենում rafiq նույնն է հայերենի Ռաֆիկ-ի հետ «մտերիմ», գերմաներենում Genosse որ ծագում է genissen «վայելել, օգրվել, առավելություն ունենալ» ge-noz «օգուկար անասուն» ընթերցումից, սրը արվում է լավապար արդուներ ունեցող անասնների՝ նաև եվրոպական լեզուներում լատիներենից անցած camerad անսմբար «ընկեր, բարեկամ», որ ծագում է լատիներենի camera «կամար, սենյակ» եւ hat «աննակում գրվելով, կամարի փակ համարել ապրող, բնակվող» բառից Թուրքական լեզուներում yoldas յոլաշ յոլ «ճանապարհ» եւ դաշ «մտրեմի, բարեկամ, կից» բառերից, այսինքն «ճանապարհակից» տուսերենում **ТОВАРИЩ** «ապրանքի գործակից» «ապրանք» **ТОВАР** բառից:

Այս մի բացառիկ օրինակ, ուշ լատիներենի companio բառն առաջացավ com «հետ» եւ panis «հաց» բառերից, որ դարձավ ֆրանսերենում compaignon, անգլերենում companion, գերմաներենում Kompanie:

164. ԱՉԳԱԿԻՑ ԿԱՄ ԱՐՅՈՒՆԱԿԻՑ ԲԱՆԵՐ ԸՈՒՅՐ ԵՆՉՈՒՆԵՐՈՒՄ

Նոյակարանից մինչև Դորպուգալիս եւ Իսլանդիա փարսված են նույն մոթից ձևված քույր լեզուները: Այսօրվա տուսերենում, պարսկերենում էլ հայերենում թիչ չեն հեռավոր մայր լեզվից ժառանգած բառերը, որոնք ապացուցում են այս լեզուների քույրեր լինելը: Այսինքն հայերենում արտասովոր ՎԱՅԱԿ, ՂԱՅԼ (ՂԱԼ) եւ ԴԻԵԼ բառերը, որոնք զուգահեռները կան նաև հնդկերկրական մյուս քույր լեզուներում:

Պայակ (գրաբարում՝ ՂԱՅԵԼԱԿ) բառը գրաբարում «արևուտ կինն է, որը կաթով կամ կրծքով սնուցում է երեխային, այսինքն՝ ծծուցից»։ ՂԱՅԱԿին էլ կազմվել նաև ՂԱՅԵԼԱԿԱՐ, ՂԱՅԵԼՈՒԿ, ՂԱՅԵԼԱՐՈՒՄ, ՂԱՅԵԼՈՒՅՆ և այլ ձևերից: Գրաբարում ՂԱՅԱԿ էր կոչվում ոչ միայն ծծուցայն ու կաթով սնուցող կինը, այլեւ այն փրամարդը՝ մանկամուտ իմանակալող, որին հանձնվում էր թագավո-

իրենց երկերն անվանում են օրս: Միջին դարերում, երբ Իսլամիայում ձևավորվեցին երաժշտությանը և երգով ուղեկցվող ներկայացումների հիմնական սկզբունքները, սկսեցին դրանք անվանել օրեր «աշխապանք», որպեսզի էլ Օրերն ըստ անցավ նվիրույթական և մյուս ժողովուրդների բառապաշարին:

168. ք) ԿՈՂՊԵՐԱՏԻԿԱԸ ՕՊԵՐԱ ՉԷ, ԲԱՅՑ ԵՎ ՔԱՆԿԱՄԱՆ Է

Թերևս ՕՊԵՐԱ-ից այնի ուշ փարածվից և նրանից անկախ գործածություն արագավ ԿՈՂՊԵՐԱՏԻԿ ըսող ու նրանից կազմված ԿՈՂՊԵՐԱՏԻԿ ԿՈՂՊԵՐԱՏՈՐ բառերը, որոնց հիմքում դարձյալ գրկում ենք cooperare «համարել աշխարհել, համարել գործել, համարել անել» բառը: Այսպիսով ԿՈՂՊԵՐԱՏԻԿ-ը, էթե թարգմանենք, կլինի ՎՄԱՄԱՆԻԱՎԱՆԱՐ, բայց ըսյուն է հարագար ՕՊԵՐԱ-ից:

169. գ) ՕՊԵՐԱՑԻԱՑԻ ԳՆԱԼԸ ՕՊԵՐԱ ԳՆԱԼԸ ՉԷ, ԲԱՅՑ... ԻՆՉ Է

Բժիշկը խորհուրդ է փայխ ՕՊԵՐԱՑԻԱ անել կամ ՕՊԵՐԱՑԻՈՆ սեկյակ գնալ և նման արքանապարտությունները մեր լեզվում դարձել են սովորական: Երբեմն ՕՊԵՐԱՑԻԱ բառը գործածվում է նաև ռազմական ամփոփագրերում և կամ նախապես ինամրով կազմված մի խնդրի իրականացման իմաստով: Տարկապես հեղափոխության ապարդգում **ՕՊԵՐԱՑԻԱ Կարգրել** նշանակում է իրականացնել նախօրոք պլանավորված, մրաված գործողությունները: Եվ ինչ եք կարծում, փարահավան է արդյոք այս բառի նմանությունը նա ՕՊԵՐԱ-ի: Ոչ: ՕՊԵՐԱՑԻԱՆ նա ՕՊԵՐԱ-ի հարագար ըսյուն է, որովհետև նրա հիմքում նույնպես օրերս «գործողություն» բառն է ընկած, որա համար է որպես հայերեն համարժեքները գործածում ենք ՎԻՐԱՆԱՅԵԼ, ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ընել (արեւմտահայերենում) բառերը:

170. ԱՉՊԱԿԻՑ ԲԱՆԵՐ ԿՈՅԱ «կողմ» հիմքից

Ժողովրդական խաղիկներից մեկում, որը փարածված է Մյունխերում, հանդիպում ենք հերետիյակ փողերին.

Կընպոնի փողը հարթ ա...
Չորը ԿՈՒՄԱՍ գույ ու վարթ ա...

կամ

Բաղես չորը ԿՈՒՄԱ լին վարթ ա...

Կասկած չի կարող լինել, որ խաղիկներում հանդիպող ՉՈՐԱ ԿՈՒՄԱ-ը նշանակում է «ցոր կողմ», այսինքն այս ԿՈՒՄԱ-ը գրաբարյան ԿՈՅԱ «կողմ, բանն է Գորիսի բարձրաժի արքանախոյանք: Դարաբաղյան խմբի բարբառներում նույնպես գործածական են **ԿԱՅԱ** «այսկողմ», Ջուլյայի բարբառում են **ԿԱՅԱ** «ներք»... Թրիփախի բարբառում **Ասու կայս** կոչված ձևերը, որոնցից, հարկապես վերջինում, բանի որ **կայս** բառի «կողմ» նշանակությունը մուտացել է

կրա կողքին կրկնակի փել է գրավել կողման «կողմից» բառը, որը էթե «հայերեն» թարգմանենք կարագիլի, արձուռ կողմից:

Գրաբարից ավանդված, մասամբ միջին իմաս էլ գործածական **ԶԱՆԱԿՈՒՄԻ, ԿՈՒՄԱԿԱԼ, ՅԱՅԱԿՈՅԱ, ՅԱՆԱԿՈՅԱ, ԿՈՒՄԱԿՅԱԿԱԼ, ՄԵԿՈՒՄԻ, ՄԵԿՈՒՄԱԼԱԼ, ՉՈՒԵԿՈՒՄԻ, ԵՐԵԿՈՒՄԻ, ԾՈՒԱԿՈՅԱ, ԱՍՏՈՒՄԱԿՈՅԱ, ՅԵՏ ԿՈՅԱ** բառերն «ազգակից» են՝ իրենց մեջ ունենալով բնախնայող մի մաս, որ ԿՈՅԱ «կողմ» բանն է: Անբերտյո կարող էր թվալ, թե ոչ մի կապ չի կապող լինել այսօրվա **ԶԱՆԱԿՈՒՄԻ** «չոր կողմանի» բառի և **ՄԵԿՈՒՄԻՉ** «անչարող, ասանձացուող, քաժանող, զարդող» ԿՈՒՄԱԿՅԱԿԱԼ «կողմնակալ, որովհետև լինել կամ գաղափարի պաշտպան», **ՄԵԿՈՒՄԱԼԱԼ** «ասանձամալ, կարկել, մեմանալ», **ԿՈՒՄԱԿԱԼ** «կողմնակալ», այսինքն «Պարմական ՎՅԱՄԱՍԼԱՆ» չորս կողմերից մեկի փոխարքա, րոնչի, պարզապես՝ բառերի միջև:

Այսօր ԿՈՅԱ-ը «կողմ» նշանակությամբ գործածությունից դուրս է մղվել հավանաբար երկու պարզամտներով, նախ՝ հայերենում առկա են նրա մի շարք համարժեքները, ինչպես **ուղղություն, դի, կող, կողմ, թե, նրե, կուռ, էչ** և այլն կա նա և մի նույնատես ԿՈՅԱ նա, որ նշանակում է «անարար, անբիծ, մարտ ևս և մի նույնատես ԿՈՅԱ նա, որ նշանակում է «անարար, անբիծ, մարտ», ինչպես գործածում ենք ԿՈՅԱ ԱՂՋԻԿ, ԿՈՒՄԱԿԱԼ ԱՆՏԱՈՒ, ԿՈՒՄԱԿԱԼ ԱԵՆՆԵՐ և այլն, արքանապարտությունների մեջ, որոնք փեղից են փայլել երկու ԿՈՅԱ-երի շփոթություն:

171. ՏԱՐԱ ԵՄ ԱՄՏՐԱՅ

Քաղաքակիրթ աշխարհն այսօր ամենուրեք գործածում է բազմաթիվ արարերեն բառեր, որոնց մի մասը, ինչ խոսք, բավական հնչյունափոխված կամ արագավազված ձևով: Անա դրանցից մի բանը:

Եթե մեկն այն բուսերեն **մարթա** «ներքնակ» բառը, ինչպես նաև հայերենում ու ներույթական բազմաթիվ լեզուներում փել գրած **արթա** «դարձող աման» բառերը «ազգակից» են, ոչ ոք չի հավանար, բանի որ արքանապարտ (ինչպիսիք են բովանդակությամբ) դրանց ոչ մի բնիմաստը բան չունեն: Մինչդեռ փառք է, որ երկուսն էլ կազմված են նույն արմարից: Արարերենում տառ նշանակում է «ներքում, ներքվող»: Այսպես սկսեցին կոչել այն ամանները, որոնց պարունակությունը գործածվուց հետո, ներկում էին դեմ և կամ գործածվում այլ նպատակներով:

Բայց ինչ գործ ունի այսպիսի «ներքնակ» **մարթա**-ը այն ո՞վ է դեմ գցում: Ռուսերենին **մարթա** բանն անցել է ֆրանսերենից, ուր այն ունի matress հնչումը, աս էլ իր հերթին փոխ է անելված արաբերենի al mattrah «բան գցելու փեղ» բառից (որի հիմքում վերոնիշյալ տառ «ներք») բայն է դարձյալ): Եվ այսպես ՏԱՐԱՆ և ՄԱՏՐԱՅը ազգակցական կապերի մեջ են, ինչպես հասարարում է լեզվաբանությունը:

172. ԱՐԱՄԻՐԱԼ ԵՄ ԱՄԻՐ

Տալոց պարմությունից րոյարին հայրենի է ԱՄԻՐ բառը (գրվում է նաև ԱՄԻՐԱՅ), որ նշանակում էր «իշխան, երանաբարար, կուսակալ, նախարար, փեղ»:

այն ծագում է արաբերենի amāra «իրանայր» նոր «իրանան» բառից: Երանից են կազմված ԱՄԻՐԱյուրյուն, ԱՄԻՐապարտար «գործի իրանանաբար» բառերը նույնպես:

Միջին դարերում, երբ արաբներն իշխում էին ոչ միայն Եվրոպական երկրների մի մասին, այնն զիտության և ռազմական ավերարի սապաբեղեղերում, մեծ ազդեցություն ձեռք բերեց արաբերենը եվրոպական լեզուների մեջ: Կարաբովցիներն թագաթիվ արաբերեն փոխառություններ, դրանց բխում էր նաև ադամաթայ աժմալ բառը, որն «ազգակից» է մեր ԱՄԻՐ-ին: Այն ծագում է արաբերենի amir al bahr ձևից, որ նշանակում էր «ծովի փրտուց, գլխավոր», հնչազգայում վերջին բառը bahr («ծով») դուրս է մնացել կարճավերջի և առաջացել է amiral ալալա ադ-միրալ: (amiral-admiral) «ծովակալ» բառը: Նաչեղենում պարբերմամբ սերտվածիկ է ԾՈՒՎԱԿԱՆ-Ը «ծովերի վրա իշխող» նշանակությամբ:

173. ԿՈՐՈՂ Ե ԳՎԿԱԶՄԵՆ ԿՈՎ-Ի, ԳՎԿ-Ի ԱԶԳԱԿԻՉ ԼԻՆԵՒ

Մենք մի քանի անգամ ենք առից ունեցել խոսելու «ազգակից» բառերի մասին: Այսօր շարք «խայսի»-հնչող ԳՎԿԱԶՄՆ «ձեռնափայտ, ցուպ, անասուն վառելու ցուպ, թագավորի մական» բառի մեջ ԳՎԿ արմատը զայն է պահպանելից, որ ցան նշանակում է «կով, եզ» ինչ ԱԶՄԵՆ՝ az-տ «վարել, բշխել»: Պահպանվել է բառը նաև պարսկերենում gavzan, gavaz ձևով: Նաչեղենում ԳՎԿԱԶՄԵՆ, որ նախապես անասուններ արածացնողների իտանակ կամ ցուպն է եղել, հետագայում գործածվել է թագավորական մականի և նույնիսկ ցեղի ցուցակի նշանակությամբ: Եւ այսպես, կապ կա՝ արդյոք ԳՎԿԱԶՄԵՆ և ԳՎԻ «ջրի կամ զինու փարո» բառի հետ, ինչ կապ կարող է լինել ԿՈՎԻ, ԵՅԻ և գինու փարջի միջև: Մի փառի մեջ է ՆԱՅՄԱՎՈՐՔՈՒԲ հիշարարվում է ԳՎԿը «Շուրվով հասակ ԳՎԻ ու կղզայն» կամ ՅԱՅՄԱՎՈՐՔՈՒԲՈՒՄ, «Բերեալ նոցա սեղան է գինի, գոր կերան, արքին և յագեցան, և ընդ աստուրն յարուցան վրեսին գՎԻՈՒՆ և զսեղանն լի նոյն բարութեամբ»: («Երանց սեղան բերին և գինի, որ կերան, հարբեցին և հազեցան. ասավոյսան եկելով վրեան ԳՎԵՆՐը և սեղանները նույն բարիներով լի»):

Այս վերջաբերից պարզվում է, որ ԳՎԻը գինու է ջրի անոթ է, սակայն մեկ այլ փեթափց (Թվարանցի) Քաջ Լիպարիտին նվիրված բանաստեղծությունում էին արձարած ենք, որ ԳՎԻը նաև «շնձոր, գալարափող» է և «Նարին գժող պարե-րազմին զարկն ու զնափորն, գճՎԻ հարկան» («Պարեթագմի փող հեճեցորն փողն ու արկեզ, ԳՎԿ հեճեցորն»):

Այս ինչ է դուրս գալիս, ԳՎԻը և անոթ է և շնձոր: Այո: Անս թե իճու: Գետը ԳՎԻից բացառվում է, որ գինու և ջրի անոթները պարզապարզում էին արձարածից եզի կամ կովի փեթով, որպեղից էլ նրանց չան «կով, եզ» անվանումը: Իսկ շնձորի ԳՎԿ անվանումն էլ զայն է հենց որակից, որ գալարափող Ե-զի կրպոռչ ձևով էր պարզապարզված: Ապացույց: հեղորեն: Անս Արարվածաշնչի թարգմանությունը, որ ԵՂՋՅՈՒՆ և ՍՐՎԱԿ բառերը որպես «անոթ» են գործածվում. «Լից ԵՂՋԻԻԲ բո յուղով»:

Անս թե ինչպե՞ս ազգականներն դարձան ԳՎԻ և ԳՎԿԱԶՄՆ բառերը...

174. ԻՇՄՊԱՆՆԵՐԸ ՆԱՐԱԶՄԱՆՈՒՄ ԵՆ ԲԱՅՑ ...

ԻՇՄԱԶՄԱՆԵԼ կարող է իՇՄԱԶՄՆ ունեցող միայն: Բայց ի՞նչ է իՇՄԱԶՄԱՆը... ԻՇՄԱԶՄԱՆԵԼ բառի համար բոլոր բառարաններն էլ փայխ են «մրսակի, ձաղիկ, հարվածի, խարազանով հարվածի» նշանակությունները: Ունեն, ԻՇՄԱԶՄԱՆԵՆ-ը կազմված է իՇՄԱԶՄԱՆից, իսկ ի՞նչ է իՇՄԱԶՄԱՆը... Այս բառի բացարձակությունը հայրենի էր գիտես մեր միջնադարյան զիտակներին: Արաբ գրում էին. «ԻՇՄԱԶՄԱՆ-ը է վարել իշու» կամ «ԻՇՄԱԶՄԱՆ իշավար սալ պարսկել լեզուով»: Անս և բառի բանալին, որ պիտի փնորել պարսկերենում: Իսկուպե, լե՛ որ մենք արդեն հանդիպել ենք նախորդ գրություն հման մի բառի՝ ԳՎԿԱԶՄԱՆ-ին, որ ԳՎԿ և ԱԶՄՆ եզրերից էր կազմված: Եթե այդպես է, ապա ԻՇՄԱԶՄԱՆ բառի մեջ էլ մենք արդեն զիտեց ՍԵՆՆԻ-ն նշանակությունը վարել, ուսրի մտամ է պարզել, թե ի՞նչ է բառի առաջին մասը՝ ԻՇՄԱՐ-ը (xar): Դս նույնպես հայրենի բառ է. ԻՇՄ xar իրանական լեզուներում նշանակում է «էջ, ավանակ, գրաստ», հետևաբար ամբողջությամբ իՇՄԱԶՄԱՆ-ը նշանակում էր «էջի վարելիք», ինչպես ԳՎԿԱԶՄԱՆ-ը՝ «կովի, եզի վարելիք»:

Իհարկե, իՇՄԱԶՄԱՆ-ը միայն էջերին հարվածելու ճիարը կամ մարմար չէր, ոչ էլ ԳՎԿԱԶՄԱՆը՝ միայն կովերի: Անս «արք հարանցից մի հարված, ուր ասված է. «Ան ԻՇՄԱԶՄԱՆ զայն և գրի և գնացալ արածան գժուհու» («Վեց-լու այն ԻՇՄԱԶՄԱՆը և իբլը և զնս հոգել արածիք»): Ուրեմ, ժամանակի ընթացքում ինչպես ԻՇՄԱԶՄԱՆը, այնպես էլ ԳՎԿԱԶՄԱՆը մասնավոր կենդանիների ՝ վարիչ լինելուց դարձրացին և ձեռք բերին ընդհանրապես բոլոր կենդանիների բշխու, խթանելու գործիքի նշանակությունը:

Իսկ ԳՎԿԱԶՄԱՆը կապուկիտն, թագավորի ձեռքին դարձավ մարդկանց վրա իշխելու խորհրդանիշ, նրանց հովվելու գործիք, քանի որ նրանց համարում էին հավաքացյալների հոգի հովիվ:

175. ՊՏՈՐՆ ԻՆՁՆ Ե ԱՄՈՒՄ, ՈՐ ԵՐԿՐԻՑ ԼԻՆԵԼ... ԻՆՇՈՒՄ Ե ՇԻՐԱՆԸ «հայկական»

Ինչպես արդեն խոսել ենք մեկ առիթով, կան յուսեր, որոնք պարզապես անուն տունն և կրկնում են իրենց հայրենիքի անունով կամ ավելի ճիշտ այն երկրի անվամբ, որպեղից եվրոպացիները ծանոթացել են նրա հետ: Նման պարու-ներից են ԱՊՆԵԼՄԱՆ «Չինական խմոր», ՓՈՐՔԱՎԱԿԱ «Պորպուրակալան» (Նարինց), ՄԱՆՐԻ «Եգիպտական» (=Եգիպտացիների), ՊԵՐՍԻԱԿԻ, ուստերն՝ ըրեշու «Պարսկական» (=Ինդ), ըրեշու «ասիական», ըրեշու՞ օրեք «ընկույզ» կամ ՇԻՐԱՆը որպես Prunus armeniaca «Նայլական սպոր», որի մասին, ինչպես ավանում են, արժի խոսել մի քիչ ավելի հանգամանակից: ՇԻՐԱՆԻ անվանումը մի ամբողջ պարմություն է և իսկ ժողովրդի, նրա հայրենիքի վաղնեությունն վկայակամը, որի մասին էլ կրեզիներ խոսել: Ինչպես հայ ժողովրդի անունն է քա-րածվել ողջ աշխարհում՝ ԱՐՄԱՆԻ և իսկ ժողովրդի հայրենիցը որպես Armenia, այնպես էլ թագաթիվ թուսանուններ գիտական և քաղաքական ձևափոխվելու մտամ էն որպես «արմատիական»՝ armeniaca առ այսօր: Նման քույսերից են ԶԱՄԱՆը (Cymium armenicum), ՏՈՒՐՆԵ (Althea armeniaca):

Ինչպես նաև ԾԻՐԱՆԸ, որի մասին ամենաինչ փայտությունները գրվում են ակնադասական արձանագրություններում: Ակնադասիները, հավանաբար, առաջին անգամ Նախարարների արացան ԾԻՐԱՆԻ և քանի որ ՆԱԶԱՄԱՍԱՆԸ նրանց համար Արմանո երկիր էր կոչվում, ուստի ԾԻՐԱՆԸ էլ կոչեցին Արմանո «արձանախան»։ Ակնադասիներից հեղու, դարձյալ սեմական ժողովուրդներից պարսեպանները (ասորիները) ավանդույթի համաձայն սկսեցին կոչել ԾԻՐԱՆԸ՝ hazzadā armanijā՝ հայկական խնձոր», որոնցից էլ արարեցին՝ tuffah al-armani «հայկական խնձոր»։ Իսկ եվրոպական աշխարհի ԾԻՐԱՆԻ անունը վերցրեց հունմացիներից, որոնք ՆԱԶԱՄԱՆ կեանք մ.թ.ա. 1-ին դարում: Նամմացիները, լայր ավանդույթի, սեմիտների նման ԾԻՐԱՆԻ սկսեցին կոչել Prunus armeniaca «հայկական սալոր» կամ պարզապես՝ armenicus «հայկական»։ Խորագրից նույնպես, հունմացիներից ժամանցելով, այս յուրյի անունը կոչեցին armenioli, որն աղավաղված ձևով հիմքում դեռևս պահպանում է մեր երկրի անունը՝ Արմանո-ն: Եվ այսպես այս յուրյա կարող է վկայել, որ մ.թ.ա. 3-րդ հազարամյակում ՆԱԶԱՄԱՍԱՆԸ գոյություն ուներ Արմանո ձևով, այսպես ինքն էլ երկրի անվանը չէր կոչվի՝ Արմանո:

176. ՀԱՄՊԻՆԻՈՆ

- Մենք ՀԱՄՊԻՆԻՈՆ սունկն ենք անցնում: Երեկ իյուրերի համար այդ ՀԱՄՊԻՆԻՈՆ սունկերից ձեռք կերակուր պարտապահեցինք: ՀԱՄՊԻՆԻՈՆ սունկերի անցնման փխրաբերյալ գրավանություն կա և եթե դուք էլ կամենաք որանցից անցնել, խնդրում, կարող ենք օգնել, - ասաց իմ վաղեմի բարեկամը և հրաժեշտ արվեց:

Ես բաժանվելով նրանից, սկսեցի խորհել, թե ինչպես հաճախ մենք չենք զի-պարզում միտ անված քանի խկակալան նշանակությունը: ՀԱՄՊԻՆԻՈՆ սունկ: Ի՛նչ անեթեթևություն: Փաստորեն մենք **երկու անգամ** միջանց ետևից ասում ենք **ՍՈՐԼԿ ՍՈՐԼԿ**, մեկը՝ Քրանտերեն, մյուսը՝ հայերեն: Այսինքն ՀԱՄՊԻՆԻՈՆ Քրանտերեն նշանակում է «սունկ»՝ և ոչ թե անի փեսայ, ինչպես քննադատում է մեզ մար: Նորեաբար, երբ մենք ասում ենք ՀԱՄՊԻՆԻՈՆ ՍՈՐԼԿ արագվում է ՍՈՐԼԿ ՍՈՐԼԿ: Իսկ ինչպե՛ս է այս անեթեթևությունը մտել մեր խառակցաճանի մեջ: Դարգվում է, որ սեկի ջերմոցային մշակման եղանակը փարածվել է Եվրոպայում Քրանտիայից և ահա սեկի այդ փեսային էլ սկսել են անվանել ՀԱՄՊԻՆԻՈՆ, որ պարզապես ՍՈՐԼԿ է նշանակում և ոչ թե նրա փեսայներից մեկը:

177. ԵՎ ՀԱՄՊԱՅՆ ԳՈՐԽ ԵՐ ՏՐԻ ՆԱՄԱՆ...

Գրականության մեջ խիար փարածված այս արքայադուրությունը պարզվում է, որ ճիշտ չէ, որովհետև ՀԱՄՊԱՅՆԸ չէր կարող իսակ, քանի որ այն ԳՐԻՆ՝ չէր, այլ՝ ԳՑՐԻՆ: Աշխարհում փարածված մի շարք գինեների փեսայների մշակման գաղափարը պարխանել է Քրանտիայից, ինչպես օրինակ ԲՈՐԻՆ և ՀԱՄՊԱՅՆ գինեներին: Գրանախայում ՀԱՄՊԱՅՆ անունով մի բնակավայր կար, որտեղ էլ մշակվեց ջանքարացած մաճառից անմիջապես գինի արտադուր փեխ-

կողմից (այսինքն՝ զագով): Ահա և այս բնակավայրի անունն էլ «կզավ» գինու այդ փեսային, որը եթե թարգմանենք կլինի ԳՑՐԻՆ, ՇԵՆ, ԱՎԱՆ: Եվ այսպես ՀԱՄՊԱՅՆԻ փեսանվում էր ԳՑՐԻՆ, ԱՎԱՆ, ՇԵՆ, բայց մենք խնամ ենք...

178. ՆԱՐԻՆՑ, ԱՊԵՆԱՄՆ, ԹՏ ՓՈՐԹԱԳԱԼ

Նամախ ենք վկա լինում վիճարանությունների, թե այս կամ այն առարկանե-րին փրվող անուններից ո՛րն է «հայերեն» և ո՛րը՝ օտար: Նորթական գնումներից մեկի ժամանակ գնորդներից մեկը դիմեց վաճառողին.

- Խոթրեն, ինձ երեք կիլոգրամ ԱՊԵՆԱՄՆ փվեց:
- Դուք մախ տվորեցեք հայերեն խոսել, որպեսզի կարողանաք ճիշտ անվա-նել Ձեր ուաճը:
- Կներեք, հարգելի վաճառող, այդ պրուրը հայերեն անուն չունի:
- Ինչպե՛ս թե չունի, - զարմացան մյուս գնորդները, - հապա ՆԱՐԻՆՑ-ն ի՛նչ է:

- Լարինջն էլ հայերեն չէ, - պարտասխանեց մի ուսանող, այն չէր էլ կարող հա-րերն լինել, քանի որ ՆԱՐԻՆՑ-ը ՆԱԶԱՄԱՍԱՆԻՈՄ չի աճել:

Տիյեց լուրջություն, քանզի պարճառարանությունը հիմնավորված էր: Եվ համ-կարճ խնջ մի որպախ քաջակախցություն.

- Գրա, գրա, թերես հայերեն է ՓՈՐԹԱԳԱԼ-ը, մենք արքայաահման սուլայն կրտիկը:
- Ի՛նչ ՓՈՐԹԱԳԱԼ, Ի՛ՆՉ ԱՊԵՆԱՄՆ, միայն ՆԱՐԻՆՑ-ն է հայերենը պեղե-ցին ուսանը...

Որպեսզի սրուղեց, թե կարծիքներից ո՛րն է հիմնավոր, պիտի դիմենք դար-ձյալ ԱՄՊԵՏ ՍԱՌԳԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆԸ: Ահա թե ի՛նչ է ասում նա այս մասին:

- ՆԱՐԻՆՑ-ը ծագում է ՆՆԿԿԱՄԱՍԱՆԻՑ: Նին հնդկերենում՝ սաննկի փրում, ՆԱԿԱ նշանակում էր «պղինձ», իսկ ՆԱԿԱԳ՝ «գույն, երանգ», այսինքն՝ ՆԱԿԱ-ՐԱԿԱՆ՝ «պղնձագույն»: Նեղազգայում՝ Քան «սաննկի փր» դարձավ ՆԱՐԱՆԳԱ: Այս հեցումով փոխանցվեց այն Իրան, Սաբին Ախա, իսկ Միջին դարերում ա-յուրների միջոցով նաև այլ ժողովուրդների: Սակայն, քանի որ արարեցրը Գ-ն նշում էին որպես Զ, ուստի ՆԱՐԱՆԳԱ-ն դարձավ ՆԱՐԱՆՑ: Այս հեցմամբ նա մուրք գործեց փարքեղ լեզուների մեջ, ինչպես օրինակ, աֆղաներենում՝ ՆԱ-ՐԱՆՑ, բելուցերենում՝ ՆԱՐՈՐՑ, ՆԱՐԻՆՑ քրդերենում՝ ՆԱՐԻՆՑ, վրացերե-նում՝ ՆԱՐԻՆՑԻ, հինդուսերենում՝ ՆԱՐԱՆՑԻ, հունարենում՝ ՆԱՐԱՆՍԻՆ, ի-րադիներենում՝ ԱՐԱՆՑԻՆ, Քրանտերենում՝ ՕՐԱՆՑԻ, իսպաներենում՝ ՆԱՐԱՆ-ՉԱՆԱՐԱՆՉԱ և այլն:

Սակայն պորպուզացիներն ու իսպանացիները, երբ հասան մինչև Չի-նապրան, պլերեղից իրենց հեծ եվրոպա բերին նարինջի կրտները, և պա-րածվեց այն նոր անվամբ, որպես ԱՊԵՆԱՄՆ: ԱՊԵՆԱՄՆ-ը ծագում է ԱՊԵՆ-ՈՒՆ «չինական խնձոր» բառերից: Սակայն այս պրուրը արագորեն ԳՈՐՏՈՒ-ՂԱՄԵՐԻՑ սկավեց փարածվել Միջերկրական ավազանի զանազան ժողո-վուրդների մեջ՝ արանավոր պարեն մի նոր անվանում՝ ՓՈՐԹԱԳԱԼ, այսինքն՝ ԳՈՐՏՈՒԳԱՄԱԿԱՆ (ինչպես որ ունենք ռուսերենում՝ Թերսա «երեզ»)՝ Դարս-կաօրանից», թուրքերենում՝ misir «եգիպտացորեն»՝ եգիպտոսից լինելու պար-

նառով):

Վերդառնալով մեր գյուղի սկզբում ձագած վճճին, պիրի պոյոնդ, որ ինչպա երեք անվանումներից ավելի «հայերեն» է և՛ԱՐԻՋՆԸ, ավագության իրավունքով, բանի որ մյուս անվանումները արդյունք են ավելի ուշ ժամանակների փոխառության, երբ և՛ԱՐԻՋՆԸ վաղուց արդեն «հայացել» էր՝ նույնիսկ կազմելով նոր բառեր՝ և՛ԱՐՋԱԳՈՒՏԸ, և՛ԱՐՋԵՆԷ, և՛ԱՐԻՋՆԻ և այլն: Մինչդեռ երեք մենք չենք գործածի ՓՈՐՈՎԳԱՆԱԳՈՒՏԸ, ՓՈՐՈՎԳԱՆԵՆԻ կամ ԱՊԵՆԱՄԻՆԱԳՈՒՅՆ և ԱՊԵՆԱՄԻՆԵՆԻ ձևերը:

Ուրեմն գյուղության իրավունքը և առաջնությունը մնում է միայն և՛ԱՐԻՋՆԻՆ՝ վաղեմությունն է «հայացած» լինելու պարզապես:

179. ՌԵՏԻՆ, ՌԵ ՌԵՉԻՆ, ԳՈՒՅԵ ԿԱՌՈՐԿ...

Ազակերական, ուսանողական կյանքն այսօր առանց ՌԵՏԻՆ-ի հազիվ թե հնարավոր լինի: Իսկ հազարավոր նախազոծող ինստիտուտները, ինչպես պիրի աշխարհին կրանք: Իսկ ինչպե՞ս պիրի «բայերեն» միլիոնավոր ավրոմոնթեաները առանց ՌԵՏԻՆԵ ԴՈՂԵՐԻ կամ առանց ՌԵՋՆԻՆ կոչվեցների: Իսկ թիմական սարքերը, ճվիղ խողովակները, ցեղակները, գապանակները: Ինչպե՞ս առաջացան ՌԵՏԻՆ և ՌԵՋՆԻՆ բառերը, նույնիսկ են արդյոք դրանք: Իսկ ԿԱՌԻՉՈՒԿ-ը կարելի՞ է դրանց փոխարեն օգրագործել:

Բացում ենք միջնադարյան գրքերը եւ, ո՞վ գարծանք, կարդում ենք այնքան ՌԵՏԻՆ, ՌԵՏԻՆ (կրթեմ էլ ՌԵՏԻՆԵՃ, ՌԵՏ, ՌԱՏԻՆ) որպես «խեծ» որ հուսում էր ծառից, որպես ձյուք կամ խունկ և քալասան, դեղ: Բժշկարանները համեմատարում են. «Առ դեղ ՌԵՏԻՆ», «ՌԵՏԻՆ, որ է սպեղակի», «ՌԵՏԻՆ համօրեն քաղցր դեղոյ ամուս է, գոր շարքս ատեն», այսրեղից էլ ՌԵՏԻՆԱԿԱՆ մարտանօթ «քաղցր մաղթանքներով» արքայապարտությունը: Երկրիակ՝ «ՌԵՏԱԿԱՆ գտով գող քաղցրության մեղ ցուրկաց» արքայապարտությունը Տարեբում:

ՌԵՏԻՆ-ը հայերենին է անցել հավանաբար Անվանաշխի թարգմանադարձ, նույնարենի **հրեարինե**, որից նաեւ լատիներենին *resina*, իրաբերենին *recina*, արաբերենին *ratinaq*, փարսերենին *ratyan* ձևով:

Ավալսն մնում է չուճածով, թե ի՞նչ ծագում ունի այն: Տեղաբուսական է, թե՛ ծագում է մեկ այլ լեզվից:

ՌԵՏԻՆ-ի նոր նշանակությունը հայերենում կապված է արդեն ԿԱՌԻՉՈՒԿ-ի գյուղի հուր, որը, նույնպես «ժառի արքայաւոթ» էր նշանակում, որը առայն ոչ թե պիրի բուժիչ դեղ, այլ որպես առաջնական իրերի նույն էր գիրակցվում: Եվ ահա քննադատ ԿԱՌԻՉՈՒԿի թանկության պարզաբառով արեղծվեցին արքայական ԿԱՌԻՉՈՒԿի արացման փարթեր եղանակներ, արքայական այս խեղճից պարարաբովան իրերն էլ սկսեցին անվանել ԿԱՌԻՉՈՒԿԵ կամ ՌԵՏԻՆԵ (ռուսերենում ռեզին (*резина*)) ձեռք գալիս է նյութական լեզուներից, որոնք էլ իրենց ինքնին այդ ձևն արացել են լատիներենից), երբեմն նաեւ ռուսերենի ազդեցությամբ՝ ՌԵՋՆԻՆ: Ահա եւ երեսնի ՌԵՏԻՆԵ իրերի գործարանը, որ ոչ թե բուժիչ քալասան ու խունկ է արքայդում, այլ ինքները կանենք, թե ինչ:

180. «ԱՆՄԱՅՈՒԹՅԱՆ» ՕՍԱՆԸ ԵՎ НАШАТЫРЫЙ СПИРТ

Թվարանցին իր նազերում առում է «ՆՇՏԱՐԵՆԻ ծառ են ծաղկեալ»: Աս միջնադարյան բժշկարաններում հանդիպող ԼՇՊԱՐԻ, ՆՈՇԴԱՐԵՆԻ, ՆՇՏԱՐԻՆԻ ձառն է, որ Անադյանն արձանագրում է իր՝ Տայերենի արձարական քառարանում՝ որպես «անարույց ծառ»: Որոշ ճանապարհներ այս ծառը նույնացնում են ՆՈՂՈՒ, ՍՈՂՈՒ, ՅԻՆԱԿԱՐԻ, ԿԱՐՈՆԵՆՈՒ կամ ՊՏՂԻԻ կեր: Լյուսյանը փարթեր ծառագրանակներ: Բայց ինչը՞ կարող է փայ լուծման բանակի... Դարգվում է, որ գաղղղիցը կարող է լուծել կարկրեղ կամ, ավելի արույց, փակավորեղ, որն իրանական հին լեզուներից է: Նախ սկսենք ԴԱՐԻ, որն այս բառի մեջգրվում կամ վերցում է հանդես գալիս, այն պարսկերենի (կամ իրանական) ծառ, «դիո» բառն է, նաեւ ունենք ԴԱՐ ՉԻՆ «չինական փայր» (կամ՝ ԴԱՐ Ի ՇՆԵԻԿ): Իսկ բառի առաջին մասը պահպալվածն առօժա «անմահ» բառն է, որով առօժարածար թարգմանվում է «անմահական դեղ»: Դարսկերենում հնցում է այն *naštar*, փուշդումս *noštar*, այլ կերպ՝ լատիներեն այս բառն անվանում են *Pinus exselsa*, ռուսերենում՝ **бессмертный земля или нашатырь**: Այն անվանել են նաեւ «Կլանքի ծառ»: Եւ արդեն իր բուժիչ խեղճանդի պարզաբառով այն համարվեց անմարտիչ ծառ, որպես ինչպե՞ս քալասան օգրագործվող ժամուկը կոչվեց ԱՆՈՒԿԻՎ: Այս խեղճից է նաեւ **НАШАТЫРЫЙ СПИРТ**՝ Առաջդիրի սպիրտը», որ ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ «անմահության սպիրտ կամ ոգի»:

181. «ՄԵՅԸ ԹԱՅՎԱՍՈ» ՊՏՈՒՐԸ

Տայոց լեզվի գաղղղիքներ բացող զանաբարանում «Տայերենի արձարական քառարանում» ԸՆԿՈՒՅՉ-ի մասին կարդում ենք. «Բառս գրվածն է Առաջավոր Ամիսի շարք լեզուների մեջ... Բայց այս ձևերից ոչ մեկն իս կարող հայերենի մայր համարվի: Ընդհակառակը շարքը կարող են բացարկվել հայերենով»: Տայերեն է, որ հայերենի մի շարք բարբառներ այս բառն ունեն նաեւ առանց ԸՆԿՈՒՅՉԻՎՈՒՅՉ ձևով (Ալաշկերտ), ԳՈՋ (ԱՄՆ), ԳԻՉ (Մոկ), ինչպես պարսկերենում է ջոզ ջրդերենում *guz* եւ այլն: Ահա եւ իրանական լեզուներն էլ փայլի են քաղիս սրուգարանությունը: Իրանական լեզուներից ավելաբայում հանդիպում ենք ջոզ «ժամկել, թարցեղ» որից՝ *ayoz* «ձածկույթ պարպան» (**a-gauza* արձարվից) բառին, որն էլ հենց «մարտուն» է բառիս նմանը: Գրաբարում ԸՆԿՈՒՅՉԻՎՈՒՅՉ ընդ նույնիս է հերեպուսպանս Դո «մեջ» բառի հոլով ունի «մեջ» նշանակությունը, որը միանալով ԳՈՒՅՉ-ին դարձել է ԸՆԿՈՒՅՉԸ, «մեղը բարկված», «Լերում ձածկված»: Աս հասկարում են մի շարք բարբառներ, օրինակ, Շարպիում ԳՏՈՋ են անվանում միջուկ, իսկ ընկույղը՝ ԿՈՒՅՈՒՎ:

182. ՄԱԿԱՐՈՆԸ ԵՐՏԱՄԻԿԱՆԵՐԻ ԿԵՐԱԿՈՐ

Մալբանը համարվում է իրապացիների ազգային կերակուր, որի պարզաբառ էլ հաճախ են կրանք ՄԱԿԱՐՈՆԱԿԵՐՆԵՐ անվանում: Բայց ՄԱԿԱՐՈՆԸ առում է Լոր ինքն այլ երկրից է ծագում: Չին նույնիցը այստեղ կամ խմորով պարարաբովան մի ճաշարանակ ունեին, որն անվանում էին ՄԱԿԱՐԻՎ: Պերք

է նշել, որ այս ճաշանվանման և ՄԱԿԱՐԻՈՍ հարուկ անվան միջև գոյություն ունի ուղղակի կապ. երկուսն էլ նշանակում են «երջանիկ, երանելի»: Պետք է ենթադրել, որ նման անվանման արժանանալու համար այս կերպարաբանակը որոշ հիմքեր ունեցել է այն շարք համար էլ թվագել հույներին, այսպես ինչո՞ւ պիտի այդպես կոչվեր: Նույնների այդ կերպարաբանակի անվանումը անցել է իսրայելացիներին, որոնք նույնպես խնորհի կամ ԱՊՇԱՅԻՑ պարբերաբանակը կրողների մի քանակը անվանում էին ՄԱԿԱՐՈՒՆ:

Մինչև նվաճարական լիգունների միջոցով այդ կերպարաբանակի անվանը ծանոթանալ հայերը ևս օգտագործում էին մակարոնի և լաչաչիկի նման խմորից պարբերաբանակ կերակուրներ: Տարբեր բարբառներում պահպանվել են այդ ուրվեղենների անվանումները, որոշ բարբառներում եՐԻՇՍԱ, ԱՐԻՇՍԱ (կամ ԷՐԻՇՍԱ), իսկ որոշ բարբառներում էլ ՌՇՇՍԱ, ԸՌՇՇՍԱ հնչյամբ: Այս բառը գրեթե ներ հարեան պարսիկների և արաբների մոտ, բայց ո՞րն է եղել նրանցից հորինողը: Նորին մեծություն ՍՍՈՒԿԱԲԱՆՈՒՅՈՒՆՔԸ ասում է. քառի հայրենիքը Պարսկաստանը պիտի լինի, քանի որ իրանական լիգուններում ռեստ «թխ» նշանակությունն ունի, ուստի խմորը թելանման կրկվածք ունենալու պարտաճառով պարզապես կոչվել է «Պեսկավոր»: Բացի այս հայերենը ստորություն ունի լ-ով սկսվող բառերից առաջ և կամ ա հավելել: Ի դեպ Նայասարանի հարավ, Նուսխայանի Միջագետքի ստորա-արարական բարբառներում պահպանված ենք գրեթե ՌՇՇԱՄԱ-ն, որը պարբերաբանակում էլ որպես մակարոնանման մի կերակուր կաթով հունցած խմորով: Ավելորդ էլ հիշեցնել հայոց ՌՇՇԱՄԻ պարբերաբանակը բաղադրարժեք խմորին խառնվում է ձու, կաթ և մածուց, որպեսզի համեղ լինի, և սննդաբար:

Իրպայացիները այնուամենայնիվ խմորակերներ են և էթն ՄԱԿԱՐՈՒՆը իրենց ազգայինը չէ, ապա ՄՊԿԳԵՏՏՏԻ-ն և ՎԵՐՄԻՇԵԼԸ-ն հո իրենցն է: Ահա այս մասին է մեր հաջորդ գրույցը **խմորն ճիճունների մասին**:

183. ԿՈՒՏԵՐՆԸ ԱՐԴՅՈՒՆ ՎԵՐՄԻՇԵԼ, ԵՅԵ ԴՍԱԿԱՆԱՅՈՒՆ ԻՏԱԼԵՆԸ

Խոսքն իրական ճիճունի մասին չէ, այլ խմորից պարբերաբանակը որդանման խմորաթելերի կամ նուրբ եՐԻՇՍԱՅԻ, որին իրպայացիք անվանում են ՎԵՐՄԻՇԵԼԸ: ՎԵՐՄԻՇԵԼԸ քառասյի նշանակում է «ճիճվիկներ, որդիակներ»: Թելանման նուրբ մակարոնն այսպես կոչվելը իր հիմքում ունենալով լարիներին verne «որ, ճիճու» բառը (նույնն է իրալեթնի հեղ) և ԳԵԼԻ լիգուրացից (ԵԻԿ) մասնիկը: Ռուսերենում ՎԵՐՄԻՇԵԼԸ, ուրձա՛վ ջերմիսը, որից էլ փոխ է առել հայերենը:

Նաքը է առաջանում. «Եթե հասկանայիք իրալեթն, կուրծի՜ք արդյոք ճիճվիկներից պարբերաբանակ կերակուրը»:

ԽՆՏԱՆԿԱՐ ԲԱՆԵՐԻՑ

184. ԻՆՉՈՒ Ե ԱՐԸ ԱՐԿՈՐ

Աղբ ոչ միայն հայոց, այլև աշխարհի մյուս ժողովուրդների մոտ մեծ հարգանք է վայելել: ԱՐԿՈՒ կոչվել են, ՌԻՏՏ են արել, ԱՐ և ՆԱՅՈՎ քարեկամներին են լիգունաբեր: Վար մարդկանց անՄԱՆՆԱՅ են անվանել, մաքարն առանց օրինակ ԱՐի անելուցնեղի է համարվել: ԱՐԿ հարգել են նույնիսկ սրբություն չունեցող մարդիկ ավագանիներ, ինչպես Գրաբարում էլի շնչուղ. «Անագակն գլխեր պահել գրաշինա ԱՐ և ՆԱՅԻ»: ԱՐ-ի մասին առանձին, առաջվաթերք, գույքներ ևս հենցաթերք են հյուսվել: Իսկ ինչո՞ւ: Ռոմիկներ ԱՐ են եղել ուսուցիչների համ փվողը, հասցը, կերակուրը առանց ԱՐի չի կարելի պատրիպացել: Նապա մյուս մթերքները, որ երկար ժամանակ պահելու համար, թթու դրած բանջարեղենները և այլն: Ահա այստեղից էլ թե՛ավոր այնպիսի պարտապարտություններ, որպիսիք են՝ «Լրա գաղափարախոսության ԱՐն (է-ույնը)» և պակասում, «Որքա՛ն ԱՐ է պերք նրան ճանաչելու համար», «Կամ ԱՐն է պակաս, կամ մաղը» և այլն, և այլն:

Ես սառ քանի որ մարդու կանցը անուշացուղ, համեղացուղ այս պարզապես կոչվել **ԱՐԸ**, անհիմարիների ուղեկիցն է եղել մարդու, նրա հետ և կապվել նաև մի շարք արտաբանություններ, որոնք թվում է, թե բոլորովին կապ չուներ ԱՐ կամ ԱՐի համալցությունների հետ, և եթե կազեք.բոլորովին հակառակ նշանակություններ են արգասալարում: Այսպես հայերենում **ԱՐՎՈՐ** նշանակում է «անուշ, գեղեցիկ, հանձելի», որն օգտագործում է հանկուկներում նաեւ Շնորհալին, «Կոյս մի կար **ԱՐՆՈՐ** անը» («Կար մի կույս հանձել, անուշ աչքով»), իսկ ներկայումս բոլոր արևմտահայ բարբառները նույնպես գիտեն այս բառը, որ ծագում է ԱՐ արմարից: Ես սառ ոչ միայն ԱՐՆՈՐ, այլև **ԱՐՈՒ** «բաղք, ատու»: Միջնադարյան լիգվաբաններն և քանաստեղծները ենթադրում էին, որ **ԱՐՄԱՆԻ** բառն էլ պիտի որ ԱՐից ծագած լինի: Ահա ես գրում է Գ.Նարեկյանը. «ԱՐու աղանիս» կամ «ԱՐՈՒՆ քաղցր ափ, որպես և է ԱՐՄԱՆԻՆ քաղցր ի փն»:

Որպիցի համոզվենք իմաստի նման անցման հարցում, հարկ է հիշեցնել, թե ինչպես օտարերենում ևս *coler* բառից առաջացել է *colod* «անիկ, մասր» և ապա *сладкий* «քաղցր, անուշ» *сладости* «քաղցրավիճիկներ» և այլն:

185. ՈՐ ԿՈՐԱՆ Ե ՏԱՆՈՍ ՄԵՉ ԱՌԱՋՆՈՐԸ ԵՒ ՈՐ՝ ԱՅԱՎՈՐԸ

Թվում է, թե նման հասցարումը անհիմար է, քանզի ԱՌԱՋՆՈՐԸ հենց այն անձնակրթությունն է, որ միայն ԱՌԱՋՆ պիտի պանը: Բոլոր բառարաններում ԱՌԱՋՆՈՐԸ բառի դիմաց գրված է «ուղեցույց, առաջագնաց, առաջադար, գլխավոր, վարիչ, թագավոր, իշխան, ուսուցիչ, մեկնիչ» և հինգ այս նշանակություններով էլ գրաբարում գրեթե ենք գործածված բազմիցս. «Նոխա՞վ ԱՌԱՋՆՈՐԸ հոսիք», «ԱՌԱՋՆՈՐԸ կենաց»: ԱՌԱՋՆՈՐԸ մեզ, (Կարնի ԱՌԱՋՆՈՐԸ մեզ ԱՌԱՋՆՈՐԸԻԲ) և այլն:

Բայց իսկապես ԱՌԱՋ են քանում մեզ ԱՌԱՋՆՈՐԸները: Գրաբարը զրի է

անվել 5-րդ դարից, մինչեւ դրանց շար-շար առաջ այս բանը գոյություն է ունեցել և ոչ այն իմաստով, ինչ գրաբարում, այլ մի թիչ այլ: Բայց կազմված է ԱՌԱՋԻՆ և հինգից - ՌՐՂ անանցից: Սակայն ԱՌԱՋԻՆԻՆ էլ իր հերթին բաղկացած է ԱՌ - «դեպի» և ԱՋ - ին «ձայնի հավասար կողմը» բառերից: Ներկայաբար, ԱՌԱՋԻՆՌՂ-ը, ոչ թե «ուլիղ», այլ դեպի ԱՋ քանոն անձնավորությունն է որսր գալիս:

Նեց այստեղ է որ մեք կուզենք ինչեցենլ ին ժողովուրդների մի պարկի-բացման մասին: Ըստ այն ժամանակների պարկեղացման ՉԱԽ-ը «ոչ ճիշտ, ոչ ուղիղ, ոչ հասող» կողմն էր, որից էլ ՉԱԽՈՐԴ, ՉԱԽՈՐՈՒԹՅՈՒՆ, ՉԱԽ ԳՆԱԼ, ՉԱԽՈՐԴԻՆԵԼ արքայապետությունները, իսկ ԱՋ-ը՝ քնդիակառակ «ուլիղի, հասողի, ճիշտ, իրավացի, իսկական» կողմն էր, որի պարբառով էլ ԴԵՐԻ ԱՋ քանոն անձը ԱՌԱՋԻՆՐՂը, «ուղղություն քնդ ճիշտ քանոն, ղեկավար անձն» էր: ՉՐ որ ամեն ինչ անողը, մարդու ԱՋ ձեռքն էր, իսկ ով ՉԱԽ-ով էր գործ անում, նա ՉԱԽԻԿԿ էր և ի ձեռն ՉԱԽՈՐԱԿ:

Բանի որ իմար բացվեց ԱՋ բառի մասին, սույա նրա միջոցով կազմված բա-ռերի մեջ եկչադասության նե արժակի ԱՋԱԿԻԾ-ը «զգևական, երգեսականից, գործականից», որից էլ ԱՋԱԿՅԵՆ «օժանդակել», ԱՋԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ «օժանդակու-թյուն» բառերը, որոնց մեջ գրեթե մոտացություն է մտնելով ԱՋ բառի բուն նշա-նակությունը և փոխարինվել է այն «օժանդակություն» իմաստով: ԱՋԱԿՅԵՆ լի-նել մեկին, նշանակում էր ԱՋը հենարան դարձնել մեկին կամ դառնալ նրա գոր-ծակիցը, օգնականը:

186. ԻՆՇՊԵՍ ԵՒ, ՈՐ ՎԱՐՏԻՔԸ ՕՍՕԿՈՒՄ Ե... ԱՆԵՎ ԳԼՈՒԽԸ

Ներկա սերունդը սովոր է ԱՆԴՐԱՎԱՐՏԻԲ բառի քակ հասկանալ «արքա-քին վարկիցը», «քառի վարկիցը», մինչեւտ այն իզուրն պահավորենը, որից փոխ է առել հայերենը այս բառը, զիտ այն որպես «միջի կամ երկրից վարկից»: Այս բառը եղում է ինքը պահավերենի andar «Ներքին» բառը, որին կցված է նաև var-տի «ձածկեց» բառը, որով andarvarti լինում է «Ներքնավարկից»: Բայց ինչպե՞ս պարտեհ, որ հայոց մոտ այն դարձավ արքաքին վարքաբ: Չ՛ որ հա-կյըլ իհասնել պիտակերում էին պահավերենին և պարկերենին: Անա թե ինչ-չունն է բանը: Երբ հայերը փոխ առան ԱՆԴՐԱՎԱՐՏԻԲը հասկանում էին այն ճիշտ պարկերենի նման, որի արագությունն էին հենց Անավաճաշեցի հերակյա եր-կու հասկանձները. «Արագես նոցա ԱՆԴՐԱՎԱՐՏԻԿՄ կրտախ ծածկի գառա-կանս մարմնոց իրոց» (Նրանց համար կրտախ ԱՆԴՐԱՎԱՐՏԻԲներ կշինես մարմնի անոթայլը ծածկելու համար), «ԱՆԴՐԱՎԱՐՏԻԿՄ կրտախ զգեցցի ի վե-րայ մարմնոյ իարոյ» (Կրտախ ԱՆԴՐԱՎԱՐՏԻԲը իր մարմնի վրա թող հագեցի): Իսկ ինչպե՞ս կարարվեց իմաստի փոփոխությունը: Բանն այն է, որ պարկերեն-ը ԱՆԴՐԱՎԱՐՏԻԲի վրայից հազում էին դարձալ ինչ-որ զգեսներ, որի պարբառով ՎԱՐՏԻԲը մնում էր հանդերձների ներքեում կամ միջին մասում, որտեղից էլ նրա անվանումը: Իսկ բառի որ հայերը ԱՆԴՐԱՎԱՐՏԻԲը հազում էին ներքնավարկից վրայից, այսպ ատանց պարկերենի նշանակության ըմբռնելու, այն զերակցվեց որպես «արքաքին վարքաբ» (Արեւկապայիքներում ներպական վարքաբ, արեւմտահայերենում ասիական վարքաբ) նշանակու-թյուններով:

յուններով:

Նույն իրանական ՎԱՐՏ «ձածկեց» բառից է առաջացել նաև **Սարավարք** «զվիթ ձածկեց» բառը, որը հայերենում դարձավ ՍԱՂԱՎԱՐՏ (զրվոտ էր նաև ՍԱՂԱՎԱՐՏ), պարսկերենի sar «զրվիթ» և var (տ՝ «ձածկեց» բառերից: (sar-ը հայերենում դարձել է sal, որին ավելանալով var-ը, դարձել է salvar տալա՝ ՍԱՂԱՎԱՐՏ): Ներազայում թաղիքն կամ քաղաին զվառնողը փոխարինվեց մարդե-րում պղծե՛, մարտն զվառնե՛նքով կամ թառակներով և արին հինգերորդ դարում ՍԱՂԱՎԱՐՏ բառը նշանակում էր «մարտական մերայա թասակ», այ-լապես շինե՛ այլ. «ՍԱՂԱՎԱՐՏ պղծե՛ի՛ գոյու նորա» և այլն:

Եվզարանները գրեթե են, որ բարբառային ՇԱՎԱՐՔ ձեռք իրանական ՇԱՎ-ՎԱՐ «արունքները ձածկող» բառից է առաջ եկել, որ հնչում էր ՇԱՐՎԱՐ:

187. ՎԱՐՍԱԿԻՐԱՆՈՒՄ ՎԱՐՍ ԵՆ «ՎԵՐ ԱՆՈՒՄ», ԹԵ...

Ո՛վ չի առնվել ՎԱՐՍԱՎԻՐԱՆՈՅՆԵՐԻ հեք, ո՛վ չի ուղղել մրովի հաճախ սխալ (կամ գուցե ավելի՛ ճիշտ) գրված «ՎԱՍԱՎԵՐԱՆՈՅ» ցուցանակիցը: Բանի որ մեր գրույլը լեզվաբանական է, ուստի հարցը լեզվաբանորեն էլ դնում ենք: Ինչպե՞ս է ընկալվում այդ ցուցանակը «վարք վիտ անելու վա՛րք» թե՛... ո-րովիտե՛ր ՎԱՐՍԱՎԻՐ բառի երկու մասերն էլ՝ ՎԱՐՍ և ՎԵՐը, շարկի կող-մից ընկալվում են որպես «հայերեն» բառեր, մինչեւտ այդ արքաքառը է թվում ե՛ր ՎԱՐՍը «մազ, գես», ե՛ր ՎԵՐը իրանական բառեր են և հայերենը փոխ է առել որպես պարսկերենից կամ պահավերենից: Բառիս վերջին կեսը՝ vira-ն (արքի պարկերենում bira) նշանակում է «պարբառով, շինող, հարթարող», որով ՎԱՐՍԱՎԻՐ նշանակում է «Վարս պարբառով, հարթարող, շինող», ուստի սխալ է ՎԱՐՍԱՎԵՐ կամ ՎԱՐՍԱՎԵՐԱՆՈՅ գրելը: Իրանական լեզուների Վ-ՐԱ բառը հայերենը զիտն նաև մեկ այլ փոխառության մեջ, որի մասին է մեր հա-ջորդ գրույլը՝ ՌԱՎԱԿԻՐԱՆ:

188. ՌՎ Ե ՌԱՐՎԻՐԱՆՆ ՇԱՆԱԿՐԱՐՅՈՐԴ, ԹԵ ՎԱՐՍԻԵՏԸ

Գրաբարում ՌԱՐ (պարսկերեն rah «ճամփա») բառը բազմիցս օգրագործ-վում է «ՌԱՐԻԲ թաղի ի չերկինս կեք» (Լուսն ճամփով երկրից քարձաղեք), «ՌԱՐ սարկանձն» և այլն: Բանասիրելիական վերամբարձ ոճում նա զերս-դասությունը քրվում է ՌԱՐ-ին, հարկապես նրանով կազմված ՌԱՎԱԿԻՐԱՆ «ճա-նալարիցի բացող, պարբառով, առաջագան» բառին: Այստ սիրված արքա-հայրազոյուններ են. «Արովանը նայ նոր զրականության ՌԱՎԱԿԻՐԱՆ է» կամ «Ես՝ նոր կանեի ՌԱՎԱՐՈՐԿ ՈՒ ՌԱՎԱԿԻՐԱՆ»: Ինչպես արյուն կանեիցիք, ՌԱՎԱԿԻՐԱՆ բառի մեջ ՎԻՐԱՆ նույն ՎԱՐՍԱՎԻՐ բառի կազմում գրեկող ՎԻՐ բառն է, որն ունի «պարբառով, հարթարող, շինող, բացող» նշանակություննե-րը: Նոր պարկերենում այն հնչում է vira կամ bira: Ե՛ր այդպես, ՌԱՎԱԿԻՐԱՆ կա-րել է արդյոք ՇԱՆԱԿՐԱՐՏ ՆՈՐՅՈՂ Ե՛ ՌԱՎԱՐՈՐԿ համարվել: Այս կամ ոչ միևնույնն է, մեզ հերարքրողը ՎԱՐՍԱՎԻՐ և ՌԱՎԱԿԻՐԱՆ բառերի «ազգալ-ցական» կապին էին, որը և ջանագինց ցույց տալ: Իսկ նու՛յնն է արդյոք ՌԱՎԱ-ՆՈՐԿը ՌԱՎԱԿԻՐԱՆ և ՇԱՆԱԿՐԱՐՏՈՐԿի հեք:

Ճամբար մեկնելու նախօրյակին մայրս ստաց. «Նախօրոք **ճամպորուկը** կապարատրեմ, որպեսզի ոչինչ չմտանառս քանը, եւ գրքերը, եւ գունավոր մափերները, եւ գրիչ, որ շոյար-շուր կամանկներ գրես»:

Ես ինարկեմ այն ժամանակ չի կրակածում, որ **ՃԱՄՊՐՈՒԿ-Կ ԿԱՄ** ԳՆԱՎ ԵՆԱՆԱԿԱՐՈՎ **ՃԱՄԲԱՐ** ԳՆԱՎ եւ ոչինչ դրանից պակաս: «Ինչպե՛ս թե, սա ի՛նչ անհամ կարակ է»... կմրածի ընթերցողը: Քայց չըբարկեց: Նորին ԱՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ հետ մեկնեցր ակումբության որբարպետը ճանապարհներով դեպի իրանական լեզուների ակումբները, դեպի պահպակները, որից մենք շար բառեր ենք վերցրել: Ինարկեմ ոչ հարկադրարար, այլ ստիպված եւ ակամա, պարտության բերումով: Տայերը պահավների հետ շար մերձեցան հարկապես «նադարակ թագավորի օրոք, որը պարսկական Արշակ թագավորի եղբայրն էր եւ նրա օգնությամբ էլ նաքեց հայոց գահի վրա: Ամբողջ հայոց այրյունիցը լցվեց պարթեաներով: Թագավորների փրեթիմները, կամանքը, զինուորականները, պալատականները, պաշտոնյաները, ստրիճանարար նրա ազգականներից եւ ցեղակիցներից նշանակեցին: Բնականարար նման պայմաններում պահպակիրեն բազմաթիվ բառեր մտքը գործեցին հայոց լեզվի մեջ: Անա, այս մերձեցումների ընթացքում հայերենին անցած բառերի թվում են նաեւ **ՃԱՄԲԱՐ-Կ** եւ **ՃԱՄՊՐՈՒԿ-Կ**: Նրանք այրուտակիցներ են, կամ ավելի ճիշդ երկփոյակներ:

Ապրվածաշնչում արդեն **ՃԱՄԲԱՐ-Կ** օգտագործված է «բանակ, քանակարեւդի» նշանակությամբ: Պահավիրենը զրփի ճանար բառը «շրջանակ» նշանակությամբ: Պարսկիրենը նաեւ ճանար «կապ, երկաթյա օղակ, քամակի շրջանակ» եւ այլն, որից թուրքական լեզուների բեճեր «երկաթյա օղակ»: Տայերենի բարբառներից էլ ունեն **ՃԱՄԲԱՐԿ** «ճուղակ, երկաթյա շղթա, փակ, որով գոթաճից կարգազանց են կազմում: Պահավիրենում ճանար **ՃԱՄԲԱՐ-Կ** նշանակում էր նաեւ «զվիկ կապ, վզեղ, կանացի վզկապ» եւ այլն: ԱՆՅԱԿ-Կ նույնպես փոխաբերում էին ԳՈՒՄԱՐԱՆԿ ԿԱՄ **ՃԱՄԲԱՐ** բառերով: Սակայն այսպիսի հարց է առաջանում. «Ի՛նչ կապ կարող է լինել ԳԻՆԱԿԱՐԿ, ԲԱՆԱԿ, **ՃԱՄԲԱՐ**ի միջեւ: Բանն այն է, որ հնում, երբ գործերը հանգստանում էին մարտից առաջ եւ կամ հետագոր երթի էին դուրս գալու, իրենց վրանները դասավորում էին շրջանաձև թշնամու հանկարծակի գրոհի դեպքում կտու պաշտպանություն պահպանելու նպատակով: Անա վրանների նման շրջանաձև դասավորությունը սկսեցին **ճամբար** անվանել, քանի որ վրանների ստեղծումը ճՐՋԱՆԱԿԻ, ՕՂԱԿԻ, ԿԱԳԻ մեջ էին անելված, որի պարճանով էլ պարզերկարոր **ՃԱՄԲԱՐ** արտահայտությունն առաջացավ: Ներազայում, այսինքն արդեն մեր օրերում, սկսեցին **ՃԱՄԲԱՐ** անվանել նաեւ մանկական դպրոցական վրանների փոխը:

Այս բոլորը հասկանալի էր, քայց ի՛նչ կապ կարող է լինել **ՃԱՄԲԱՐ-Ի** եւ **ՃԱՄՊՐՈՒԿ-Ի** միջեւ:

Միջին դարերում զանազան հեղինակների սկսեցին օգտագործել **ՃԱՄԲԱՐԱՅ** բառը «ծիրար, բողջա», «ճամբորդական կամ հովվի պարկ» նշանակությամբ, ինչպես իրապացի հայագետ ՌԻՒՆԱՆ-Ե օգտագործում 16-րդ դարում. «ՃԱՄՊ-

ՐՈՒԿ-ճամբի պաշար կամ նրա ծիրար, որ եւ **ՃԱՄԲԱՐԱՅ**, իսկ Տայամպորքում գրեում ենք. «...Մազեայ մախտըն իրեանց... եւ զՃԱՄՊՐՈՒԿ նոցա» եւ այլն: Եվ քանի որ Միջին հայերենում ուղղագրության կանոնները գրաբարի նման խիստ շրջանակների մեջ էին, ապա յուրաքանչյուր գրիչ գրում էր իր բարբառի ազդեցության փակ կամ իր իմացածի պես, որից էլ ստրիճանարար փարճում գրավ **ՃԱՄՊՐՈՒԿ** ձևը ձևան: որոշ չափով իմաստավորված: Այսինքն «ճամբարական ՊԱՅՈՒՄԱԿ» նշանակությամբ, որը սակայն **ՃԱՄԲԱՐ-Ի** հարազատ երկփոյակն էր:

Եվ այսպես, մենք ողջ **ՃԱՄԲԱՐ**ն այսօր կարող ենք փեղավորել մեր **ՃԱՄՊՐՈՒԿ**-ում, որովհետեւ նա գրվում է Պ-ով եւ Բ-ով, որի պարճանով «ցի երևում» նրանց արյունակիցներ լինելը:

190. ՕՐՆ ԱՍԵԼ, ԹԵ ԱՖԵՐԻՆ ԿԱՄ ԷՐՈՒՄ ՆՈՒՆԱՅ ՏԱՐԲԵՐ ԶԵԿՈՎ

Գրաբարում ՕՐՆ արմարից ունեն **ՕՐՆԱՊՅՈՒՆ**, **ՕՐՆԱԵ**, **ՕՐՆԱՅ** եւ այլն ձևեր, որոնց իմաստը պարզ է յուրաքանչյուրին «բարեմաթել, գովաբանել, փառաբանել, աղթել» (որեւ մեկին կամ ասարնում): «Եկեա եմ ՕՐՆ ասել եկեղեցի» (եկել եմ այլ եկեղեցու բարեմաթելու):

Ինչպես լեզվաբաններն են պարզել, հայերեն ՕՐՆ արմարը ծագում է պահավիրենի ֆր «սիրել, հարգել, գովել, աղթել» արմարից, որին հավելված է սեղից a-ն: Չէ՞ որ գրաբարում գրվում էր ԱՐՆԱ-ԵՆ, իսկ հայերեն է, որ հայերենի ք-ն «սովորություն» ունի մյուս հնչյուններից «առաջ ընկնելու», այս իսկ պարճանով էլ թե՛ն աֆր-ամ-ը պիտի հայերենում հնչեր ԱՓՐԻՆ (չէ՞ որ այն ժամանակ Ք-ն վարդ հայերեն այբուբենում) կամ ԱՐԻՆ, սակայն, Բ-Կ, առաջ ընկնելով հարեան հնչյուններից, դարձրեց այդ բառը ԱՐՆԱ-Ե, իսկ հետո էլ, ԱՐ-Ի Օ դասնալոր պարճանով, գոյացավ ՕՐՆԱ-ԵՆ-Է: Քայց պահավիրենից էլ իրանաճակ մյուս լեզուները փոխ առան այս բառը եւ սկսեցին հնչել աֆր «գովաբան, աղթել», ինչպես պարսկերենն ունի, որից էլ հայերենն բազմաթիվ բարբառներ եւ թուրքերենը վերցրին այս բառն արդեն աֆերin, աֆերin ձևով: Ժողովուրդն արքայաանում է ԱՖԱՐԻՆ, ԱՖԵՐԻՄ: Արեւմտահայ գողոնների շարքեր գործածում են ԱՖԵՐԻՄ-Կ «վեցցես, ապրես» նշանակությամբ, սակայն խորք է այն գործածելը նաեւ արեւելահայ բարբառներում եւ արեւելահայ գրական լեզվում: Այսպես օրինակ Տ. Հոգարն ունի. «Ապրիս րոտա, ԱՖԱՐԻՄ, դադ լավ սերբել եմ», կամ Էրվաճկազարի մտք. «ԱՖԵՐԻՄ, սիրեցի պարզախոտությունը, ԱՖԵՐԻՄ»:

Եվ այսպես, **նայն բառը երբեմն երկրորդ անգամ** հայերվում է որեւէ լեզվում մեկ այլ կերպարանքով կամ փարճով, այն ստրիճանի փոխակերպված, որ բուրդովից նոր կամ անձանոց քառի փեղ է դրվում: Անա այսպիսի օրինակն առաջուց են հանդիսանում հենց հայերենի հին ՕՐՆԱԵ եւ նր փոխառություն ԱՖԵՐԻՄ բառերը, որոնք միեւնույն քանն են՝ փարքեր փարճանների մեջ:

Ինչպես մարդիկ, այնպես էլ բաները կարող են հեռավոր ազգականներ ունենալ, այսինքն, մինևույն քոտից տեղում լինելով, կարող են նրանք նույնիսկ գաղափար տնտեսել միմյանց գոյության մասին եւ միայն ազգանվան հիմքում լինելով արմարը (բառը) կարող է հուշել նրանց երբեմնի հարազարության մասին կամ արյունակցական կապի մասին: Եվ այսպես անցնելով քաղաքների փոքրցներով կարգում ենք պարենայի խամոթների ցուցափեղիկերում որված պահանջների վրա **հոլթթթթ**, իսկ ընդ այն կողմ էլ մեծ շինություն վրա, ուր կյանուր են անում բազմաթիվ երիտասարդներ՝ իրենց երաժշտական գործիքներով, եւ որպեսզի զանազան գործիքների հնչյուններ են լսվում, կարողում ենք ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ կամ ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐԻԱԿՆԵՐՆԵՐԻ ԱՅԻՆՔԵՆ՝ ԳԱՎԱՇՈՅԹԻ եւ որ կապը շար անմիջական է, թեև թվում է, թե երկու բաների արմատների նմանությունը կարող է պարսպական լինել: Սակայն ոչ, այստեղ պարասպակումությունը վրա, այս երկու բաների մեջ միևնույն գեղի կամ պայա՝ «այրյուն» է հուում: Չե՞ք հավսւում, գրեմք նրանց «քոտեմանրոջ», եւ դուք այս հայրու՜մ կիսամոզվեք: ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐԻԱԿԱՆ թափի հիմքում ընկած է թարիթների conserve «պահպանել, պահել» բառը: Միջին դարերում Իրախայում ԹՐԱՄԱՆՆԵՐԸ կոչվում էին conservatorio, մինչև 16-17-րդ դարերը այնտեղ պահվող երիտաների հիմնականում արհեստներ էին սովորեցնում: Սակայն հնարագայում, 17-րդ դարից սկսած, այս որբանդներում սկսեցին ուսուցանել նաև երաժշտություն եւ աստիճանաբար conservatorio որբանդ-թթանները ձեռք բերեցին **երաժշտանոցների** համբավ: Ուրեք իրենց երիտաներին զանկանում էին երաժշտական կրթություն տալ, բնորում էին ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐԻԱԿ: Եվ այսպես 18-րդ դարում ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐԻԱԿՆԵՐԻՆԸ դուրս եկան բազմաթիվ երաժշտներ եւ երգահան-կոմպոզիտորներ: Ի պարտիայի օրինակով ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐԻԱԿԻ հիմնադրվեցին նաև Ֆրանսիայում, օրինակ Փարիզում 1793 թ. հեղափոխության ժամանակ, եւ այդուր ավելի ուշ: Եվ այսպես conservatorio բառի հավելվել ինտուր մտացվեց, եւ այն ձեռք բերեց նոր նշանակություն՝ աշխարհի վարպետ ժողովուրդների մոդ, անգամ ԹԱՐԱԿԱՐԱՆԻ, ԳԱՎԱՇՅԻ, ԲՈՒԻԻ (ԲԱՐՁՐԿԱՌՈՒՄ ՌԻՍՈՒՄԱԿԱՆ ԿԱՏԱՏԱՈՒԹՅԱՆ) եւ ՌՍՈՒՄԱՆԱՐԱԿ:

Լաբրերների conserve արմարից եւ ձագում նաև անգլիական ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐՆԵՐԻ կոնսերվության անունը, որոնց վարում են ԳԱՏՊԱՆՈՂԱԿԱՆ քաղաքակամություն, այսինքն նրանք պահպանողականներ են, ուրեմն այս բառն էլ ազգական **որբանոցին** եւ կամ **երաժշտանոցին**: Իսկ ո՞ր մնաց ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐ «պահանձ» բառը, է՞ր ձմովց այն եւ ո՞րտեղ է նրա հայրենիքը: 18-րդ դարի Ֆրանսիական քեախույզ Գեյ-Լյուսանը առաջինն էր, որ միտք արգասայտեց ու փարսիկների երկարատև պատիպանման հնարավորության մասին, երե նախապես նուսգված՝ այսինքն մանրագործված, խոտոր, նեխվող եակներից գեթը կեղևակերտեց ժանգվեին, պահվեին որեւէ անոթի մեջ: Եվ անա 1804 թվականին ֆրանսիական խոհարար Ալգարթը առաջինը, մնարախ եւ ապակյա ամաններում, վարպետ ուրեկիներ ժանկերով (հերմարիկ), նուստրեց եւ պահեց որոշ ժամանակ: Երա փորձեց հաջողվեց եւ վարածվեց ֆրանսիայում, ապա՝ Եվրոպայում՝

արմարավ conserve «պահանձ» անունը: Նոր քառի հիմքում, ինչպես րեանում ենք, դարձյալ լաբրերների conserve «պահպանել, պահել» արմարն է, որը հեռավոր կապ անգամ չուի երաժշտության եւ անգլիացի կոնսերվանների քաղաքական գծի եր: Իհարկե պահանձ արմարն կամ պարասպակու պոքոնա էլ սկսեցին ավականել conservation ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐԻԱԿԱՆ պահանձույցում, որով մենք կարող էինք վերջացնել մեր այս գրույցը, եթե քրականության մեջ, գրեթե եւ մամուլում հայերկում չլինեք հիշյալ բաների եւս մեկ ազգականը conservation ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐԻԱ, որը ուղեարկեղեկ կամ երաժշտության հեր նույնպես անուշություն չունի: Այսօրվա հասարակությանը ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐ է կոչվում որեւէ շինարարության **դարարանոց, ընդհատումը** եւ բժշկության մեջ որեւէ կենդանի մարմնի մասի **ստեղծումը** որոշ ջերմաստիճանի վրա:

193. ԸՆԵԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԸ ԸՈՐԱՄՅԻ ՍՈՏ ՊԻՏԻ ԼԻՆԻ

Ատորիցից հայերեց փոխ է առել ԲՈՒՐԻԱ, ԲՐԱՑ կամ ԲՐԷ բառը, որ նշանակում է «հարց, հնոց»: Վերջին ԲՐԷ ձեռք առացված է ԲՐԱՅԻց՝ ավելի ուշ շրջանում, քանի որ գրաբարյան «այ երկարաբառը Միջին հայրենիքում սկսե էր արբանակվել «է, ինչպես ուներեք ԱՆԱՑՆԱՆՆԵ: ՄԻՃՕՐԵԱՑՄԻՃՕՐԷ, ՏՐԷԱՑԵՐԷՆՆԵՐԷՆՆԵՆ Եւ այլն, հեղապար նաև՝ ԲՐԱՑ-ԲՐԷ: ԲՐԱՑ-նեղում կամ ԲՐԷ-նեղում (գրած էին նաև ԲՈՒՐԻԱՑ) մեղալ էին ձուլում եւ գրած էին մյուս վարպերից: Մեծ ԲՐԷ-նեղը գրելվում էին հանքանորերում, այսինքն հանքերին անմիջական մոդ եւ այդ հարց-հնոցները մերթ անվանվում էին ԲՐԷԱԿԱՆ, միթք՝ ՄԵՏԱՆԱԸ: Օրինակ, Ազաթանգիտը վկայում է, թե ինչպես տար Լեռնայն կարգարից, «Նարձեկն ամենայն դարապարտեաք՝ որք ի ԲՐԷԱԿԱՆ մեղապս իցին» (Որ վերալռանան բոլոր դարապարտվածները, որոնք հանքից ԲՈՒՐԱՆԵղում են) կամ «Լուծանել երամայեր զկալալաւաւորս, եւ որք ի ԲՐԷԱԿԱՆ մեղապս են» (Տրամայեց արձակել կալալաւորներին, որոնք հանքերի ԲՈՒՐԱՆեղում էին):

Մնա, ինչպես կոչվում էք, ձմարանից հանցագործներին, եղեռնագործներին հնում դարապարտում էին մեղալահանքերի հայտնեղում, մնարալածվարանեղում ԲՐԷՆեղում աշխարհուր: Այս աշխարանքը համարվում էր ամենաձմարեք, քանի որ նաև ԲՈՒՐԱՆեղում աշխարանքը արհմարիվ միջոցներով էին կարգարվում, այն էլ մի քանի հազար արհմարի համուղ ջերմություն տալ: Այստեղից էլ ԲՐԷԱԿԱՆ արարածայեք, ԲՐԷԱԿԱՆ արարիթ, ԲՐԷԱԿԱՆ հանցար, ԲՐԷԱԿԱՆ դարապարտապա, ԲՐԷԱԿԱՆ մնար, համակցությունները:

Ներկայումս ԲՐԷԱԿԱՆ հանցագործ արմարայությունը հավասարազոր է ՌԵՑԻՏԻՎԻՒՍ-ին, ԲՐԷԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳԻՐԸ՝ ԲՐԷԱՅԻց գրեթե հանցագործությունների արարածայեք սամանող օրենսգրքին եւ այլն, սակայն եթե մի պահ ինչնեք բառի ձագումը, ապա կարելի է ժարալ, որ ԲՐԷԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԸ՝ նշանակում է՝ ՎԱՌԱՐԱՆԻ կամ ՂՈՂՅԻ ՀԱՆՑԱԳՈՐԸ, ԲՐԷԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳԻՐԸ՝ ՎԱՌԱՐԱՆԻ կամ ՀԱՌՈՑԻ ՕՐԵՆՍԳԻՐԸ եւ այլն:

**194-195. ԱՔՆՈՐԿԱՎԱՐՆ ԷԼ ՄԵՏԱՂ ԼԻՆԻ ԵՒ ԴԱՌՆԱ ԿՈՒ
ՉԱՐԻ՝ ՄԵԴԱԼՈՆ ԿԱՍ ՄԵԴԱԼ**

Բոլոր դարձարձաններն էլ այսօր կարող են սահմանվել ինչ բան է ՄԵՏԱՂը եւ կարող են թվարկել բանից ավել անուններ՝ երկաթ, պղինձ, արծաթ, ոսկի, ածախ, արճիճ, կապար եւ այլ հարստություններ, որոնք ՄԵՏԱՂներ են կոչվում: ՄԵՏԱՂը հուճարեն բառ է, metalion-ից, նշանակում է հԱՆՔ, ԲՈՎՔ, այն փոքր, որ համում են եւ հալում հանքանյութը: Եւ քանի որ ՄԵՏԱՂՆեր հանելու, ձուլելու աշխատանքները հնում խիստ պարզամեակ էին, ոչ կարարիպարոնված եւ արտափելի ճզփար, ուստի դրանք կարարել էին րազին դարձապարյույաններին, գերի ընկածներին: Այդ իսկ առումով էլ ՄԵՏԱՂ կամ ՄԵՏԱՂՔ հասկացությունը զերտակցվում էր նախ որպես ՏԱԺԱՆԿԱՎԱՐ, ԴԱՏԺԱՎԱՅԻՐ եւ ապա միայն՝ հանքավայր եւ մնարազանուլարան: Թուղթ Դաշանց գրքում կարդում ենք. «Կարճցին ամենայն դարձապարսիւթը, որք ի ԶՐԵՆԿԱՆ ՄԵՏԱՂՍ իցեն» (Վերադարձվեն յոյլ բոլոր դարձապարսիւթերը, որ մնարազանուլարաններում ինն): Խորեհազուր հայոց պարտության մեջ կարդում ենք Թուղթու Կայսեր կարարած քարգանձությունների մասին, թե ինչպես ուղղաբար իռզուտարկաններին արտաքավայրերից եւ րաճանակրությունից ազատել րվից: «Կարճոյց գամենայն հարս սուրբ, որը յարգագու ուղղափառութեան արքայանմանեան էին ի ՄԵՏԱՂՍ» (Այսքուղ արքայանմանեայ նշանակում է «արքայազան, վարված»): Կամ՝ «Արքայանման եղեն ի ՄԵՏԱՂս մշտնջեռատրս» (Վարվիցին ՄԵՏԱՂՍՀԱՆՔԻՐԸ հավերժաբար) եւ այլն: Նկարում ենք, որ ՄԵՏԱՂ բառի հեր միասին զգալագործվում է ԶՐԵՆԿԱՎԱՂ, որի մասին ասանմին գրույց ունենք:

ՄԵՏԱՂ բառից է ծագում նաեւ ՄԵԴԱԼՈՆԻՂ, կամ իրճար՝ ՄԵԴԱԼԻ: ՄԵԴԱԼՈՆԻՂը ոսկյա ձուլված կամ դրվագված զարդանկարներով կամ դիմանկարներով, կրթ, ձվածն, հանայն շրջառտ, վզին կրելու կամ զարդանախշ եւ ձմաճած, փորագի խճանկարն է, երբեմն նաեւ մառուց կրելու րափիլից:

Իսկ ՄԵԴԱԼը որեւ նշանակող իրաքարանջայան կամ նշանավոր գործիչներին նվիրված մեկ կամ երկու երեսանի մնարայն բանակարճիք պարիպագալոր դրվագված զարդանախշ պերական նշան է, որ կրում են նաեւ ժապավենով կրճիքին, պարանջին: Առաջին անգամ այն թողարկվել է Իրալիայում 14-րդ դարում, ապա՝ մյուս երկրներում: Որպես պարզին ՄԵԴԱԼն առաջին անգամ սահմանել է շվեյթական Գուսթավ Արյոթի թագավորը՝ սպաներին պարիպարրելու համար, 17-րդ դարում, իսկ 18-րդ դարում նաեւ Լեհաստանում, Ֆրանսիայում, Դրոսիայում եւ ապա՝ Ռուսաստանում: հայոց մութ առաջինը ՄԵԴԱԼ թողարկել են Միլիթայան Միարանները:

ԻՆՉՊԵՍ ԱՆՎԱՆԵԼ ԲՈՒՅՄԵՐԸ, ՄՐԳԵՐԸ, ՈՒՏԵՆԵՐՆԵՐԸ

**196. «ՉԻՆԱԿԱՆ ՓԱՅՑԸ» ՈՐՊԵՍ ԴԱՄԵՄՈՒՔԸ, ՆՈՒՅՆ ԻՆՔԸ՝
ԴԱՐ Ի ԾՆԵՆԻԿ ԿԱՍ ԿԻՆԱՄՈՆ ԵՐԵՐԵՆ ԵՒ՝ ԿԱՍՍՈՆՆ**

հայ ինն մարտնագրության մեջ ավանդված են բազմաթիվ համեմունքներին ասուններ, որոնցից ԴԱՐԻՉԻՂը մի քանի զբոյսությունով՝ ԴԱՐ Ի ԾՆԵՆԻԿ (Այսքուղ

ՄԵՆԻԿ, ԴԱՐԻՍԵՆ, ԴԱՐՍԵՆԻ) եւ վերջապես՝ ԴԱՐԻՉԻՂ: Իսկույն նկարվում է, որ միեւնումն բառը փոխ է արեվել մի քանի անգամ՝ րարթեր (եզունիցից) պակավերենից (ԴԱՐ Ի ԾՆԵՆԻԿ), արաքերենից (ԴԱՐ Ի ՄԵՆԻԿ եւ այլն), միջին պարսկերենից եւ թուրքերենից (ԴԱՐԻՉԻՂ) եւ այլն, բառացի այն նշանակում է «ցինական փայր»՝ Չինաստանից եկածովիլու պարճառով: Լայնորեն զգարագործվել է ԴԱՐԻՉԻՂը նաեւ միջնադարյան թշխուրթյան մեջ: ԴԱՐԻՉԻՂն այնքան է «հայացել», որ երանից կարճովել է ԴԱՐԻՉԱԳՈՒՅՆ րաճը, որպես համարժեք ՇԱԳԱՆԿԱԳՈՒՅՆԻ կամ ԿԻՆԱՄՈՆԱԳՈՒՅՆԻ: Ի իսկ ԿԻՆԱՄՈՆԻ մասին քիչ ենք րո:

**197. ՉԱՌՈՆՑԵԼ ՏԿՈՂ ԵՒ ԳԱՂՏԱԻՔՆԵՐԸ ՄԱՏՆՈՂ ԲՈՒՅՄԸ՝
ԿԻՆԱՄՈՆԸ**

Աշխարհացոյցում, Ասրվածաշնչում եւ միջնադարյան թշխարաններում հանդիպում ենք ԿԻՆԱՄՈՆ բառին, որի արժանիքների մասին ՄԻՍԻԹԱՂԵՐ ԵՐԵՄԻԱյի մեկնությունում հերթապ ձուլվ է նշում. «Մի ի յառնառածոց ինկոց ԿԻՆԱՄՈՆՆ է պարտ բանաբոյ, որ եւ գրանի ի ՏՄՈՐԻՍ ՀԱՅՈՑԻՆ եւ յայ աշխարհ, եւ ոչ միայն անուշառտ է, այլ ոյլ գէ զիրական գորտիթին ի նմա. զի ընդ ըստ իտակ րայ եւ յարեթ զձածուխ արի»: «Խոսնկիցի մեկը ԿԻՆԱՄՈՆՆՆ է բանաթի պրտոց, որ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՈՐԻթյան է լինում եւ այլ երկրներում. ոչ միայն անուշառտ է, այլն նրանում զիրական գորտիթն կա. քանի որ եռՈՒՄՅՆԱՌԻՄ է ընի մեջ եւ ՄՐՏԻ ԳԱՂՏԱԻՔՆԵՐԸՆ է բացում»:

Տրոտուրի վաղադարձան ԿԻՆԱՄՈՆ-ը կամ ԿԻՆԱՄՈՆՆ-ը ծագում է երթարեների ԿԻՆԱՄՈՆԻ ձևից, իսկ այլ էլ փյունիկյան լեզվից է վերցված: հավանաբար սեմական ծագումը ճիշդ է, քանի որ արամեերենում ԿԻՆԱՄՈՆ բարդ բառ է՝ ԿԻՆԱՌԸ «եղից», ԱՄՈՒՆ «ընդիլի» բառիցից, որով բնորոշվել է այս բայ-այ, որպես բարձր արժանիքներով ժողոված եղից:

Երբեմն եւ այլ բացատրություն են րազին, ինչպես զեղեկանում ենք ԿԱՍՄՈՆ, ԿԱՍԻԱ, ԿԱՄԻ, «խնկիլեց» բառի բացատրության մեջ, ԵՄԱՆԻՆՆԵՆՅԻՆ գրում է «ԿԱՍԻԱՅՆ առն, եւ նա մարտնառն իտեն է», իսկ ՆՈՐ հայկազանք բառարանի հեղինակները գրում են, որ ԿԻՆԱՄՈՆՆ՝ անում է «Նաեւ Ի ԴԱՅՏԻՆ ԿԻՆԱՄՈՆ, վրան որոյ եւ ԿԻՆԱՄՈՆՆ՝ սաի»:

198. ՆԵՂՈՍԻ ՇՈՒՇԱՆԸ՝ ՆՈՒՐՈՒՅՄԱՐ

Մայրը կանցում է աղջկան «ՆՈՒՐՈՒՅՄԱՐ, ՆՈՒՐԻԿ, ջուր արի»: հայկապարն է կանացի այս անունը: Այո: Այնքան հայկական, որ ՆՈՒՐԻԿը թվում է նրա կրճար ձուճ է միջեղե այն կարող էր գրայանա նաեւ ՆՈՒՐԵ-ից:

Միջնադարյան թշխարաններում նկարագրվում է ՆՈՒՐՈՒՅՄԱՐ ծաղիկը այսպես. «Իբր ՇՈՒՇԱՆՆ ի ջուր՝ թշխուրթին ցառց, զոր ՆՈՒՐՈՒՅՄԱՐ կոչեն» (Որպես ցաղիկը բուժող ցրեից միջի ՇՈՒՇԱՆՆը, որ ՆՈՒՐՈՒՅՄԱՐ են անվանում»): Ուրեմն ՆՈՒՐՈՒՅՄԱՐ կամ այլ մնարություն հանդիպող ՆՈՒՐՈՒՅՄԱՐ, ՆԵՂՈՒՅՄԱՐ, ՆԻՒՐՈՒՅՄԱՐ ջրվաճճՈՒՅՆՆ է կամ ՀԱՐԱՄԱՄԱՍՏԱՑ (սպիտակ), ԱՅԳԱՇՄԱՐԻԿը եւ կամ ԿՈՎՈՒՆԸ (վիքիւն նաեւ ԿԱՆ եւ կոչվում):

Նախապես հայերենի ՆՈՒՆՈՒՖԱՐը կամ ՆՈՆՈՖԱՐը հնչել է ՆԵՆՈՒՖԱՐ եւ ՆԻՆՈՒՖԱՐ, եւ դրանք ծագում են ՆԻՆՈՒՖԱՐ ձեռքից: Բառակազմի Ն-ի ազդեցությամբ երանից հետո գրվում է-ն անձնակնել է երան եւ վեր անվել ե-ի, իսկ ի ձայնավորն էլ հաջորդ ու-ի ազդեցությամբ վեր է անվել ու-ի, եւ սառ պայույնքը՝ ՆԻՆՈՒՖԱՐը դարձել է ՆՈՒՆՈՒՖԱՐ: Բայց ինչու՞ ՆՈՒՆՈՒՖԱՐԸ է ՆԻՆՈՒՖԱՐ: Բանն այն է, որ ՆԻՆՈՒՖԱՐը բառը նշանակում էր «ՆԵՂՈՍԻ ՇՈՒՇԱՆ», ՆԻՒ «ՆԵՂՈՍ» եւ ՖԱՐ՝ «շուշան» բանիից. ուստի եւ ճիշ կարող էր ՆԻՆՈՒՖԱՐը ՆՈՒՆՈՒՖԱՐը լինել, այլ միայն՝ հավանալից:

Քնն եզրագրոսի բնակիչները իրենց գիրք անվանում էին ՆՄՆԱ կամ ՆԱՄԱՆ, որ նշանակում էր «շոր»: Նույնանը ընկալեցին այն ՆԻՆ ձևով, որն էլ «նու-նազրին» իրենց -նս անանքը կցելով (որից հայերենի ՆԵՂՈՍ-ը), սակայն ՆԻՆՈՒՖԱՐը բառում դեռևս մնում է ՆԻՆ կարճ ձևը:

199. ԻՆՉՊԵՏ ԱՆՎԱՆԵԼ ԴՐԱՍԵՑ... ՇԱՌԱՍԱՆ, ԹԵ ՏԱԿԱՎԴԱՍԱԾ...

Սուրբ գրքում սարձուն է վերագրվում ԴՐԱՍԻՒՄ պեղծումը, որը արդար մարդկանց կրանության այգին էր: Այս իսկ կապակցությամբ է առված «Տնկանց Անտանտ ԴՐԱՍԻՍ յիդեմ» (Տնկեց Անտանտ ԴՐԱՍԵՑ եղևնում): Բայց չէ՞ որ ԴՐԱՍԻՍ հենց նշանակում էր «մաս» պահպանություն, իրանական լեզուներում: Ուրեմն այս բառը պահպանվածներն ու պարթևներն էին բերել իրենց հետ Նա-յոց երկիրը: Մինչև Անտանտաշենի թարգմանությունը ԴՐԱՍԻՍ գործածվում էր հայոց մեջ հենց իրեն նախկին ՄԱՌ նշանակությամբ էլ, եւ դրանից հետո էլ, օրինակ, ԴՐԱՍԻ ՆՈՒՆԵՆԵՑ նշանակում էր «Նեմեկների ՄԱՌԱՍԱՑՈՒՄ», կամ մեկ այլ նախադասության մեջ՝ Վարջ հարանցում. «Ի դաշտ մի մեծ, որ ի ի բազմազան ԴՐԱՍԻՒՄԻ» (Մի) մեծ դաշտում, որ բազմազան ՄԱՌԵՐՈՎ էր (ցված): Ինչպես ԴՐԱՍԻՍ արմազից հայերենում բազմաթիվ այլ բառեր էլ կազմվեցին, ինչպես ԴՐԱՍԻՍԱՅԻՆ «անհող, փափուկ, հեշտալից», ԴՐԱՍԻՍԱՐՈՒՄ, ԴՐԱՍԻՍԱՊԱՆ, ԴՐԱՍԻՍԱՏՈՒՆԿ, ԴՐԱՍԻՍԱՆՈՒՆ և այլն: Սակայն ԴՐԱՍԻՍ իմաստով երբայերենում էլ առարկեմում գրվում ենք ԱՐԻՆ, ԱՐԻՆԻ «դրախտ» նշանակությամբ: Նայերենում ԵՐԵՄԱՅԻՆ, ԵՐԵՄԱԿԱՆ, ԵՐԵՄԱՄԻՆ, ԵՐԵՄԱՐՈՒՄ, ԵՐԵՄԱԿԻՄ, ԵՐԵՄԵԱՆ և այլ ձևերի իմացում ԵՐԵՄԻ է, որ փափուկ, հեշտ էլ անհող կյանքի իմաստն է արարածաբանում. այս իսկ առումով էլ առում ենք, ԴՐԱՍԻՍ ՓԱՓՎՈՒԹՅԱՆ կամ ԴՐԱՍԻՍ ԵՐԵՄԱՅԻՆ (ԵՐԵՄԱԿԱՆ):

Երկրպակաս շար լեզուներում սկսեցին ԴՐԱՍԻՍ նշանակությամբ գործածել ԴՐԱՐՏԵՑ բառը, որը նույնպես իրանական ծագում ունի և կազմված է արի «չորից» ցի, daeza «պարվարած» բառացի՝ «չորից դիզած» (իչիենը ռուսական օտբոժ «գոկապարած»): Այս բառը պարսկերենից (պահլավերենից) անցել է

ուսուրյերենի՝ pardis, առարկերենի՝ parden, եբրայերենի՝ parden, արաբերենի՝ fir-dus, որից էլ ՖԻՐԴՈՒՄՍՒՄ «դրախտաբան» և եբրայերենից էլ կովուսական մյուս լեզուներին յարին. Paradis, գերման. Paradis, իտալ. paradisi, ֆրանս. paradisio և այլն: Բանտոնից վկայում է, որ «Այն այգինը, որտեղ ԴՐԱՐՏԵՑ են կրվում, (ցված են բայր այգ գեղեցիկ և լավ սաներով, որ երկրից արտադրել կարող է: Բայց զարմանալի քանիք են կարարվում լեզուներում: Իրանական լեզուներից ԴՐԱՍԻՍը եւ ԴՐԱՐՏԵՑը անցել են այլ լեզուներին որպես ԴՐԱՍԻՍ հասկացություն, մինչդեռ պարսկերենը իրեն համար հարկն էլ մեկ այլ բառ ԴՐԱՍԻՍ նշանակությամբ, որ հնչում է ԲԵՆԿԻՇԹ behist, իսկ ԴՐԱՍԻՍԱՅԻՆ նշանակությամբ ասվում է ԲԵՆԿԻՇԹի behist: Նեցե այս բառն էլ մեր միջնադարյան բանաստեղծներն օգտագործել են իրենց սիրո պարտերում.

Աղոթ, իմ հազար աղոթ,
ԴՐԱՍԻՆ ԲԵՆԿԻՇԻ խնձոր:

200. ԲԱՎԱՐՈՐԹՅՈՒՆ ԱՅՐԵՆ Ե. ԲԱՅՑ ԱՆՈՒՆ՝ ՏԱԶԵՐ ԴՂՊԵՂ ԲԻԲԱՌ

Նայ հին գրականության մեջ ՏԱԶԻԵՂ բառը հայերկում է բավական ուշ՝ 15-րդ դարից: Զարաթիա Մարկավազի մոտ փրվում է այս բացարկությունը. «ԶԴՂՊԵՂ, որ ՏԱԶԻԵՂ: Ենթադրվում է, որ այս բառը կազմվել է մասամբ յուրբերենի isat (is+ot) «բար խոսք» բառի պազմենմամբ: Իսկ մինչ այդ հայերը դիարեն ՏԱԶԻԵՂը ԴՂՊԵՂ կամ ԴՂԻՂ անվանում: Նույնիսկ գիրքին նրա հայերենիցը, երբ շեջվում էին. «Նոյկային աշխարհն, ուստի գային ԴՂՊԵՂ և մե-կալայամբ, որ իսկապես ԴՂՊԵՂի հայերենիցը համարվում է Նոյկալայամբ, որպիսի այն ուներ ընթիլ հնչումը: Բառն անցավ հավանաբար այդ հնչմամբ պահլավերենի, որից էլ հայերենին՝ դառնալով ԴՂՊԵՂ կամ ԴՂԻՂ, ասեսկրիպին բիբալ, պարսկերենին՝ բիբլ, վրացերենին՝ բիբլ, վրացերենին՝ բիբլ, հուսարենին՝ բեբեր, յուրբերենին՝ բեբեր, անգլերենին՝ pepper, հուլանդերենին՝ peper, յուրբերենին՝ biber և այլն: Եվ համար յուրբերենից ԲԻԲԱՌ ձևով նորից վերստապար-վեց բառը յարթառնեղում թողնելով գրական ԴՂՊԵՂ ձևի համար միայն հաս-վելովադր Սե ՏԱԶԻԵՂի կիրառությունը, իսկ կանայք պարզեղի իմաստով են ՏԱԶԻԵՂ և գործածվում, են ԲԻԲԱՌը: Կանայք և յուրջ կծու ՏԱԶԻԵՂի մի փո-սակի համար գործածվում է ՄԻՄԱԿ բառը, որը փոխ է առնված վրացերենից, որ պարզապես cicak նշանակում է ՏԱԶԻԵՂ:

Եվ համարում է վիճաբանությունը, թե ո՞րն է սրանցից հայկականը, պար-ծնելված ՏԱԶԻԵՂը, մեզ երկար ուղեցած ԴՂՊԵՂը, թե՛...

201-202. ԲԱՎԱՆԵՅՅՈՒՄ ԲԱՎԱՆ ԳԱՍՏՐՈՆՈՍՈՒՄ ՍՏԱՄՈՂՍԻ ԲԱՆԵՐ, ԻՍԿ ՆՊԱՐԵՐԵՆԻՍ ԵՎ ՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ԽԱՆՈՒՅԵՐՈՒՄ ԻՆՉ...

Բնականաբար յուրացանցյուր առարկայի, իրի, մթերքի համար ստանձնազ-ված, մասնագիտացված իմաստներ գոյություն ունեն եւ ոչ որ ի կարող մուս-

ձեյ, որ քրազորի կրպակում հանքային ջրեր եւ հացի խամուրում կոճակներ կարող են վաճառել: Քայց ի՞նչ պիտի վաճառեն ՔԱՎԱԼԵԱՅում, ինչպե՛ս է հայրենիկ այս քաղ մեր խամութեան ճակարհին եւ մեր խառնակալան լեզուով:

Գրպար վկայությունների համաձայն ՔԱՎԱԼ հայերին ծանոթ է միջին դարերից: Այն յուր նման պարիճաճոր թույս է եւ յուր նման է օգրագործվում է եւ դառա՛ր կանաչ պարիճներով, եւ հասունացած՝ հարկիկների ձեռով: ՔԱՎԱԼ անվանուց մի հայերի փոխ են առն արարները, արարեցինում ձագի կամ ձագ, ծագում է ել «թույս, արոր, խոր, թուանե՛ր» արմարից, այսինքն իմեճական իմաստը կանաչ, դալար, որի պարճատու էլ այդ թույսի վաճառքով գրազդողներին սկսեցին անվանել ձագ՝ ՔԱՎԱԼ (բարբառային ձեռով ՔԱԿԿԱԼ): Քնականարար ՔԱՎԱԼները ՔԱՎԱԼի հեր միասին վաճառում էին նաեւ այլ քեռակի կանաչիներ եւ ինչու չէ, նաեւ ընդդեմներ:

Իսլամի վարճածնան հեր միասին արարեցին ձագն-ն քարածվից շար լեզուներում պարսկերենում ձճճճ, բրդերենում ձակա, թուրքերենում ձակա, իսկ թուրք-թաթարական լեզուների միջոցով էլ անցավ քաղկեդոն ժողովուրդներին՝ քաղկարների, սեբերիների ձակա, արճանացիների ձակա ձեռով: Ել այսպես ռուսներում արդեն կանաչիների խամութի սկսեցին անվանել ձակալեյնի ձակալեյնի կամ ձակալեյ, իսկ վաճառողին ձակալեյաճուկ: Ել նաեւ ռուսներինց երկրորդ անգամ հայերին մուտք գործեց ՔԱՎԱԼԵՅԱՒ քաղ որսեւ նպարտելին, մերերների խամութ: Ի դեպ, այժմ ՔԱՎԱԼԵԱՅում կարող եք գնել ավելի շար այլ մթերքներ, քան ՔԱՎԱԼ:

Քանի որ խոսք եղավ ՆՊԱՐԻ եւ ՊԱՐԵՆԻ մասին, ապա խոսենք նաեւ նրանց «կենսագրության» ինչարճան պահերից: Ի՞նչ եք կարծում, քանի՞ քայլ է ՊԱՐԵՆԻց մինչեւ ՆՊԱՐ: ՆՊԱՐ կամ ՆՊԱՐԱՎ գրաբարում գործ է անվում «պարեն, պաշար, ուրիշ» նշանակություններով: Անա Անրվածաշէցի մի հարված. «Տասն ջորիս ՆՊԱՐԱՎԱԿՈՐՈՍՍ պաշարարարն» (Տասը ջորիներ ՆՊԱՐ էլ պաշար կողոներ): ՆՊԱՐ կամ ՆՊԱՐԱՎ սեմական աշխարհից պիտի անցավ լինի հայերենին, հնարավոր է դեռեւս ավելադական շրջանում եւ կամ արամեական: Գրեում ենք ավելաբերեում nepar, nepertu «պաշար, ապարար» բառը, որն էլ իր հերթին ձագում է քրս «ապար, ապարար» բառից: Դուք արդեն գլխի եք ընկնում, որ ավելաբերեն քրս-ից կարող էր ձագել նաեւ հայերենի ԱՊՈՐԻՂ եւ չէք սխալվում: Քայց մենք դառնաք ՆՊԱՐԻն: Կենց այս բառից էլ սրեճվում է ՆՊԱՐԵՆԵՆԸ եւ ՆՊԱՐԵՆԵՆԻ խամութ ցուցանակը: Ել այսպես, մեկ համար պարզվեց նաեւ ԱՊՈՐԻ եւ ՆՊԱՐ բառերի «ազգակցության» հարցը, իսկ նրե՛ն գրել ենք ԱՊՈՐԻՂ, ապա պարզ է դառնում նաեւ ԱՊՐԻ-ի՛ նշանակությունը, այսինքն ԱՊՐԵՆ կարող է ԱՊՈՐԻ կամ ԱՊՐՈՒՍՏ ունեցողը: Մենք չխուսե՛րք նաեւ ՊԱՐԵՆ, ՊԱՐԵՆ, ԹՈՅՆԱՎ, ՌՈՅՆՎ բառերի ձագման եւ ռուսներինց եկած մի ցուցանակի՝ ԳԱՍՏՐՈՆՈՍԻ մասին նա:

203. ՍԱՄՈՒՆԱՅԻՆԸ՝ ԳԱՍՏՐՈՆՈՍ. ՌՈՅԻԿ ԵՎ ԹՈՅՆԱՎ

-Չէ որ մթերային խամութեքը կոչվում են նաեւ այլ կերպ՝ *астрономия* կամ հայացած՝ ԳԱՍՏՐՈՆՈՍ: Ինչպե՛ս անոսացավ այս բառ-ցուցանակը: Այն ձագում է հունարենի *gaster* «սրամոց» բառից, որին ավելացվել է *-nomia* սմանցը:

Այսինքն քան անդրոսոսյանը ընկալվում է «սրամոցի համար մթերքների փայ»: Ի դեպ հունարենի *gaster* բառից ունենք նաեւ տարմոսի իվվաճորության անվանում *gastri*:

Անա ժամանակն է, որ խոսենք նաեւ վերեում ինչարակված ՌՈՏԻԿի եւ ԹՈՅՆԱՎի մասին նա: Ի դեպ ՌՈՏԻԿ-ը իրանական *razi* «օր, օրական» բառից է ձագում: ՌՈՏԻԿ ներկայումս նշանակում է աշխատավարձ, որ քրվում է ոչ թե *անն օր*, այլ *ամիսը մեկ անգամ*: Այսինքն նախկին *օրվա վարձը* կամ *օրապահիկը* ներկայումս ընկալվում է *ամսվա վարձ* նշանակությամբ: Որոշ քարթանեցում ՌՈՏԻԿ է կոչվում նաեւ ՍՈՒՆՈՒԿ-ՍԻՃՈՒՔը: Դրանք է նշել, որ ԹՈՅՆԱՎ-ը նույնպես պահավերենից փոխառյալ բառ է, որ գրաբարում գործածվել է «ճամփի պաշար, պարեն, կերակուր» նշանակություններով: Մինչդեռ ներկայումս նախադասությունների, ձերբերին, ռուսողներին եւ այլք քրվող քրամն է եւ ոչ կերակուրն ու պարենը: Անա մեր կենցաղում գործածվող ԹՈՅՆԱՎԱՌՈՒ բառի մասին, որ ԹՈՅՆԱՎ-ից է:

204. «ՍԻՐՈ ՍՈՒՐ» (ԿԱՏ ԱՐԳԱՎԱՆԻ) ՅԱՍՐ ԳԻՆԸ ՅԱՐՅՈՒՄԱՅԱՅԱ ՎԱՐՆԱԽԸՆԸ ԵՎ ԱՍՐ ԻՇՊՈՒՄՍ ԱՆԻՄԱՆ ԶՐԴԱՐՏԿԵԼ ԵՍ ՍԱԹԵՆԻԿ ՏԻԿԻՆԸ

Անվանա հորեմանց «Նայոց պարմության» մեջ կն մի հարված, որ շար ի-քարամերձ կարծիքների քեռից է քվել: Խոսքը Թ-ԱԵԼՅԱՅ ԵՐԳԵՐԻՅ մի քառա-կողի մասին է, ուր հերիսյան է պարմում Տիկին ՍԱԹԵՆԻԿ՝ քեռյանքի մասին:

Տեճայ, առն, Սաթենիկ փակին

Տեճանո՛ գարբարտոր խաղարթ

Եւ գրից խաղարթի

Ի բարձից Արգամանայ:

Եթե թարգմանեք այսօրվա հայերենի, կանենանք բավական կցկրոր մի խոսք, որն էլ հենց քեռից է քվել բազմաթիվ ներադրություններ:

Ասում են, քեռյան է Սաթենիկ քրիկին

Տեճանքների՛ զարբարտոր խաղարթ

Եվ գրից խաղարթի

Արգամանի բարձրից:

Ինչի՛ համար քայտյալը հայերենի չվերածվեց:

Ներադրություններից ավելի հավանականը պիտի համարել Պոլ դե Լա-գարտի կարծիքը, որն այս հարվածը նոր պարսկերենով ընթացեց, *գարբար-խուր-ը* *zardaxvar-zarda* «դղին, ոսկի» եւ *xvar* «ուր, արե» այսինքն ոսկե հուր, թերեւս միջր էր նաեւ, որ *խաղարթ* եւ *խաղարթի* «թողոց, ծիլ, մարդաշ ճյուղ», գրից պարսկերեն *dir* «մոխրագույն», ի *բարձիցն*՝ պարսկ. *barza* «ճյուղ»-ից, իսկ Արգամանց պարսկ. *argavan*, այդպ. *argavan* ոչ թե հարավ անուն է, այլ իրակ, որ նույնքան ԱՐԳ-ԱՆ են անուն կամ ԱՆՏՈՐԻ, ԼՈՒՆԱՏԵՐԻՆԻ կամ ՆՈՂԱՆ-ՅԱՄԱՆ (լարվին, *Cercis L.*, ռուս. *баряник*, անգլ. *Judas-tree*, *redbud*, ֆրանս. *gaurier m.*, *arbre m.*, *dehJudee*: Այս ծառի մասին գրեցին շար վաղ ժամանակներից: 16-րդ դարի բժշկապետ Ամիրովյաք Ամասիացին գրում է. «ԱՐՈՒՄԱՆ-

Պահար փրփախի ասան, էՐՂԵՎԱՆ, ԱՂԱՎԱՆ և թե իր ծաղկե ն շարսպ շինան, զգիտուն խումարությունն րանին»:

Մի խոսքով Արեւելքում և Արեւմուտքում այս ծառից վերագրում էին հնայա-կան հապիկություններ, և իզար չէին նրան «ՄԻՐՈ ՇԱՌ» անվանում կամ ՏՈՒՂԱՅԱՏԱՌ: Մայթեմիկն էլ ուրեմն՝

Տեկում էր հրաբուր բողբոջներ, մոխրագույն ծիլեր ԱՐՃԱՎԱՆԻ (ԱՐԳԱՎԱՆԻ) ճյուղերից:

Նման մեկնությունը, թվում է, ազգաբան է ՄԱՌԵՆԻԿԻՆ Արզազանի ենթադրյալ սիրոց՝ թողնելով միայն փրփախի փաստը դեպի «Միրո ծառը»:

205. ՏՈՄԱՏԻ. ՊՈՄԻՂՈՒԻ ԵՎ ՊՈՄԱՐԻՍԻՑԻ՝ ՇՈՒՆԵՐԿԻ քարեկանության մասին

Արեւելյան կիսագնդի կամ ինչպես ընդունված է ասել Նին Աշխարհի բնակիչները Ամբիկյայի հայրենագործումից հետո ծանոթացան մի շարք նոր պտուղների, բույսերի ու մրգերի հետ, որոնք այնպես մրսան կենցաղի մեջ, որ ասանց այդ բույսերի այսօր չի կարելի պարզերացնել մեր գոյությունը: Նոր Աշխարհի Ամբիկյայից, պարզեամ բույսերից են՝ ԿԱՐՏՈՒՅԻՆԻ, (ՓԱՁԱՁՅՈՍ), ՊՈՄԻՂՈՒՐԸ (ՏՈՄԱՏԵՍ), ՇԵՆԱՆՈՒՑ, ԵԳԻՊՏԱՅՈՒՐԵՆԸ, ԳԵՏՆԱՆՆԶՈՐԸ, ՇՈՒՆԱՐԸ և այլն, որոնցից հարկապես անփոխարինելի են ԿԱՐՏՈՒՅԻՆ ու ՊՈՄԻՂՈՒՐԸ:

Մենք կգրուցենք ՊՈՄԻՂՈՒԻ և ՏՈՄԱՏԻ մասին: Վերջինս ծագում է Ամբիկյայի հին բնիկներից մեկի՝ ագրիկների լեզվից, ուր ՏՈՄԱՏ էր կոչվում հենց թարմ ՊՈՄԻՂՈՒՐԸ, իսկ ՏՈՄԱՏԸ նրանից պարսպաված հյութը և ոչ թե մածուցը, ինչպես այսօր է ընկալվում: ՏՈՄԱՏԻ-ի նման անանգներ ունեն նաև ՉՈՔՈՒՍԸԼ (ՇՈՎՈՒՍԸ) և ԿՎՎԱՌԱՍԸԼ (ԿՎՎԱՌ): Իսկ ինչպե՞ս առաջացավ ՊՈՄԻՂՈՒՐԸ բառը, որը ագրիկների զգրիբին էր: Իր իսպանացիներից թարմ ամրի-դորները, այսինքն՝ ՏՈՄԱՏը բերքեին երկուսս, Բապանիս և արքունիքում հյուրասիրիցից պապարկանեմերին, նոր այս բույսի համաց գոհ մարդիկ այն անվանեցին ՊՈՄԻՂ-ՕՐՈՒ (լատիներեն ՊՈՍՈՒՄ «խնձոր» և ՕՐՈՒ «սույն» բառերից) «խնձոր սույն»: Եվ այսպես եվրոպայում փարածվեց ՊՈՄԻՂՈՒՐԸ կար կերված անվամբ, բայց ճնոտացվեց նաև նրա հին անունը՝ ՏՈՄԱՏԸ, որը կտավ նրա մածուկն: Իսկ Իրրիկից ԼՈՒԿԻ: Տայերը որոշեցին իրենց լեզվով անվանել նորամուտը Իրազուրյան և կոչեցին այն ԼՈՒԿԻ: ԼՈՒԿԻ բառը հայերենի գանձարանում գոյություն ուներ վաղուց և նշանակում էր «կտրիկ, ոտրիկ, կոկիկ», և արարեցին հարվանդների գուգորդամբը՝ ՊՈՄԻՂՈՒՐԸ արագավ այս անունը: Այժմ նկատվում է նրա ժողովրդավանամբը: Իսկ թե ապագայում կարո՞ղ է գործածությունից դուրս մղել ՊՈՄԻՂՈՒԻ, հայերի չէ:

Իսկ ի՞նչ կապ ունի ՊՈՄԻՂՈՒԻ հետ ՊՈՄԱՐԻՍԸ, շրապանք ասել: Բանի որ լատիներենում ՊՈՍՈՒՄ և ֆրանսերենում Պոմմ նշանակում էր «խնձոր» և հին ժողովուրդների մոտ խնձորը իրաշարժը ու բուժիչ մրգերի թվին էր պար-կանում/ինչպես և հայերի մոտ, իլիչներ, որ խնձորը «ամանակաս» է կոչվում/սկսեցին նրանից բուժիչ քսուք պարտասպել և կոչեցին դա իրաբացիք ՊՈՄԱՄ-ՏԱ, ֆրանսիացիք՝ ՊՈՄՄԱՐ: Իսկ հերաբայում ՊՈՄԱՐԱՍ սկսեցին անվանել նի

բուժիչ քսուքը, են խոսանուցային մածուցը, ընդ որում նաև ոչ խնձորային ծագում ունեցողները, են շքեթերից: Եվ նաև հայերս, այսպեղ էլ ցուցաբերելով մեր լեզվի անաղարտության խանդավառություն, հորինեցինք ՇՈՒՆԵՐԿԻ:

206. Մաղաղասու

Տայերենում առկա են մեկից ավելի անուններ կրող բույսեր, որոնց թվին է պարզանում նաև ԿԱՐՈՒՍը կամ ՔՐԵՍՍը կամ նույն ինքը ԱՁԱՅՔԵՐԸ, ԳՈՒՈՔՆՈՒՑ, ՔԱՄԱՋ: Այն կոչվում է նաև ՔԱՐԻ ԿԱՐՈՍ, ԿԱՐՈՍ ՄԱՎԵԿՆՆԻ և վերջագուհի՝ ՄԱՂԱՐԱՆՈՍ: Արարական թշկարաններում այն հայրենի է Մագրոմիս Բուսի անվանմամբ, այսինքն Մագրոմիս հունական (ուրիշ):

Ենթադրվում է, որ Մերձավոր Արևելքի ժողովուրդներին ՄԱՂԱՐԱՆՈՍ անունը հայրենի է դարձել Ալեքսանդր Մակեդոնացու դեպի Արևելք կարարած սրշավանքներից հետո, նրբ 3-րդ դարում, (մ.թ.ա) նրա օրոքի հետ և նվաճումներից հետո, փասելյակ հազարավոր մակեդոնացիներ դիկավար սաշարներն տրացան բանակում և կառավարության մեջ, իսկ հերաբայում այնքան բազմա-գան, որ իմնեցին Միջագետքի բարեբեր մատամ նաև իրենց սասունիկ սելու-թյունը՝ Միզդոնիան: Տե՛ղ այս ժամանակներից էլ արարեցին և հարեան մյուս ժողովուրդների բառապաշարում հայերկում է ՄԱՂԱՐԱՆՈՍը կամ ՄԱԳԵՐԱՆՈՍը, որ նախասպիս փրվել է կարոսի մի փտակին, հավանաբար մակեդոնացիների կողմից բերված և կամ սիրված լինելու պարճառով և ապա, մի քիչ փոխվելով, դարձել է հայերենում ՄԱՂԱՐԱՆՈՍ, ՄԱՂԱՆՈՍ: Նախասպիս թեև ընկալվել է այդ բույսը Արևելքի ժողովուրդների կողմից որպես «մակեդոնական», սրվելով կարոսի այդ բերված փտակին, սակայն հերաբայում փարածվել է որպես անվանում բոլոր մյուս փրանկների վրա էլ դուրս մղելով գործածությունից ԱՁԱՅՔԵՐԸ, ԳՈՒՈՔՆՈՒՑ ՔՐԵՎԱ ԿԱՐՈՍ, ՔԱՄԱՋ ևնեից:

207. ՆԱԽԱՊԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՉԱՅԵՆԵՆԻՆ Ե. ԲԱՅՑ ԿԻՏՐՈՆ, ԹԵ ԼԻՄՈՆ

Արեւմտյան գրական լեզվում և նրա ազդեցության րակ նաև արեւելահայերենում բավական փարածված էր ԿԻՏՐՈՆ բառի գործածությունը «իմուն» նշանակությամբ: ԿԻՏՐՈՆը հունարենից է անցել հայերենին և լատիներենին՝ citron ձևով: Արարիկից էլ citrus -ՑԻՏՐՈՒՄ, ՑԻՏՐՈՒՄԱՅԻՆ բույսը արարահայրությունը, որի րակ հասկանում ենք ոչ միայն ԿԻՏՐՈՆը, ՆԱՐԻՆՋԸ այլև մերձար-հաղարձային մյուս բույսերը: Կիրոն նշանակությամբ հայերենում միջին դարիցից սկսում են օգտագործել նաև ԼԻՄՈՆը (նաև ԼԵՄՈՒՆ, ԼԵՄԱՐԻ): Առաջին անգամ հայերենում ենք ԼԻՄՈՆԻՆ միջնադարյան գյուղատնտեսական հանրա-զգիւրաբան «ԳԻՐՔ ՎԱՏԱՎՈՅ» -ում: Շագունը՝ Դժվար է ասել պարզերեն-ի, թե՛ արարեցին միջնադարյամբ է այն անցել հայերենին: Ներկայումս ծանոթության նեարը թեղվում է դեպի **կիպրոնը**՝ երկրորդ րեղը մղելով **իմունը**:

208-209. ԿՈՅՆ ԴՆՈՒՄ ԵՒ ՍՈՒՐՏ, ԲԱՅՆ ԽՆՉՈՒ ԿՅՆ ԸՆՄՈՒՄ ԵՆ ԿԱՖՅՈՒ

Աճեն օր առաջարկում ենք միմյանց. «Գնանք ԿԱՖՅ ԿՈՅՆ ընկելու»: ԿԱՖՅ եւ ԿՈՅՆ: Աշխարհի շար լեզուներում արդեն կենցաղի եւ ազդեցիկ խոսակցության անբաժանելի մասն են կազմում ԿՈՅՆ եւ ԿԱՖՅ բառերը: Այդ բառերը միևնույն արմարից են. ծագում են Տարալ-Արարական ԿԱՆՈՒ ընկալաձայնի անկնցից, որպեսզի առաջին անգամ աշխարհում փարածվել սկսվեց ԿՈՅՆի գործածությունը: ԿՈՅՆի գույրը վերագրվում է առաջադրում մոլորված մի արարի, որը քաղցից զննեցու համար փորձել էր ուրել գաճազան վայրի բույսերի հունդիք, այդ թվում նաեւ մի անձամբո բույսի հունդեր, նախօրոք բովելով, որն ապագայում պիտի կոչվեր ԿԱՆՈՒ րեզանվան անվանմամբ, իսկ հետո՝ ԿՈՅՆ: Ինչպես կշիցիք, ԿԱՖՅ-ն եւ ԿՈՅՆ-ն միևնույն ծագումն ունեն, սակայն լեզունքին են փոխանցվել արարքեր ուղիներով, փարքեր լեզուներով միջևորդված եւ այժմ ԿԱՖՅ-ն ընկալվում է «արձան», իսկ ԿՈՅՆ-ն «սուրճ» հասկացողությամբ: Այս բոլորը լավ: Բայց որպեսզի՞ առաջացավ հայերեն ՍՈՒՐՏ-ը, որը չենք գրեմու մեզ ծանոթ կամ հարե՞նք եր ոչ մի լեզվում: Եվ չարժե իսկ այն որոնել այնպիսի լեզուներում, որովհետեւ այդ բառը իրականում գոյություն չի ունեցել, այլ նորինված է անգո արմարից: ՍՈՒՐՏ բառը պիտի դասել հայերենի բանաստեղծական ծագում ունեցող բառերի թվին, որպիսիք բավական արվար թվի են կազմում, ինչպես օրինակ՝ կապվել-ից՝ ազգավ, ճուս-ից՝ ճոխ «ձորիկ» շվալ-ից, շվի, շնջալ-ից շշուց, մոմոալ-ից՝ մոմոս, ֆոսալ-ից՝ ֆոսոց եւ այլն:

ՍՈՒՐՏ բառը, ինչպես վկայում է Ն. Աճառյանը, հորինել են արեւմտահայ գրողները, որոնք կողմնակի չեն օգար բառամբերից հայերենը մաքրագործելու եւ սեփական միջոցներով այն հարստացնելու ուղուն:

ՍՈՒՐՏ բառի ծագումը կապված է այն ընկելու ժամանակ առաջացող այսորժայտը ձայնի հետ:

210. ԻՆՉ ԻՐԱԿՈՒՆԸՈՎ Ե ԹԵՅԸ «ՅԱՅԵՐԵՆ»

Տաճակ ենք միմյանց դիպողություն անում այս կամ այն բառի փոխարեն **հայերեն** համաընկերներն օգտագործելու համար: Տասկանայի է, որ Տայարարում ԹԵՅ չի անել, հերիքարայ չի եղել նաեւ ԹԵՅ հասկացողությունը: Սակայն, բավական է, որ մզանից մնել այս՞ ՉԱՅ ընկնից, մտադ կուզդի՞ հայերեն խոսի՞ր՝ ԹԵՅ ընկնից: ԻՆչ իրավունքով, եթե Տայարարում չի եղել ԹԵՅ, ինչպե՞ս կարող էր նրա անունը ստեղծվել: Անա թե ինչպես: Տայերեն լեզվի մեջ ԹԵՅը մուրք է գործել ինքուպակն լեզուներից, որոնք այն ստորել են Չինաստանի ՆԱՐԱՎԱՅԻՆ նամանգներից, որպե՛տ այդ բույսը, ի փարքերություն ՆՅՈՒՍԻՄԱՅԻՆ բարբառների ՉԱՅ արարաստության, կրում էին ԹԱՅ կամ ԹԵՅ: Միշտ-թայան միարամության լեզվաբաններն ու մեր բարգամախիճերը հայերեն գրքերն ու բառարանները ներմուծեցին ԹԵՅը, իսկ Դարևաստանի եւ Ռուսաստանի վրայով հայոց բարբառները մուրք գործեց Չինաստանի իտախային բարբառների ՉԱՅը: Որի՞ն փառ առավելությունը, երբ ոչ մեկն էլ «մերք» չէ: Այնուամենայնիվ առավելությունը ԹԵՅի՞ կրումն է, առաջնության իրավունքով նա

Է րիզ գրավել մեր լեզվում եւ այսօր նաև այդ առավելությամբ էլ նա հինք ունի մերթու ՉԱՅի մուրքը հայերենի մեջ:

211. ԻՆՉ ԻՐԱԿՈՒՆԸՈՎ ՄԵՆՍԻԿԱՅԻ ՅՈՒՐԵՆՆ՝ ԵԳԻՊՏԱՅՈՒՆ

Դարմական անարդարություն էր Նոր Աշխարհը ԱՄԵՐԻԿԱ կոչելը, եւ սա բավական չէր, Նոր Աշխարհից եկրուպ բերված բազմաթիվ բուսամուկներ իրենց անուններով ցարաձանգելից:

Երկուպես սրացավ բազմաթիվ բույսեր, որպիսիք են՝ ԴՈՍԻՊՈՐԿ, ԿԱՐՏՈՒՅԻԼ, ՇԻՆԱՍԻՏ, ԱՐԵՎԱՍՏԱՐԿ, ԵԳԻՊՏԱՅՈՒՆԵՆ Եւ այլն: Ի դեպ վերջինս միայն հայերենում է այդպես կոչվում: Իր հարրենիքում այն կոչվել է ԱՐԻՍ: Երկուպացիների մեծ մասը գերմանացիները, Փրանսիացիները եւ այլն այդպես էլ կոչում են՝ ՄԱՍԻՍ, սակայն նման ձևով այժմ ոչ մի հայ չի կոչում այդ բույսը, այլ՝ ԵԳԻՊՏԱՅՈՒՆԵՆ: Ճիշտ է, արեւմտահայերենում փորձեր արվեցին հարցնված ՄԱՍԻՏ, ՄԱՅՅ ձևերը ժողովրդականացնելու, սակայն սպառողուն: Լայնորեն փարածվեց ԵԳԻՊՏԱՅՈՒՆԻՆ՝ մուսացության մարմնելով նրա բուն անվանումը: Իսկ եզիպտոսն այսրեղ ի՞նչ կապ ունի:

Բանն այն է, որ Մերսիլայից եւ ԿՈՒՐԱՅԻՏ, երբ առաջին անգամ ՄԱՍԻՍը իրենից եկրուպ, որոշեցին արդյունքի հասնելու համար ընտրել իր բնակյիմայական պայմաններով Միջին Ամերիկային մուրի մի վայր, որը ԵԳԻՊՏԱՅՈՒՆ էր: Անա այս երկրից էլ ՄԱՍԻՍ երկմըը փարածվեցին շրջակա հարևան երկրները՝ իրենց հերք քաններով նոր իրեն անունը՝ ՄԱՍԸՐ: Չէ որ ՄԱՍԸՐ դա եզիպտոսի անունն էր, ուստի բույսն էլ ընկալվեց որպես «ԵԳԻՊՏԱՐԿ, ԵԳԻՊՏԱՅՈՒՆ»: Թե՛ն հայերն էլ գերիին ԵԳԻՊՏԱՅՈՒՆ որպես ՄԱՍԸՐ (իշխնք ՄԱՐԱ ՄԵՆԻՔՆ), սակայն Թուրքիայում ապրող հայերը ՄԱՍԸՐ-ի հերք գրաստը ճանաչարիով ստորինց գործածել ԵԳԻՊՏԱՅՈՒՆԵՆ: Եվ այսպես անարդարությունը հարցանալից:

Եվ այս առաջին դեպքը չէր: Բազմաթիվ բուսամուկներ նման բառիկ են արժանացել: Թվե՛ք՝ ՆԱՐԻՏՆ, դարձով ԱՐԵՆԱՐԻՆ կամ ՓՈՐԹԱԳԱԸ, ՖԻՆԻԿ, ի կամ ՓՅՈՒՆԻԿ՝ ՆՈՒՐՄԱ, եւ այլն:

212-213. ԻՆՉ Ե ԽՍՈՐԸ, ԳԻՆԻՐ, ԹԵ՛ ԽՍՈՐ ԿԱՄ ԻՆՉՊԵՍ ՕՆԱԵՅԻՆ ԽՍԻՉՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ...

Ո՞վ չի ընկում ՕՐԻ, ԳԻՆԻՐ, ԲԱՐԿՕՐԻ (ԿՈՆՏԱԿ), ՇԱՄՊԱՆ Եւ այլն... Նաեւ ԼԻՒԿ ՉԽՄՈՐԱԿՄ ԳԻՆԻՐ՝ ՄԱՍԱՐ: Բայց ինչպե՞ս են ձևվել այդ անունները, մրածել՞ է որեւէ մեկը այս մասի: Ինչո՞ր ՄԱՍԱՐ, ինչո՞ր ԱՐԱՐ կամ ՕՐԻ եւ ոչ այդ կերպ: Չէ՞ որ ՄԱՍԱՐ նշանակությանը հայերենն ունի նաեւ իմԱՒՄՆԻՍ, իսկ ռուսերենը *молодо вино* այսինքն՝ **մուրաշ գին**...:

ՄԱՍԱՐ-ի ամենաին վկայությունը գրեմում ենք 15-րդ դարի ամենազարգացած հայ մրավորականերից մեկի՝ Գ. Տաբեազու մտք, որ գրում էր. «Խաղող էլ եւ եղել ԶԱՐՅՈՒՆԻՆ՝ ՄԱՍԱՐ, եւ ԳԻՆԻՐ, Ե՛ ԹԱՅԱՆ»: Այս նույն բառը բացարժիվում է նաեւ նրանից երկու հարյուրամյակ հեղու ապրամ երեմիա Մերոնցու բա-

տարանում եւս ՄԱՃԱՐ «խոսակցութիւն» ձեւով: Նրա մտք գործում ենք նաեւ ՄԱՏՈՒԻՉ «ԽՈՒԻՉԱՐՈՒԹ» բնչ աղակալոված բացաբորոթութունները: Ինչպէս որոշկ ԿՄՃԱՆ-ի ծագումը, թե՛ն այն գործածում են նաեւ կովկասյան լեզուներն ու վրացերէնը ՄԱՃԱՆ-ի ձեւով, սակայն վեհական խոսքը պարզանկելու է միայն այն լեզուին, որը կկարողանա «թարգմանել»: ՄԱՃԱՆ-ի իմաստը:

ՉԷ, որ Մուրբ գրքում գործածական ՅՃԻ «օրի» բառը այսօր մեզ համար պարզ է զամուտ միայն շնորհիվ ակկադերենի, որ ասկա է շագ «մարտը, շինը, պարզ» բառը, որով իմանում ենք, որ ՕՐԻՆ այդպէս կարող էր կոչվել թորված, հարակ, շինը, պարզ դաստակոց հեղու միայն: Բազմիցս Մուրբ գրքում ունենք ՅՃԻՆ, ինչպէս. «Արքեպետրոս ոչ ի գիտել, եւ ոչ ի ՅՃԻԻՆՅ» «Գիտի եւ ՅՃԻ»: Քանի որ խոսք բացվից ԳՒՆՈՒ մասին, ապա հիշեցնենք, որ այն կսպ ունի հնդկարտական լեզուներում ասկա՜ տուտերենի՜, քարիներենի՜ vinot, իսպաներենի՜ vino, Ֆրանսերենի՜ vin բառերի հեղ, ինչպէս նաեւ արաբերենի, եթովպերենի ասո ձեւերի հեղ:

Ենթադրվում է, որ ՕՐԻՆ նույնպէս հնդկարտական ծագում պիտի ունենա, թերեւս սանկրիտի մի ոգիցի խոյնը»- ից, թե՛ն կարող էր ծագել սե-ից, (անգլ., զերմ. Ale ձեւով) «գարեջուր» բառից, իսկ ժողովրդական ԱՐՄՂՆ-ը արաբերենի առգ «քրքիւր» ձեւից է գոյացել:

Այս բոլորը շար դիպեցրում էթե համոզիչ է թվում, այնուամենայնիվ ինչ-որ տեղերում անհավանական, սակայն հայերենի ԽՄՈՐ՝ «թթխոր», ջրով շարած ա-լուր» բառի անցած իմաստային փոխակերպման ուղին մարտեւեղելով, բնթեր-թողին ջուրը կրանք, թե՛ իսպախեա ինչպիսի անհավարտի կերպարանամոխտում-ներ եւ իմաստային անցումներ կարող են ունենալ բառերը լեզվից լեզու: Այսպէս ուղեմն մեզ հարեւան սեմական ժողովուրդների լեզվում գոյություն ունի ՄՄՐ արմաւը, որից արամեերենում ասուացալ ամորա (խմիրա) «խմոր» բառը: Այս արմաւի երեմական նշանակություն էր «խմորել, թթվեցնել, հաստեացնել»: Եւ ինչպէ այս նշանակութիւն էր հայերենից է անցել ԽՄՈՐԻՆ բառը, իսկ ԽՄՈՐ՝ գո-յակեանական ձեւը նախագիտ ունեցել է ոչ թե ջրով շարակոված այլուր, այլ «հաս-տեացած, թթված, խմորված» (կամ «խմորող») նշանակությունները: Անա գար-բարից մի ըսնի հարվածներ. «Թորք մի ԽՄՈՐ՝ զամենայն զանգուամն խմորե» (Մի բնչ ԽՄՈՐՆ՝ ամբողջ զանգվածն է թթվեցնում կամ հաստեացնում) (Մուրբ գիրք), կամ ԽՄՈՐՈՒՆ հաց նշանակում էր «թթխորով հաստեացրած հաց»-կամ ՄԱՃԱՆ-ով (դրոժով) պարարտարված հաց»: Անա, դարձյալ Մուրբ գրքից. «Մի ուրբիցք ընդ նմա ՄԱՐՄԱՐՃ հացիս» (Ոչ հաստեացված «թթխորով, թթվեցրած», այլ ՄԱՐՄԱՐՃ հացով, այսինքն՝ անթթխորից հացով) եւ այլ: Ինչպէ արաբերենում լայնորեն այս ամրամտից կազմված ձեւեր կան, ինչ-պէս ամորա «թթվեցնել, խմորել», որից էլ ւտար «խմորի քարձրացում, խմո-րում», կամ ԽՄՈՐԵՆՈՒ նշանակությունից էլ հերպագոյում ասուացալով արաբերենի ամոր «ԳՒՆՈՒ» (բառացի «խմորված, թթված, հաստեացած»), ամորա «մարքեղու», ամառն «մարած», ամառ «խամար, հարբեղուց հեղու հիվանդագին վիճակ», ամառար «զիտու կրպակ», որ հայերենին է անցել նաեւ ԱՄԱՐԱԹ, ՆԱՄԱՐԱԹ ձեւով, ամառ «զինեվանդան» եւ այլն եւ նույնիսկ ամոր «զինեղուն, կարծրա-

վուն», որ բառացի «խմորագուն» է նշանակում: Եվ այդպէս նախապէս ԽՄՈՐ՝ լլ ոչ թե այսօրվա ԽՄՈՐՆ էր, այլ թթխորը եւ զինքն, ինչպէս պահպանվել է նրա այս նշանակությունները արաբերենում:

214-215. ՏԵՂԱՆՈՒՆԵՐԻՑ ԸՆԿՎՈ ՊԻՏԱԿՆԵՐ

Նաճախ ենք օգրագործում խոսակցության մեջ. «ԱՃԱՐՄԱԿԸ զերպատում են ՕՇԱԿԱՆՆԻԺ, իսկ որ ՄԵՐՎԱԶՈՐՆ ու ԳՈՐՆՆԻՆ, ԱԹԳԵՇԱՆՆ ու ԳԵՏԱՆԵՆԸ ԿԵՆՆԱՇԵՆՆ ու ԴԱՒԻՆ, ԱՄԻՐԻՆ ու ՆԱՅԱՏԱՄԱԿ ԱՆԹԱՄԱՐՆ ու ԱՆՆԻՆ, ՎԱՄԳՈՒՐԿԱԿԱՆՆ ու ԱՐԱՐԱՏԱՅ հավասարապէս հարգում եւ եւ զգիրես նախապարվություն որին քրան»: Քամաւոր խոսքի մեջ թե՛ն չակերտներ շեն երեսում եւ այնքան էլ հարակ չի զկրակցվում, թե՛ խոսքն այստեղ բարագացնին-լի՜, թե՛ այդ բարագեցնում արարողովո խոյնքների ասկա մասին է, բայց զգալով խոս-քում, երբ հիշյալ անունները չակերտների մեջ են, ապա հավանական է, որ խոսքը արկա վայրերի խոյնքներին է վերաբերվում: Խոյնքները վայրերի անունով կոչե-լու ժողովուրդներն պրակտիկաում վարող է քիչ զբել, այսպէս՝ ԿՈՆՏԱՆՒԿՆԻՉ Գրանբնայի **Կոնյակ** բնակավայրից, ԽԵՐԵՆԻ խոյնքական **Խոնքից**, ՄԱՐՄԱԹ-ՐԱՆ՝ **Մարդերա** կղզու անունից, ՄԱՆԿԱՆ՝ **Մրյազայից**, ԳՈՐՄԱԵՆՆՈՒ Պուր-պուգալական **Պորպո** քաղաքի եւ ԿԵՆՆ «զինք» բառերի միացումից եւ այլն:

Իսկ որքան հանքային ջրեր են վաճառվում հանքերը պիտանքների կերած-ված: Թվեցք թերեւս Նայապարանում քարածվածները՝ ԶԵՐՍՈՒԿ, ԱՐՁՆԻ, ԼԻԺԶ, ՍԵՎԱՆ, ԴԻԼԻՉՆԱ, ԱՐԱՐԱՏ, ՆԱՆՔԱՎԱՆ, եւ այլն:

Մեզ միայն խոյնքների պիտակների մասին խոսեցինք, սակայն հին դարե-րից սկսած մինչեւ մեր օրերը զգեստների համար բերվող կտորեղեղ կոչվում էր պարբարաված քրին անունով: Այսպիս Լարվածաշնուկ կարողւմ ենք. «Ջգե-սար ԱՐՂՈՒՄ (Նեղիցի, ԺՋ 10.), կրքենն նաեւ ԱՐՂՈՒՄ ձեւով է հանդիպում: Ինչ է ՄՈՐՈՒ կամ ՄՈՐՈՒՄ: Պիլիսոսի վարչաբնայն (ինչպէս եւ մյուս անգլի ետի-նակների մոր) Ինուրա զերի ավազանի բնակիչներն իրենց անվանել են ՄԻՆՆԻ-եր եւ հավանաբար այստեղից էլ պահպակցիներն, պարսիկների միջոցով մյուս ժողովուրդներին է փոխանցվել ՄՈՐՈՒՄ sindus «սինեական» նուրբ կերպասի անունը: Եվ դարձյալ Նոդկարանի ՇԱՆ քաղաքի անունից բրոյա գործվածքնե-րն անվանումը պարամից: Ան թե՛ն այս արարարների հեղ ժրոտ էին նրանից ոչ պակաս հարերի ԶԱՇԵՐԻԿի եւ ԱՏՈՐԻ շաւեղներն էլ, սակայն քրանց ար-դեն ստամ էին ԱՏՈՐԻ ՇԱՆ կամ ԶԱՇԵՐԻԿ ՇԱՆ: Ան դարձյալ Անգլիայի հու-րոն բարացի կերպաներից ԲՈՒՍՈՆ անունով հարերի քործան, իսկ Շուրպու-դիայի Շակար լեւնեղի անունից՝ ՇԵՎԻՈՏ կերպար, վանալակները նախշա-գարդերով կտորներն էլ Շուրպանդիայի անունով ՇՈՏԱՆԿԱՎ կոչվեցին:

Իսկ Նոր Աշխարհը՝ Ամերիկան, ինչպէս կարող էր նա եր մնալ մյուս երկր-ներից, մնալակալ որ եղեցրել արկովյան աշխարհաբով արագած Շան քան-քակի իմար ուներ: Քամարայս սպիրիտներնով ողորեց երկրամբ ու Մերձավոր Արեւելքը, որը կոչվեց ԱՄԵՐԻԿԱՆ:

Նայ միջնադարյան բանասերեղներ օգրագործում են բազմաթիվ թանկար-ծիք կտորեղեղների անվանումներ որոնցից շարերի ծագումն արդեն պարուր-ված է անհայրություն բրով: Այսպիս օրինակ Քուչակն ստամ է «Տագեր եւ

ՔԵՄՆԱ ԿԼԴԱ...», նույնը «Տաղ վասն ազգային» բանաստեղծության մեջ կարգում ենք. «Ակրան է հագել ԱՅԼԱՄ ու ՔԵՄՆԱՅՑ Ի մ՛ջըն է կապել ոսկի ՆՅՅԱՄԱՅ...» Անշուշյ այստեղ Կամուխում արքայրկղի գրարպի մասին է խոսքը, սակայն գայթակղիչ ՆՅՅԱՄԱ զգյում մասին, սակ, յո՛ Նայառա երկրանունից է զայն շար անմին կարող է թվալ: Ունենք նաև ՏԱՐԱՊՈՒՈՒՄՑ ԳՈՒԻ (Տարբրառ քաղաքի անունից): ԱՆՆՈՒՄԱ Փոքր Անիայի Մանուսա քաղաքի անունից: ՆԱԱԲԻ Նայաթ քաղաքի անունից է այն: Իզրայական Քոլոնիա քաղաքի անունից է ԲԱՆՆԱԿԱՆ, իսկ ՊՐԱՄԱՄ անտառային ծրարանիստ գիտարկը փութակվել է Պանասա ամբրիկյան փորքիլի երկրից:

Իհարկն պարզության մեջ մնացել են նաև մի շարք փարագներ՝ հնարողների անվամբ. այսպես օրինակ, Փայրիզի Կոմուեան արյան մեջ խորրոլ գնեերալ Գայիճիի անորավարդիլի ճնուլ կարգած զինարկական անորավարդիլները անվանում ենք ոչ այլ կերպ, քան ԳԱԼԻՃԵ: Մակիերոլի հնարած անցրանցիլ թիլկոնը, որը ներսի կողմից հարուն շերիլանիեմով էր պարած, կոչում ենք ոչ այլ կերպ, քան ՄԱԿԻՆՏՈՆ: Ֆրանսիական Ծալ քաղաքի անունից է Ծալ (Ծալ) շտարշանան նուրբ գործվածքի անվանումը: Պարպուղակի ՊՆԱՄԻՐ րեանակի անունը Ֆրանսիական քաղաք Plombier-ից է ծագալ:

Անհայր ժամանակներից սկսած մարդկության հայրենի են եղել թանկարժեք քարերի անուններ, որոնք կոչվել են հանքավայրի կամ վանաստեղծի անվամբ: Այսպես օրինակ հայկական նշանավոր բյուրեղագրամ հանքերը կոչվում էին **ակն Ասն** կամ **Ատանկն**, Լեռնային Քարայինները արդյունահանված ակնեղները կոչվում էր նենց **Քաղաշխան** (Ղյշերն Մայաթ-Նուլայի խոսքերը, «Լալ ու Քաղաշխան խ ինձ համար»): Ծովագույն կամ կապարավուն ակնեղների մի րեանակի է կոչվում էր **թարշիշ** կամ **թարսիս** Փոքր Անիային թարսա փղեվակն անվամբ (Անրվանաշխում «Արսոթ Թարշշալ - Թարսոսայ» (Երեմիա, ԺԺ. 2, եզ. 14, 16, երգ. 14.)), նույն Անրվանաշխում հանդիպում ենք թանկարժեք կարմիր կամ արծաթյան ակնեղների անվանմանը, որ Լիվիանոս Սարդիս քաղաքի անվամբ կոչվել է **Սարդիոն** (Ելից. ԻԸ. 17, եզել. ԻԸ. 13 են այլն):

216. ԻՆՇՈՒՄ Է «ՅՅԱԿԱԿԱՆ» ԼԱՎԱՐՈՂ

Պարոլաբարանում ԼԱՎԱՐ-ն անվանվում է «հայկական հաց» /suni armani/: Աշխարհն այսօր ճանաչում է ԼԱՎԱՐ-ը որպես «հայկական» հաց: Այս բառը մտել է նույնիսկ ռուսերեն խառակցական լեզվի բառապաշարի մեջ և երբ թվարկում են Կեզերիզմները (կողորիք արդեմով բառեր), ապա ի թիվն այլ ժողովուրդներից վերջված փխառայալ բառերի (դեռ Իզվակոփա, 1986թ. նոյեմբեր, «Իժ լեզուն ի՞մ քարեկամն է» նուղվածք), անկայման նշվում է նաև հայոց ԼԱՎԱՐ-ը: Բայց ի՞նչ է նշանակում ԼԱՎԱՐ: Ինչպես իՄՈՒՐ-ի մասին (կամ ԳԻՆՈՒ) գրույցում պարզեցինք, քառի մեկ լեզվից մեկ այլ լեզու փոխադրվելու պարզանառով շար անգամ փոխի է ունեկում նաև իմաստային փոփոխություն: Այսպես է փոխի ունեցել նաև հայոց ԼԱՎԱՐ-ի հիւր: Այն հայերենն է՝ Նայերթ վերցրել են ԼԱՎԱՐ-ը իրենց սինվան հարեաններից, արամեացիներից և կամ ավելի վաղ երանց նախորդներից ավիայացիներից, որոնց լեզվում նաև նշանակում էր «խմոր»

Նայերենն անցնելով նաև դարձավ լոջ, իսկ ավելի վաղ, քան որ օ-ն հեղձ

եր **առ**, ինչպես ունենք **ար**, բայց հնոր **օր**, **ազուր**, ապա՛ **օզուր**, եւ այլն, այն հավանաբար երկարաբառի արձգման հետևանքով լաաա սպասված ձևի փոխարեն եղել էր ԼԱՎԱՐ և ապա Միջին դարերի հայերենի նեցուեափոխման կանոնների կրճատն վրա դարձել է ԼՈՇ: Սակայն ըստ երեսույթին, հերազայում երբ Նայառականի հարավի ասորիների մեծ մասը Նայառավ եւ հարեան ժողովուրդներն էլ հայերից ստերեցին քարակ հաց թխելը, ուսրի և ԼԱՎԱՐ կամ ԼՈՇ անվանումն էլ ներթաղեցին, յո՛ հայերենն քառ է:

Այսպիսի փոխի է հիշարակել նաև ԹՈՒՆԻՐ բառը, որը նույնպես Միջագետքի անմարմերից է հայերենին փոխանցել (և բնակատեղաբար ԼԱՎԱՐ-ը թիլկ հեարավոր է միայն ԹՈՒՆԻՐ-ում), որի պարճանով էլ անհեղաքած հայոց հարեանների լեզվի այս բառերը, հայերենի միջոցով է աշխարհն ինչպե՛լ: Եվ այսպես ԼԱՎԱՐ-ը կոչվում է «ԱՅՅԱԿԱՆ ՎԱՅ», մինչդեռ այն իՄՈՒՐ... է... այն էլ ոչ հայկական: Բայց արժն կոչել ԼԱՎԱՐ-ը հայկական, քանի որ դարերի խորքից հնարաբան այս քաղաքակրթության նվաճումը հայոց շտրիվով է հասել մարդկությանը:

217. ԳՐՈՒՄԿԻ ԳՅՈՒՆՇ ԿԱՄ ԻՆՇՈՒՄ ԾԱՆԵՐԻՆ ԶՅՈՒՐՆՆ ԵՆ ՕԳՆՈՒՄ, ԼԵՉՎԻՆ ԲԱՐԲԱՆՆԵՐԸ...

Ճյուղերն անհրաճեշտություն են ծածոքի կամ բույսերի համար, իսկ քարթանենը... Պարախանաեղա համար այս հարցին հարկ է, որ դիմենք մեր լեզվի պարոնությանը:

Այսպես օրինակ, անցնում ենք մեր քաղաքների փողոցը և կարդում ի թիվ խառնեցների վրա եղած զուցանակների նաև ՎՐՈՒՄԿԻՆԻ ԽԱՆՈՒՄ կամ պարզապես ՎՐՈՒՄԿԱ: Բնակատեղաբար այդ խառնուրդն աշխարհոն է պիտի կոչվի ՎՐՈՒՄԿԱվանառ, իսկ նրա վաճառած քաղաքակրթիցների էլ պարտադրող անձը՝ ՎՐՈՒՄԿԱ-ագործ: Նաակառուլ համար, յո՛ այս բառը ի՞նչ է որդի-դի՛ց հայրենից հայերենում, պիտի դիմենք գրաբար մարթաներին, սակայն, գրաբարյան րեցարիեում մենք այս բառի նենց հանդիպում: Մինչդեռ բազմաթիվ արեւելյան կամ հարավ-արեւելյան բարթանեկում այն շար գործանվան բառ է Նոր Ջողաբում ասում են իՐՈՒՄԿԱ, իՆՈՒՐՈՒՄԿԱ, Ազուլիսում՝ ՎՐԵՇԱԿ, Քուրդուրում՝ ՎՐՈՒՄԿԱ և այլն: Նարաշ Նովաթանն իր փաղեկից մեկում ունի այս բառը

Ջենեթ թազալ գառն ու շիշակ,
Եփեթ եղանում և ՎՐՈՒՄԿԱ:

Իսկ ո՞ր լեզվից է հայերենին անցել այս բառը և ի՞նչ էր նշանակում ՎՐՈՒՄԿԱ-ը: Ինչպես մասնագետներն են կարծում, այս բառը թեև արիք չի եղել գրաբարում հիշարակելու համար, սակայն շար հին փոխառություն է, պակասերեցից, քանի որ այս բառը հասարակում է նրա՝ ԱՎ վերջավորությունը: Պակասերեցիկում այն հնցում էր աբճճակ և ուներ «հալա» նշանակությունը, մինչդեռ ավելի ուշ շրջանի պարսկերենում ավառ է նույն բառը նառն ձևով և նշանակում է «սուլուրով, կարագով, մեղրով պարարակած բաղբյուրակներ», ուսրի մեր քանս ավելի հին փոխառություն է, քան պարսկերենի ֆարճան-ը:

Եվ այսպես, մենք թողնում ենք պարախանը ընթերցողներին, պն՛րք նր

արյուր բարբառեց լեզուներին: Չ՛ր որ 1910 թվականին Փարիզում, Լադաշ Նավասթանի ՏԱՂԵՐԸ հրադարձելիս, Չորսանյանը անբեղական լինելով ՎՃՐՈՒՅԵԱԿ բառի գոյություն մասին հայերենում, փորձում է «տղել» այն ՎՃՐՈՒՅԱ ձևով: Եվ սա կարարում է ոչ պարսկական մի անձնավորություն, այլ մեծ Չոսանյան: Նքարազայում, երբ ինձացից բարբառեցում գոյություն ունեցող ՎՃՐՈՒՅԱ բառի մասին, ինձացից նաև, որ Լադաշի ՎՃՐՈՒՅԵԱԿ-ն էլ անբեղել է կապձի ենթադրվել է մնաց ՎՃՐՈՒՅԱՎԱ այլ ոչ ՎՃՐՈՒՅԱ-ն:

218. ՇԱՐԱՐ

Շար սովորական է շար հայկական բառերից մեկն է ՇԱՐԱՐ-ը: «ՇԱՐԱՐՈՒՂ կրթից խոսքը, խնամի», «ՇԱՐԱՐ է, հո մարդ չի», «ՇԱՐԱՐ քնավորություն ունի», և այլ ժողովրդական առայթներից կարելի է ենթադրել, որ ՇԱՐԱՐԸ շար հարգված, անցին մի կտրա էր մարդկանց համար: Իսկ ինչպե՛ս ծագել այդ բառը, ինչե՛ր ՇԱՐԱՐ է ոչ այլ կերպ: Գրեկու համար այս բառի հայերենից մեք պիտի դարձյալ ճանապարհորդեն լեզուների միջով: Եվ այս անգամ մեզ ուղիները քանում են դեպի ՎՆԿԱՍՏԱՆ, դեպի հնդեվրոպական հին լեզուներից մեկը՝ ամսոլիթը: Ահա անիշխի ժամանակներից Վոլխայնում, Վոլխայրա-նում փարթավորին անում էր կղեզ էր չգիրտ, որ իր համբավը պիտի փարսե՛վի ողջ հողագետում: Եվ անիշխի ժամանակներից էլ մարդիկ պիրեցին կղեզի քաղցրահամ հյութը և սովորեցին նրանից մզել այս անուշ հյութը, որ մինչև 20 փոխու շաքար էր պարունակում: Այդ հյութը կոչվում էր ԿԱՐԱՐ կամ ՏԱԿԿԱՐ, ոչ իջ հերազայում փրվեց նաև հյութից խրացված, բյուրեղացած կտրախի: Այս կտրախի փրվող անուշը փոխանցվեց լեզվից լեզու և հասավ հայերենին ՇԱՐԱՐ ձևով: Ենթադրում են, որ կարող էր այս բառը ստեղծվորին անցնել հնդկացի-նա ինչ-որ լեզվից: Որե՛նև ՏԱԿԿԱՐ կամ ՏԱԿԱՐ նշանակում էր «խիճ, խնայալ» որից՝ «շաքարավազ»: Պարսկիրենում այն հնչում էր ՏԱԿԱՐ, որից հայերեն ՇԱՐԱՐ-ը:

219. ԱՆԵԾ Է, ԲԱՅՑ ՍԻՐՈՎ ԵՆԸ ՈՒՏՈՒՄ ԳՈՒՄ ՄԻԱԸ

Քաղաքակիրթ աշխարհում այսօր էլ կան ուրբադրուհիներ, որոնք գերադասում են ըսելու ամաց կեկեկ: Նեց այդպես էլ կոչվում է քանաժող պարզելու և այլ համեմունքներով պխաղված, չորացրած միսը ԱՊՈՒԽՏ: Օրինակ գրաբարում «ԱՊԽՏԵՑԻՆ, խրեանց ԱՊՈՒԽՏԱ» (ԱՊԽՏԵՑԻՆ իրենց համար ԱՊՈՒԽՏԱՆԵՐ) արքայապետությունից փոխեցանում ենք, որ այդ բառը գործածական էր հայոց մեջ ինդոլորդոլ դարում (և մինչև օրս օրերը): Մեր օրերում հաճախ փոխարկում են այն թուրքերենից փոխառյալ ԲԱՅՑՈՒՄԱ (կամ ՊԱՏԱՌՄԱ) բառով, որովհետև ԱՊՈՒԽՏԻՆ իմաստն արդեն չի ընկալվում:

Իսկ ինչե՛ր, որովհետև բառը իրանական ծագում ունի և կազմված է «ն», «ո», «ս» միասականից և բառա «եկված» բառից, որով՝ ԱՊՈՒԽՏԱՆԵՐ է «եկված, ոչ երկված, անեկ»։ Բայց հեղադարյան, մասամբ բառի իմաստը ցնկ-կոպկոտ, մասամբ էլ չորացրած միաց աղելու միջոցով պահվելու պարզաձայն ԱՊԽՏԱՆԵՆԱ ստացավ «աղել» ցյուրացել նշանակությունը: Օրինակ, ԱՊԽՏԱՆ

ՅԱՐԻՆԻ նշանակում է «աղած, չորացրած, ձուլ կամ քանիս» և ոչ թե՛ «անեկ»: Թրիվոսի բարբառում ԱՊՈՒԽՏ ՕՒՐԻՆ նշանակում է «քր մարդ»:

220. ԸՆՈՒՐՈՎ՝ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ, ԱՆՎԱՍԻՐ ԻՐԱՆԻՑ ԱՌԻՈՒՐԻՆ

Ո՛վ իր մանկական փարիքում չի ճաշակել ԱՌԻՈՒՐԻՆ՝ եղիպարացորենի սրբաբեզված հարկիները, որոնք ծիրանի ծաղիկների նման բացվում են և ասես ծաղիկ հառակն են հիշեցնում... Որբեղից եկավ այս անվանումը՝ ԱՌԻ-ՐՈՒՐԻ: Ենթադրում ենք ԱՄԻՐԻ կամ ԵԳԻՊՏԱՑՈՐԵՆԻՆ հայերենից չի եկել:

Ո՛վ առաջինը կոչեց ԱՌԻ-ՐՈՒՐԻ, գուցե մի մանուկ: Վարավոր է, որ բառը ստեղծել էր Պարսկաստանում, քանի որ այն իրանական բառ է և փոչոլու (սֆ-քոսի) լեզվում էլ ածա-ածա «ուսած-փչած» է նշանակում: Իր արմատներով ԱՌԻ-ՐՈՒՐԻՆ հնդեվրոպական բառ է, քույր լեզուներում պահպանվել են զուգանունները, օրինակ ամսակիսում՝ նաժմա «պղպձակ», անգլերենում՝ նաժ «կոկոն», չիլիերենում՝ քաժ «ուտոց», հայերենում՝ պուր «քշտիկ, կաթիլ» և այլն:

ԻՆՇՊԵՍ ՉԱԾԵՆ ԺԱՄԱՆԱԿԸ... ԻՆՇՊԵՍ ԳՈՒՄԱԿԸ...

221-222. ԻՆՇՊԵՍ ԱՆՎԱՆԵԼ ՕՐԿԱ ՊԱԳԵՐԸ կամ ԱՅՆ ՄԱՍԻՆ, ԹԵ ԻՆՇՊԵՍ Ե ՄԵԶ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ԳԱՆՍՆ Տ-Ն՝ ՄԻՆՇԵԿ»-՝

Նրանք ավանդությունը, որ գրի է առնված Արարվածաշունց Գրոց մեջ ասում է, որ կոչեաց Աստուած զԼՈՒՅՍՆ ՏԻՎ, և զՆԱԲԱՐ կոչեաց ԳԻՇԵՐ («Աստված ԼՈՒՅՍՆ անվանեց ՏԻՎ, և իՆՎԱՐՈՒՐ կոչեց ԳԻՇԵՐ»):

Բայց միթե՛ միայն ՏԻՎ էր կոչվում օրվա յուսակող մասը, հապա ՏԵՐԵԿԸ: Իսկ մինչև օրվա յուսյն ընկած մասը, կիսաօրը, միջօրեն ինչպե՛ս պիտի անվանեն ժողովուրդները, այս մասին լուս է ԲԱԲԵՆԱՆ ԳԻՐԸ: «Ե և ինչ ԵՐԵԿԱՅ, և ինչ ԱՎԱՐՈՒՐԱՅՆ, ՕՐ մի»... շարունակում է ԳԻՐԸ ՕՐը գրված էր նաև ԱՌԻ ձևով, որից էլ մնացել է ՕՐ ԱՎՈՒՐ «օրեցօր» «օր-օրի» արքայապետությունը: Եվ այսպես մարդ կարիք զգալով օրվա պահերը միմյանցից բաժանելով՝ պրեղծել է նաև դրանց անունները, ԼՈՒՄԱՐԱՅ, ԱՐԵՎԱՏԱՅ, ՎԵՐՁԱԼՈՅ, ԱՐՁԱՄՈՒՂՁ, ԱՐԵՎԱՄՈՒՑ, իսկ դրանց միջև ընկած պահը ՄԻՇՕՐԵ կամ ԿԵՏՈՒ: Փչեղովա պահերն էին՝ ԵՐԵԿԱ, ՎԵՐՁԱԼՈՅ, ԸՆԿՈՒՄԱՆԵՆ ԺԱՄ, ԿԵՍ ԳԻՇԵՐ, ՆԱՎԱՍԻՐԱ, ԱՅԳ:

Տի՛ն Բաբելոնում գրեկվա և գիշերվա ժամերը ունեին 12-ական բաժանումներ, հեղադարյա յուրաքանչյուր 12 պահի համար 12 անուն:

Մակայն նման փոքր բաժանումները այսպես էլ գործնական չէին և ավելի շար առարկաբաշխական գիտական նշանակություն ունեին, ուստի ժողովրդի մոտ արեղծվեցին ավելի գործնական անվանումներ՝ ՏԵՐԵԿ, ամբողջ յուսակող օրվա համար և ԱՅԳ մինչև յուսաբաց ընկած ժամերի համար:

Ինչպե՛ս նկատում ենք, երկու բառերն էլ կազմված են հայերեն Ց «մինչև» նշանակություն ունեցող նախդիր-մասնիկի օգնությամբ: Այս մասնիկ-բառի օգնությամբ հայերենը բազմաթիվ քառեր ունի կազմած, որոնցից են ՑՄԱՒ «մինչև մահ, հավերժ», ՑՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ «մինչև հանդիպու՞մը» և այլն: Եվ այս-

պես, հայերեն երեկ կամ երեկո (զրույց է նաև երեկ, երկուրե, երեկուրե, երեկոցե, իրիկուրե, երկուրե) քառի վրա, որն ուներ «երկու» նշանակությունը, ավելացվեց Ց-ն, եւ ահա պարտադր էր արգել ՑԵՐԵԿը, «մինչեւ երեկո» այսինքն «Օ՛ր» հասկացողության համար: Ես այն ձևով էլ արեղծվեց ՑՅՑԳը ԱՅԳ-ից, որն ուներ «սասնոր, յուսացաց» նշանակությունները: Ներխառնար ՑՅՑԳ բառով հասկացվում էր երեկոցե մինչեւ ԱՅԳԱՐԱՑ ընկած ժամանակահատվածը, այսինքն ԳԻՇԵՐԸ:

223. ԱՂԱՄԱՄՈՒՅ

Հայերենում ԱՂԱՄ նախածոր անվամբ կազմված բազմաթիվ բառերի կարելի է հանդիպել, ինչպես օրինակ, ԱՂԱՄԱՅԻՆ «Այլամից սերված, մահվանացու, մարդ» ԱՂԱՄՈՐՈՒԻ «Այլամի զավակ, մարդ, երկրային արարած, մահվանացու», ԱՂԱՄԱԿԱՆ «Այլամին հարուկ, մարդկային», ԱՂԱՄԱՅԻՆ (ուղեկցի), ԱՂԱՄԱՅԻՆԻՔ «Այլամորդիներ, մահվանացուներ, նաև սեռական գործընթացներ», ԱՂԱՄԱԶԳԵՍՏ «մեկը, Այլամի պես անզգեսը», ԱՂԱՄԱԿԱՆ ՄԵՂԸ «անմեղի արարք, անուղղի մեղք», ԱՂԱՄԱՂՂ «աարտաի, սաարիկ վախ, սաբուռ» եւ այլն:

Բայց արդյո՞ք կապ ունի ԱՂԱՄ նախածոր հետ նաև հայերենի ԱՂԱՄԱՄՈՒՅ «թանձր խավար, խիտը մուգ, սաարիկ խավար», որը բարբառանքում, ըստ ՀԱճառայանի Գավառական բառարանի, «առավոտյան դեմ եւ արշալույսից առաջ փրոտ մուգը, կամ վարզապես գիշերային թանձր խավարը», Օրինակ, «Դեռ ԱՂԱՄամուլը չէր կրկնե...» («Պ. Պոչյան, Սու եւ «Կարդիթեր»), նույնպես փորձում են կապել Այլամի անվան հետ, սակայն անհիմն ձևով, որովհետեւ վաղ մի ավանդություն, որով կապվեր բառն Այլամի եւ մուրի հետ: Ուրեմն ի՞նչ կապ կարող է լինել Այլամի եւ մուրի միջև, որից առաջացած լիներ ԱՂԱՄամուր արքայապետությունը: «Եվողտիայի հայոց գավառաբարբառը» գրքի երկինակ Հ. Գազանձեյանը, անդրադառնալով ինչուր ասարկա այս բառին, բացարարում է այսպես. «ԱՂԱՄամուլ - արարանս դեմ փրոտը խոր մտքիցը, որ այս անունն առած է աանդուրթեն մը, գոր յիշող վայ հինայ» (Էջ. 19): Իսկ արդյո՞ք կա մի ավանդություն, որ պարզի Այլամի հետ կապված մի ընդհի մասին գիշերային խավարում կամ արշալույսին մուր, որը եթե մտացվել է հայերի կողմից, պահված կլիներ գոնե քրիստոնեություն ընդունած մյուս ազգերի մոտ: Այ՛ն, վրա:

Իսկ ինչպե՞ս կարող էր առաջանալ մի բառ՝ Այլամի հետ չունենալով ոչ մի անհոյանքով:

Պարզապես **աղյամ** բառը սեմական լեզուներից հայերենի կարարած փոխառություններից մեկն է, որ նշանակում է «սե, մուգ, մուգ» Այն ճա՛ռ, ձեռոս, ձեռու ձևով գրկում ենք եւ ակվադիքնում, երբայերեւում եւ արարելիսում, ձեռոս, «սե, մուգ ազգավազույն»: Այն ինտարով պահպանված է այն մի բանի բարբառանքում, օրինակ, Այլուն **աղեմ** խաղող «մուգ կարմիր խաղող» նշանակությունն ունի, հերխառնար ԱՂԱՄամուլը նշանակել է «սե, թանձր, սաարիկ, խիտը մուգ» եւ ոչ թե՛ Այլամի մուգ:

224. ԻՆՉԸ ԿԱՐՆԵԼ Ե ԳԱՇԿԵԼ ՏԱՐԻՆԵՐԻ ԱԿՈՐ

Մենք սովոր ենք յսել ավագ սերունդի մարդկանց բերնից, թե ինչպե՞ս են ժԻժԺԻ պարունք: Ես հարս գնացի ԱՌՎԻ փարին, Աղեիկս ավարտից ինտրիպուրը Գերմանու ԿՌՎԻ ժամանակ եւ այլն արքայապետություններ, որոնց մեջ ժամանակը հաշվվում է ինչ-որ նշանավոր դեպքից: Եման՝ նշանավոր ընդերք են համարվել նաև թագավորների գահակալության փաթիկները, ինչպես՝ ՆԻԿՈՒՆ ԹՎՆԻ, ՆԻԿՈՒՆ ԺԱՄԱՆԱԿ, ՑԱՐԻ ՕՐՈՒՔ, նաև մեծ վարչապետությունների սկիզբը, ինչպես Բրիտանից առաջ, Մահմեդից հետո եւ այլն: Նուսասանում ե-դի է նաև ՕԼԻՄՊԻԿԱՆԵՐԻ հիման վրա թվական, եւ այլն: Սակայն ամեն ղյարզական գիրք, որ ամենից շար գործածում ենք կարճում ՄԵՐ ԵՐԱՅԻՑ ԱՌՎՈՒՄ ՄԵՐ ԵՐԱՅԻՑ ՆՅՏՈՒ (նաև ՄԹՎԱ, ՄԹՎԱ, Մ.Թ.Վ.Ն.) արքայապետությունները, որոնց մեջ գործածվել էՐԱ բառը ձագում է յարկիներն աեր «թիվ» բառից: Մակայն ոմանք ԱԵՐԱ-ն միևնպետման մե այսպես՝ Ab exsordio regni Augusti «Օգոստոսի գահակալության սկզբից», որով դարս է գալիս, թե ԵՐԱ-ն յարկի-նեն **երք բառերի սկզբնարարներից** է կազմված եւ ոչ թե **թիվ, թվական** է նշանակում:

225. ԻՆՉ Ե ՆՇԱՆԱԿՈՒՄ ԿՈՒՆԵԼ ԵԹԵ ԿՈՒՆԸ «ՁՈՂ» Ե

Նոր սերունդը ԿՇԵՌԸ հարով հասկանում է միայն այսօրվա միջուկիվական կամ գաղափարավոր հայրամարտները, որոնցով չափում են կամ որոշում երկրորդի, իրերի բաշը: Բայց չէ՞ որ հնում սաարկաների բաշը ցախեւս միխանիկական սարքերը չեն եղել, իսկ ինչպե՞ս եւ ինչպե՞ս էին որոշում վաճառվող կտտեթի քանակը եւ ինչպե՞ս էին առ ու՛ ծախը կարարում: Եթե չլինեին զրավոր վիսարանները, ապա մենք չլինե՞լ կազմակ, որ հայերեն ԿՇԵՌԸ, ԿՇՈՒՆ բառերը կախվապես ունեցեին եւ «ձող, ձակ» նշանակությունները: Չե՞ք հավատում, ապա կիշեցեք, թե ինչպե՞ս էին հնում պարարարում վարզազույն ԿՇԵՌԸ-ները: Չողը կամ ձակը մեջքերից ծակելով այն քանիս համար կապ էին անցկացնում, իսկ ձմայի կամ ձողի ծալքերից կախ էին քաշիչ զոգավոր ՆՇԻՐՆերը: Երբ զոգավորություններից մեկի մեջ որտե՛ իր էր դրվում, մեկն Եթաղը լցնում էր ցած, հակառակ Եթաղին դրվում էին Եթաղարիքը, այնպես ցավով իրի բաշը որոշվել: Նայապաղեմ հավանաբար կշռող այս սարքին ժամանակակից է Միջագետքի ԹԱՄԳԱՐ-ների միջոցով, ինչպես անվանում է ԱՎՃԱՌԱՎԳԱՆՆԵՐԻՆ այնտեղ (իսկ հայերի մոտ ԹԱՄԳԱՐ հնչումն արագավ, որից էլ ԹԱՄԳԱՐ-ան ԹԱՄԳԱՐ-ի իստուք կամ րուն բառը, որի մասին գրույցը կարող ԹԱՄԳԱՐ բառի վրայ):

Իսկ եւ որ Միջագետքում, նախ ՇՈՒՄԵՆԻՆԵՐԸ, ապա ԱԿԱՄԱՅԻՆԻՆԵՐԸ (սաարթանացիները եւ բարկացիները) ՉՈՂ-ը կամ ՆՇԱԿԸ կոչում էին ԿԻՇՈՒՆ, ԿԻՇՈՒՆՆՈՒՆ, այսբերից էլ հայերենի փոխանցվելով այդ բառը ԿՇՈՒՆ անվանվեց: Որպեսզի հստակվենք այս հարցում, ապա դիմենք մեր մարմնագրության ամենամեծի վիսարաններին, գուցե եւ կրկես Արարածաշնչին, ըստի որ երս ամեն մի բառը կարելի է արուգիլ փարթեր լեզուներով թարգմանված համարժեց նշանակությունների հետ: Արարածաշնչում գրկում ենք ԿՇՈՒՆ բառի հայերենում ունեցած «ձակ, ձող, նիզ» նշանակությունները, օրինակ՝ Չորրորդ Թագա-

վորաց գրքում կարդում ենք. «Դավադր եր արքայ... ԴԱՆՊԱՆԱՏ ԿՇՈՒՅՆ» («Դավադրեց արքան ԿՇՈՒՇՆ պահպառողներին», այսինքն՝ յոնապաններին, քարապաններին, բառացի՝ ՉՈՂՆ, ԼՄԱԿՆ, ԼԻԳՆ ԼԻԳՆ պահպառողներին): Կամ «Առ դահճապան... գերիս ԴԱՆՊԱՆԱՍ ԿՇՈՒՅՆ» («Կեցրեց դահճապանը երեք ղոնապաններին», բառացի՝ ՉՈՂՆ, ԼՄԱԿՆ, ԼԻԳՆ պահպառողներին): Կամաբն թարգմանությունը այս ձևերի դիմաց ՍՄԱՁՄՈՍ «պահպան» համարժեք ունի: Միքաթի խրատներում հանդիպում ենք հերեզայ պարկիրաժոր արգահայությունը. «Նավաթի բարիքները թո շրեմարտում են այն կերպի ընդ լրոջը շարժարանքներից, ինչպես գրանի են ԿՇՈՒՍ ԼԻԳՆԱԿ ընդ հեր թջնամու դիմ կնակարի»: ԼԻԳՆԱԿ ԿՇՈՒՍ սյգի հավանապ «Լիգակի կոթ, կիգակի լծակ»:

Եվ այսպես, նոր սերունդը որպեցի հասկանա ի՞նչ է նշանակում ԿՇՈՒ ԴԱՆՊԱՆԱՍ պիրի գաղափար ունենա միդ դարապանների, դրեների փակելու հարձաքանքների մասին. Նում դարապանները, բերդերի դոները փակում էին մեծ գերանների, ձողերի, լծակների, կիգերի օգնությամբ, որոնք կամ սողակների ձեռով, կամ լինգերի ձեռով դիմ էին դրվում դրեներին. այսպիսի պարզաբանով է ԴՈՆԱԿՄԱՆԵՐԸ կամ ԲԱՐԱԿՄԱՆԵՐԸ կոչվում էին ԿՇՈՒ ԴԱՆՊԱՆԱՆԵՐ (բառացի՝ ԿՇՈՒՇՆ, ՉՈՂՆ Կահպառողներ):

Տեղագայում փնխիկայի գարգացման հերիանքով արեղծվեցին երկաթյա փականքներ, որոնք եկան փոխարինելու ստանդանակ ԿՇՈՒՆԵՐԻՆ, սակայն ԿՇՈՒՆԵՐԻ կամ ԿՇՇՈՒՆԵՐԻ սակամումը մնաց միայն այն աարքերի վրա, որոնք ծառայում էին մարմինների, նյութերի քաշը որոշելու:

Թեև մեր օրերում երեսն են եկել գազանակալոր, էլեկտրական, էլեկտրոնային նորագույն կշռոդ ասրքեր, սակայն մենք ինչ սովորության համաձայն, շարունակում ենք դրանք անվանել ԿՇՇՈՒՆԵՐ, իսկ նյութի քաշը, ծանրության չափը որոշելը՝ ԿՇՈՒՇՆ, թեև ԿՇՇՈՒՇՆ նշանակում էր «լծակով, ձողով ճոճել» եւ ԿՇՈՒՍ որոշողը վարդը արդեն ԼՄԱԿՆ չէ:

Գերմաներենում Waage կամ Wage նույնպես նախապես «կշռամոլ, ձող եր կշռվում, որն հերագայում «կշիռ» եւ ապա՝ «լշիք» դարձավ:

226. ԱՆԴՈՐԱԳԻՐ - ANDURAR

Եթե փորձենք ԱՆԴՈՐԱԳԻՐ քաշը որոնել դասական հայ մաթեմատիկոսների մոտ, ապա մեր աշխարհայեցման անօգուտ կանցնի: Այսօր բոլորն էլ կարող են աւելյա ԱՆԴՈՐԱԳԻՐ «վճարած փողի», հարկի ընկալագիր» է նշանակում, սակայն ոչ բոլորին է հայտնի, թե ի՞նչ է նշանակել այդ բառի արմատը՝ ԱՆԴՈՐԱՂ-ը եւ ինչու է նա գրվում երկու Ղ-ով, այն դեպքում երբ հայերենը կրկնակ քաղաձայներ չի հանդուրժում:

ԱՆԴՈՐԱՂ-ը դասական հայերենում ընկալվում էր «հանգիստ, ազատ» նշանակություններով, ԱՆԴՈՐԱՂԻՉ՝ հանգաբարձուցիչ, ազատող՝ ԱՆԴՈՐԱՂՅՈՒՆ «հանգաբարձուցում, ազատություն», եւ այլն: Իսկ ի՞նչ ծագում ունի այդ ԱՆԴՈՐԱՂ-ը: Այն հանդիպում է ակադամական արձանագրություններում andurar-անդարար ձեռով, (ակադամացիները ու-ն եւ օ-ն գրում էին ու նշանով), որը թերեւս նույնպես հնչում էր **անդորը** ձեռով եւ ուներ «ազատ, հանգիստ» նշանակություններ: Օրի-

նակ, հարկից ազատված շրջանները անվանում էին **անդորար**: Այսպիսով ԱՆԴՈՐԱՂից որ նկատվում է որպես «հարկից, փոքրից ազատ լինել» ապացուցող փաստաթուղթ:

227. ԳՈՐԵՅԱՆ

Այժմ ամեն մեկը կարող է բացատրել, որ ԳՈՐԵՅԱՆ-ը նշանակում է «գարեկից, ցարեղարձ» կամ ցարեղային «ցարեղարձի գուն, ցունակաբարություն»: Բայց որքան ճիճաղիկ է այդ անվանման նախնական նշանակությունը այսօրվա ունեցած իմաստի կողքին, այս բանում համոզվելու համար սյգի ճանապարհորդք դեպի Գն Արեւելք: ԳՈՐԵՅԱՆ-ը (գրաբարում ՅՈՐԵՅԻ, ՅՈՐԵՅԻՆԱՆ) ծագում է սեմական լեզուներից, այսպես օրինակ, երբայերենում Յոթնի նշանակում է «խոյ», քանաներենում եւ ակադեմերենում «ոչխար»: Երբայացիները իրենց թողության ցարեղարձը կշում էին 50 ցարին մեկ անգամ: Այդ փոքր գաղափարից համար հենցեցում էին փողեր եւ շևտորներ, որոնք շինված էին ոչ այլ ինչից, քան **ոչխարի** կամ **խոյի եղջյուրներից**: Ոճոց այդ ցունակաբարություններն էլ ժամանակի ընթացքում սկսվեցին կոչվել «կերեն հայտեր», այսինքն՝ «խոյի կողք», իսկ հերագայում պահպանվեց միայն ՆԱՅՈՐԵՅԻ եւ ՅՈՐԵՅԻ «շևտոր, փող», եւ այլն՝ «իսնանյակ», «ցարիկից, ցուն» նշանակություններով, քանի որ եղջյուրից պարբարաված փողերով սկսեցին ազգարարել նաեւ **բողոք** փոխակալաբարություններն ու հանգանակը:

Գրիպոնություն ժուգի կամ Առավաձաձեցի թարգմանության հեր միակն ՅՈՐԵՅԻՆԻ, ՅՈՐԵՅԻ, ՅՈՐԵՅԻՆԱՆ քաշերը հայերկնից շար ժողովուրդին էին բառապաշարի մեջ՝ երբայերենից, հունարենի միջնորդությամբ:

Տայերեն ՅՈՐԵՅԻՆԱՆ-ը կազմված է ՅՈՐԵՅԻ քաշից՝ հան հայերեն բառակերպով, ինչպես ունենք ակադեմերենի Անոն «նալառակ» քաշից ԱնոնեՅԻՆԱՆ, ԴԱՏՈՆ «պաշի» քաշից՝ ԴԱՏԵՅԻՆԱՆ, եւ այլն:

Նավամարապ հայերենի բառապաշարում ՅՈՐԵՅԻՆԻ քաշը գոյություն է ունեցել Առավաձաձեցի թարգմանությունից էլ առաջ, քանի որ այն գործածված ենք գրվում ոչ միայն «հոբեյան», այլն իր ինքն «շևտոր, փող» նշանակությամբ: Օրինակ, Առավաձաձեցի «Ա Մտացորոց» գրքում (ԺԵ, 28), այն գործածված է փող, ճեմոյա կվագարանների հեր միակն. «Տանիս ցարպանակ ուսիրն պեսն ինչպակ, ձայնի, ՅՈՐԵՅԻՆԱՆԻ եւ փողով, եւ ճեմոյալից»:

Չիշյա նախաբարության մեջ երբայական ընագիրը, ինչպես նաեւ հունական թյանառանցի թարգմանությունը ՅՈՐԵՅԻՆԱՆ քաշի փոխարեն ունեն **շեփոքով** համարվեց:

228. ԵՐԵ ՕՐԻՈՐԴ Է, ՈՐԵՆԱ ԱՆՆԻԿ ՏՈՒՄ ԱՂԶԻԿ Է

Դարձմահայ ետրենացին, Արարչես թագավորի անունության մասին պատմությունը շարադրելիս, բացմիցս օգտագործում է ՕՐԻՈՐԴ քաշը: Այսինքն իր թագավորը, միքեթով Արարչեսի խնամախոսությունը, ատում է.

-Եւ ուսրի՛ րթաց քացն Արարչես
Տագարս ի՛ հազարաց եւ իկարս ի բիրուց

Ընդ բացազգայ կոչա Օրհնորհիս Ավանց:

(-Եվ ո՛րքերից բաց Արարչաճը պիտի ցա
Տագարներից հագարներ ու բոլորից բյուրը
Քաջագոյ Ալանների կոչա Օրհնորհիս դիմոն:)

Արդի հայերնում Օրհնորհիս «հասունացած, բայց չամուսնացած աղջիկն է»: Օրհնորհիս կոչականով դիմում ենք ներկայումս անխորի **բոլոր** չամուսնացած, աղջիկներին՝ իզական սեռի քրտամասնակից անց ներկայացուցիչներին: Օրհնորհիս հարգալից կոչական է դարձել, ինչպես և ՏԻՆՎԵՂ, որոնք սակայն անցյալում քրտամասնակից **մայրն ազնվական դասի ներկայացուցիչներին**: Եթե, պարզեցնել մասնից հարավ անունը քայլու, ասում էր Օրհնորհիս ՏՃՈՑ, Օրհնորհիս ԱՄԱՆԱՑ, ապա դրանով նկատի ուներ (ինչպես և մենք) արքայի քրոջը, աղջկան:

Ուրեմն՝ Օրհնորհիս (կամ ինն հեղափոխելով՝ ԱՐԻՆՈՐԿ) նշանակում էր «թագավորական, իշխանական, ազնվական փոնի աղջիկ, բարձր փոնից, ազնվարժանի», իսկ ներկայումս, կոչելով Օրհնորհիս յուրաքանչյուր հանդիպած աղջնակից բարձր փարիքի իզական սեռի ներկայացուցիչ, մեծարում ենք նրան՝ հավասարեցնելով ազնվարժանի աղջիկներին:

ԱՐԻՆՈՐԿ կամ Օրհնորհիս բառի ծագումն մնում է չարգելված /որչը մեռագրե-
նում գրեմում ենք նաեւ Օրհնորհիս, Որհնորհիս գրությունները/: Երբաբարում են, որ
բառի առաջին մասը՝ ԱՐԻՆ կամ ՈՐԻ, Օրհի պարբ է նշանակեր «իշխան, փեր,
պարոն», իսկ ԱՐԻՆ-ՈՐԿ՝ «մեծագարնի որդի» ...

Տարալիքի էր նման բան: Միանգամայն, բանի որ ռուսերնում կոչեցաես ու-
նենք այս փրայի գարգացմամբ **Բարոն** «իշխան, փեր, պարոն, բարոն» բառից
Բարոնա «փրկիկն, խաւում, աղջիկն», **Բարոնա** «որիորք» բառերը: Չի բացառվում,
որ այն կալ ունի խաղիչների ձրի կամ շրի «քեր, իշխան» բառի հեր, այսինքն
ԱՐԻՆՈՐԿ՝ «ավրիկ, իշխանի որդի»:

**ԻՆՇՈՒՄԵ ՎՈՇԵԼ ԴԱՐՄՈՐԳԱՆԸ,
ԵՅԵ ՄՊԱՆՈՒՄ ԵՆ ԱՆԵՆ ԻՆՇՈՒՎ**

**229. ՄԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՆՃԱՐԻ «ՉԱՐ ՉԱՎԱԿՆԵՐԻՑ» ՄԵԿԸ
ՎԱՐՈՐԸ**

Մարդկային միջոց որոնում է միջոց իր կարիքների համար հնարքներ, մի-
ջոցներ պարապարվելու, ջնաջնամ, երթևեկելու, բռնելու և թշնամիներից
պաշտպանվելու համար: Ինչպես է որ նրա արդեւած միջոցները, գործիքները
պիտի անվանումներ պահանա: Միջոց չէ, որ մարդը բարի մղադաշտաններով է
հանդես գալիս: Երբեմն նաեւ չար միջոցի են կիրառում նրա ուղեղում և... ձեռնում
են «չար գավակներ»: Դարբերագմական փնիսիկայի կարգարիկաթոմունը ևս
մարդ սպանելու հոր միջոցների արեւծումը «չար գավակներ» մնում կարելի է
համարել: Այդ մնումներն էլ պարբ է, որ իրենց անուններն ունենալից: Այսպես
օրինակ, ՎԱՐՈՐԻՎ գուրը թեեւ նեխարարում են, որ կարարվել է Չիխասարանում
ևս նախապես այն հրավառության, գվարնացման նպարակներին է ծառայել.

անվայն, դառնալով ապանության զինք, հասել է բոլոր ժողովուրդներին կարցեր
անուններով:

Ո՛վ առաջինը այս գուրը բերեք ՏՃՃԱՍՏԱՆ հայրենի չէ: Ո՛վ առաջինը կարցեց
այն ՎԱՆՈՐ, դարձյալ չգլխրենք: Դառնությանից հայրենի է, որ բոլոր-բայաջ-
բական ցեղերը, չինացիներից սովորելով ՎԱՆՈՐ պարարարելու գաղթիկենե-
րը, իրենց հեր բերին այն դեպի Արեւմուտք: Նրանք անվանում էին այդ պայաջու-
ցիկ կուրպը **նարտ** - ԲԱՐՈՐԻՎ: Մինչև թալկանյան երկրները քարածված է այդ
պայաջուցիկը **նարտ** մնալ: Տայոց Առաջին պարսիցը այդ մնալ էլ գործածում է
«Ոչ նաւ հուր, բանգի ԲԱՐՈՐԻՎ թոջեալ էր ի մեջ ցուրց ծովում» («Չլրակակց, ո-
րովիարէ ԲԱՐՈՐԻՎ Ը նովի ցրելի մեջ թոջել էր»), «Տրդիկեալ ԲԱՐՈՐԻՎ ի վեր
նա գրունն» («Տրդիկեալով ԲԱՐՈՐԻՎ քունց ավերեց»):

Առաջին անգամ ՎԱՆՈՐ մնալ քանո արմաւագրված ենք գրեմում 1788
թվականին Ս. Դեղիբորպուում հրատարակված կեղեպարրա Մաֆարյանի
«Կիրք, որ կոչի բանալի զկուրթեան» գրքում: Ինարիկ, այս բառի արեւծման
հարցում երկու հանգամանքներ կարող էին իրենց ծառայությունն առաջարկել:
Նախ ժողովուրդական նպուգարանությանը (այսինքն կերծ) պայաջու կուրպը հա-
մարվել է «ՎԱՆ ՕՐ» որպես թե «այլովող օր» ևս ապա պարսկերենից հայերենին
անցած մի շարք բառերի համարանուսյալար, ուր պարսկերենի Ե-ի դիմաց հայե-
րեն ունեւում է Վ, ինչպես օր. **databaraz** պարսկեր, **bazar**՝ԱՎԱՆՈ, այսպեղ էլ
«ճիզը» է համարվել ԲԱՐՈՐԻՎ դիմաց ՎԱՆՈՐը:
Տրջեան նաեւ ԲԻՎԻՆԱ>ԱՆ, ԲԱՐՄԱՆ>ԱՐՄԱՄ ևս այն Բ>Վ անցումնե-
րը:

230. ՄԻՆՉԵՒ ՈՐ ՏԱՐԻՆ Ե ԸՈ ՍԱՐՄԱՆԸ. ԵՐԻՏԱՍԱՐԿ

Միջնադարից սկսած հեղաքրքրությունը հայերենի եՐԻՏԱՍԱՐԿ բառի
նկարմամբ շար մեծ է եղել: Բոլոր ինվաքաններին էլ գայթակղել է մի միջոց.
«Մոլորք չի՛ կազմված բաւս եՐԵՐ, ՏԱՍ, ԱՐԿ մասերից»: Անս այսպես էին
«արուգարանում» շարերը, այդ թվում նաեւ Նոր հայկազան քառարանի նեղի-
կանկերը: Միջնադարյան մեծ գիրնական Գրիգոր Տաթեւացիս գրում էր. «ԵՐԻ-
ՏԱՍԱՐԿ, որ է **երեք փասն աճի**»: Այսինքն բառի մեջ փնանում էր որպես վերջին
բալայորից ոչ թե ԱՐԿը, այլ ՍԱՐԿը:

Բայց միթե՛ մերի համալցողությանը եՐԻՏԱՍԱՐԿը միայն **երեք փասնաճ-
յակ արարած է կամ երեք փասնայակի հասածը**: Չի՛ որ այս բառը դեռես գրա-
բարում արագարանվում էր այսպես. «ԵՐԻՏԱՍԱՐԿ գմիջին հասակի անուսնէ, որ
ոչ կարի ծեր իցէ, և ոչ կարի մանուկ» (ԵՐԻՏԱՍԱՐԿ միջին հասակի է ան-
վանվում, որը ոչ շար ծեր է և ոչ շար փոքրիկ): Լամբրոնային ԵՐԻՏԱՍԱՐԿու-
թյան սկիզբը համարում է «ի գալ երրորդ եօթյան» (երրորդ յոթը լրանալը), այ-
սինքն ՔԱՄԱՄԵՎ քարեկանը: Ըար լավ, թե՛ սա է եՐԻՏԱՍԱՐԿության սկիզբը,
այսպ ոչ որ նրա ավարքը կամ վերջին ամսանալը իչ կում: Բայց միջեւ ո՛ր
փասնայակը կանքի պիտի համարել ԵՐԻՏԱՍԱՐԿության փարից: Չկա
հարակ պարտախան, ուսրի եՐԻՏԱՍԱՐԿ՝ՏԱՍԱՎԸ հարարքիական համալցո-
ղություն է և ոչ փարիցային: Ուրեմն բացառվում է խոդող տարակա բառի մեջ ե-
ՐԵՐ և ՏԱՍ արմաւոցները որոնելու փրամարանությունը: Եվ անս հարազեր Դու

Լազարոյը գրավ համոզիչ լուծուճը, պարսկերենում ԲեՏԱԿ նշանակում է «երի-
վասարդ, պարանի», չէ որ հայրենի եր եան բառի վերջին՝ ՍԱԼԴ մասը, պարս-
կերեն sard «պարի» էլ նշանակում, եւ այն գրեում ենք նան մի շարք այլ քարոզի-
թյունների մեջ, ինչպես օրինակ, ՆԱՎԱՄԱԴԻ «Նոր փարի» պարսկերենի
navasard «նոր» եւ ՍԱԼԴ «պարի» բառերից կամ ԱՎԱՄԱԴԻ «պատավ» ԱՄ եւ
ՍԱԼԴԻ եզրերից: Ուրեմն հայերեն իր «սովորութեան» համաձայն բառակարգի
Բ-ից առաջ կարարել էր ե-ի հավորում, դարձնելով ԲՎԱՎԱՄԱԴԻԵՆԻ ԵՐԻՏԱԿ-
ՍԱԼԴԻ ԵՐԻՏԱՄԱՄԱԴԻ: Նման քառասկզբի ե-ի հավորումներ հայերենը կարարել
է նան պարսկերեն rang- եՐԱՆԸ, փոք- եՐԱԿ, rax- եՐԱԿ բառերում:

231 ԱՎԱՆԸ ՓՈՐՈՒՄ ԵՆ. ԹԵ ՆԵՏՈՒՄ

Յուրաքանչյուր բառի ճակարագիր հրիքը նման չէ մուսներին: Բառերի ծա-
գուճը հրեմն այնքան անակնկալ է ու աննուպատի, որ եթե այդ մասին գրա-
վոր վկայություններ պահպանված չլինեին, հազվի թե մենք հավարայինք բա-
նավոր ավանդությունների կամ մեծահամբավ զինակազմների ներառույթ-
յուններին: Օրինակ, այսօր բոլորս էլ հավանում ենք, ԱՎԱՆանք, ԱՎԱՆամիզ,
ԱՎԱՆորս, ԱՎԱՆապարեղ բառերի նշանակությունը, որովհետեւ նրանց հիմ-
քում ընկած է ԱՎԱՆ «պայտուցի սարք, հարմարանք» բառը: Մակայն ինչպե՛ս է
առաջացել հենց ինքը՝ ԱՎԱՆ-ը: Անշուշտ այս կիրառաբարի շարիքին: Նախ
պարմությունից զրոհենք, որ պայտուցի կույթերի գործածությունը պարեռագ-
մական նայաակներով սկսվում է միայն ուշ միջնադարից, հերեմաքար հայերեն
ԱՎԱՆ բառի ծագումը նույնպես ավելի վաղ լինել չէր կարող: Երբ թերթում ենք
հայ մարեմագությունը, պարմիչների երկերը, գրիչների հիշարակարանները,
այսպ այնքան մենք բազմիցս հանդիպում ենք ԱՎԱՆ հարսնելի, արքայապու-
թյանը, որ նշանակում է «անցք բացել, փոս անել, խոռոչ բացել, պարիսպի մեջ,
պարտիկ պարիսպը, քանդիկ պարզ» եւ այլն: Բայց չէ՛ որ առաջներում պայտու-
ցի կույթ չկար եւ ԱՎԱՆը՝ անցքը հարում էին միայն քանդող գործիչներով:
Կյայես, ուրեմն, ԱՎԱՆ նշանակում էր «անցք, փոս, պարզվածք, ճեք, քոչ-
վածք, խոռոչ»: Բայց ինչպե՛ս դարձավ պայտուցիկ սարք: Վառողի գույրը հեշ-
վացրեց պարիսպները քանդելու աշխատանքը, եւ մարդիկ սովորեցին ոչ թե
ձեռքի ուժով, այլ պայտուցիկ կույթերի օգնությամբ ԱՎԱՆ հարելու հին ձևերը եւ սկսեցին
ԱՎԱՆ անվանել ոչ թե **պարտվածքս ու անցք**, այլ հենց **ակնս բացող կույթը**,
այսինքն կարարվեց իմաստի փոխանցում պարզվածք, փորվածք առաջանու-
ղը սենց կոչվել իր իսկ **արդյունքի** անվածք: Եվ այսօր արդեն մոռացած ԱՎԱՆ
բառի հին նշանակությունը, մենք այն ընկալում ենք բոլորովին նոր նշանակու-
թյամբ՝ անելով ԱՎԱՆ դնել (եւ ոչ թե հարսնելի) կազմել ենք նոր բառեր: Երբ առում
ենք ԱՎԱՆանք, հասկանում ենք պայտուցիկը ներդր, ոչ թե «պարտվածք նե-
վոր»: ԱՎԱՆորս նավ «պայտուցիկ սարքեր որսացող», ոչ թե «պարտվածք որսա-
ցող, ԱՎԱՆապարեղ «պայտուցիկ կույթերով, սարքերով պարի» եւ ոչ թե «անց-
քերով, փոսերով, պարտվածքներով պարի» եւ այլն:

232 ՈՌՈՒԲԱԸ՝ ՈՌՈՒՄԻ ԳՅՈՒՏԻՑ ԱՆԱՑ

Մեր օրերում շար սովորական են դարձել թերթերում կամ գրականության
մեջ հանդիպող ֆուգասային ՌՈՒՄԱ, խորանցաց ՌՈՒՄԱ, ավիացիոն ՌՈՒՄԱ
եւ այլ մանրիկներով գործածվող ՌՈՒՄԱ բառը, որի հետ էլ ՌԱԲԱԿՈՍԵՆԸ,
ՌԱԲԱԿՈՒՅԻՉԸ, ՌԱԲԱԿՎՈՒՒ, ՌԱԲԱԿՎՈՒՐ քառերը: Ու թեև ՌՈՒՄԱԻ գույրը ուշ
ժամանակների րեխնիկայի սրբույթն է, սակայն զարմանալի չի լինի, եթե ան-
նուց, որ այդ ԱՆՈՒՆԸ մեկ եւ կես հազարամյակ առաջ գործածական էր գրաբա-
յում, բայց այլ նշանակությամբ: Այսպես կիցեցրող դարի գրականության մեջ
ՌՈՒՄԱՅ՝ «պարագաբար, կապարի կամ երկայթի գունը» եւ կամ կիզակն» էր, ո-
րի համար էլ ՌԱԲԱԿՈՒՐ էին անվանում «նիզակույթին»: Միջնադարյան երա-
զանաններից մեկում գրեում ենք. «Թե ՌԱԲՈՎ՝ զարնես գայլին, թե ՄՈՒՆԸ,
որն ընկալվում է. «Թե կիզակուլ զարնես գայլին, թե սրով»: Միսիթարի՝ Դարա-
պանագրում գրեում ենք. «Ունին կիզակս, որ է ՌՈՒՄԱ»:

Դեպի այսօրվա ՌՈՒՄԱՅ, ՌՈՒՄԱԻ իմաստի զուգահեռան ճանապարհին
սյրիկ պաշտանը հայտնից ՌԱԲԱԿՆԸՄ արքայապարտությանը, որով որսվում էին
ներկող պարսաքարերը, «Մեքենայից ՌԱԲԱԿՆԸՄ հոսելին» (Մեքենայով հո-
սում էին ՌԱԲԱԿՆԸՐԵԸ): Իսկ այնուհետեւ, քանի որ ՏԵԳԸ կամ ՆԵՂԱԿԸ, այ-
սինքն՝ ՌՈՒՄԱՅ նույնպես ներգծվ, դեպի թիթայից թռչող զենք էր, ուստի այս
հարկանիչն էլ իրեն ներք թերթ մեր օրերի ՌՈՒՄԱ հասկանողությանը, որը
թեև **պայտուցիկ** է, սակայն «**նեղվող**» զենք է...

Իսկ ո՞րքերից է նրա ծագումը: Ենթադրում են, որ կամ արաբերենի *ramfi*
«կիզակ» բառն է ՌՈՒՄԱԻ հիմքում ընկել, կամ էլ ինչ-որ փոխանցելի մի բառ
հարեան մի լեզվից:

Չափանաբար կեղի մեծ փրամասայի հրազենների՝ թնրանոթների, հրա-
նոթների գույրից անկել նրանց ներած պայտուցիկ արկերին փոխանցվեց բա-
յանաքարերին տրված անվանումը՝ ՌՈՒՄԱԸ, նկարի ունենալով նրանց նույն-
պես հարվածելիս հասնած մեծ աղմուկը: Ուրեմն ՌՈՒՄԱՅ անունը պարզապարտ-
վ է կիմակվանում պայտուց այն առարկայի անունը, որ ներգծվ է դեպի նպար-
կանիչը: Այս բառի բնածայնական ծագում ունենալն է հասարակում նույն
կիցմամբ նրա գուգանեթի գույրությունը պամիրյան լեզուներից շուգանակներում:
Շուգանակերենում ՌՈՒՄԱ նշանակում է «թխվող, պայտուց, որոտ»: Ուրեմն մեր
ժամանակներում ՌՈՒՄԱՅն այն է, ինչ պայտուց է որոտով, արմուկով, թեև միա-
ժամանակ հասկանում ենք նան «պայտուցիկ սարք», «ակնան» նշանակությամբ:

233. ՌԿ ՎԷՆԵՑ ԱՅՈՒՄ ՍԱՐԿՈՒԹՅԱՆ ՄՅՈՒՆ «ՉՈՒ ՉԱՎԱԿՆԻՆ»

Մարդկային հանճարի այս «ՉԱՐ ՉԱՎԱԿՆ» էլ գրեթե հասակակից է ՎԱ-
ՌՈՒԿՆԸ: Առաջին անգամ բառս գործածվում է 1796 թվականին լույս ընծայված
էր ԴԻԻՄԱՆԻ մեջ, որ կարդում ենք. «Ոմանք զԱՏՐՃԱՆԱՆ ՎԱՌՕՏԱԼԻՍ անե-
ին» («Ոմանք ԱՏՐՃԱՆԱՎԱԵՐՆ էին վառողով լցնում»), «Պարրկակայն ԱՏՐՃ-
ԱՆԱՎՈՒՐԱՅ» («Պարրուզակայն ԱՏՐՃԱՆԱՎՈՒՐՆԵՐԻՆ»):

Ակնհայտ է, որ բառը կազմված է իրանական լեզվից կարարած փոխառու-

թուններին և պարսկերենի կամ պահլավերենի հնչյունական անցումների օրինակաբանությունների գիտականում: ԱՏԲ և ՃԱԼ-ԱԿ հզորից ԱՏԲը իրականացնում է «կրակը», որն ունենք նաև ԱՏԲՈՒՇԵԱՆ բառում, իսկ ՃԱԼը իրական կան լեզուների շտ (ՋԱԼ) «զարկող» բառն է, որը այսպես է կառուցարձակված իրականացնում լեզուներից փոխառյալ մյուս բառերի համարաբանությամբ այսպիսով ԱՏԲՃԱԼԱԿ նշանակում է «կրակ զարկող», որպիսիք են ruzi - հայերեն՝ ՌՈՃԻԿ, dahiz - հայերեն՝ ԴԱՂԻՃ, bazar - հայերեն՝ ԲԱՅԱՐ, tazi՝ ՏԱՃԻԿ, և այլն, ուսի, երբ պարսկերենի կանոններով լինում է բաց ԱՏԲՈՒՇԵԱՆ-ԱԿ, ապա հայերենի կանոններով անշուշտ պիտի դառնա ԱՏԲՃԱԼ-ԱԿ:

234. ԻՆՉՈՒՄ ԵՆ ԱՄՈՒՄ ԹԻԿՈՒՄԷ ՉՈՒՆԵՄ

Տայերենի պահլավերենից կարարած հազարավոր փոխառություններից մեկն է ՓՈՒՇՏԻՊՈՒՆԸ «թիկնազան. անձնադաս» նշանակությամբ, որ բազմիցս գործ է ածվել գրաբարում: «Կոչե՛ր առ ինքն գամնեայն ՓՇՏԻՊՈՒՆԱ, ՆԱՄԱ-ՆԱՐՋԱ իր» (Իրեն մտք կանցե՛ր իր բոլոր ՓՈՒՇՏԻՊՈՒՆՆԵՐԻՆ, համարզվե՛րիս), «Եր նմա ՓՈՒՇՏԻՊՈՒՆ մի հաւարարիմ» (Տվեց նրան մի հավարարիմ պաշտպանի) և այլն: Բառն կազմված է պարսկերենի քստ «մեք» և քո, ետ «պախող» բառերից: Զանի որ պահլավերենում քստ-ը հնչում էր Դ-ով, ուստի հայերենում այն դարձավ ԴԱՇՏՊՈՒՆ, իսկ հեղափոխում Մասալյանների ժամանակ, կրկին փոխ անվելով այս բառը դարձավ ՓՈՒՇՏԻՊՈՒՆ, քանի որ այդ ժամանակ ևս հեղափոխ պարսկերենում հնչում էին քստեր: Ուրեմն ևս ԴԱՇՏՊՈՒՆԸ, ևս ՓՈՒՇՏԻՊՈՒՆԸ նախապես նշանակել են «թիկնազան պախող, թիկնազան»: ԴԱՇՏՊՈՒՆԸ շատ կարևոր դեր ուներ կրկում: Նշենք, որ հայերենում էլ կան «նաև լավ ՄԵՋՔ ունի», «ևս լավ կամ ամուր ԹԻԿՈՒՄԸ ունի», «ՄԵՋՔՈՒՄ մարդ է», «ԹԻԿՈՒՄԸՈՒՄ մարդ է» արքանապետությունները, որ համագոր են ԴԱՇՏՊՈՒՆին:

235. ԳՆԱՄԱՐ ԹԵ ԹՆԿԱՄՈՐ

Թեղանոթի կամ **իքանոթի** գյուղը համեմատաբար նոր պարսկություն է և մի քանի հարյուրամյակից էլ կողմ չի անցնում: Ռուսի հայ պարսկագիտության մեջ դուք չեք կարող հանդիպել այդ բառերին՝ ընդհուպ մինչև 18-րդ դարը: Դարձարձակման արվեստի մեջ հարգարուն րեղ բռնած այդ գեղերի անվանումները տրվելով են պարսկերենով արեղծել նաև հայերը (կամ սեփական միջոցներով) կամ փոխ անեղով օգտարենից՝ թուրքերենից **թոփ**, որս. **դոպա** / և այլն:

Զանի որ դասական հայերենից ունենին գործածված **անօթ պարսերազմի**, **անօթ մանուսն** և նման այլ կապակցություններ, ուր **անօթ**-ը նշանակում էր ոչ միայն «աման, պարունակում», այլև «ապք, գործիք», որով վերոնիշյալ բառերն ընկալվում էին որպես «պարսերազմի սարք, գործիք», «մահվան սարք, գործիք» նշանակությամբ, ուստի **անօթ**-ն անվանադրին **իք** - «կրակ» ևս արացվեց ՆՐԱՄՈՒՄ՝ «կրակի սարք, գործիք, միջոց անօթ», կամ **թեղ**-այ «որոտալ» արմարից **թեղ**-ը ևս արացվեց ԹՆԿԱՄՈՒՄ՝ «որոտազուտ սարք, գործիք» բառերը: (րես

ԱՌՕԹ:

236. ՄՊԱՌԱՇԵՆ

ՄՊԱՌԱՇԻՄՈՒԹՅԱՆ մրցավազք, ՄՊԱՌԱՇԻՄԻ, ՄՊԱՌԱՇԻՄՈՒԹՅՈՒՆ, և նման այլ արքանապետություններ այսօր ծանոթ են յուրաքանչյուրին, որովհետև թերթերի էջերում ամեն օր գրեթե կարելի է հանդիպել այդ հարցերի շարք պազագրված հաղորդումների ու ընձարկումների:

Ի՞նչ է նշանակում ՄՊԱՌԱՇԻՄՈՒԹՅՈՒՆ: Այս բառի բարդ լինելը ինքնին նկատելի է, երբ այնտեղից մեզ ծանոթ ՋՆԵ-ը (գեղ-ը) անջատում ենք, բայց ի՞նչ է ՄՊԱՌ-ը, ի՞նչն՝ ՄՊԱՌ: Տայերենում ՄՊԱՌ նշանակում է «վերք» որից էլ ՄՊԱՌ-ը «քորովանի, մինչև վերք, անորոշված», բայցկանը՝ ՄՊԱՌՆԻ նշանակում է «վերքացնել, վարձել, հարցնել» և այլն: Անա սրանից հարյուր տարեք է դառնում ՄՊԱՌԱՋԵՆԻ-ի նշանակությունը, որն ընկալվում է «մինչև վերք գեղված, կարարալ անորոշված գեղված մինչև վերջին հնարավորությունը, մինչև վերջին սահմանը» նշանակությամբ: Տաճանաբար «մինչև արամները գեղված» արքանապետությունը: Արդեմաշնում գրվում ենք բազմիցս այս բառից կազմված մեներ, ինչպես օր. «հազար-հազար այս ՄՊԱՌԱՋԵՆ», «երեք հազար վառուկ ՄՊԱՌԱՋԵՆ» «և ուր քեզ զՄՊԱՌԱՋԻՆՆՈՒԹՅԱՆ իտա» և այլն:

Այս բառը իր գուգահեռն ունի իրանական լեզուներում, ինչպես պահլավերենում, ուր հանդիպում ենք սրտ կամ սրտ բառերին, որ նշանակում են «կարարալ լրացած, վերջացած»: Այս իսկ պարզաբանով էլ որոշ լեզվաբաններ այն կարծիքին են, որ հայերեն ՄՊԱՌ-ՄՊԱՌՈՒՄ փոխառություն է պահլավերենից: Մեր կարծիքով, դրանք իրանալեզու սկյութալեզու գեղերից մնացած ընդհանրություններ են ևս հայերենի ևս իրանականների համար:

Տայերենում գործածական է եղել նաև այս երկու մեկից բարդված ՄՊԱՌԱՋԻՄՈՒՄ բառը որ գործածվում է «կարարալ» և «կարարալ» օրինակ, նույն Ապրիլամաշնում (Ա. Մակ. Թ. 12) հանդիպում ենք «ինտերքին ՄՊԱՌԱՋԻՄՈՒՄ գլխե՛ք արեան» - (այսինքն ինտերքին ևս ապա, կարարալ լրիվ անլրջովին րեքե՛ք):

237. ԱՅԵՄԱՆԸ ՈՐՄԵՆ ՆԿԱԳՈՒՐՄ ԿԱՄ ԻՆՉ Ե ԴԱՇՆԱՄՈՒՐԸ

Բառերի ԵՐԿՐՈՒՄ կյանքի մասին առիթ է եղել արդեն խոսելու: Ըստ երկար չէ՛ ԴԻՆԻՆԻՈՒՄ ևս արեղծման պարսկությունը: Ընդամենը երկու ևս կես հարյուրամյակ է անցել այն օրից, երբ իրազգիք իրխարսփոյին արեղծեց ԴԱՇՆԱՄՈՒՐԸ: Ապասեցիք: Իսկ ո՞րտեղից այս բառը՝ ԴԱՇՆ և ԱՄՈՒՐ: Տայերենի գիտանողից: Ըստ լավ: Բայց կապ չունի՝ արդյոք ԴԱՇՆԻՔ բառի հեղ: Իսկ եթե ունի, ԴԱՇՆԱԿԱՆՈՒՐ և է՛ ԴԱՇՆԻՐ ԽՓՈՒՄ: Ե՛ Կա՛ լրջություն այս կարակի մեջ:

Պարզվում է, որ լրջություն ազելի է, քան թվում է: Տայերենի ԴԱՇՆ, սեռալեզու՝ ԴԱՇՆԻՆ, պահլավերենի ճաճ «համաձայնագիր, դաշինք, պայմանավորվածություն» բառից է ծագում: Այսպես ԴԱՇՆ ԿԱՆԵՆ «համաձայնվել», ԴԱՇՆԱԿԱԿԻՃ «համաձայնության ընկել», ԴԱՇՆԱԿԱԵՆ «համաձայնեցնել խոսելու, սյանքն ինչուները», ԴԱՇՆԱԿՈՒՐ «եղանակի նորաները (հնչյունները) համա-

ձայնեցված» այսօրից էլ՝ ՔԱՂՏՐԱՆԵՐՊԱՇՆԱԿ, ԱՆՆԵՐՊԱՇՆԱԿ, ՄԵԱՎԱՇՆԱԿ, ԴԱՇՆԱՂՐՈՒԹՅՈՒՆ, ՉԵՆԱՂՎԱՇՆԱԿ, ԴԱՇՆԱԿ, և այլն:

Ահա և մտքնում ենք մեզ հեղափոխող մասին: Երբ եվրոպայում արեղծվեցին ավելի կարարելագործված ԴիՄԱՆ-ները, ուժով ձայնի համար կոչվեցին forte piano-ֆորտե (կամ Piano forte) «ուժով քաղցրահունց»: Այս բառը պարզեցվելով հայերեն՝ թարգմանվեց ԴԱՇՆ-ԱՄՈՒՐ, իսկ ԴիՄԱՆ-ի համարժեքը արքայախորվեց ԴԱՇՆԱԿ բառով: ԱՐԵՒՄԱՏԱՑ իրականության մեջ ԴԱՇՆԱԿ-ը գործածվում է նաև ԴԱՇՆԱՄՈՒՐ-ի փոխարեն: ԴԱՇՆԱԿ զարեղ կամ ԴԱՇՆԱԿԱՎԱՐՆԱԿ նշանակում է և՛ ԴԱՇՆԱԿ նվագող, և՛ ԴԱՇՆԱՄՈՒՐ նվագող: Մինչպես սփյու լինի ԴԱՇՆԱՄՈՒՐԱՎԱՐ՝ ԴԱՇՆԱՄՈՒՐ նվագողի նշանակությամբ:

Եվ այսպես ԴԱՇՆ «այսպես, համաձայնություն» բառը դարձավ նվագարան, միաժանանակ այ իրականության մեջ կուսակցության անուն ԴԱՇՆԱԿՃՈՒԹՅՈՒՆ և և ներգաղտնակություն, ինչպես Չարիքն է ասում:

Դու ձգբում էիր ԴԱՇՆության, էրբ ան ԴԱՇՆ էր շուրջդ կյանքը-կամ ԴԱՇՆ է ոգիդ աշխարհին- այդ մարտին մասնակից ես եթե:

238. ԵԹԵ ՄԵԿԸ «ԿՊԿՄԾ» Է, ԱՊՄ ՆԱ ՃՈՐՏ Է

Նշենք «ինքերնացիոնալի» հայրնի փողերը:

Եկիր, ուժ կանքը անիծել է:

Ով ՃՈՐՏ է, մերկ է և սարոպ...

Որբով ՃՈՐՏ բառը, «իրավագուրկ, քննազուրկ կամ սրբական կախման մեջ գրեկող դասավարդի մարդ» է նշանակում: Իսկ քնդիանրապես հայ միջնադարյան գրականության մեջ ՃՈՐՏ-ը «պալատիկ, ծառա, ժխաբան, իշխանին հպարակ» նշանակությամբ է օգտագործվում: Ի դեպ, հայ մարենագրության մեջ ՃՈՐՏ բառն առաջին անգամ գրեմում ենք օրբագործված 11-րդ դարում Նա-րեկացու Տաղերում. «Այն ՃՈՐՏն ճոճ էր և ճաղողի ...»

Նարագայում արեղծվեցին ՃՈՐՏԱՏԵՐ, ՃՈՐՏԱՏԻՐՈՒԹՅՈՒՆ, ՃՈՐՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՃՈՐՏԱՏԻՐԱԿԱՆ հասկացողությունները, որոնց բաղադրիչ ՃՈՐՏ-ը «նողարիթորդ կամ իշխանին հարկաբոս հպարակ» է նշանակում:

Արդյո՞ք կարող ենք գրեել այս բառի ծագման ակունքները: Նարեան հնդեւրոպական լեզուներում չունենք զուգահեռներ, իսկ ոչ հնդեւրոպական լեզուներից միայն ակվադերենն է, որ կարող է քալ այս բառի ծագման բանալին: Բառս ակվադերենում հնչում է sarat, որ նշանակում է «կապված»: Ինչ կա՞նք ունի «կապվածությունը» ՃՈՐՏի հետ, կցագրություն էինմա: ՉԷ որ Նին Արեւելքում գերիխարում էին մարդկանց կազմված երկրներից և բերում էին հարկապիտ աշխարհաբնեի կարարել քաղա: մրգիսիցի կրանք չիսիսին, կապված էին և այդպես կապված էլ կրանք՝ գերեւարվածները, պարիկերված են Բինիսյոտնի ժայռի վրա, ինչպես նաև ասորա-բարելական բարձրարանդակներում: Նարեաբար ՃՈՐՏ բառը «կապված, կաշխարհված» նշանակություններով հարաբերել է հազարամյակներ և հասել մինչև մեր օրերը:

239. ՌԿ Է ՊԱՐՏԻՉԱՆԸ ԵՎ ՌԿ ԳՎԱՐԴԻԿԱԿԱՆ

Սովորական բառ է այսօր հայերենում ՊԱՐՏԻՉԱՂԱՂ, որից էլ ՊԱՐՏԻՉԱՂԱԿԱՆ պայքար, ՊԱՐՏԻՉԱՂԱՌՈՒԹՅՈՒՆ, ՊԱՐՏԻՉԱՂԱՆ դասուպ, ՊԱՐՏԻՉԱՂԱՌԻՆ ԴԱՐՏԻՉԱՂԱՂԱՎԱՐ ձեւերը: Իհարկե ՊԱՐՏԻՉԱՂԱՆ այսօր քաղաքություն կարիքի հազիվ թե ունենա, որովհետեւ առաջին դասարանից արդեն աշակերտները ծանոթանում են ժողովրդական այդ հայերենաբեր վրիժառուներին, որոնք թշնամու կանոնավոր զորքերի դեմ թերեւս ոչ քացահար կամ քացահարպ պայքար են ծավալում թիկունքում կամ քնդիանրապես պայքարի ձեւով, երբեք նաև առանձնաբերկով իրենց ոչ կանոնավոր խմբերով հստան արիների իրենց կանոն են վրանգում: Բայց ինչո՞ւ ՊԱՐՏԻՉԱՂ ենք կոչում նման մարտիկներին: Ինչ-որ բան նշանակո՞ւմ է այս բառը: Ինչպե՞ս առաջացավ այն: **Պարտիզան**-ը ծագում է ֆրանսերենից, Partisane կազմված է partie «մաս, կողմ, բաժին» արմատից և -isan անասնից (ինչպես ունենք կուրտիզԱՆ (courtisane)), որով ամբողջական բառը՝ partisane ընկալվում էր «կուսակից, կողմնակից, պաշտպան», օրինակ, les partisans de la musique italienne «իտալական երեժարության կողմնակիցներ (կամ պաշտպաններ)»:

Եվ այսպես ՊԱՐՏԻՉԱՂը հեղափոխում փարածվելով եվրոպական այդ լեզուներում, ինչպես նաև ռուսերենում, ձեռք բերեց մի նոր իմաստ՝ ոչ կանոնավոր զորքի մարտիկ, զինվոր, որից էլ ՊԱՐՏԻՉԱՂԱԿԱՆ պայքար, ջոխար, ջոխալ և այլն: Ահա այս ոչ կանոնավոր զորքի պաշտպանի իմաստից էլ «ճայր առավ» ՊԱՐՏԻՉԱՂԱՌՈՒԹՅՈՒՆ անել «ինքնագլուխ, անսխարժ, անկանոն, առանց հրամանի մի գործ կատարել» նշանակությամբ:

240. ԳՎԱՐԴԻԱ, ԳՎԱՐԴԻԿԱՆ...

ԳՎԱՐԴԻԱԿԱՆ ՋՈՐՄԱՄԱ, ԳՎԱՐԴԻԱԿԱՆ, ԳՈՒՆԱ, ԳՎԱՐԴԻԱԿԱՆ ԱՎԱՆԱՆԵՏ, ՆՐԱ ԳՎԱՐԴԻԱ, ԿԱՐՄԻՐ ԳՎԱՐԴԻԱ, ԿՈՒՍԱԿՃՈՒԹՅՈՒՆ ԱՆՆԱԿՈՒՆ ԳՎԱՐԴԻԱ և այլ արքայադրություններում հանդիպող ԳՎԱՐԴԻԱ բառը ծագում է ֆրանսերենի gardie «թիկնապահ, պաշտպան» բառից: Gardie բազմաթիվ թիկնապահն էր, ապա՝ թիկնապահների գունդը, իսկ հեղափոխում այն գործառնեց, որի խնդիրն էր պաշտպանել թագավորին կամ հրամանատարին: Ներկայումս նման կրումն ավելի շուրջ փրվում է որևէ զորամասի որպես պաշտպանի մի անվանում և ոչ իրական թագավորի թիկնապահներին, որով հասկանում ենք «բաջ, իրգայա, անվիներ, եկիրված, անդալվանս, օրինակ ծառայող, հավաքարիմ» զորամաս իմաստով:

241. ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ - ԴՆ ՆՇԱՄԱԿՈՒՆ Է ՄԵՈՒՌՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ հասկացողությունը փարքի լեզուներում փարքի ձեւով է առաջացել, տակայն նվագումով է նաև քնդիանուր մի օրինաչանություն, որով առերինաճաբար արեղծվում են նման հասկացողությունները: Օրինակ, ռուսերենում **государство** «պետություն» հասկացողությունը ծագում է **судар** «պարոն, փեր, իշխան» բառից, իսկ այն էլ **государь** «թագավոր, փեր» բառից, **господство**

«փրորություն, իշխանություն, թագավորություն» բառն էլ *господи* «փրբ, ապրված», որից *господин* «փրբ, պարոն»:

Գերմաներենում *Reich* «պետություն, փրորություն, թագավորություն» բառերը ծագում են *reiche* «հարուստ, առար, առարձանեռ, շալյ» բառից: Նշեցնենք, որ այս համարանությունը էլ երբեմն հայերն անվանում ենք *ԱՐՇԱԿԱՆՆԱԿԱՆ ՂԱՐՍՏՈՒԹՅՈՒՆ* ՂԱՐՈՒՍՏ բառից, որ համարժեք էր հունական *pluton, dynastie*, լատիներենի *Divitiæ, Potentia, imperium, Dynastie* բառերին: Ուրաբ էլ եվսեբոս Կեսարացու «Շահմանակագրության» մեջ ինչպիսի բառերի արժեքով գրված է «Ի վաճաճանի ատրեսարանաց ՂԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ» «Ատրեսարանցիների թագավորության վաճաճանի ժամանակ» (կամ իրևադրայի, փրորայություն): Գրաբարից սկսած մենք գործածում ենք նաև *ՏԵՐՈՒԹՅՈՒՆ*, (*ՏԻՐՈՒԹԻՒՆ*), հնում գրվում էր *ՏԵՐՈՒԹԻՒՆ*, որ առաջացել է *ՏԵՐ* բառից որպես հունարենի *kuria*, լատիներեն *Dominat* բառերի համարժեք: Գրաբարում «Անկախի ընդ *ՏԵՐՈՒԹՅԱՄ* այլոց» նշանակում էր «Այլոց, օտարների իշխանությունն փակ ընկնել»:
ՏԵՐՈՒԹԻՒՆ, *ՏԻՐՈՒԹԻՒՆ* բառերի հնդ միասին սկսեցին գործածել նաև *ՏԻՐՆՊԵՏՈՒԹԻՒՆ* (*ՏԵՐ* էր *ՊԵՏ*աթյուն բառերից), այսինքն *ՏԻՐՈՂ Մեծություն* (*ՏԻՐ*ՊԵՏություն) նշանակությունը: Իսկ *ՊԵՏ*աթյուն բառի իմունքում ունենք հայերենի *ՊԵՏ* «մեծ» արմատը (ինչպես վանեցիների *ՄԵՏ* ի, թե՛ *ՊԵՏ* ի «փոթը է, թե՛ մեծ» արարատությունը): Անպատե ծագումնաբանորեն հայերենի *ՊԵՏ*-ը գալիս է հնդկարտագական ասանկրիդի թա՛ «փրբ, իշխան» բառից, այսինքն *ՊԵՏ*աթյուն նշանակում էր նախ *ՏԵՐՊԵՏ*ություն, *ԻՇԽՆԱՄՆՊԵՏ*ություն, «ԻՇԽՆԱՄՆՊԵՏանց էր *ՊԵՏ*աթանց հնագույն լինել» կարգում ենք Սուրբ գրքում: Ուրեմն *ՊԵՏ*աթյունը դա *ՄԵՏ* իշխանությունն է: *ՊԵՏ*աթյուն բառի համարժեք գործածում ենք նաև *ԹԱԳ*ատությունը-ը *ԹԱԳ*ատը բառից էր *ԻՇԽՆԱՄՆՊԵՏ*ությունը-ը *ԻՇԽՆԱՄ* բառից:

ՄՈՐՈՏ, ԽԱՂ, ԱՐԳԵՍ, ՄԱՍՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՉԱՐԱՄՈՒԷ

242. ՄՐՅԱՆԱԿ «ԲՈՒՆՏԵԻ ՊԱՐԳԵՎՆ Ե՛, ԽԱԿ ՄՐՏՈՒՅՈՒՄԸ...

Նայերեն *ՄՈՒԻՏ* «բունց» բառի պրոպագանդային զբաղվել են շար ինվարաններ, սակայն բառի որ կրա ծագման կամ կազմության մասին ընթած իրմանությունները անբավարար են համարվում, ուստի այդ պարունակով էլ *ՄՈՒԻՏ*-ը մտնում է «չարագրանված» բառերի ցանկում: Դարձամտերից մեկն էլ կրա զուգահեռ ձևերի բացակայությունն է հնդկարտագական կամ հարեան այլ լեզուներում:

Որպեսզի ճիշդ կարողանանք ընկալել այսօր շար «սովորական» և շար «սակավանի» *ՄՐՅԱՆԱԿ*, *ՄՐՅՈՒԹՅՈՒՆ*, *ՄՐՅԵՆ*, *ՄՐՅԱՆԱԿԱԲԱԸՆԻՏՈՒԹՅՈՒՆ*, *ԱՆՄՐՅԵՆԻ* բառերի ծագումը, քննականաբար պիտի սկսենք կրանց արմատը՝ *ՄՐՅ*-ի կամ *ՄՈՒԻՏ*-ի իմաստը բացահայտելուց: Ինչ է նշանակում *ՄՈՒԻՏ*:

Գրաբարում հանդիպում ենք *ՄՈՒԻՏ* անունին ընդ միմեանս (*ՄՈՒՅ*անց հնդ *Բունց* էին անուն) արարատությունում և կամ *ՄՈՒԻՏԱՅԻ* ընդհարակ (*Բունց*ըսով հարվածած) ձևերին, որոնց մեջ *ՄՈՒԻՏ* նշանակում է «բունց».

կտաի, մուշփի»: *ՄՈՒԻՏ* արմատից կազմված բառերն են *ՄՐՅԱՆԱԿ* կամ *ՄՐՅՈՒՄ*, *ՄՐՅՈՒԹԻՒՆ*, *ՄՐՅՈՂՈՒԹԻՒՆ*, որոնք նշանակում էին նախապես «պայքար, մարտը բունցներով, կտաիներով», այսինքն՝ *ՄՐՅՅԵՆԱԿ* *ՄՐՅԵՆԱԿ*ում էր «բունցներով պայքարել, կռվել», բայց հետագայում ոչ միայն կտաիներով, այլև ամեն փեսակի պայքարը ընդհամարաբ, պարտագն, մրավոր, արվեստի կարողությունների չափումը *ՄՐՅՈՒՄ* էր: Խորենացին գրում էր. «Գայ ի վերայ թո ԲԷԼ սկայից *ՄՐՅՈՂՈՒՄ*» (ԲՆ վրա է գալիս ԲԵԼ-ը հեկա մարդիկներով), այստեղ արդեն *ՄՐՅՈՂՈՒՄ* միայն բունցամարդիկները չէին, այլ քնդահարպես կռվողներ, ու՛ չափողներ, գործողներ: Այսպես ահա ասիականացի *ՄՐՅԵՆ*-ը բունցներով կռվող, վեր նայեց քնդահարպես «ու՛ժեք չափելու, պայքարելու, մեծամարտելու» հասկացողություն, ընդ որում արդեն ուժեքը չափում էին ոչ թե ԿՈՒՌԻՆԵՐՈՒՎ, ԲՈՒՆԻՅՔԵՆԵՐՈՒՎ, այլև ԽԵՆՔՈՒՎ, ԱՐՎԵՍՏՈՒՎ, ՆԱՐԱՄՏՈՒԹՅԱՄ, արիտարի ՎԱՐՊԵՏՈՒԹՅԱՄ և ԳԻՏԽԱՔԵՆԵՐԻ ԻՄԱՅՈՒԹՅԱՄ կամ ԱՆԺՈՒՎ:

Եվ ահա *ՄՐՅԱՆԱԿ*, որ առաջ միայն բունցամարդիկների հանդիսավայրն էր, դարձավ քնդահարպես ամեն փեսակի կարողությունների՝ ուժի և արվեստի վարկաբանության պայքարի ասպարեզ:

Այստեղից էլ *Մրջանակ* հասկացությունը, որ փրվում էր *ԲՈՒՅՔԱՄԱՐՏՈՒՄ* հաղթողին, իբրև վարձ, պարգևատրություն: Մինչդեռ հեղապատում ամեն փեսակի հաղթողներին փրվող պարգև կոչվեց *ՄՐՅԱՆԱԿ*: Ո՛վ չգիրն ՆՈՒՐԵՅՅԱՆ ՄՐՅԱՆԱԿ, ԵՆԻՒՅՅԱՆ ՄՐՅԱՆԱԿ, ԱՐԱՄ ԽԱՅԱՐՏԱՑԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՄՐՅԱՆԱԿ և այլ նման *ՄՐՅԱՆԱԿ*ներն և *ՄՐՅԱՆԱԿԱԲԱԸՆԻՏՅՈՒՆ*ներն մասին: Ուրեմն բառացի *ՄՐՅԱՆԱԿ* «ԲՈՒՆԻՅՔԵԻ ՊԱՐԳԵՎՆ» է, իսկ *ՄՐՅԱՆԱԿԱԲԱԸՆԻՏՅՈՒՆ* «ԲՈՒՆԻՅՔԵԻ ՊԱՐԳԵՎՆ ԲԱԸՆԻՏՄ» է, մինչդեռ մենք դրանք ընկալում ենք որպես ամեն փեսակի պայքարում հաղթողին փրվող պարգև, վարձատրություն և մեծարություն:

243. ՍԱԿ ԲԵՐԵՆ, ՍԱԿՎՈՆ ԱՆԵ, ԹԵ Ի ԳՈՒՅ ՅՈՒՐԱՅԵՆ

Գրաբարից մեզ ժամանգություն մնացած բազմաթիվ բարդ բառեր նոր սերնդի համար այնպես այդպիսից չեն, մասնավոր էր իրանց մեջ ինչ-որ հեղան արդեն «մուշվել» է: Նման բառերի թվին պիտի դասել հայերենի *ԸՆԿՃԵՆ*-ը, որն ընկալվում է «ենթադրելի, խաղթել, հնազանդեցնել, զայել, ձնիկ քերել» նշանակությամբ: Նա կազմված է *ԸՆԿ* և *ԳՈՒՅ* եզրերից: *ԸՆԿ*-ը բազմիմաստ նախադրություն է, որ շար հայերեն բառերի սկզբում է կցվում, ինչպես օրինակ *ԸՆՎԱՄԵՆԸ*, *ԸՆԿՆԱՆՈՒՐ*, *ԸՆԿԳՐԿԵՆ* և այլն, իսկ *ԳՈՒՅ* նշանակում է «ծունց»:
Օրինակ, «Ի ԳՈՒՅՄ իջեալ աղայեի» (Աղասում էին ձկնաթոր), Ի ԳՈՒՅՄ հարկանել (ձնիկ քերել) *ԸՆԿՃԵՆ*-ը արտիմաստաբար սկսեցին հիշել *ԸՆԿՃԵՆ* և *ԸՆԿՃԵՆ*, քստի որ երկու «պայթական» ձայնեղ հեղանները Գ-ն և Գ-ն միմյանց մոտ հեղեղը բավական ղեկար էր: Եվ ահա արդեն դասական գրաբարում *ՍԱԿ*-ՄԱՆԻԵՐՈՒՄ գրվում ենք. «Եվ *ԸՆԿՃԵՆ* գրուս» (Եվ ձնիկցու կրանց կամ ՅՆԿԻ ԲԵՐ կրանց), «Կայ է ինձ, դուստր ին, *ԸՆԿՃԵՆՅԵՐ* գիս» (Ծավ է ինձ դուստր ին, ինձ հաղթեցիր): Եվ այսպես, Ի ԳՈՒՅՄ *ՆԱԿԱՆԵՆ* կամ *ԸՆԿՃԵՆ* միեռնայն է թե՛ *ՅՆԿԱՅՈՆԱԸ* ԱՆԵ կամ *ՅՆԿԻ ԲԵՐԵՆ*, մեր օրերի խոսակցական

244. «ԲՆԵՅԵԶ-ը» դարձավ ԹեևՍ, բայց ինչը՝ ԴԻՆԳ-ՊՈՆԳ

Տայրերնը սպորտային կամ մարմնամարզական փերմինների, բառերի մեծ մասը փոխել և առանձն ուսուցիչի միջոցով կամ ուսուցիչներից: Ենթադրյալ կազմակերպությունը հայոց համար մեծապես և անբերան էր կամ մտք, բանի որ դրանք չեն բացատրվում ուսուցիչներով: Այս կարգի բառերից է ԹեևՍ-ը, որը իր հերթին ուսուցիչներին էլ վերցրել է ֆրանսերենից: Ֆրանսերենում տեղեկանքները և «թեևճից, դրանք»: Սա բացակասություն է, որով դիմում են հակառակորդները միմյանց գնդակին հարվածելու: Անաս ապաշեն է առաջացել ԹեևՍ-ը հաղորդակցվելու: Ի պարբերություն մեծ ԹեևՍ-ը, գրություն ունի նաև Սեղանի ԹեևՍ-ը, որն ազատ է նման անվանում սեղանի վրա խաղաղություն պարծառով: Սեղանի ԹեևՍ-ը կոչվում է նաև ԴԻՆԳ-ՊՈՆԳ, որը բնածայնություն արդյունք է, որպիսին առաջանում է գնդակին հարվածելիս:

245. ՄԱՆԿԱԿԻԿ «ՄԱՆԿԱ Ի ՉՈՒՆՆ», ԹԵ ԼԱԿ ՄԱՆԿԻԿ

Փոլովորական սպորտաբանության նեթարյուն են առավելագույն այդպիսի գույններից փոխ անվան այն բառերը, որոնք հիշամբ նման են արված լեզվի ինչ-որ բառերի: Անաս այս կարգի ժողովրդական սպորտաբանության նեթարված բառերից մեկը հայերենում:

Բազմաթիվ գեղարվեստական արեղծագործություններում կարելի է հանդիպել հայերեն ՄԱՆԿԱԿԻԿ բառի գործածությանը, մտաբերագույն այս կարգի նախադասություններում. «Թառառանգը գնում էր բազմաթիվ ՄԱՆԿԱԿԻԿների ուղևորությամբ»: «ՄԱՆԿԱԿԻԿները թագուհու շրջագոյնի թղանցքները բռնած մրան դասին» և այլն:

«Տայ-ուսուցիչն աստարանում» ՄԱՆԿԱԿԻԿի դիմաց դրված է ուսուցիչն ուսուցիչ, որը նշանակում է «նախը, դրանից, պալատական արտերի պաշտոնը»: Տ. Անասյանի «Տայերեն արմատական բառարանում» ՄԱՆԿԱԿԻԿ-ը բացատրված է «աննկատական արքայի, արքունի սպասավոր»: Նոր բառապարտը նախագետն լեզուի հեղինակներից ՄԱՆԿԱԿԻԿ-ը բացատրում են՝ որպես ՄԱՆԿԱԿԻԿ (Բ հարթ, էջ 205գ), այսինքն ՄԱՆԿԱԿԻԿ բառը կարծես են հայերեն ՄԱՆԿԱԿ «փոքրիկ երեխա» և ԼԱԿ-ը բառերից բաղադրված բաղադրություն: Մինչ դեռ նույն գրքի վերջում, զգալով իրենց սխալը, նրանք ճշտում են այն: (Բ հարթ, էջ 1057): Իրականում ՄԱՆԿԱԿԻԿ-ը նույնպես ՄԱՆԿԱԿԻԿ կամ մանկապարտն «կաշե փոկով զինված» բառն է, ինչպես անվանում էին կայսեր պառնապաններին: Գրիգոր Նարեկացին այս բառը փառաբարձել է ճիշտ ձևով և գրել ՄԱՆԿԱԿԻԿ-ը, բայց, ինչպես նշեցինք, ժողովուրդը, ծանոթ չլինելով այս բառի նույնպես անվաններին, ընկալել է այն որպես հայերեն ՄԱՆԿԱԿԻԿ-ը վեր անելով ՄԱՆԿԱԿԻԿ-ը: Նույնպես բառի հիմքում ընկած են լարիկ-կերի ՄԱՆԿԱԿ «մեղ» և ԿԼԱԿ «մասնակ» բառերը, այսինքն՝ «մեղքին մասնակ կրելով»: Այսպես էին կոչվում թագավորի սենյակի դռանը կանգնած պառնապանները ՍԵՆԵԿԱԿՆԵՆԵՐԸ:

Մեք այստեղ շար սովորական ձևով ենք ընկալում ՍԵՆԵԿԱ բառը, որ աստարաններում բացատրվում է հինգ հնչյուն, խոց, բնակարանի, րան ներքին բաժանմունք» նշանակություններով: ՍԵՆԵԿԱ-ից ունենք կազմված ՆՆՁԱՍԵՆԵԿԱ, ԳՐԱՍԵՆԵԿԱ, ՏՅՈՒԿՍԵՆԵԿԱ, առանձնաՍԵՆԵԿԱ, դասաՍԵՆԵԿԱ, իսկ գրաբարում նաև ՍԵՆԵԿԱպան, ՍԵՆԵԿԱպի, ՍԵՆԵԿԱ-ի և այլ ձևեր: Բայց ինչ է նշանակում ՍԵՆԵԿԱ-ը (կամ ՍԵՆԵԿԱ-ը, ինչպես գրաբարում էր գրվում) և ինչպե՞ս այն ձևը թերեզ մեր օրերի նշանակությունը, երբ գրաբարում և դրանից շար դարեր առաջ ՍԵՆԵԿԱ-ը բոլորովին այն նշանակությունը չուներ, ինչ ունի ներկայումս: Գրաբարյան փոքրերում, Սուրբ գրքում ՍԵՆԵԿԱ-ը գործածվում էր նաև «կանանց, զքինանց, մեղքաբաց, ծառան, պանծար» նշանակություններով, իսկ որ կարելու է, նաև: «ՆԱՐՄ, ՆԱՐԸ, ՍՈՒՌՈՒՄ, ԿՒՆ» նշանակություններով, որը և դառնում է մեզ համար մի բանալի այս բառի ծագումը հասկանալու համար: Այսպես օրինակ, Ազգասեղանի օգնագործում է «Առողջան դից, ՍԵՆԵԿԱ Կանանցի կարգացեալ ըստ յունականի, որ ինքն է Անդրոպետ» (Նունականի նմանությամբ Անդրոպի դիցուհուն Կանանցի սիրուհին (կամ կինն) են համարում, որն Անդրոպի է): Կամ՝ «Ջի կուսանու ուսուցիչն զինքեանս որպես ՍԵՆԵԿԱ-ի» նախադասության մեջ, որ սուրբ Իգնատիոսի թղթերումն է հանդիպում, թարգմանաբար կուսեանք հեղույն իմաստը. «Կուսյանքին սովորեցու իրենց Քրիստոսի կանանց պես պանին»... Անաս ՍԵՆԵԿԱ բառի այն՝ ԿԻՆ, ՆԱՐԸ, ՍՈՒՌՈՒՄ իմաստներին էլ հիմք են ծառայել ՍԵՆԵԿԱպան, ՍԵՆԵԿԱպի բառերի կազմման համար, որոնք գործածվում էին թագավորի կանանցի պետ, գանձարանի պետ և թիկնապան նշանակություններով: Այսպես՝ «Ներսես էր սիրելի ՍԵՆԵԿԱպետ արքային կըրտալի» (Արքայի արքայի սիրելի ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ էր Ներսեսը), կամ՝ «Երեք պարսպից, որ էին ՍԵՆԵԿԱպետը նորայ» (Երեք): ՍԵՆԵԿԱպան-ներն ու ՍԵՆԵԿԱպետները թագավորների աննեակապանի անձինք էին և միայն նրանք մտաբերում էին արքային աննեակապան կամ ՍԵՆԵԿԱՊԵՏներն ու ԳՐԱՆՁԱՐԱՆ-ները: Չէ՞ որ մինչև քրիստոնեություն ընդունելը հայ թագավորներն էլ բազմաթիվ կանանք և հարձեր (սիրուհիներ ունեին, որոնց հանդես համար անհրաժեշտ էին ՍԵՆԵԿԱպաններ ու ՍԵՆԵԿԱպետներ: Այս անվանումները կարելի է ընկալել նաև՝ կանանց, կանանց պանապաններ: իմաստով և ոչ այսպով՝ ՍԵՆԵԿԱ կանանցաներ ատումով: Անաս թե ինչու:

Տայերենի ՍԵՆԵԿԱ բառի ծագումը առ այստեղ մեծապես է դարձրել փոշու փակ սրոված: Բնակարանային, յուրաքանչյուր ոչ լեզվաբանի համար էլ պարզ է որ ՍԵՆԵԿԱ-ը անմասնոր կազմություն ունի, և անմասն է այսպիսի -ԵԿԱ-ը, ինչպես ունենք այդ անմասն նաև ՔԱՆ-ԵԿԱ, ՏԵՂ-ԵԿԱ, ՆՂԳ-ԵԿԱ, ԵՆ-ԵԿԱ, ՍԵՆԵԿԱ-Կ, «ՊՍԱՄԱՆ-ԵԿԱ և նման այլ շար բառերում: Այս կա՛ն ատումով է ՍԵՆԵԿԱ-ից եթե հանում ենք -ԵԿԱ-ը, այսպես մեզ համար անփոխաբ մի բառ կամ արձագ է մնում ՍԵՆ-ը, որը հայերենի միջոցներով անհնար է մեկնել... Եվ անաս այսպիսի է, որ օգնության է գալիս մեզ մեր հին դարերի հարեաններին (եղանձ առարկաները (կամ ակկապերենն ու բարեբերները), որ սուրբ նշանակում է կին): Օրինակ, կոնա սուս նշանակում է «կնոջ նման, կնավարի», կամ zikar u sinit «մարդ

ու կին» կամ «գողանարդու եւ կանացի» (այբաբան եւ կանացի): Եվ այսպես, այս վկայությունների յույսի փակ նոր ձևով է մեզ ներկայանում ՍԵՆ-ԵԱԿ բառի նշանակությունը: Ուրեմն այն հիմն է նշանակում որ «կանանց բնակարան, կանա- նոց, կանացի բաժանմունք, նաեւ ննջարան, նաեւ գաղտնի փոխ» եւ ապա ընդ- հանրապես նորի վիակ պահանջ, խոչ, փակվող կացարան, մեկուսարան, կրե- թի բաժանմունք»: Եվ այսպես այսօրվա ՍԵՆՅԱԿ հասկացողության մեջ միացնել է նախկին **կանանցի, կանացի բաժանմունքի** նշանակությունը եւ նրանում իշխում է ընդհանրապես «փակվող, մեկուսացած բաժանմունք, կացա- րան» իմաստը, ինչպես որ ընկալում ենք այն մեր օրերում: Եվ այսպես, եթե մի պահ մոռանենք ՍԵՆՅԱԿ բառի իրն ընկալմամբ, ապա ՍԵՆՅԱԿ մտնել, ՍԵՆ- ՅԱԿԻՑ դուրս գալ նախադասությունները պիտի հասկանանք **կանանոց** մտնել, **կանանոցից** դուրս գալ առումներով... Տամանապության համար նշենք, որ պարս- կերենում էլ կանանոց կամ փրակ կանանց հարկացված բաժինը կոչվում է ԷՆ- ԴԵՆՈՒՆ «ներքին, նաեւ սիրք»:

247. ԲԱՐՈՆԸ՝ ԴՊԱՐՈՆ ԻՆՉ ԻՐԱՎՈՆՆՈՂ

Դասական գրաբարում դուք չեք գրելի ոչ ԲԱՐՈՆ, ՈՉ ԴՊԱՐՈՆ, ոչ ԴՊԱՐՈՆ- ԱՅՅՔ և ոչ էլ ԱՐՆԻԿ ԴՊԱՐՈՆ բառերը: 11-րդ դարում միայն հայերենի բառա- պաշարում հայրենկնց ԴՊԱՐՈՆ բառը, իսկ նրան ձևովը փոխ ԲԱՐՈՆՂ՝ ավելի ուշ, հավանաբար 19-րդ դարում: Տրականության մեջ կարելի է հանդիպել հեղ- եսյալ փոփոխին, ուր կողք-կողքի գործ են անում ԲԱՐՈՆՆ և ԴՊԱՐՈՆՂ որպես անկախ բառեր. «ԲԱՐՈՆ Մյունխհաուզենի արկածների մասին գիրքը թարգմա- նել է ԴՊԱՐՈՆ, Թումանյանը: Նենց եւ գրել է «Թմբաբերդի առումը» արձեղ, որն սկսվում է «Նճե՛լ, ԴՊԱՐՈՆՆե՛ր, սակնց արեք թափառական աշտոխի» բառերով: Ն, Թումանյանի երկերից ենք իմանում, որ Թմբիխի հայոց քարառում լայն գոր- ծածուկություն ունի նաեւ ԱՐՆԻԿ ԴՊԱՐՈՆ արարանապաշտությունը, որպես բարձրա- արհեստ կանանց ուղղված հարգանքի արարանապաշտություն: Բայց է՛րբ հայրենկնց հայերենի բառապաշարում ԴՊԱՐՈՆը եւ ինչպե՛ս:

11-րդ դարում Կիլիկիայում հայրենկնիցն խաչակիրները, որոնք եկել էին Քրիստոսի գերեզմանը անօրեններից ազատելու առաքելությանը: Իհարկե դա միայն պարզվակ էր Լեվանթի երկրները նվաճելու համար: Եվ նրանցից շարք- ըր հասարակացեցին Կիպրոսում, Կիլիկիայում, Սիրիայում խնամախակ կազար հասարակելով փրկի մեծագրոմիկներին, թագավորական փոերի հեղ: Այսպես հայկական Ռուբինյան գահին հայրենկնցին Լուսինյանները եւ շար ֆեոդալները, որոնց կոչում էին ԲԱՐՈՆՆե՛ր, ՍԻՆՑՈՆՆե՛ր, ԴՊՐՆՑՆե՛ր:

Այս խաչակիրներից ֆրանսիացիներից, գերմանացիներից, իրապաններից ու եվրոպական մյուս փոռվորությունից գալի թվով բառեր մարտ հայոց բառա- պաշարի մեջ: Կիլիկյան հայոց իգվում ֆրանսերեն baron կամ իսրայ barone բա- րը դարձավ ԴՊԱՐՈՆ, որովհետեւ **ձայնի** նկցունները այսօրեւ **խլանում** էին եւ ընդհակառակը **խոպկըը ձնցնկանում**: Այսպես բրոսե «իշխան» բառն էլ նրանց հեղում էին ԲԻՆԷՑ, որն ինքսին չախի շիտթոնք **քրնճի** հեղ: Այսպես օրինակ Նեղում պարմիցը գրում է «ԴՊԱՐՈՆՆ հայոց կարաւ գ՛րնմունդ ԲԻՆԷՑՆ Անրի- ցայ» (Նայոց ԴՊԱՐՈՆԸ (փեր) բռնեց Անրիցիք պրինց Դննունդին): Կիլիկյան

թագավորությունում ԴՊԱՐՈՆ բառն ուներ «փրկ, իշխան, ազնվական կազմա- ար, բարոն» նշանակությունը, իսկ հեղապարտում դարձավ միայն հարգանքի փոխորտ, որով դիմում են րդանարդկանց: Արեւմտահայ թարգմաններում գրկում ենք պահպանված ԴՊԱՐՈՆՆ իրն նշանակությունը Սիվոն-Տիարի մի խաղիկում ավվում է «Պարոնին փրզան չլլու եւ, Փաշայինը հազրը է...

248. ԲՐՈՍԱԳՈՐԸ, ԹԺ ԲՐՈՏ

Տպերենում արեւաբերն եւ մասնագիտություն ցույց փոխ բառեր են կերթ- վում «ԳՈՐՇ, -ԱՐՄԲ բառերի գոլուրթում: օրինակ խոհարար, Շինարար, ԿՈՒՎարար, ԹԱՂԻՔագործ, ՆՈՂագործ, ԶԻՆագործ, ՏԱԿԱՌագործ եւ այլն: Կան եւ մի բանի արեւաբերի անվանումներ, որոնք **գուրկ** են վերոիշյալ բա- րագրիցները: Այսպես օրինակ ճՈՆ «մորթի գլխարկներ կարող» ԲՐՈՏ «կապի ամաններ պարարատող, խեցեգործ»: ԻՆչ կարող է նշանակել ԲՐՈՒՏը: Քանի որ նրա մասնագիտությունը կապված է ԿՆՎԻ հեղ, կապ չունի՝ արդյոք այդ բառը **կապի** կամ **ցնիկի** հեղ: ԻՆչ կարծիքի են իգվաբանները: Ավագ, սրագրվում է, որ ԲՐՈՒՏը իգվաբանական մարզանքների գոեերից մեկն է: Բայց որոնողը գրկում է: Պարզվում է, որ այս բառի նշանակությունը պարզապես համար երկու բանույ- կներ կան: Մեկը հինց հայերենի բարբառներն են եւ գրաբարյան մի նախադասու- թյան ԲՐՏԵՅՑ անականց եւ երկրորդ՝ Անրիցիցայան իտերական սեպագիր արձանագրություններում հանդիպող բարձ «կալ» բառը:

Տպերենի մի շարք բարբառներում պահպանվել են ԲՐՏԻն բառը, որով ան- վանում են **կապի** անելով եւ ընդեր այն փրեսակը, որից ամանեղեն են պարարա- րում: Այս մասին վկայություն կա «Գաւառական բառարանում» եւ «Նայոց բառ ու բանում»: Ուրեմն ԲՐՈՒՏ կամ ԲՐՏԻն նշանակում է ԿՎՎ, իսկ ԲՐՈՒՏագործն «կապագործ»: Փամանակի ընթացքում ԲՐՈՒՏագործ բառից դեւ է ներսվել - ԳՈՐՇ Եզրը, եւ մարդիկ ԲՐՈՒՏ ասելով հասկացել են հինց կապագործին: Թեւս թվում է, թե անհեթեթություն է ԿՎՎՊՈՐՏԻ փոխարեն արեւաբարդին ԿՎՎ անվանելը, սակայն նման օրինակներ էլ կան այլ իգուններում եւս հեղաբարդ քն գարնանց անտերի եւ Նիշեք ԼԱՂԱՇ «կիլիկի», ռուսերենի **ծոցաք»** պա- սակազարծ» եւ վերնում իշարակված ճՈՆը: Բացի այս իմնագրոմունները, մեր ձեռքին կա եւ ավելի ուժեղ մի հինց: Դեռուս գրաբարում ԲՐՈՒՏ հայերենի բառի անականց (իմնում էր ԲՐՏեայ) գործ է անելի ոչ թե ԿՎՎՊՈՐՏ, այլ հինց ԿՎՎԷ, ԿՎՎԻՑ նշանակությամբ, ինչպես օրինակ Նովոն Մամիկոնյան պար- միջի օգտագործած ԲՐՏԵՅՑ ՏԱՊՄԱՆ արարանապաշտության մեջ՝ ԿՎՎԷ ԴՊՄՂՆ նշանակությամբ, երբ պարձում է Մուրք Կարապետի լշխարները հավաքելու եւ կապի րապանի մեջ դնելու մասին:

Կարձնալ գրաբարում գործածվում է ԲՐՈՒՏ-ը որպես «կալ» հերթալի նա- խապատության մեջ: «Կուրորդին զօրքն որպէս անօթս ԲՐՏԵՅՑ» «Կուրորդում է- ին զօրքերը **կապի** անտերի պես» եւ ոչ թե ԲՐՈՒՏԻՆ անտերի պես, ինչպես մինչեւ այժմ սիպա ձեռով հասկացվել է ԲՐՈՒՏ-ը:

249-250. ԻՆՉՈՒՄ ԵՎ ՉԱՐԴՈՒՆ «ՄԱՆՐԱԿԱՆՃԱՌ» ԵՎ ՈՉ ՓԵՆԵԶԱԿՐ ԿԱՐ ԴԱՆԱԼԸ

Վ. Թումանյանի հանրահայր «Թագավորն ու չարչին» գրույցում գաղթական հայ կինը կանչում է.

«ՉԱՐԴՈՒՄ ախպեր, ՉԱՐԴՈՒՄ ախպեր, ստեղ ունի՞ն, ես կողմը բեր... Բոլոր բառաբաններն էլ իրավացիորեն ՉԱՐԴՈՒՄ բառը մեկնում են որպես «շրջիկ մանրավաճառ, փերեզակ, շրջող առևտրական»: այս բառը հայերենին է անցել միջին պարսկերենից, ուր գործածում էր խաչ-ն՛ ՉԱՐԴՈՒՄ «մուսնեպիկ, ազդարար, հայ-վարարող, կանչող» նշանակություններով, սակայն «մուշարաի կանչող»: Այս մասկանում մանրավաճառ առևտրականներից «կղզակ» այն պարճառով, որ փողոցից-փողոց, թաղից-թաղ շրջվելով, նրանք իրենց գալուստն ազդարարում էին գուռալով, այլապես շրջիկ խառնուրթի գալուստը րեալային րեռեստահիները չէին իմանա:

Հայերենում ՉԱՐԴՈՒՄ բառը բացի «շրջիկ մանրավաճառից» սրացավ նաև «գճում, մանր բանիկի հերթիցը ընկնող, մանրախնդի» նշանակությամբ: Այս իմաստով էլ գործածվում են նաև անանցյալ ՉԱՐԴՈՒՄԻԹՅՈՒՆ, ՉԱՐԴՈՒՄԱՆԱ, ՉԱՐԴՈՒՄԱԿԱՆ, ՉԱՐԴՈՒՄԱՐՁ ևնայլը:

Բայց չէ՞ որ հայերենը գիբեր նաև միև այլ բան՝ ՓԵՆԵԶԱԿՐ (որը գրվում էր նաև ՓՈՐՆԶԿԱ, ՓՕՐՆԶԵԿԿ, ՓԵՆԵԶԻԿ) «շրջև մանրավաճառ» նշանակությամբ, որն ավելի ինքն փոխառություն էր, հավանաբար, պարթևի (պարսկի) գաղթականների հետ՝ Նայաարան բեդված, բանիկ որ պարսկերենում այս բառի -ԱԿ, -ԻԿ, -ՈՒԿ անանցով ձևը բացակայում է և միայն կա ընդ «մանր մուրը առարկներ» և ընդ-նրճ, «մանրավաճառ, փերեզակ» ձևը:

Բայց հայերենում այս երկու բառերից բացի գործածական է նաև երրորդը՝ ԴԱՆԱԿՐ (կամ ԴԱՆԱԿ) «մանրավաճառ, փերեզակ» նշանակություններով, որը փոխառություն է արաբերենի ձևալ «մուսնեպիկ, հայրավարող» բառից: ԴԱՆԱԿը հայերենում սրացավ նաև մի երր իմաստ՝ «պեկուլյանք, վերավաճառող, շահով միջնորդություն անող, թանկարժեք» կազմվեց նաև ԴԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ «շահախնդրող միջնորդություն, պեկուլյանքություն, անխիղճ, չափազանցված գեներով առևտուր» անող բառը:

251. ԻՆՉՈՒՄ ԵՎ ԴԱՍՏՐԱՍԿՎՈՒՄ ՏԱՇՏԸ ԿԱՄ ՏԱՇՏԱԿ

Կարելի՞ է պարկերացնել որևէ հայկական րուն առանց ՏԱՇՏԻ կամ ՏԱՇՏԱԿԻ: Մեր օրերում, ՏԱՇՏԸ խմոր հուճեղու փայրյա կոնքն է, իսկ ՏԱՇՏԱԿը նույնը փոքր չափերով: Սակայն հենց վերջերս կենցաղում հայբնվեցին նաև պարսկիկ կրպճերից, մնարալից պարբառոված ՏԱՇՏԱԿներ, որոնք հավանաբար ազագայում կփոխարինեն բոլոր կարգի նախորդ ՏԱՇՏԱԿներին: Իսկ ինչպիսի՞ն են եղել նախորդ ՏԱՇՏԵՐն ու ՏԱՇՏԱԿները: Գրաբարյան մագնեագրության մեջ ՏԱՇՏԸ ոչ միայն կոնք է, այլև՛ **զավար, բաժակ, սափոր, կթոց, կողով, խնկաման, ափսո, սկզվառակ** և այլն: Օրինակ, Բուզանդը պարճում է, թե ինչպես պարսից արքան, հայոց ՄՈՒՇԵՂ սպարապետի մեծանդությունը զնստադրելով, որը գերի ընկած նրա կամառոցն անվտաս նր էր ուղարկել, նկարել է պա-

լիս նրա պարկերը մի ՏԱՇՏԻ վրա, որով գինի խմելու կարողանա ինչիկ նրա վեհանճն արարքը. «Եր նկարել զՏԱՇՏԻ պարկեր գՄուշեղ ճերմակալն (ձիով) ես ի ժամ ուրախութեան դներ զՏԱՇՏԱՍ առաջի խր»: Ինարիկն այստեղ խոսքը **զավարի** եւ ոչ թե **ԿՈՒՑԻ** մասին է: «Բրբե զՏԱՇՏԱ խնկեղ բուրնե» նախադասության մեջ այն **խնկաման** է, իսկ «զՏԱՇՏԱն պողով» **կթոց** կամ **կողով**:

Լեզվաբանները պարզել են, որ ՏԱՇՏ նախապես **փայրից փորոված վաշված անոթներն** էին կոչվում, որոնք կարող էին լինել զանազան չափների և առաջնակից էլ ՏԱՇՏԻ մնթք բաժակ, մնթք կոնք կամ կողով հանդես գալը: Իսկ ո՞րն է դրա սպառցոյցը:

Բանն այն է, որ ՏԱՇՏԸ պահպակիներից հայերենին անցած բառերից է իրանական լեզվախմբում տճ նշանակում է «վաշել» (ունկապ ևս հայերենում), կամ վաշելով պարբարակ, շինել, որից տճ «վաշված» կա նաև տճան «վաշելով շինել» և այլն: Որոշ բարբառներում դարձել է ՏԱՇՏԸ ԹԵՇՏ, սակայն կարծես միայն **մեղադրյա** կոնքի նշանակությամբ:

Եվ այսպես այսօր շինում ենք մենք ՏԱՇՏ ու ՏԱՇՏԱկ ամեն կրպճից, թեև **առանց վաշելու**, սակայն ինչ ձևով անվանում ենք «վաշած»:

252. ՉԱՄԲՅՈՒՐ՝ ՏԱՆԵՆՈՒ ՊԱՐԱԿԱ

Արդի հայերենում ՉԱՄԲՅՈՒՐԸ «զանցկեն կրուված (նախկինում՝ ձառի ճուղիներից, այժմ արհեստական այլեայլ կրպճերից) աման է, որի մեջ միրգ կամ գրասենյակային պարամաններում ավելորդ թղթեր են ներսում: Ինարից նախկինում թղթի գլուրը չի եղել, եւ քնակախաբար գրասենյակներում էլ **զամբյուղներ** էին կարող լինել, սակայն միրգը միշտ էլ եղել է և այն րեղափոխելու համար էլ արեղծվել է ՉԱՄԲՅՈՒՐԸ: Այն կրուում էին ուռեռու դալար ճուղիներից: ՉԱՄԲՅՈՒՐԸ Դին Արեւելքի ժողովուրդների մտք ծառայում էր րաբբեր նպարզակներ, նրանով ոչ միայն մրթրդ էին կրում, այլև շինարարական աշխատանքներում հող, արլուս, սվազ, կավ, խին, նաե՛ր գործիքներ: ՉԱՄԲՅՈՒՐԸ բառը գրծում ենք նաև հայերենից հարճաւն բազմաթիվ այլ լեզուներում, օրինակ պարսկերենում **զամբիլի**, արաբերենում՝ զամբիլի, թուրքերենում՝ **զեմբիլի** և այլն, սակայն ո՞ր լեզուի կարող է րալ սեղ բանալի՞ նրա ձագճան ակուրցները պարզելու համար: «Նարզվել է, որ մենք սիդի դիմենք ավելի ինքնուրուից ակկաբերենին, ուր չառնա զարիլ - նշանակում էր «կրել, րանել»: Ահա այսրեղ արդեն մենք ունենք արդեն մասճ այն բանալին, որով հեարաբար է թախանցել ՉԱՄԲՅՈՒՐԸ բառի սրելոճման պարմություն մեջ, թեև ոմանց համար կարող է դա անհավանական թվալ: Ի՛նչ կապ կարող է լինել «րանել, կրել» բայի և ՉԱՄԲՅՈՒՐԸ գրայական միջուկ: Նախապես ակկաբերենում չառնա նշանակել է «րանելի, կրելի», սակայն «րանելի» ուստի ՉԱՄԲՅՈՒՐԸ այժմ զրբակցվում է «րանելու աման» և ոչ «րանելի»: Տեղուական անցումների րեանակրուելից շրթնային ք-ն ինչորայամբ վեր է անվել մ-ի, իսկ լ-ն դ-ի, որով չառնա-ի փոխարեն առաջացել է ՉԱՄԲՈՒՐԸ:

չէ միթէ՞ որոյց ուղեղ ունի, որ մարածի... մարածեցի ես՝ հանկարծակի գլխի ընկնելով բախի եւ յայտնուեց:

Չէ՞ որ հայերենի ՉԱՐԱՃՏԻ բառը կազմված է ՉԱՐ՝ եւ ՃՏԻ «որի, ճիճու» եզրերից: Գրաբարում ՃԻՃՈՒՆ-ն գրվում էր ՃՃԻ, ՃՃՈՒ, ՃԻՃ եւ ՃԻՃՈՒՄ ձևերով, ուրեցից ճՃԻ-ն կցվելով ՉԱՐ-ին դարձավ բարո բառ ՉԱՐԱՃՏԻ «որիի պես չար, անհանգիստ» նշանակությամբ: Նսրեսարար ՉԱՐԱՃՏԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ մրամծել կամ կարարել ընկալում ենք «որիի նման անհանգիստ շարժումներ անել» նշանակությամբ եւ ոչ այլևի:

256. ՓՐՈՒՄԻ Ե. ԲԱՅՑ ԴԱՐՉՅԱԼ ԱՆՆԱՎԱՃ Է

Ո՞վ չի գմայվել ԱՐԱՄԱՆԻ բյուրեղների փայլով, նրա գույների խաղով: Ըար արձր է նրա արժեքը: Ինչի՞ համար է այս ապիրակ բյուրեղը կոչվում է ԱՐԱՄԱՆԻ: Արդյոք որեւէ բան ասո՞ւմ է այս բառը: Այո, այն փոխ է առվված հունարենից, հունարենում damas կամ damasko նշանակում է «ընկնել, նվաճել», օ-աճանցն ունի «ան, է, ոչ» նշանակությունները, որնին՝ a-damantos «անդրկնելի, անվաճ, անխորաակելի»: Այսպես կոչվեց բյուրեղն իր խիար կարծրության պարանառով, որը եղևման չէր ենթարկվում: Իհարկե հերազայում ստորեցին այն հոկիկ իր իսկ բյուրեղների փռչումով: Սակայն այդ մասին չէ մեր խոսակցությունը, այլ, թե ինչպես ԱՐԱՄԱՆԻ կամ ԱՐԱՄԱՆԻ-ան-ն արացավ «օրիակ կարծր, մաքրակուտ, կարծրակուտ, անխորաակելի» նշանակություններ, սրիակ՝ «ԱՐԱՄԱՆԻԵՆՑ սիրո, մարմնի, հասարց գործածված ենք գրվում Լարեկուցու կողմից: Անվաճառչեցում հանդիպում ենք ԱՐԱՄԱՆԻԵՆՑ պարիսպ արքանապրությանը, որ փոխարենը ար նշանակում էր «անխորաակելի, անվաճ», նմանապես գործածական էին վեճ ԱՐԱՄԱՆԻԵՆՑ, որոնք ԱՐԱՄԱՆԻԵՆՑ, զին-ան ԱՐԱՄԱՆԻԵՆՑ, եւ այլն: Եվ այսպես ԱՐԱՄԱՆԻ նշանակում է «անվաճ, անընկնելի, անխորաակելի»: Դանիել Վարուժանը, խոսելով մարդկային ուղեղների մասին, հերքելով կեղտ է բնութագրում բանաստեղծների մրամծողության կենթարկելը. «Հղիղիղ կան, որոնք ԱՐԱՄԱՆԻներ են. ասոնց ուրիշ մը լույս ձնելու լույս կարարախեն. անոնք ոչ կը ձոխն, ոչ կը գծվին, այլ կը փշոյին, բայց չեն մարիր: - Անոք քանապղծներու ըղձեղներն են»:

257. ԱՅՆ ՄԱՍԻՆ, ԹԵ ԻՆՕՊԵՆ Ե ՆԱՊԱՏԱՏԱԿԸ ԹԱԳՎԱՊՐՈՋՆԸ ԴԱՆՈՒՄ, ԻՆԿ ԶՍՏՈՎ ԱՆՈՒՆԸ ԶԱՄԱՐԱԿ

Ավելորդ է ասել, որ հայերենի ԹԱԳՎԱՊՐՈՋ բառը «թագ ունեցող» է նշանակում: Սակայն հայերն ըստ անիտաբեշրություն գործ ենք անում լատիներենից նշանակությամբ նաեւ ԿԱՅՄԻ, ԱՐԱՄ, ՇԱԿ, ՍՈՒԼԹԱՆ, ԽԱՆ, ՑԱՐ, ՄԵՆԻԷ, ԽԱՆԻՓ բառերը: Այս բառերից յուրաքանչյուրը կենսակարգություն ունի: Դրանցից մի մասը նախապես որեւէ թագավորի անուն է եղել: Այսպես օրինակ ԿԱՅՄԻ բառը ծագում է հռոմեական Նովիոս Կեսարի-ի /Caesar, անունից: Այլ լեզուներում այն դարձավ ՑԵՅԱՐ, իսկ ռուսերենում՝ ՑԱՐ: ենթադրվում է, որ լեզուական ԱՐԱՄԱՆԻ «թագավոր» եւ ԹՎԱՆԱՆԱԿ «թագուհի» բառերը նույնպես ծագում են հարուկ անուններից:

Կան նաեւ զավեշտական պսիեր լեզուներում, որոնք տրամաբանության ենթ անախորի են: Այսպես այսօր ԿՐՈՍԼ «թագավոր», ԿՐՈՍԼԵՎՏՎՈ «թագավորություն» բառերը սկիզբ են առնում գերմաներենի Kerl «տղամարդ» բառից, ուրից էին Ֆարձր գերմաներենում հնչում էր Karol եւ ունեն «տղամարդ, կարիք, այր» նշանակությունները: Այս անունը կրող ուժիկ այրերից մեկը կոչվում էր Karolos, որի անվան մեջ օ-ն տղվելով, դարձավ Karlos: Նա պարուրության մեջ հայրենի դարձավ ԿԱՌԱՍՍ ՄԵՃ անունով, որից հետո կոլեկտրին պավոնները եւ ռուսները անխորի սկսեցին անվանել կարոլոս-կարոլները:

Մա զես ոչինջ: Իսկ ի՞նչ կապ կարող էր լինել ԿՐՈՍԼ եւ ԿՐՈՍԼԻԿ բառերի միջև: Դարձվում է, որ նման կապ հնարավոր է: Անս թե ինչպես: Ինչպես կոչվում է գերմաներենում թագավորին ասում են König: Այս բառին նման է հնչում լատինիցի camiculus, «ճագար»-ը: Անս ժողովրդական արտագրանությունը ճագարին սկսեցին անվանել Königim եւ Königshase «թագավորական ճագար», որից էլ այս տրամաբանությամբ սերելովից ռուսերենի «Կրոկ բառը՝ ենթադրվելով ԿՐՈՍԼԻԿ-ից, որպես «թագավորիկ»:

258. ԴՆԸ ԲԱՆԸ ՆՈՐ ՆՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՐ ԿԱՍ ԱՐԱՆՑԱԿԸ՝ ԴՍՏԱՐՈՆ Է

Եզնիկը հիշեցրակներին մարդկանց ԱՐԱՆՑԱԿԵՆ է համարում. «Զիրեշրյակս՝ ԱՐԱՆՑԱԿՍ գիրերն՝ յօգևակատություն մարդկանց» (Նրեշրյակներին ճանաչում ենք որպես մարդկանց օժանդակություն (սպասավորներ): ԱՐԱՆՑԱԿԵՆ նշանակում է «ծառայել, սպասավորել, հեղեղել, հնազանդվել»: ԱՐԱՆՑԱԿԵՆԻԹԻՆ «ծառայություն, սպասավորություն, պաշտոն, կամավարություն, հնազանդություն, հպարտություն», որոնք բազմիցս վկայված են դասական գրաբարում: Այսպես՝ «ԱՐԱՆՑԱԿԵՆ ԵՆ ԵՍՊԱՍԱՎՈՐԵԼ ՆՈՍՏԱ, (կրանց ծառայել եւ սպասավորել), եւ այլն:

Նայելիս ԱՐԱՆՑԱԿԵՆ բառը նեղլորտյական մայր լեզվից ժառանգված մի բառ է, որի գուճանեծեղը պահպանված ենք գրվում նաեւ աստվարիքում՝ արեհա «փոքր, թույլ տղա», ռուսերենում՝ րեбенок «ամենիկ», րաԵՆ «ժառա, արքուկ», րաԵՆ «աղայիկ», րաԵՆՈՒ «աշխատանք» «աշխատող», գոթերենում՝ arbeits, գրեմներենում Arbeit «աշխատանք, նեղություն» եւ պավերենում՝ rabu «ժառա, սպասավոր» եւ այլն: Եվ այսպես, ԱՐԱՆՑԱԿԵՆեր համարվեցին նաեւ երկնային մարմինների շուրջը պարզված մոլորակները եւ այսպ՝ երկնամայր ուղարկված արեհաբանական սարքավորումները՝ նկարի ունեցավով մարդու ծառայելու նպատակով կրանց կարարած աշխատանք կամ կամավարությունը: Ինչպես Վանի բարբառով կասելիս՝ ԱՐԱՆՑԱԿԵՆ մարդու օրնականներ են: Կա նաեւ մի ստացվածք՝ Լազ շուն գրուդուց ԱՐԱՆՑԱԿ Ի: Իսկ րիեզերքում պարվողները ստացվել են անգնանարիկի սպասավորներ են մարդկանց համար:

259. ԳՈՒՆԻԿԸ՝ ՓՈՐՈՑՈՑ ԵՎ ՈՇ ՄԻՃՆ ՓՈՐՈՑՈՍ

Գրաբարում ԳՈՒՆԻԿ բառն ունի «փողոց, ճանապարհ, բաղարանից, րիտմանից, արքայից վայր, նաեւ շուկա» նշանակությունները: Օրինակ, Որպես կա-

ԳՌԵՆԱԳ խոյնեցից գնտա (Որպես փողոցի կամ երանց կարգրեն): Մեկ այլ նախադասության մեջ ԳՌԴՌՅԻ միջոց կարծես թե զանազանություն է սրվում. օրինակ՝ Ի ԳՌԵՆՏԻց եւ Ի փողոցաց (ԳՌԵՆՏԻցի մեջ եւ փողոցների եւ այլն: Անս եւ այս ԳՌԵՆ քառից է արեղծվել ԳՌԵՆԻԿ «փողոցային, ռամիկ, հասարակ, անկիրթ, ոչ բարոյաբարկ, կոպիտ» բառը ԻԿ անանցով: Այն իրանական լեզուներում եւ հայերենում, կցվելով **լեղե** նշանակող բառերին, ցույց է տալիս մարդկանց որբեղից լինելը, ինչպես օրինակ, **հնդիկ** «հնդկադարանցի», **պարսիկ** «պարսկազարանցի», **հարաշիկ** կամ **խափշիկ** «հայեւշարանցի» եւ այլն: Ներկայացրելով ԳՌԵՆԻԿ «կոպիտոր փողոցային», «փողոցից, փողոցավարի» եւ նշանակելով, օրինակ, «Մերկապազ գգաբա կրտսերությունն էլիս ԳՌԵՆԻԿ» («Կրտսերի գգաբաները հանելով՝ դարձավ փողոցային հասարակ»): Երբեմն գրում էին նաև ԳՌԵՆԿԿԿԿԱՆ, ԳՌԻԿ կամ ԳՌԴՆ (որից է ԳՌԴՆ), ԳՌԵՆՕՐԵՆ եւ այլն:

Թովմա Արծրունին հուրջ լեռան բնակիչներին անվանում է ԳՌԵՆԱՐ ԱՍՈՐՈՅ, իսկ նրանց լեզուն՝ խրթին եւ անհերպետից, նրանց անկիրթ եւ ռամիկ վիճակը քաջարկելու համար:

Ներկայումս ԳՌԵՆԻԿը օգտագործվում է «անբարձր, կոպիտ, անբարոյաբարկ, բոխ, անկիրթ» նշանակություններով օրինակ, Շիրվանզագին օգտագործվում է ԳՌԵՆԻԿ շարժումնալու եւ ԳՌԵՆԻԿ խառնուրդային արքայադուրբանները: Երբեմն ԳՌԵՆԻԿը հարավորում է հենց ՓՈՂՆԱՅՅԻՆ քառի հնք՝ ԳՌԵՆԻԿ-ՓՈՂՆԱՅՅԻՆԻ մեկն է կամ ԳՌԵՆԻԿությունը վրայից քառիվում է: Արեղծվել է նաև գրական մի տերմին՝ ԳՌԵՆԿԱԶԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, որով բնորոշվում են բարբառային, ոչ-գրական արքայադուրբանները: ԳՌԵՆ քառը ծագում է ակկադերեանի ցուրտ «փողոց, ճանվան, գոռ, արշավ» բառից, որի այս վերջին իմաստներն էլ պատասխանվել են հայերենի մեկ այլ՝ ԳՐԴՆ քառի մեջ:

260. ՄԻԵՎՆՈՒՅՆՆ Ե ՄՐԳՅՈՒՆ ՀԱՍՏԱԳՆՈՒՄԸ ԴՈՐ ԳՆՄԻ ՀԵՏ

Արդի խոսակցական լեզվում կան բազմաթիվ արքայադուրբաններ, որոնք հարկապահ ետր սերնդի համար մնում են անսովորական:

Այդպիսի արքայադուրբաններից մեկն էլ մեր լեզվում շարք բարձրագույն ԴՈՐԳՆՈՒՄԸ է: ԻՆչ է նշանակում այն: Բավական չէ՝ ԴՈՐԳՆՈՒՄԸ դեռ կա նաև ԴՈՐԻԿԸ: Դե արդի գովի հասնի են վերավորական, են փառաբանական ԴՈՐԻԿԸ:

- Նազար եմ անել, որ որ ԴՈՐԻ ես, ԴՈՐԻ ԳՆՈՒՄԸ ես, ԴՈՐԻԿԸ ես, վերապնդում են մեկը մյուսին՝ առանց հավանաբար ԴՈՐ իմաստը: Ինչպե՛ս, դիմում են հաճախ էլ ՀԱՍՏԱԳՆՈՒՄԸ ոճին, որը գերարտասելի է իր իմաստի մարդկությունային պարծառով: Դարձապես կարող են վրա մեզ ժողովրդական բարբառները, Ս. Անադրանու «Տաչոց քառ ու բանուն» ԴՈՐ-ը «լայնաբերան կերակրի հողն մե՛ն անանն» է, հերպարար ԴՈՐԻ-ԳՆՈՒՄԸ է «մեծ գունդը», իսկ ԴՈՐԻԿԸ դեռես ցեմ-ժացած, քայց արդեն ԴՈՐ դատապարտ ենթադա գուրխը: ԴՈՐ-ի քաջարությունը գրկում ենք նաև Ս. Մուխիսյանցի «Տաչոց լեզվի քաջարական բառաբանում»: Տաչերենի բարբառներն ունեն նաև մի այլ՝ ԴՈՐԻԵՆ, որ նշանակում է «մեծ-մեծ կարկը»: Մագո՛ւմն է մեզ հեղաբարբրում: Խոլորե՛մ: Միջազգայի ամենախի՛ն գրավոր լեզուներից ակկադերեանում, գրկում ենք ԴՈՐ անանի հիշարավոր-

թյունը, իսկ դա մեզանից 4 հարյուր տարի առաջ:

261. ՄԿ ԵՍ ԴՈՒ ՆՇԻՆԵՆ ԵՎ ԴՈՐ ՊՆՆՆՈՒՄՏ

Կան բառեր, որոնք, խոսակցականից աստիճանաբար դուրս մղվելով, շարունակում են ապրել բանասիրելություններում եւ գրքերում: Սուրբ գրքում հայր Աբրահամը, դիմելով խեթերին, ասում է, «ՊՆՆՆՈՒՄՏ ՈՒ ՆՇԻՆԵՆ ԵՆ Ի միջ ձեռնում» (Չիլ մեջ ՊՆՆՆՈՒՄՏ ԵՆ ՈՒ ՆՇԻՆԵՆ), կամ ապոմոսներում հանդիպում ենք, «ՊՆՆՆՈՒՄՏ ԵՆ ԵՍ առաջի թո, ՆՇԻՆԵՆ ԵՍ անցադոր» (Թո առաջ ՊՆՆՆՈՒՄՏ ԵՆ ԵՍ անցադոր ՆՇԻՆԵՆ): Այս երկու բառերն էլ հայերեն լինյալ է առջի պահպանիներից, ավելի ճշգրտ պահպան եւ արշակունի գաղթականներն են իրենց հայր թերղ որանք Տայասարում ձուլվելով մեզ, մուծել դրանք հայերենի բառապաշարի մեջ: ՆՇԻՆԵՆը կազմված է պարսկերենի ու՛ «ուրա, արքա» եւ ձեռ, ձեռ «երկիր, գավառ» բառերից, որով բառն ամբողջությամբ ընկալվում էր «երկրից, րենից դուրս գրկվող» նշանակությամբ: Ի դեպ ԴԵՆ քառը պատասխանվել է հայերենի ի՛ նաև, ԴԵՆՊԵՆ կամ ԴԵՆԿԱՆ «կրտսակա, գավառի, երկրի պտք, գավառապետ» բառերում, իսկ պարսկերենում ձեռնա նշանակում է «պուրացի, գավառապետ» ասանձին գործածությամբ, ունենց Ի ձախ ԴԵՆ (ձախ կողմից), Ի հարաւոր ԴԵՆԵՆ (հարավի կողմից): ԴԵՆը պատասխանվել է նաև բազմաթիվ բարբառներում, ինչպես օրինակ՝ Զեյտունի, Տիգրանկերտի, Երեսանի, Կողբայի խոսվածքներում: Կողբայց գայրում ԴԵՆը կնկում է ԴԵՆ ձեռով, Երեսանի բարբառում պատասխանվել է հոգնակի ԴՆԱՐԵՆԸ ԵՆ ԵՍՎԱՐԵՆԸ (այս կողմերը) ձեռից: Իսկ մի շարք բարբառներում ԴԵՆը մաշվելով դարձել է ԴԻ: Երբեմն ԴԻ-ն, միանալով ՈՐ հարցականին կամ ցուցական դերանուններին, կազմում է քառը ձեռը: Ի՛նչու՛ն են Թմանայանի «Շունն ու կարուն», ուր գործածվում է ՈՐԻԻ ՅՆՆՆՈՐԻԻ «որբեղից դուրեղ» բարբառը մեջ.

Գիբոն միայն ոչ ՈՐԻԻԱՆՃՈՐԻԻ.

Ճանկել էր մի գառան մորթի:
Արեմոյան բարբառներում եւ խոսվածքներում ունենց ՄԵՎԻԻ «մի կողմ, արտանձին», ԱՄԻԻՆ «այս կողմ», ԱՆԻՆ «այն կողմ» ՉՈՐՄԻՆ «շուրջը, ցուր կողմը» եւ այլն: Եվ այսպես պարզվում է, որ ՆՇԻՆԵՆ նշանակում է «քեռից դուրս գրկվող, իր երկրից ելած»: Իսկ ի՛նչպես ընկալել ՊՆՆՆՈՒՄՏը:

Ինչպես րեռանք միջերում թերված նախաստություններում ՆՇԻՆԵՆ ու ՊՆՆՆՈՒՄՏը գրք մե անվում կողք-կողքի որպես հոմանիշներ եւ երանց կողքի էլ ես մի հոմանիշ՝ ԱՆՅԱՎՈՐ քառը: Եվ իսկապես ՊՆՆՆՈՒՄՏ քառի մեջ առկա ՊՆՆՆ եզրը նշանակում է «ճանապարհ, ճամփա», որն առկա է ակնթիվների կողմից Կեռքի ներդրման արված Pantakapa «Չկան ճամփա» րեղանակա մեջ: Եվ այսպես գրկված է ՊՆՆՆՈՒՄՏԻ քառի առաջին մասը, որով բառն ընկալվում է ամբողջությամբ հավանաբար «փանկորդող, ճամփորդիկն ուղարած» նշանակությամբ:

262. ԴՐԱՄԱԿԱՆ ՄԻԿԱՐՈՒՆԵՐԻ ԱՎԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

Տայ ժողովուրդը իր պարծուրբան երկար ու ձից ճանապարհին, հաճախ գրկվելով նվաճողների թի՛ տակ, ստիպված է եղել ոչ միայն նեյթարկվել նրանց

սահմանաւ կարգույնս, այլն երկարութիւն երանց կողմից սահմանակց դրամական, քաշի, երկարութեան եւ չափի միավորները: Բնականաբար շփուելով փարբեր ժողովուրդներն՝ ասորեստանացիներն, վարսկիներն, արաբներն, առփրիներն, հույներն, իսպանկիներն, թաթար-մուսուլմաններն, մյուսների հետ, ընդ վերջոյ հայ ժողովուրդը խոսապիկ այնպիսի քանոթի փոխառութիւններ, որոնք վարսկիներու մեծ դրամական սխալներն եւ այլ չափի միավորներին: Տայերների բառապաշարում մեծ նարվածք կա բոլոր արաբաբառերների արագացում եւ բոլոր ժողովուրդների հետ հայոց շփումները վկայող այս կարգի բառերն, որոնցից են՝ ԲԱՆՔԱՐ, ԴՐԱՄ, ԼՈՒՄԱ, ՏԱԳԱՆԻ, ՄՈՂ, ԿՈՏ, ԿՈՌՈՂ, ԼԻՏՐ, ՄԻԿԷ, ԿԱՆԿՈՒՆ, ՇՆԻԿ, ՇԱՐ, ԹԱՆԱՎ, ԲՈՒԲԵԼ, ԿՈՂԵԿ, ՄԱՆԵԿ, ՄՄԵԱՎ, ՓՈՒԹ, ԱՐՇԻՆ, ԳՐԱՄ, ՄԵՏՐ, ԳՐԱՆՔԱ, ՂԱՆԱ, ՉԵՏԱԿԵՐ, ՓԱՆ, ՓՈՂՈՒՆ, /ՅՆՈՒՐԻՆ, ԱՐԱՍԻ, ՄԵՋԻԿԵ, ԿԱՐԱՏ, ԴՈՒԿԱՏ, ՊՈՏԱՏ, ՄԱՐԿ, ԿՏԱՎԱՆ, ՍՏԱԿՈՆ, եւ այլն:

Նին Արեւելի ժողովուրդների մոտ, անիշխելի ժամանակներից սկսած, ազնիվ մեղադրները ծառայել են որպես արժեքի միավոր: Ամենապարսիկական դրամական միավորը, արժեքի չափանիշը համարվում էր ԱՐՇԱՑը: Մեղադիր արձանագրություններում, Տամուրասի եւ իսթապիս օրենքներում դրամական փոխանցների չափերը սահմանվում են հիմնականում ԱՐՇԱՑով եւ հազվադեպ միայն ՈՍԿով: Մարդկությանը հայերն զրտուր արարմության շորս հազարամյակներից ավելի ժամանակաշրջանում ԱՐՇԱՑը մնում է որպես դրամական միավոր: Այս իսկ պարզապես էր բազմաթիվ ժողովուրդների մոտ ԱՐՇԱՑ եւ ՓՈՒ համազգայնությունները նույնատնում են: Նին հրեաների մոտ եւս հիմնական դրամական միավորը ԱՐՇԱՑն էր: Նրանք թելուգ Վրասիան մարտը Տուրանի արազած 30 ԱՐՇԱՑի մասին: Երեսուն ԱՐՇԱՑով փրկողը մարտի արքայադուրսյունց ծանոթ է բոլորին: Նարվածաշնչի հայերեն թարգմանության մեջ անհունը երբայական եւ հունական բնազդերի արցունք (արգուրիոն) ԱՐՇԱՑ բառերի դիմաց հայերենն ունի նույն ԱՐՇԱՑ համարժեքը, «Գանձէին ԱՐՇԱՑ եւ ոսկի» (Յարգր. Գ. 18.), «Կշռեցին զվարձն ու երեսուն ԱՐՇԱՑի» (Յարգր. ՓԱ. 13.):

Տարածա դարերում ԱՐՇԱՑ հասկացությունը փոխարինվեց հայերեն ՍՊԻՏԱԿ բառով, իսկ ավելի ուշ՝ նաեւ ՍՏԱԿով: Նրանցից, որ ԱՐՇԱՑի հոմանիստների մոտ argentum, Ֆրանսացիների մոտ argent (արծաթ), ռումիլացիների մոտ argint էր կոչվում: Չ՛ր որ ծագումով այս բոլորը հնդեվրոպական *areց՝ «սպիտակ, կապ (ուն)» արմատից են: Ի դեպ հունական ԱՍՊՈՂՈՍ, թուրքական ԱԲՉԵՆ նույնպես սպիտակ են նշանակում: Ունի անուն էլ է գոյնով նշվել: Օրինակ, վանեցիները միմյանց հետ խոսելիս երբեք չէին գործածում ՈՍԿԻ բառը, այլ միայն ԿԱՐՄԻՐԷ. «ԿԱՐՄԻՐՔ քանի՞» (ուսու կուրսն ինչպիսի՞ն է): Թուրքերենում նույնպես ՔԸՋԸԸ բառը (կարմիրը) փոխարինել է ԱԼԹՇԸՆ (ուսկ) բառին, ինչպես օրինակ ՔԸՋԸԸ ՕՐԻՎ «նույնպ Նորյա» մայրաքաղաքի անվանումը թաթար-մուսուլմանների կողմից:

Եվ այսպես միջնադարյան հայ վիճագրության մեջ եւ մարենագրությունում ԱՐՇԱՑի փոխարեն ավելի շար սխալում են գործածել ՍՊԻՏԱԿը: Օրինակ՝ Գրիգոր Այվազի պարմիցի մոտ համարվում ենք երեսույտ նախարանության մեջ ՍՊԻՏԱԿ բառին ԱՐՇԱՑի նշանակությամբ կամ ԴՐԱՍԻ. «Ի րանս եւ հինգ

փարեկանն ի վերս... մինչ ի վազան փարեկանն եւ շամն գլխոյ որ համարին, վազան ՍՊԻՏԱԿ անուկին» (14-րդ դար): Ինչպես հայրենի է, հայերեն ՍՊԻՏԱԿ բառը փոխ է առնված պահպանելն ՍՊԻՏԱԿ-ից, որի գուգանները իրանական լեզուներում գրվում ենք սպեթ, սպսեթա, սիճեդ եւ այլն հնչումներով, իսկ ռուսերենում ավեր ենում:

14-րդ դարի հայ մեծ գիրական Գրիգոր Տաթևացին «Գիրք բարոյության, որ կոչի շմոսն հագոր» գրքում գրում էր. «ԱՐՇԱՑՆ, ՍՊԻՏԱԿ, զոր ԴՐԱՎ կոչեմք: ՍՊԻՏԱԿ բառին ասորիանաբար փոխարինելու է գալիս ՍՏԱԿը՝ հայրենական արեւմտյան բարբառներում եւ գրական լեզվում: 16-րդ դարի պարսկական մի արձանագրության մեջ (1559թ. օգոստոսի 7) դեռես կողք-կողքի հանդիպում են ՍՊԻՏԱԿ, ՍՏԱԿ եւ ԱՐՇԱՑ բառերը. «Փառիխայան որդին սկսա Յովանեսն զայս տանան նապր ՍՊԻՏԱԿով րաւի անելոյ, որ նապր ՍՊԻՏԱԿ վնարք նմա... Դարավորքն ասեն Յովանեսն, որ նախ երդվեալ, որպես նապր ՍՏԱԿ եւ կամ ոսկի ԱՐՇԱՑ ցունե...»: Կամ՝ «90 Ֆորին Սպիտակն էր, զոր մնացել էր ի այդ ՍՏԱԿԷՆ»: Որոշ լեզվաբաններ մեծում են այն կարծիքը, թե ՍՏԱԿը ՍՊԻՏԱԿի կրճարված մեծ է, ոմանք էլ ներառում են, որ կարճ քան ՅՏԱԿից է առաջացել: Նամեսայի դեպ ՍՏԱԿը ՍՊԻՏԱԿից չի կարող լինել, քանի որ երանց կողք-կողքի այլուր են իբրեւ առանձին բառեր: Նավանաբար ավելի հիմնուր է ՅՏԱԿից ՍՏԱԿ առաջանալու վարկածը: Թփխիսի բարբառում գրեւոր ենք հերեւալ առածը՝ Նայ գիլի ՍՏԱԿ, քանը կու շինն Խարակ, որ դարձյալ կողք-կողքի, իբրեւ առանձին բառեր են գիրակցվում ՍՏԱԿ եւ ՍՏԱԿը:

Այժմ պարզմեց այն մասին, թե ինչպես են թագավորների անունները վեր ածվում դրամական միավորների:

263. ՇԱՐ ԱՐԱՎՐ: ԱՐԱՍԻ

Պարսկական փրկաչեղություն ժամանակ Անդրկովկասում եւ Տայաստանում քարածվեց ԱՐԱՍԻ դրամական միավորը. այն մեղադարարում էր եւ կարծում էր արծաթից՝ Արասյանների փրկաչեղության ժամանակ (ոմանք ասում են Շահ Արասի ժամանակներից), ի րտարություն շքեանառայան մեջ գրեւոր մյուս մեղադարարաների, այս հարաբերական յուրաքանչյուր դրամները կնքվեցին ԱՐԱՍԻ, այսինքն «արասյան»: Տարբանախորեն այս ԱՐԱՍԻ՝ 5 կոպեկանոցից շորս աճած ավելի արժուրթյամբ մեղադարարանի անվանումը փոխանցեց ռուսական 20 կոպեկանոցին եւ որպես այդպիսին գործ էր ածվում մինչեւ հեղափոխությունը, նույնիսկ մինչեւ մեր օրերը, ինն սերնդի մարդիկ արձայթ կամ սպիտակ 20 կոպեկանոցներն անվանում են ԱՐԱՍԻ, որն արդեն ոչ մի կապ չունի Արաս քառի հետ:

264. ԴՐԱՍ

Նախերեն ԴՐԱՍ «փոք» բառը նախապես եղել է քաշի միավոր «վնս սիրով, երկու ունկի» չափով, որը հավանաբար հայերենի մեջ է մտնող գործել պահպանվելից, որ գրեւորում ենք ժրտ պարսկերենում՝ dirhem «մի փոքրիկ կշռապի եւ

դրամ, փող» նշանակություններով: Իրանական ձևերն էլ փոխ են առնված հունարենի **դրաքսն** (draxme) «մի փոքր բաշի միավոր» բառից, որը արաբերենին է անցել **դիրհամ** (համանաբիր **Քուչակի** «Մեքե խնձորով պիտի ու **փրինեն-փրինեն** շեքերով» արարահայրությունը) ձևով:

ԳՐԱՄ բառի իրանական ծագումը գիտքեր դեռևս Ա. Շիրազացին, որը գրում է «ԳՐԱՄ դառ պարսկական լեզուին անուանեցաւ»: Շրտքերը նույնպես իրանական ակունք էր ենթադրում, մինչդեռ Դեերտմանը արաբական **դիրհամ**-ից:

Վրացերենի **դրամա** կամ **դրամի** ձևերը և, Մառչ համարում է հայերենից փոխառյալ:

265. ՄԱՐԿ ԵՎ ՄԱՐԿԱ

Տիպոս պարմեյի մոտ հանդիպում ենք ճՌՈ (100,000) ՄԱՐԿ արձայ, ինչպես նաև Կիլիկյան օրհներեղում (Անիպք Անդիոքայ) որպես դրամական միավոր իշխարակվում է ՄԱՐԿ-ը, որ արժաթյա մետաղադրամ էր նշանակում: ՄԱՐԿ-ը հայերենին էր անցել ֆրանսերենից, որը սակայն էր marc-ը, իսկ սա էլ ֆրանսերենի էր մուտք գործել գերմաներենից: Նախապես գերմաներենում Marke նշանակում էր «դրոշմ, նշան»: ՆԱՆՔԱ աստվարական ընկերությունը սկսեց բաց թողնել ոսկու կտորներ, որոնք վրա գրված էր նրանց քաշը: Այդ ոսկու կտորների վրա Նանգալի քաղաքները դնում էին իրենց Mark-ը՝ ՄԱՐԿԱ-ն, ցույց տալու համար, որ այն արտված է: Եվ այս ՄԱՐԿ-ի կամ ՄԱՐԿԱ-ի շնորհիվ վազանիկ էին դառնում ոսկու կտորները, որոնք էլ հենց սկսեցին փոխարինել դրամին: Ահա, հետագայում այս ՄԱՐԿ հասկացությունը հավասարազոր դարձավ «դրամ» նշանակությանը և ևս բնից գիտակցվել որպես դրամ: Մակայն, փրոքորեց նաև իր նախնիկն նշանակությունը: **Մարկա** ասելով հինու հասկանում ենք նաև որևէ գործարանի, ընկերության կամ ֆաբրիկայի նեղիակությունը, պատիվը, որակը կամ դրոշմը: Օրինակ, էքս ասում ենք. «Ճաշտնական փրավգիտությունի կամ համակարգիչների ՄԱՐԿԱ-ն բարձր է ապա հասկանում ենք նրանց արտադրանքի որակը, դրոշմը, որականիշը մակարդակը»:

266. ՇԱՐՆ ԽՆՈ ԻՄԱՆԱՐ, ՈՐ ՊԻՏԻ ԱՐԺԵՆԱՐ ԸՆԴԱՄԵՆ 5 ԿՈՂԵԿ

Նախկան ժողովրդական երգերից մեկում հանդիպում ենք՝ երկու ՇԱՐՏ փող փող արարահայրությանը, որը խնդրում է սիրածը՝ նրան բժշկել կանկեղու նպարտակով: Ուրեմն որքան արժեք բժշկի այցի փարձը, էքս ՇԱՐՏԻՆ պարսկական ԴՈՒՄԻ մեկ քանախորտ մասն էր կազմում է ԱՐԱՄԻԻ՝ մեկ քառորդը: Նախաբանում և Անդրկովկասում այս մասն մետաղադրամը փարածում գրավ պարսկական փրոսպիտություն ժամանակաշրջանում: Երբ պարսկական փրոսպիտությունը փոխարինվեց ռուսականով, եւ շրջանառության մեջ մրան ռուսական ռուբլիներն ու կոպեկները, դարձյալ ժողովուրդը չմտազավ ՇԱՐՏԻ: Այսպես սկսեց անվանել ռուսական 5 կոպեկանոց մետաղադրամը, որը նույնպես արժաթյա 20 կոպեկանոցի մեկ քառորդ մասն էր կազմում, թեև կոպեկն արդեն **շահական** չէր, այլ **ցարական**: Ուրեմն ՇԱՐՏ նշանակում է «շահական», ինչպես

ԱՐԱՄԻ «արաբյան»:

267. ՄՐՆ Ե ԹՈՒՄԱՆԻ ԱՐԺԵՆ

Նախկան ժողովրդական խաղիկներից մեկում աղջիկն ասում է իր սիրածին. «Նազար ԹՈՒՄԱՆ ա գին...»: Որքան է գնահատում աղջիկն իրեն: ԹՈՒՄԱՆը պարսկական դրամական միավորներից էր և շահերի փրոսպիտությանը բնթացքում արժեքի փոփոխություններ էր կրել: Դարկելով և, Քուչակի այն վկայությունից, որ «ԹՈՒՄԱՆ մի հենի կանգնի, դարձյալ հավաքից իրեն չի համի», կարելի է ենթադրել, որ շար մեծ թվի հետ գործ ունեց: Եվ իսկապես նախապես այդպես է եղել: ԹՈՒՄԱՆ բառը պարսիկներին անցավ ՄԻՏԻՆ Ասիայից և նշանակում էր 10,000-անոց գորք: Այդ ԹՈՒՄԱՆ բառից է առաջացել նաև Սիբիրի ՏՅՈՒՄԱՆ քաղաքի անունը, որտեղ 10,000-անոց կապազոր է պահվել: Մակայն հետագայում, որպես դրամական միավոր ԹՈՒՄԱՆը կրեց արժեքի փոփոխություն, և ըստ ԲաՖթալի հաշվմանների, իր ժամանակներում ունեցել է մոտ 4 ռուբլի արժողություն: Իսկ 1930-ական թվականներին մոտ 2 ռ. 85 կոպեկ: Ռուսական փրոսպիտության ժամանակ սկսեցին ռուսական 10 ռուբլանոց ՉԵՐԿՈՆՆԻԿ անվանել ԹՈՒՄԱՆներ: Եվ այսպես որքան է գնահատում սիրած աղջիկն իրեն, նախաբար դժվար է ասել ԹՈՒՄԱՆի կուրսի փոփոխության պատճառով: Դա միայն նրան ուզողը կիրանա, թե որքան արժի սիրած աղջիկն իրեն համար:

268. ԳՐԻԿ ԳՐԿԱՆ ԽՈ ՉԱՓ Ե ԱՅՍ

Անդրկազմաշնուն բազմիցա օգրագործված է ԳՐԻԿ (ԳՐԻԻ) բառը, որպես չափի միավոր. «ԹՐԵԱ ԳՐԻԻՍ երկու պեր նաշին» (ձնն, ժԸ. 6.) (Շաղիր երեք ԳՐԻԿ նուր պար պար), ժողովուցել ԳՐԻԿ երկու (տապ, է. 10.) Թող Ռուսկացի երեք ԳՐԻԿ: Նախնիքում է նաև ԳՐԿԱՆ (ԳՐԻԻԱՆ) ձևը, որ հավանաբար մեծ էր ԳՐԻԿից, այսպես նրա փակ չէր կարելի բան պատել, առավել նա քաղ՝ ան յուցանեն ճրագ և դենն ընդ ԳՐԻԻԱՆԻ (Մաքթեու, է. 15.) ճրագը չեն վառի եր ԳՐԿԱՆԻ փակ դին): Զանի որ պարսիկներում պատկանվել է ցուն **գրիբի** ձևը և նրա հոգնակին **գրիվան**, ենթադրում են, որ հայերենը պահպանելից պիտի կարարած լինի փոխառությունը: ԳՐԿԱՆը արուն նյութերի չափի միավոր էր, սակայն հեղու դարձավ քաշի:

Քայս ա բոլորը չէ: Ռուսերենում **грибо** **գրիվն** է կոչվում մեկ ֆունտ արծաթաձուլ մոդայիկ վզնոցի, գարդի (անբավական օղակներով) անվանումը, որ ենթադրում են պարսկերեն ԳՐԻԿԱՆ ձևից կարող էր անցնել: Նախապես ԳՐԿԱՆը դարձավ քաշի միավոր՝ ԳՐԿԱՆԱՆ ձևով:

269. ԹԱՆԿԱՆ ԵՎ ДЕНЬГИ-Ն ՄԻՆԱՆՈՒՍ ՍՈՐԻՉ

Թայաթ-մոնղոլական արշավանքներից հետո հայ իրականության մեջ սկսեցին գործածել ԹԱՆԿԱՆ կամ ԹԱՆԿԱ բառը, որպես փոքր բաշի մի դրամի անվանում: Այս բառը ծագում էր արեւելյան թուրքերենից և կարամուլեց նաև Դարսկապոնում, Միջին Ասիայում, Խիվայում, որպես 15 կոպեկանոց արժողությանը

մերազայրամ: Իրանական ճառագուհի մեկ քառերորդ սկիզբի անունն էր, և սա էլ իր հեղինակ թուրքական անգա «հեղինակ» բառից էր ծագում: Կուրդիական ճակատամարտից հետո, երբ Դիմիորի Դեմալտի կողմից Ռուկա Նորոյայի արձագանքումները վերածույվեցին և որվեցին շրջանառության մեջ, թարգմարվան անվանումն այդ դրամներին «կլամ» մնաց որպես **ճեհու** և 15-րդ դարից սկսած մրավ որպես դրամի անվանումն ուսաներին բառապաշարի մեջ: Եվ այսպես հայերին **ԹԱՆԳԱ**, ուսաներին **ճեհու**-ն, միեռայն ճորից ճնված ճեհուր են:

270. ԿՈՒՇԵՆԸ ԿՈՐԿԵՆ ՏԱՂԱՆԴԱԿՈՐ ԵՅԵ ՏԱՂԱՆԴԻ ԶԱՇՆ ԸՆԴՄԱՆԵՆ 26... ԳՐԱՄ Է

Այսպիսումն վա մի ճեհու, որ փոխառություններ կարարած ցնի հարեան լեզուներից: Երբեմն լեզուները փոխ առած բառերն այնպես են խնամքով պահում իրենց բառազաննում, որ կարելի է ասել «սեխակամում» են կամ «սեխակաճանում» են: Այս կարգի բառերից մեկն է հայերենի **ՏԱՂԱՆԴ** կամ **ՏԱՂԱՆԴԱՎՈՐ**-ը, այնքան համախի ենք օգտագործում այս բառը, որ նրա ոչ-հայկական լինելը շարերին կարող է գաղտնիք պարտանալ շար «հայացած» լինելու պատճառով: Այսպես օրինակ, մեք տվող նրե ասել «ՏԱՂԱՆԴավոր մարդ», «ՏԱՂԱՆԴավոր գիտնական», «Լաւ ՏԱՂԱՆԴի առջե կարելի է խոնարհիլի» եւ այլն, եւ այլն: Այս «գորայում» հայերեն թվացող բառը հունարենից է գալիս, և ոչ միայն հայերենն է վերցրել, այլն ֆրանսերենը, անգլերենը եւ այլն: Նամարեում ՏԱՂԱՆՏՈՒ բառը նշանակում էր «պարանել, ճոճել», որի պարամտով էլ ԿՇԵՆԻՔ սկսեց կոչվել ՏԱՂԱՆՏՈՒ (այսինքն «ճոճող, պարանող»): Եթե ծագումն ենք ուզում իմանալ, ապա հիշեցնենք, որ բաշխա հիմքում հեղուկորակվան ՏԵՆ կամ ՏՈՒ «բաշխ, կշեռ» արմատն է ընկած, որից էլ սանսկրիտում ամուր ՏՈՒԱ «կշեռ» և լատիներենի ՏՈՒԱ «արտոճացել» բառերը:

Եվ այսպես հունարենում ՏԱՂԱՆՏՈՒՂ սկսեցին գործածել «կշռաչափ» եւ «ակնդրամի չափ» (մոտ 26, 2 գրամ) նշանակություններով: Այս իսկ նշանակություններով էլ **ՏԱՂԱՆԴ** անցավ հայերենին, այսպես՝ «Ճախ նոցա 100 ՏԱՂԱՆԴ արժարոյ» նշանակում է, «Լրանց 100 կշռաչափ արձագ ճախիր»: և ոչ թե **խեք**: Մակայն հեղապարտում այլ բաշխ միավորների գործածության պարամտով, ինչպես օրինակ, **ԶԱՆԶԱՐ, ԴԱՇԵԿԱՆ, ԼԻՏԻ** եւ այլն, սարքիմանարտ մտացվեց բաշխա հիմնական նշանակությունը, եւ մնաց մեր լեզվում միայն նրա **փոխարեքական իմաստը**: Եվ այսպես Եթե Բուժֆին գրում է «Մանվել ճարտարապետը պատեն իր բոլոր արարածործն ՏԱՂԱՆԴ» եւ կարի ունի ոչ թե կուրդական **հարպուրությունը**, այլ **խեքը, հնարագործությունը, ձիքը, մրավոր կարողությունը, բանարքը**, (ի դեպ **ԶԱՆԶԱՐ**-ի մասին քնչ հերո):

271. ՈՐԶԱՆ ԱՐԺԵ ՄԱՐԴԻՖ ԴԱՆԵՆԸ ԵՅԵ ԶԱՆԶԱՐ 43 Կիրգան է

Պարվում են երկնային մարմինները, սարդերը, երկիրը, լուսինը, Արեգակը, եւ մեք նրանց հեր անրես ու լոխ... Եվ այսպես անրեսանելի անցումն են գա-

րիները, փոխվում են քարազները, փոխվում են նաե բառերի նշանակությունները: Այսպ տվորակում է պարծել մեր լեզվի համար **ԶԱՆԶԱՐ** բառից անցանքալոր եւ քար ձեւեր կազմեն, ինչպես օրինակ **ԶԱՆԶԱՐԱՆԱՐ, ԶԱՆԶԱՐԱՎՈՐ, ԶԱՆԶԱՐԱՆԱՐԱՆՅԵ, ԶԱՆԶԱՐԱՆԵՆ** եւ այլն: Այս բոլոր բառերում **ԶԱՆԶԱՐ**-ը գործ է անվում «քաղատ, խեք, հանճար, կարողություն, գիբրիք, ճանարություն» նշանակություններով: Եվ Եթե մեկն ասում է **ԶԱՆԶԱՐԱՆԱՐԱՆԱՐ** իմ ժողովուրդ կամ **ԶԱՆԶԱՐԱՎՈՐ** իմ ժողովուրդ, ապա այս արքանայություններն ընկալվում են քաղատակոր, քաղատաշար, հանճարավոր, հանճարաշար, շնորհալի, շնորհաշար եւ խելացի ժողովուրդ նշանակությամբ:

Բայց այս նույն նշանակությամբ չէ, որ գործածվել է **ԶԱՆԶԱՐ**-ը հենում: Այն ձուգում է ինի սեմական լեզուներից, սակայնակ սեպագու անցանագություններում գործածվում է **ԶԱՆԶԱՐ** ձևով և նշանակում էր չափի միավոր (եբրայերենում թիքար): Արձայն ու ոսկին Գին Խնկեսում կշում էին **ԶԱՆԶԱՐ**-ով կամ ինչպես հայերենում էր ասվում **ԶԱՆԶԱՐ**-ով: Ինչպես լեզունում ենք, բառավիճի նրան **ՔՔ** հեյունները հայերենում վեր են անվել **ԼԵԿ**, և սա օրինակապես էր ասում անմական լեզուներից հայերենին անցած բառերի համար, որքեղ կրկնակի պարզական հեյուններ կան (բառամիջում), դրանց դիմաց հայերենում առաջինը վեր է անվում ձեզայն **Ն** հեյունի: Օրինակ, ասորերեն մագգեկա - հայերեն **ՄԱՂԱՂԱՂ** (այսինքն **ԳԳ = ՆԳ**), ասորերեն ազգանա - հայերեն **ԱՂԱՆ** «անը, անթը, աման» եւ այլն:

Եվ այսպես, Անգլոմաշից թարգմանության ժամանակ բազմաթիվ դեպքերում **ԶԱՆԶԱՐ**-ը գործ է անվում իր ճեղք նշանակությամբ **ԶԱՆԶԱՐ** արքանայուն եւ **ԶԱՆԶԱՐ** ոսկու: Գրաբար թարգմանությունը գիտին, թե ճանի քաղաղանի կամ լիբրի է հավասար մեկ **ԶԱՆԶԱՐ**, այսպես **ՏԱՂԱՆԴ ԶԱՆԶԱՐ ասի ըսք լիբրայեց**, որ է **ԸՆԵ** դիբր (= 125 լիբր կամ մոտ 43 կիրգան): Եվ այսպես սարքիմանարտ գործածությունից ողտս է գալիս **ԶԱՆԶԱՐ** նույ կշռաչափերի գործածության պարամտով և մնում է նրա **փոխարեքական** նշանակությունը այսպով հայերենում, ինչպես **ՏԱՂԱՆ** բառից, որպես նրան համարժեք:

272. ԴՐԱՆԸ ԿԱՐՈՂ Ե ՕՆԵՆ ՏՈԿՈՍ, ԲԱՅՑ ՄԻԱՅՆ ԴՐԱՄԱՐԿՐՈՍ

Եթե ուզում են շահել, ապա դրամ պահ քար **ԴՐԱՄԱՐ**կրում եւ կարգանա երից ՏՈԿՈՍի հավերում: ԻՆԷ է ՏՈԿՈՍ, որքիցից եկավ այս բառ մեր մայրենիլի բառապաշարի մեջ: Եթե դարերն լինենք նրա վերջավորության **-ՈՍ** անանայն, ապա դա **մագնում** է նրա հունական ծագումը: Եվ իսկայես ՏՈԿՈՍը հունարեն բառ է, որը ծագում է հունարենի տեռ «մեկ» բառից: Ներխաբար տեռ նշանակում է «մեմուռ, վաշխ, որդի, գավակ»: Եթե այսօր մեկն ասում է **ԱՃԵ** կազ նշանակում է «մեմուռ, վաշխ, որդի, գավակ»: Եթե այսօր մեկն ասում է **ԱՃԵ** կազ նշանակում է 50 ՏՈԿՈՍ, ապա ոչ մեկն չի ընկալում 50 մեմուռ կամ 50 որդի իմաստով, մոտ «հավերում, ան, վաշխ»: Ինարիկ Գ, Նարեկացին դեռես այդ իմաստով է օգտագործել ՏՈԿՈՍը, երբ գրում էր. «Փառք նոցա ՏՈԿՈՍԱՅ Ե յերկալն եւ յյուրեանց» (Փառք նրանց երկուքների, կորությունների եւ ՇՆՈՒՄՆԵՐԻ համար), սակայն այսօր մեք «հարյուր ՏՈԿՈՍՈՒ, իսկան ՏՈԿՈՍՈՒ ակնխցեկ

պարկերը»): Մորարների վկայությամբ հարուստ և նշանավոր մարդկանց աշխկները նույնիսկ իրենց կտափաթույն էին նվիրում ԱՆԱՌՏԻԼ:

Անախիր արավաճառիկ գնողապահայտ կողմից, դրա ապացույցն է այսօր ԱՆԱՌՏԻԼ անվան առարկությունը մեզանում: Իսկ գլխին արայոց ԱՆԱՌՏԻԼՏՆԵՐը, թե ինչ է նշանակում այն: Բրանսկան լեզուներում «թերություն, պակասություն» բառը հեղու էր ձեռն կամ ձեռն ինչպես ավետարանում է, պահպաններում՝ ահոկ «թերություն, պակասություն», պարկերներում՝ ահո «պակասություն, աքաղ, մեղք, է այն, ԱՌՆԿը բազմիցս օգրագործել են հայ հեղինակները, նույնիսկ ԱՌՆԿԵԼ բայը և ԱՆԱՌՆԿ փարսկանը: Օրինակ, «ձառոց ՉԱՌՆԿԷ զհրավան» («ձառերին գեղափը զի վնասի»), «ԱՌՆԿ մի խոսի» («Արապավոր մի խոսիր») և այլն:

Բրանսկան կամ պահպանակ օր փարսկան մասնիկը ավելանալով այս ահո բառի դարձել է ANAHIT, որն ընկալվել էր «անարար, անթերի, անքի՛ն» իմաստով: Ասիական կարող էր բացոլ անահիտ լինել՝ իզական սեփն պարզանելու պարճառով:

277. «ՓՐԿԻՉ» ԵՄ ԱՄՍԿԱԾ, ԻՍԿ ԻՎ ԵՏԵՐ-Ը ԿԱՄ ԱՌԱՄԱԾՈՂ-Ը

Ապրծն անունը բազմաթիվ լեզուներում միայն մեկ անվամբ չէ որ հայերի է, այլ՝ բազմաթիվ: Պարճառներից զիստավորը փրկյա ժողովրդի անցած պարճանկան ուղին է: Նոթանառության ժամանակ բնույթյան ուժերն էին արավաճեր համարվում, ուստի և բազմաթիվ բնության ուժերի անվանումները՝ երկինք, Արև, Լուսին, Որոտ, Կայծակ, Կրակ, Շամթի և այլն ճանաչվեցին որպես արավաճներ: Փոխկոչվեցին ժողովուրդների պարկերացումները բնության ուժերի վերաբերյալ, և նոր վարդապետություններ, նոր կրոններ հանդես եկան իրենց նոր արավաճների անուններով, բայց այս անգամ արդեն թրիպոնեոսյան կամ իսլամի, բուդդիզմի պարկերացմամբ արավաճել են կր:

Այսպես օրինակ, Միջագործում գնվելուր եռարավաճություններից ԱՌՆՈՒ անունը միաժամանակ «երկինք» էր նշանակում, ինչպես շումերացիների մոր այնպես էլ՝ ակկադացիների, իսկ ԲԵԼ արածն անունը նշանակում էր «փրկ»: ՇԱՄԼԵՉ՝ «Արեւ» այսպիսի պարկի հիշել նաև հայոց ՏԵՐ ԱՄՍԿԱՄԸ արճառայությունը որ դարձյալ գործ ունենե երկու՝ ՏԵՐ և ԱՄՍՈՒՄԸ բառերի համադրության հետ: Ճիշտ է ՏԵՐ-Ը թվում է, թե հայերեն փեր (ՏԻՎԱՅԻ) հասարակ բառից է ծագում, սակայն վերադառնալով Միջագործ, որի պարճությունն էր անվաճել է մեր ժողովրդի անցյալը, գրկում ենք ակկադերներում տր «փրկել, պահպան, թիկնապահ» (որից էլ բաշամանցյալ տա՛ւր՝ հայերեն ԱՄՍՈՒՂ-Ը, որ պիսկումը համարում են հունարենի մարգիրոն «ճառարակ» բառից): Այսպիսի կարելի է հիշտարակել նաև ռուսերինև ճօր «արավաճ» բառը, որն օգրագործվում է նաև կուչական ճօռե ձևով (ճօռե մօր) ռարճյալ ծագում է «փրկել, փրկիլ» հասկացությունից, որի ապացույցն է իրանական լեզուներից պարթևներում պահված ճօճ «փրկել» բառը: Իմիջիցյալ, ճօր բառը նաև հայերենում է պահպանվել ԲԱԳ ձևով, որը պահպանվեցին ճօր «արավաճ» բառից է, ԲԱԳԱՌԱՆ հայոց դիցակաճառը ՊԼԱՑԵՌՆԸ, այսպես էր կոչում ԲԱԳԻՆ, ԲԱԳԱՌԱՆ հարուկ անունը «արածն եկիր, փրկոք» և այլն: Ռուսերինև օ՛ին հայերենում համապա-

պատկանում է ա՛ւ, ինչպես որ ունենք ռուս. OKO հայերեն ԱԿ-ն «այք», հերեւարար ռուս. БОГ = հայ. ԲԱԳ: Բայց բնիկ լինելու դեպքում պիտի լինեք ԲԱԿ, ուստի և փոխառություն է պահպանվեցին անակիրպում ճօռե «բաշխող, բաժանող, հարգելի, պաշտելի Արեգակ, Լուսին, Սիրո արավաճն» է պաճեղորներում ե՛ԱԿ, ինչ պարկերներում ճօր «արավաճ»: վերադառնալով ՏԻՍՈՒՄ ԲՐՆԱՌԱՆ անվան ճօրանց պիտի ինչել, որ ՏԻՍՈՒՄ անվանումը հունարենից է անցել հայերենին և այլ եմբարական լեզուներին, իսկ իրանական այն ճօրան է կերպարենի ՃԱՇՈՒՄ «փրկիլ» բառից, որը հունարենում դարձավ iesus ՏԻՍՈՒՄ, հունարենում շփ բացակայության պարճառով: Իսկ ԲՐՆԱՌԱՆ-ն ավելացավ հունարենում, ուր Χριστος-կիրիստոս նշանակում է «ՕՃՅԱՆ» (կրթյալերին ՄԵՒՍԱՆ՝ ՕՃՅԱՆ) բառի թարգմանությունն է: Ուրեմն, կրթ մենք ասում ենք ԲՐՆԱՌԱՆՅԱՄ բառացի նշանակում է «օճված» ասկայն ավելի ճիշտ «հերեւող օճվածի», այսինքն ԲՐՆԱՌԱՌԱՆ կամ ՏԻՍՈՒՄ:

Իսկ ավելի առաջ՝ հեթանոսական շրջանում, այլ կերպ էին կրկում արածն, ինչպես ավելում են մեր պարավիցները: Արշակունյաց հարավության օրոք, կրթ խիստ ուճալ էր իրանական ազդեցությունը, հայերեն արածն անվանում էին ԱՐՎԱՄԱՉԻ: Օրինակ, Ազարթանգորան ասում է. «Մենք արին Արամազդ, արարիչ երկնի և երկրի, հայր անուանեալ զիցն աննայից»: Եվսիսիտի ժամանակագրության մեջ գրվում ենք հերեւարար բացարճությունը. «Ե՛ր գԲԵԼԱՆՆ ասեն, որ յուանքն ԴԻՍՍ թարգմանի և հայերեն ԱՐՎԱՄԱՉԻ» (ԲԵԼԻ ժամյն ասում են, որ հունարեն ԴԻՍՍ, հայերեն ԱՐՎԱՄԱՉԻ է թարգմանվում): Իսկ ինչ է նշանակում ԱՐՎԱՄԱՉԻ: Թեև եվսիսիտան ասում է, որ այն ՏԵՐ (=ԲԵԼ) է նշանակում, սակայն այն հայերեն չէ՛ ԱՐՎԱՄԱՉԻը ինչ պարկերենի ձևա «րեք» և՛ mazda «գնրազոյն, մեծ իմաստություն» բառերից է ծագում:

Տայերից ոմանք ԱՐՎԱՄԱՉԻ ընկալում են ԱՐՎԱՄԱՉԻ «մեծ ԱՐՎ» նշանակությամբ: Տայերի համար հարկապես հասկանալի էր բառի վերջին mazda - ԱՐՎՉ կամ ՄԱՍՍ կերպ, որը նշանակում է «մեծ»: Այն առանձին գրկում ենք Քուչակի հայերեններում. «Տայ իմ ԱՄԱՉԻ ուտի մորթիլ» (Այ իմ մեծ ուտի գալար), կամ բարբառներում պահպանված ՄԱՍՍ անալ «մեծ անալ, ճախար պատեր», որ զիցեն հայերեղի, Սիվիկի Տիարի, Մալաթիայի, Տաճրնի և Բոթանիայի բարբառները, ՄԱՍՍ ՌԻՆ «երկաթն մեծ մորթ» և այլն: Նոր պարկերենում իսկապես mazda-ն դարձել է masta «մեծ» նշանակությամբ:

Դարճյալ իրանական ճօրան մեր հայոց մյուս արածն անունը՝ ՄԻՏՐԻ, որ ճօրան է, MITRA-ից, իսկ սա էլ միր «արեք, աշխարհ» բառից, ինչ ռուսերենում գրկում ենք ՄՈՐ ձևով «խաղաղություն» և «աշխարհ» նշանակություններով:

278. ԸՄԻՆ՝ ՏԱՐԻ ԵՄ ԱՌՈՒՄ ԱՅՐ ԴԱՃԱՆ ԱՄՍԿԱԾ ԵՆՈՒ

Դուք զիցրե՛ք, թե որքան գեղեցիկ խաղիկներ էին հորինում ԱՌՈՒՄ: Եվ որ միայն ԱՌՈՒՄ են պահպանվել հայոց ՂԱՅՐԵՆՆԵՐԸ: Որիչլ զ մի փել ՂԱՅՐԵՆՆԵՐ զկան: Եվ նշանավոր ԱՌՈՒՄ ՂԱՅՐԵՆՆԵՐՈՒՄ գրկում ենք այսպիսի փոլրը.

Դու՛շման, աչքող բոլ կենա,
Մանգ ու ՆԵՌ՝ իզուր շորանա...

Ինչ է ԼեՆինը: Այս անվանը մենք հանդիպում ենք բազմիցս ե՛ր հայերենի փարքեր բարբառներում, ե՛ր կրոնական գրականության մեջ, ե՛ր ԱՍՏՎԱՐՁԱՅՆՈՒՄ: Գուցե սխեմք ԱԲԵՏԱՐԱՐՆՅՈՒՄ, որ Ղովհաննես Տառնուկյան մեջ խոսք է գնում ԼեՆի մասին:

Այստեղ մի գաղափար բացենք: Եվրոպացի գիտնականները ԱՍՏՎԱՐՁԱՅՆ-ՉԻ հայերեն թարգմանությունը «թարգմանությունների թագուհի» անվանեցին: Եվ նաև մյուս լեզուների Աստվածաշնչերում ԲԻԲԼՆԵՆՐԻՄ, փյվյալ հարվածում պատկառում է ԼեՆ Բառը եւ միայն նրա փոխում ԱՆՏԻ-ՔՐԻՍՏՈՍ է գրված: ԼեՆը վրա: Բայց ԼեՆին, ինչպես ինչարականցիներ, հորինված բառ չէ, այլ գործածական է մեր օրերում էլ: առանձին. «ԼեՆ մարդ է» Խ, Արվյանն ունի՝ «Ինչպես ԼեՆ օձ», «ԼեՆությունն է բռնել», «ԼեՆությունն մի անելի», «ԼեՆը թեղ փայտի» և այլն:

ԼեՆն այս բոլոր դեպքերում չարություն, դաժանություն, դիակալություն եւ վարս արարք է նշանակում: Մյուս կրոնական գրվածքներում ԼեՆին անվանում են ՈՐԴԻ ԿՈՐՄՍԵՆԼ, այսինքն ՈՂՉԱՅՆՈՐ: Այս բոլորը շար լավ, բայց ինչո՞ւ մեր հոգեւոր հայրերը ԱՆՏԻՔՐԻՍՏՈՍը փոխեցին ԼեՆով: Որպեսզի հասկանալի դառնա, թե ո՞վ էր այն ՉԱՐ ՈՒՄը, որ ելեկոն էր ՔՐԻՍՏՈՍԻ դեմ: Չ՛ որ հայերը վաղուց գիրքին ԼեՆ չար սարքում: Իսկ ԱՆՏԻՔՐԻՍՏՈՍԻն չէին հասկանա:

Իսկ ո՞վ էր ԼեՆը: NER-ը մասիվան ու չարության, համաճարակների, երաշխի ու արհիւրների արարված էր, որից վայելեմուն էին Միջագետքի ժողովուրդները շունարեք, ակկադացիները մեզանից 5000 իննց հազար փարսի ատոց: Ավկադոնում առ նշանակում է «դճացանել, խփել, սպանել», ուստի կարելի է ասել, որ ԼեՆը այդքան արդել է... ոչնչացնելով հազարամյակները:

279. ԱՍՏՎԱՐՁԱՅՆՈՒՄ ԵՎ ՄԱՐԿՈՍ

Եղիշե Չարենցը «Ամենապոնում» որոշների արձանագրում եւ կարմիր որոշիչները թանձրացնում է ավելի դիպուկ ԲՈՍՈՐ մակիրով:

Դրոշներ ծիպցին արձանագրում:

Դրոշներ կարմիր, ԲՈՍՈՐ:

«Լաիրի երկրից» բանաստեղծության մեջ նույն այդ ԲՈՍՈՐով որակում է «ՄԻՐՏԵՅ քուրդ կրճերի կառավարող մարդը»:

Բերել է մեկը այսօր աշխարհում հասնելու հզոր, ԲՈՍՈՐ ձեր արդին Մի սիրտ-ավելի ընթրար ու արի:

Իսկ իմ սիրտը թե՛ս-սիրտը Լաիրի:

Չարենցի եւ չար բանաստեղծների կողմից սիրված ԲՈՍՈՐ բառը, որ նշանակում է «արևագույն, թանձր կարմիր» հայոց լեզվում «ծնվել» է Աստվածաշնչի հունարեն թարգմանության օրինակից, այսինքն 5-րդ դարում:

Աստվածաշնչի եբրայերեն օրինակում ԲՈՍՈՐը դեռ ԲՈՍՈՐ չէ, այլ ԲՈՂՐԱ փոխանում, որը թարգմանվելով հունարենի դարձավ Bosor: Միս այդ հարվածը. «Իսկ այս ո՞վ է, որ դիմաւ գայ յեղովմայ, կարմրութիւն ձորձոց իւրոց ի ԲՈՍՈՐ-Այ» («Ո՛վ է սա, որ գայիս եւ յեղովմից, հանկերձները կարմրացրած ԲՈՍՈՐ-

ից»): Եբրայերենում Basara, հին. գերմաներեն՝ Bozra է գրվում: Ենթադրվում է, որ ԲՈՍՈՐ «մուգ կարմիր, արևալարմիր» գույնի անվանումը Bosor փոխանուն է, ինչպես ԲՈՐՆՈՅԻց ունենք ԲՈՐՆՈՅԻ գույնն է այլն:

Տայ մեկնիչների եւ բանաստեղծների ամենափրած բառերից մեկը դառնալով ԲՈՍՈՐը գործածվում էր նաև բարդված եւ ածանցված ձևերով ԲՈՍՈՐԵՐԱԳԵՆԱ «բուրբաղույն», ԲՈՍՈՐԱԲՈՐՆԱ «արևալարմի», ԲՈՍՈՐԱՅՏ «կարմրած», ԲՈՍՈՐԱԿԱՅՆԱ «կարմրակաթիլ» և այլն:

280-281. ԶԱՆԻ ՏԵՍԱԿ ԵՆ ԴՆԵՇՏԱԿՆԵՐԸ ԵՐԱԿՆՈՒՄ ՍԵՐՈՒԻ ՈՒ ԵՆՐՈՒԻ ԵՎ ՉՎԱՐՁԱՅՆՈՒՄ ԱՄԱԽՆ ԸՆԴՂԱՆԱԿՆԵՍ

Ոչ մի ՍԵՐՈՒՄ կամ ԶԵՐՈՒՄ անուն կողոպտի չի կապվածում, որ ինքը պատի ինչպե՛ս կապված չի կոչվում, այլ քրիստոնեության, որն ընդունած ժողովուրդների բառապաշարի մեջ մուտք գործեցին այդ բառերը: Լախ սկսեցնք ՆՐԵՇՏԱԿ-ից, որպեսզի ամեն ինչ հերթով լինի: Պահպանելից կարգաբան հայերենի փոխառությունների մեջ գրնում ենք նաև ՆՐԵՇՏԱԿ, որն ունի «frestak հեղուց» «մարգարի, հրեշտակ, առաջալ, պարզամտվոր, դեպիս» նշանակություններով: Իսկ որպեսզի հասկանանք այս նշանակությունների ծագումը անհրաժեշտ է, որ նրա բաղադրիչները կեր լուծենք: Այն կազմված է իրանական fra- նախածանցից «առաջ» նշանակությամբ, aē- «չարվիել, շրպաել, ուլարել» արմարից եւ անցյալ դիրքային -ista ածանցից: Նամարանության համար ասենք, որ արարերենի malak մալաք «հրեշտակ, դեպիս» բառն էլ «ուլարված» է նշանակում, որովհետև ծագում է alak- «գնալ, առաջալալ» բառից (ինձ, ավկադերեն alak- «գնալ»): «Արձայալ չնուսալալու համար ասենք, որ հայերեն ԱՐԱԿԱԿԻՎ անունն էլ սեմական նույն malakia-մալաք, «առաջալ, հրեշտակ, պարզամտվոր» բառից է ծագում: Չնուսալանք նաև նշել, որ ոմանք ՆՐԵՇՏԱԿ-ը միայն անմեղ էակ են արարվեցնում, այսինքն էլ՝ «ԶԷ, դու անմեղ ՆՐԵՇՏԱԿ ես» արքայապարտությունը: Սակայն Դուրյանը ճիշդ էլ գնահատում այդ բառը, երբ որակում էր.

Եթի դժգույն ՄԱՆՈՒ ՆՐԵՇՏԱԿ

Անուոն ժպրով միջին իմ դեմ...

Այսինքն՝ մտիվան պարզամտվոր, մտիվան առաջալ... այդ էակը:

Ինչպե՛զ, մենք դառնանք մյուս բառերին, որոնք մասին սկսեցինք գրույցը:

Եվ այսպե՛ս՝ քրիստոնեության մուտքի հետ միասին հայ ժողովրդի կենցաղ մղան նոր բառեր, նոր պարկերացումներ, որոնք նոր գաղափարախոսության անխուսափելի ուղեկցիներն էին:

Նման նոր, պարկերացումներ արարախարդ բառերից էին ԶԵՐՈՒՄԸ կամ ժողովրդական հորջորջմամբ ԶԵՐՈՒՄ Ե ՍՐՈՒՄԸ (կամ ԶԵՐՈՒՄԸ-ի ազդեցությամբ ՍԵՐՈՒՄԸ) և ժողովրդական՝ ՍԵՐՈՒՄ ԶԱՆԵՐԸ:

Այս բառերի հետ գուգանախարդ շարունակում է իր գոյությունը նաև ՆՐԵՇՏԱԿ, որովհետև թե՛ն նա ինձ իրանական աշխարհի եւ կրոնի հետ մեզ մուր ե-կան պարկերացումն էր, եւ նա էլ հենց սիրի մեկնարաններ ու բացարձակ այս նոր բառերի ելությունը: Ուստի շար դեպքերում ՆՐԵՇՏԱԿն օգրագործված ենք փնտում ԶԵՐՈՒՄԸ-ի եւ ՍՐՈՒՄԸ-ի հետ: Կողոպտելի մեկնարկան բնույթի

կրկնում կամ որպես հոմանիշեր:

Իհարկե Մերձավերելիի և Քերձավերելիի միջև հավասարությունն նշան-
ներ ունեւ սնաւ էր, որովհետեւ երկնային այս եակների պաշտոններն ու դերերն
էլ էին վարքեր: Տնց բառերի ծագումներն էլ հասարարում են այս վարքը: Սու-
կնեթանս աւում է. «Ի հեթայեցի իզու ՆԲԵՆԵՆ ԲԵՐԱՔՔ թարգմանկն ՍՐՈ-
ԲԱՔ» (Երրայեթնում ՍՐՈՒՆեթեր թարգմանկում են կրեղեն բերաներ): Են-
թարգմում է, որ հայերնը սարերկնի «s»-ը՝ ՄԱՅՅԷ բառից է, որ հունարեանում
դարձիւ է serafim, յարկներինում seraphim, իսկ սրանց էլ երրայեթնի serafim
հոգնակի ննից են (-im-ը երրայեթնի հոգնակի վերջալորությունն է), արմարն
է սբա՝ «այրի», եղիպերնի սբ՝ «բազ», ակիպերնի՝ ճարճա՝ «այրի» և այլն, սակայն
անբացատրելի է մնում այսրկն հայերկնի ք-ն, քանի որ սրաստիկ էր ՄԱՒ-
ՓԻՄ գուղն ակիկի կին է մեր քանի ծագումը, քան թիպարոնեությունն է:

Իսկ Քերձավերել-ն, որն ստանկում է նաև Քերձավերել, Քերձավերել, Քերձ-
ԲԻՄ ձևերով: Դարձյալ ենթադրում է սարերկնի k*rowa, հոգնակին՝ krowe
հունարեն kerub, kerubem, որը երրայեթնի kerub, kerubim ձևերից է ծագում, իսկ
թն երրայեթնին ինչ արմարից է ծագում. մի քիչ կատարմէի է կա ակիպերնի
ճարճա՝ «հունարիկի, հարգել, աղոթել, օրհնել, սպասել» բառը, որ կարող է հուշել
նրա ծագումը, սակայն հայկական ավանդական մեկնություններն այս կերպում
վարամիջկում են: Երկնային գլխարկներն էլ մեկնություններն այս կերպում
վարամիջկում են: Երկնային գլխարկներն էլ մեկնություններն են երկնայացումը. «բազմա-
կնայ»՝ «որ է յանայ գլխարկի», «եղունս իմաստութեան», «բազում գլխար-
կի»: «քանդակագործ», և այլն: Երբեմն այսպիսի մեկնություններով «Մե-
րձավերել հողիղեն և մարմնաոր Քերձավերել», ինչպես Փիլոնն է կարծում: Քե-
րձավերելակն պտու կամ կարց արպասայությունները նույնպես չեն օգնում
լրիվ բացատրելու այս ՆԲԵՆԵՆԻՆԵՐԻ կամ երկնային ԶԱՐԹՈՒՆԵՆԵՐԻ
արքայն եւթյունը...

Տայ իրականության մեջ այս եակների պարզին կառուցվել է քանար, որը և
կղզից ԶԱՐԹՆՈՅ:

282. ԻՆՈՒՄ «ՊՆԱՌԱՎԱՆՏ ՅՐՏԵՐ», ՊՆԱՌԱՎԱՆԵՐԻ, ԹԵՎ ԿԵՐՏԻՆ

Յրբերն էլ կարող են լինել պատմակերի կամ երկրասարքերի: Դարգվում է,
որ այս: Նուց ի վեր հայոց մար ընդունված է փերպարի վերջերից միջին մար-
քի կիսերը անվանել «ՊՆԱՌԱՎԱՆՏ ՅՐՏԵՐԻ» օրեր: Կյա օրերից նշվում են նաև
նկեղեցիակն օրացույցներում, որ գրված է. «Ակիպերն ցրույն պատանան, որ
քնել եօրն քիւ և ութ գիշեր (25-ից փերպարի միջին 3-ը մարտի) կլմ 6-13-ը
մարտի: Իսկ մարտի 13-ը համարվում է «ԿԵՐՏ ԴՆԱՌԱՎԱՆՏ ՅՐՏՈՅՆ»:

Ինարկն այսպիսի անվանման համար ցրքերից ինչ-որ պարճաններ, այն էլ
«հարգել», ունենի: Ջրույցները փորձում են կապել պատմի այծերի հետ, որ
կիրեն թի պատմի մնառային խոսքի պաշարը պատմել էր, և նա էլ արոր է հա-
նում այծերին: Սակայն սկզբում են սասարիկ ու անսովոր ցրքեր, որի պարճան-
ում մի քանի օր այծերը մնում են սոված և ապա իվանդանալով, սարկում են:
Մեկ այլ գրույցում հանդարճակի ձյուն կամ կարկուր է քնդում, և այծերը կո-

պարզվում են դաշտում: Անա այսրեղից էլ ցրքերի նման անվանում: Սակայն
ճշմարտությունը պիտի որոնել ոչ թե պատմի այծերի մեջ, այլ փոխարկուր-
քան, քանի որ ՊՆԱՌԱՎԱՆԵՐԻ հասնայությունը նարքող պիտի ընկալել որպես
վերջին ցրքեր առումով և ոչ ուղղակի պատմակերի:

283. ԱՆԻՐ... ԵՎ ԱՆԱՌՈՒ ԿԻՐԱԿԻ «ԱՆԱՌՈՒ ՄԱՏԱՐ»

Տայերնի բազմաթիվ բարբառներում, ինչպես Արարարյան, Մշո, Շիրակի,
Ղարաբաղի և այլն, բարբառված են ԱՆԱՌՈՒ ԿԻՐԱԿԻ, ԱՆԱՌՈՒ ՄԱՏԱՐ, Ա-
ՆԱՌՈՒ ՄԻՍ կամ պարզապես ԱՆԱՌՈՒ արարահայությունները: Երբ սրբունը
արդեն անձամբ է կամ արդեն մուտացություն է մարմնում այս արարահայու-
թյունների նշանակությունը: Առավել ես չգիրք, թե ինչն է, կամ ինչպիսի է առա-
ջացել ԱՆԱՌՈՒ-ը: Ազգագրական հանդեսներում և Ս. Անարյուն «ԱՆՈՒ ԲԱՆՈՒ
ՈՒ ԲԱՆ» բառարանում գրվում ենք մեզ հեթաքցրող վերնիշխյալ արարահայ-
ությունների բացատրությունը «ԱՆԱՌՈՒ կամ ԱՆԱՌՈՒ գաղակի մարտը, որ լի-
նում է եզ կամ արջառ և կամ երկնց, որ գնվում է գլուղի կամ բազարի համայնի
կողմից հավաքված կամավոր դրամով և մորթվում է, երկվում է ԶԱՏԻՎ առավո-
րան կնկեղցու գաղթում: Սուրբ ՊԱՏԱՐԱՐԳԻՅՆ հեթա մանն որ սրանում է իր
բաժինը և ուղարկ հենց եկեղեցու գաղթում կամ քուն սրանում: Իսկ քնդ-քնդ
հուն-հուն հավատար քաճակվում է ձիտին՝ ՊԱՏԱՐԱՐԳԻՅՆ առաջ, որից էլ առաջ
է կնկ «մարտադարձին» անունը: Եթե մենք 130 քարի կը գնանք, այն ժամա-
նակները, երբ Պերճ Պողոթյանն «Սուս և «Արդիթի» և «Տոցի կնկերի» էր
գրված, ապա, ունկեղեցիկ նրա հեթառների խոսքերը, մենք կհասկանայինք, թե
օրբան անբարձեղ էր և կարելու ԱՆԱՌՈՒ-ը հարցեր յուրաքանչյուր հայի հա-
մար: Անա թե ինչ է առում ՊՈՒՆՅԱՆԻՆԻ հեթաը. «Հաղակի կիրակի առավոտյան
այս քրիստոնեան արի ճեգրեանս ԱՆԱՌՈՒՄ ժողի բերան բաց անի... Են քրիստո-
նեան, որ ԱՆԱՌՈՒՎ ճնանակարթիլ, սաղ քարին իրավունք չունի միլ հաս իրանե-
լու»: Տայ քրիստոնեան պարտավոր էր երկար շարքաների պատճառ իր ՊԱՌՈՒ
բացի կամ լուծել ԱՆԱՌՈՒ ժողի, «Անան մարդ պերց և ԱՆԱՌՈՒ ՄԱՌՈՒՄ ռարան
ՆԱՐԿԱՏԻՔ-ը բնառ»: Ուրեմն ՆԱՐԿԱՏԻՔ-ը պերց է ԱՆԱՌՈՒՄ մարտի ժող
բացիլը:

Ինչպես զիսերը ՄԵՇ ՊԱՌՈՒ, որ պետում էր 50 օր,ավարտվում էր գրվակի,
և անա ՄԵՇ ՊԱՌՈՒՄ ավարտել է կարարվում էր մարտի արարությունը, ու-
րի կոչվում էր ԱՆԱՌՈՒ-ի մարտը, ԱՆԱՌՈՒ կիրակի օրը մորթված լինելու պտուր-
ով: Իսկ ինչ է նշանակում ԱՆԱՌՈՒ-ը: Եթե որը զիսերը, ինչ է նշանակում ԱՆԱՌՈՒ-
ն, ապա պարզ կլայտնա նաև ԱՆԱՌՈՒ-ը չենք ԱՆԱՌՈՒ-ը: Անեն թույլ օգրարարներն
ենք. «ԱՆԱՌ և չգիրքն, ԱՆԱՌՈՒ մենք չենք մեղավոր...» և այլն. այս բաղը ԱՆԱՌ
կամ ԱՆԱՌՈՒ արարերնից է անցել մեզ, որ ար ճնանակում է «վերքը, վերջնիկե-
ցո»: Այսրեղից ղեկար չէ հասնակալ ԱՆԱՌՈՒ ԿԻՐԱԿԻ-ն, այսինքն «ՎԵՐՋԻՆ ԿԻ-
ՐԱԿԻՆ ՄԵՇ ՊԱՌՈՒ-ից հեթա, որբերից է ԱՆԱՌՈՒ միս, ԱՆԱՌՈՒ մարտի կամ
պարզապես ԱՆԱՌՈՒ արարահայությունները:

Տասերեմի ԿՄՄԻՔ բաղը, որն ունի «ուկրաբազմ, հիմնական» նշանակությունը մի քանի մասնագետների կարծիքով (Քրիզիմյան, Արարյան, Աճառյան, Դավիանյան) ծագում է շումերա-ակադայական KJMAH «գերեզման, դամբարան, դագաղ» բառից: Կարո՞ղ է մնան իմաստասիրն անցնու: Շումերները ԳԵՐԵԶՄԱՆ կամ KJ.MAH անելով հասկանում էին ոչ այսօրվա գերեզմանն ու թաղման արարողությունը, այլ իրենցը: Իսկ իրենք դիպել դագաղի մեջ չէին դնում, այլ ձեռնում էին այն կալով և տարկրճագի նմանվող կազանի պոլի դիակն էլ թաղում էին ջրառատաց հեղու: Այս վիճակում աճյուն կոչվում էր KJ.MAH (ԿԻՄՄԻՏ): ԿԻՄՄԻՏ-ի նյութն զբարարում սպախանված կրոնական րեսարիբից է պարզվում: Այսպես հունարենից հայերեն կարգաված թարգմանություններում (Բարոս, Զ, 31 և Յոթանասուներեց թարգմանություն) հունարեն բնագրի «մեռելի սգահանդես» և «հուղարկավորություն» համարժեքների դիմաց հայ թարգմանիչներն օգտագործել են ԿՄՄԻՏԻՔ բաղը: Ահա այդ նախադասությունները. «Ոռնան և որքան և գուժեն իրեն ԿՄՄԻՏԻՍ մեռելո» (Ոռնան, որքան և գուժում էին, ասես մեռելների սգահանդեսում), «և ոչ արարին նմա այնուհետև ժողովուրդի լալիս և ԿՄՄԻՏԻՍ» (նվ այնուհետև նրան ժողովուրդը խց ու սգահանդես արին):

Եվ այսպես շումերական KJ.MAH-ից հայերենում գոյացան երեք բառեր՝ 1. ԿՄՄԻՔ «մեռելի ոսկորիք, ուկրաբազմ», 2. ԿՄՄԻՏԻՔ, ԿՄՄԻՏԻՍ «մեռելի սգահանդես, լալիք, թաղման ձես, որք ու կոծ», 3. ԿՄՄՄԻՔ քաղաքի անունը, որ գտնվում էր Եփրատ գետի ափին, որը այդ կըշակույթների գերեզմանարեղին և դամբարանարեղին էր:

285. ԻՆՕՐՄ ԿԱՐԴԱՎԱՌՈՒ ՉԵՆ ՅՈՐՈՒՄ ԿԱՐԴԱՋՈՐ

Ամռան շոգին ո՛վ չի մասնակցել ԿԱՐԴԱՎԱՌԻ (կամ ԿԱՐԹԵՎՈՐԻ) ուրախ ցնծություններին, երբ ՋՈՐԻ են ցուում միմյանց վրա:

Մակայն մրամն էլ է արոյոք որեւէ մեղք, թե ինչո՞ր ՋՈՐԻ ցողելու այդ սովորությունը ԿԱՐԴԱՎԱՌ է կոչվում: Ի՞նչ կապ կարող է լինել ԿԱՐԴԱՎԱՌ բառի և ջոր ցողելու արարողության միջև:

Մինչև այս հարցի պարզախման ենք որոնում, առաջանում է նաև մյուս հարցը.

- Ինչո՞ր քրիստոնեություն մուտքից հեղու այս փոսին հարմարեցվեցին ՊԱՅՇԱՆԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ և ՂԱՄԱՐՁՄԱՆ ՏՈՒՆԵՐԸ: Չէ՞ որ ԿԱՐԴԱՎԱՌԻ փոքր հեթանոսական շրջանից էր գալիս: Տորաբար իրավացի են այն զիմբականները, որոնք ընդգծում են Տիտայի համբարման և ջոր ցողելու սովորության միջև բացակայող փրամաբանական կապը:

Գուցի ինչո՞ր ԿԱՐԴԱՎԱՌԸ, մեզ հուշի, թե ինչո՞ր է իբն այդպես կոչվում: Եթե մեզ համար հասկանալի է բառի առաջին բաղադրիցը՝ ԿԱՐԴ-ը, ապա բոլորովին անբացատրելի է մնում երկրորդը՝ ՎԱՌ-ը: Բայց հասկանալի լինելով հանդերձ ԿԱՐԴ-ը մնում է անբացատրելի նրա ՋՐԻ հետ ունեցած կապը, թեև որոշ անձինք փորձում են ենթադրել, որ նախապես ոչ թե ՊԱՐՁ ՋՈՐԻ, այլ ԿԱՐԴԱ-

ՋՈՐԻ են ցողել որից էլ ԿԱՐԴ բաղը ԿԱՐԴԱՎԱՌ-ի մեջ: Ինչ-որ անհամոզիչ է ԿԱՐԴ-ը:

- Իսկ ԿԱՐԴ-ից հեքո եղող մայր՝ ԿԱՌ-ը կամ ԿԱՎԱՌ-ը, ի՞նչ է նշանակում այն: Թեքես ա՛յլ կազմություն ունի այս բաղը, ինչպես իրավացիորեն ուշադրություն է դարձրել Գ. Դավիանյանը: Նա նկատում է, որ ՋՐԻ և ԿԱՐԴԱՎԱՌ-ի միջև իսկապես կարող է կապ լինել, որովհետև իին հայերեն հարևան խեթերը օրին առում էին ԿԱՐԴԻ, իսկ ջրե, ջրցողի, ոռոգի, հեղե-ին ԱՐԻ, երկուսը միանալով ԿԱՐԴԱՎԱՐԻ, իսկ եթե րեղապոխվում են մի քանի հեցուններ եր և առաջ, ապա սրաջվում է ԿԱՐԴԱՎԱՌ և ապա՝ ԿԱՐԴԱՎԱՌ, քանի որ այսպես ավելի լավ է հեցից: Նշենցենք, որ հայերենում Բ-ն մյուս հեցուններից առաջ ընկնելու սովորություն ունի, որ նկարվում է նաև հետևյալ շրջված՝ բառերում ԿԱՊԵՐՏ-ը՝ ԿԱՐՊԵՏ, ԿԱՄՈՒՐՏ-ը՝ ԿԱՐՄՈՒՐՏ, հեքեսաբար և՛ ԿԱՐԱՐԱՌԻ և՛ ԿԱՐԱՐԱՌՈՒ - ԿԱՐԱՎԱՌ:

286. ԲԱՌ, ՈՐ ՄԻՎՅՆԱԿ ԱՊՐԵՆ ՉԻ ԿԱՐՈՂ

Ո՞ւմ ծանոթ չեն Տեքյանի՞ Ջարդեցե ԱՐՊԻԼ անգույ, անխնա, Ջնեցեց աշխարհի ապական ու ին... փողերը, ուր օգտագործված է ԱՐՊԻԼ «անդալար, սառնց հանգարի» բաղը: Չեղբար է զարմանք բաղըցի այն փառքը, որ ոչ միայն այս դեպքում, այլև մյուս դեպքերում ԴՈՒԼ հարցը միայնակ հանդես չի գալիս, այլ միջոք որեւէ բառի կամ անանցի հետ միացած: Այսպես օրինակ, վերջենք թեթ-թեթից մի հարված.

«ԳՐՈՃԱՐՈՒՆԸ շարմակվում է...» կամ «Անկուն հեղափոխականը ՂՐՅԱՎՈՒԼ է հայրաբարի» և կամ «Չիլիի ոսանողների ԴԱՍԱՐՈՒԼԸ որը երկրի ԱՐՊԻԼ փայցարի մի մասն է»: Ինչպես բովանդակությունից եր կրսնում, ԴՈՒԼ բառն ունի «դալար, հանգիստ» նշանակությունները: Գրաբարում նույնիսկ գործ էր անվում բայական ԴԱԼ կամ ԴԱԼԱ ման անվախաբար, սառնց «օգուսկան»։ Այսպես՝ «Մի փար ԴՈՒԼ ակամ քամ արկատում» («Զե սցեքի արցունքներին հանգիստ մի փար»), «Ոչ փայ ԴՈՒԼ գորուն» («Ջրքին դալար չի փայլի»), «Տապա մի ԴԱՐ և մի դալարի» («Տապա մի հանգիստան և մի դալարի») և այլն: Ինչպես գրաբարում, այնպես էլ մի շարք բարբառներում ԴՈՒԼ «հեղնում» է հոնանել ԴԱՐԱՐ բառի վրա, օրինակ. «Երկիսեն ԴՈՒԼ ՈՒ ԴԱՎԱՐ չուկի», որը նույնն է գրաբարյան «ԳՐՈՒԼ ԵՎ ԴԱՎԱՐ քեզ ոչ գրանցիցի» («Զեզ համար հանգիստ և դալար թող չլինի»): Ինչպես րեւոնում ենք այս օրինակից, արդեն գրաբարում ԴՈՒԼԱ ակում էր փոքրով մի **հենարան** և **օգնական**, ինչպես **հոնանել** ԴԱՎԱՐԸ ԵՎ, և կաշեղով նրան նա հարգարեց մինչև մեր օրերը:

ԴՈՒԼԸ հավանաբար հեղեղապական ծագում ունի, քանի որ գրքում ենք նրա գուգանող խեթերներում ժալ ձնավ հայերենի նշանակությամբ և հեռավոր իրադեղներում:

ԴԱԼ և ԴԱԼԱ գուգանողների օրինակը հայերենում եզակի չէ, նույն ձևով ունենք ԱՄԲԱՐԻ և ԴՄԲԱՐԻ, ԱՆԵՐՄԱՆՎԻ և ԱՆԵՐՄԱՆՎԻ, ԱՎԿՈՆԱՅԻ և ԴՎԿՈՆԱՅԻ փարբերակները:

287. ԵՐԵՆ ԱՐԱՐԵՐԵՆ ՓՈՒՆԱՌՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԵՆՑ ՀՊԵՐՈՎ

Սովորաբար լեզվից լեզու կարարվող փոխառությունների ժամանակ անփոփոխ են հայերը, քանի որ դրանք վրայ լեզվի բնութամասերն են միայն հասկանալի: Սակայն լեզուները նույնպես ունեն շեղումներ...

Թերևս ամեն օր, ամեն ժամ մենք օգտագործում ենք բազմաթիվ արաբերեն բառեր, սակայն առանց գիտակցելու այլ իրողությունը: Այսպես օրինակ, արաբերենը սովորություն ունի բառերից առաջ դնել **al (այ)** հոդը, որը կարող է նաև դառնալ **ար, աք, ազ, ան, ամ** և այլն, նայած թե ինչ նիշտնով է սկսվում սրանից հետո եկող բառը, որի հետ ձուլված է արգասանվում է բառն ամբողջությամբ: Այսպես օրինակ, եթե դուք ասում եք՝ ԱՆԿՈՆՈՒՆ վնասակար երգերովթյան ունի մարդու մզավոր և առջոյց գործունեության վրա, ապա այստեղ ընդգծված բառը արաբերեն է: Բանն այն է, որ ԱՆԿՈՆՈՒՆ-ը կազմված է արաբերենի ԱՆ ուրուղ հոդից և ԲՈՒՌՈՒՆ «նուրը փուշի» բառերից»: Արաբների պարկերացմամբ թյուրքերը հեղուկին հասցնում էր նուրը փուշու կամ մոխրի վիճակին: Եվ որպեսզի օտարները շփոթեցին հասարակական գործիչ Նուսն է ներկա նշանակությամբ օգտագործել ԱՆԿՈՒՆՈՒՆ բառը, որը տասներեմս դարձավ **սորոտո**: Քիմիա բառի հետ համայն ենք օգտագործում նաև ԱՆԻՄԻԱՆ, որ արդի ԲԻՄԻԱյի ոչ գիտական նախամայրն է եղել: Նախապես դա զիբուրյան էր (կեղծ գիտություն) անազնիվ մեթոդներից ունի արամեան, կամայի էլեքտրոն և փիլիսոփայական բարդ գրքերի վերաբերյալ:

Այսօր շատ սովորական է հենում ԱՄԱՆԱՆ «ժողովածու» բառը, երբ գործունեում ենք՝ «Բանասիրիծությունների ԱՄԱՆԱՆ» և նուսն արքանապրոգրություններ, միջոցն այն արաբերենում ԱՆ ՄԱՆԱԿ «օրացույց» էր նշանակում և առաջին անգամ եվրոպացում գրված է անվել 1391 թվականից: Նայերենում դարձավ ՕՐԱՆՈՒԹՅՆ նշանակությամբ ԱՄԱՆԱԿ ձևով ունեն 1633 թվականից, իսկ ԱՄԱՆԱՆ-ը գերմաներեն նիշտն է: Նուսնիտում՝ ԱՆՄԱՆԱԿ: Արևկայուն ԱՄԱՆԱՆից «օրացույց» չի նշանակում, այլ «գրական ժողովածու»:

288. ԱՆՑԻՐ ԱՎԱՅԱՎԱՍՏՈՎ, ԵՐԵՆ ԱՆՑԱՌՈՒՐԸ ԿԱՐ ԱՆՉԱՄԳԻՐ ՈՒՆԵՍ

Նայերեն բառերի մի մասը կազմված է օգտար լեզուների բառերի պարճեմամբ: Այս կարգի բառերից է ԱՆՉԱՄԳԻՐը: ԱՆՉԱՄԳԻՐ գործածությունը շատ հին պարճությունն էր: Ընդամենը մեկ դարի պարճությունն ունի: Չեն կարող ասել, թե ո՞վ է ԱՆՉԱՄԳԻՐ իեղիմանք և կամ ո՞վ էր, որ առաջինը մրսադրացավ մարդուն բնույթագրող հիմնական վրայներից գրանցել մի փաստաթղթում՝ ըստ հարկի ներկայացնելու համար: Մի քան ասկայն ցարգ է, որ նախապես ԱՆՉԱՄԳԻՐԻՆ արևմտին չէր, ինչպիսին այսօրվանն է: Նախապես այն մի երկրորդ էր, ավելի ճիշդ երկու բառանոց մի անջատված, որ ֆրանսիայի նավահանգիստներում վրայիս էին օտարալեզուներին կամ ժամանակորեին: Այդ ԱՆՉԱՄԳԻՐԻ կամ ԱՆՉԱՄԳԻՐ վրա գրված էր *pas se porte* «անցիր նավահանգիստից», որ հետո դարձավ *pas se porte* «նավահանգիստի անցագիր» կամ «նավահանգիստի անցաթուղթ», որպեսզի ժամանակներն ազատ ելուժուր ունենային՝ կարաներից

գիրձ համարվելով: Տնարացում անձի մասին լրացուցիչ տեղեկություններ պարունակող ԱՆՉԱՄԳԻՐը կամ ԱՆՉԱՄԳԻՐը թեև կոչվում էին դարձյալ հին պես *pas se porte*, սակայն արդեն դրանք ունենին ԱՆՉԱՄԳԻՐ նշանակություն: Եվ այսպես թուրք երկրներում առփրմանաբար ընդունվեց անձը ներկայացնող փաստաթղթի անիստաշխարհայունը, որ կոչվեց *pas se porte*, հայերենից հորինեց սիսիական բառապաշարից ԱՆՉԱՄԳԻՐ բառը, իսկ հին *pas se porte* նշանակությամբ էլ՝ ԱՆՉԱՄԳԻՐՆը կամ ԱՆՉԱՄԳԻՐը: Եվ այսպես ԱՆՉԱՄԳԻՐ, թե՛ **անցիր նավահանգիստից**:

289. ՀԻՄԸ ԳՑԵՑԻՐ՝ ՀԻՄԱՄԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՆ ԶԵՆԸ ԳՑԵՑԻՐ՝ ՉԵՆԱՄԿՈՒԹՅՈՒՆ

- Ի զիբուրյան բարդ ՀԻՄԱՄԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ և ՉԵՆԱՄԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ աշխարհայուններին, վաղը համարադարային շարաթյույնի օրն է... «Նման սովորական, նախապատմություններ կարողան մենք չենք նկատում, թե ինչ ենք ասում, թե՛նա հասկանում ենք, որ խոսքն այսպեղ «աշխարհայայի, գործարարի» մասին է, սակայն առանց խորամանկ ՀԻՄԱՄԿ, ՉԵՆԱՄԿ բառերի բուն իմաստների մեջ:

Նախապես այս բառերը շար էին հեռու այսօրվա նշանակությունից: ՀԻՄԱՄԿը բարդ բառ է ՀԻՄՆ «հիմք, կառույց, հասցով, պարճանդան» և ԱՐԿանել «զցի, դեմ» արմարներից: Գրաբարում ՀԻՄՆ ԱՐԿԱՆԵՆ, «հիմք զցի, կիմնել, հիմն դեմ» հայաարությունը դարձավ մեկ բառ՝ ՀԻՄՆԱՐԿԵՍ, ՀԻՄՆԱՐԿԵՑԱԼ, ՀԻՄՆԱՐԿԵԷ, ՆԱՄԱԿՈՒԹԻԹԻՆ, ՀԻՄԱՄԿՈՒԹԻԹԻՆ: Օրինակ՝ ՀԻՄՆԱՐԿԵԷ կելեղեցու՝ Այան ՀԻՄՆԱՄԿՈՒԹԻԹԻՆ, ՀԻՄՆԱՄԿՈՒԹԻԹԻՆ/ պարզապես նշանակում էր կելեղեցու հիմք դեմու, հիմք զցիու, կիմնալընու արարողություն: Սակայն, այսօր որևէ մեկը կիս ասում է գնում են ՀԻՄԱՄԿՈՒԹՅՈՒՆ կամ զալիս են ՀԻՄԱՄԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ, սպառ ոչ որ չի հասկանում, որ գնում է կամ զալիս ՀԻՄԸ զցիու արարողությունից, այլ աշխարհայայից:

290. ՉԵՆԸ ՉԱՐԿԻՐ՝ ՉԵՆԱՄԿՈՒԹՅՈՒՆ Է

Այսօրվա առումով ՀԻՄԱՄԿԻ ճակարագիրն է ունեցել նաե գրաբարյան ՉԵՆԱՄԿԻ, որից էլ ՉԵՆԱՄԿԵՆ, ՉԵՆԱՄԿՈՒԹԻԹԻՆ, ՉԵՆԱՄԿԱՑԵՆ, ՉԵՆԱՄԿՈՒԹԻՆ, ՉԵՆԱՄԿՈՒԹԻՆ, ՉԵՆԱՄԿԱՑԻՐՈՒԹՅՈՒՆ և այլն:

Գրաբարում ՉԵՆԱՄԿԻ-ը ուղղակի իմաստով էր գործածվում, օրինակ. «Ի մեջ ժողովրդի մեռնալի արարել», իսկ ՉԵՆԱՄԿԻՑԵՆ նշանակում էր հենց «բուռ» վիզցելու, ցուցում վրա, գործը ձուրը վիզցելու», «ՉԵՆԱՄԿՈՒԹՅՈՒՆ» ջանք, հնարք, ձեռներեցություն «ցուցում» և այլն:

Այսպիսով մենք վերոհիշյալ բառերում սկանաբառն չեն ինում գրաբարյան այս բառերի և դարձվածքների նորակի ընկալման փաստին:

Գրվում են զանազան ՉԵՆԱՄԿԻ-ներ՝ ՄԵՆԱՄԿՈՒԹՅՈՒՆ, ՄԵՆԱՄԿԱՄԵՆԱՄԿՈՒԹՅՈՒՆ, ԱՎԿՈՒՐՆԵՆՆԵՆ, ԽՈՆՆԱՄԿՈՒԹՅՈՒՆ, ԳՐԱՑՄԻՐ, ԳՐԱՄԿՈՒԹՅՈՒՆ և այլն, որոնց մեջ «վերելքների որևէ բնագավառի կիմնաքներն են շարադրվում», բայց և միաժամանակ ՉԵՆԱՄԿԻ-ը «ՀԻՄԱՄԿ, ՉԵՆԱՄԿՈՒԹՅՈՒՆ»:

ԿՈՒՑՑՈՒՆ, արգարքական կամ առնարա-դրեհաական միավոր կամ միավորում» է նշանակում, ուստի, предприятие կամ руководство пособие, մի որևէ գործի սկիզբ: ՆԱԽԱԶԵՆՈՒԹՅՈՒՆ, այսինքն ԶԵՆՆԱՐԿՈՒՄ-ը համարժեք է դառնում ՆԱԽԱԶԵՆՈՒԹՅՈՒՆ: Մի որևէ գործի գաղափարի իրականացման սկիզբը ուս ԶԵՆՆԱՐԿՈՒՄ-ն է ԶԵՆՆԱՐԿՈՒՄ-ը կազմված է ԶԵՆՆ «ձեռք» և ԱՐԿՈՒՄ (ԱՐԿԱՆԵՆ «դեմ, գծեր»): մի նշանակում է «մի բանի սկիզբը, հիմնադրումը, սկսելը»: «մի գործի հիմքը դեմը, աշխարհը սկսելը, աշխարհի ԶԵՆՆԱՐԿՈՒՄ լինելը»: և այլն: Անա այսինքն էլ ԶԵՆՆԱՐԿԱՑԻՆ «որևէ աշխարհի հիմնադրման փեր, փերցին, դիրեկտոր», ԶԵՆՆԱՐԿԱՑԻՆԻԹՅՈՒՆ ԶԵՆՆԱՐԿՈՒՄ «մի բան ձեռնարկող, նոր գործ սկսող, նախաձեռնող, ձեռնարկարար, փերցին»:

291. ՀԱՐԵՎԱՆՑԻՆ Ի ՀԱՐԵՎԱՆ ՉԻ ԿԱՐՈՂ ԼԻՆԵԼ

Գրաբարում «հարեան» նշանակությունն արքայահայրում էին ԴՐԱՑԻ «դաւկի» կամ ԵՐԿԱԿԻՑ «երդիկով կից» բառերով: Արեւմտահայերենի բարբառներում է գրական լեզվում կենդանի է առ այսօր ԴՐԱՑԻՆ, իսկ արեւելահայերենը հազվադեպ է դիմում այդ բառին: Ավելի շար արեւելահայերենը գործածում է բարի ԴՐԱՑԻՎԱԿԱՆ հարաբերությունը, մինչդեռ ԴՐԱՑԻ նշանակությամբ ունի ՎԱՐԵՎԱՆ-ը: Ի դեպ գրաբարում ՎԱՐԵՎԱՆ-ը զի գործածվել մինչև 14-րդ դարը: Առաջին անգամ օգրագործվել է այն 1341 թվականին Դրիմի ԱՋԱԿ (ԱՋՈՎ) քաղաքում գրի առնված մի հիշարձանարանում՝ երեսնեցի գրիչի կողմից: Խորհարար ՎԱՐԵՎԱՆ-ը արեւելյան բարբառները գիրքին ավելի հին ժամանակներից սկսած: ՎԱՐԵՎԱՆ-ը կազմված է պահպանելիցի Արաւ իրանական հաճախելիցի կալան «ՎԱՆ (ժավանաբար դարձնող իրանականից փոխ առջալ) «ընտարեղի, կայան» բառերից, ինչպես ունենք այդ արմատը ԻՋԵՎԱՆ, օթեՎԱՆ և ՎԱՆՔՐ բառերում պահպանված գրաբարից:

Իսկ ՎԱՐԵՎԱՆ բառի առաջին ՎԱՐ-ը բաղադրիչը շար բառերում է գործածվում, ինչպես ՎԱՐձագար «միասին ձուլած», ՎԱՐձակաջ «միասին աշխատող, կիսարար» և այլն:

Այս անհր հասկանալի է, սակայն կա՞ որևէ կապ հայերենի նմանատեղի մեկ այլ բառի՝ ՎԱՐԵՎԱՆՑԻ, ՎԱՐԵՎԱՆՑԻԿ-ի և քննված ՎԱՐԵՎԱՆ բառերի միջև: Ոչ մի կապ՝ պարզապես չէ լինելուհարությունը:

Գրաբարում գրվում են գործածված ՎԱՐԵՎԱՆՑԻ առանց, ՎԱՐԵՎԱՆՑԻԿ անելի, երկրպագել ՎԱՐԵՎԱՆՑԻ կամ պարզապես ՎԱՐԵՎԱՆՑԵԼ և ՎԱՐԵՎԱՆՑԻԿ ձեռքերին, որոնց մեջ բառա ունի «թեթեակի, մակերեսներն, ոչ կալուն» նշանակությունները: Այդի գրականում նույնպես գործածական է ՎԱՐԵՎԱՆՑԻՈՒՄ արքայահայրությունը:

Իսկ ինչո՞ր կապ չունի այս ՎԱՐԵՎԱՆՑԻՆ ՎԱՐԵՎԱՆ «դրացի» բառի հետ: Բանն այն է, որ ՎԱՐԵՎԱՆՑԻՆ-ի կազմված է ՎԱՐ «սկիզբ» և ԱՆՑ «անցնել» արմատներից, ելլ շարկապից և Ի (ՎԱՐԵՎԱՆՑԻԿ ձևում -ԻԿ) անանցից: Ելլ այսպես ՎԱՐԵՎԱՆՑԻ և ՎԱՐԵՎԱՆՑԻԿ «թեթեակի անցնող-ը ի կարող լինել ՎԱՐԵՎԱՆ-ի ազգականը, որը «միասին կեցողն» է:

Կան բառեր, որոնք փոխ են ամբով լեզվից լեզու ոչ թե մեկ, այլ երկու և նույնիսկ երեք անգամ և այդ ժամանակամիջոցում քվայա բառը, ճանաչարարար-դեղով լեզվից լեզու, ասորիճանարար կորցնում է իր նախկին իմաստը և անգամ ձեռք ձեռք բերելով նոր նշանակություններ: Նման բառերից է հայերենում երկու անգամ փոխ անված ԿԼԻՄԱՆ:

Գրաբարում նա հնչում էր ԿԼԻՄ, ԿԼԻՄԱՑ և ԿԼԻՄԱՑ ձևերով էլ ունի «կողմ, շրջան, գավառ, գոյրի, քաղաք» նշանակությունները: Այսպես խորեանացու մուր կարդում ենք. «Անտանեն ԿԼԻՄԱՆՑ Գայն Դոտորին Արմենիան» (Այն քաղաքը անվանում են Դոտորին Արմենիան), «ԺԿ ԿԼԻՄ է աշխարհ, այսինքն բաժին, և է ԿԼԻՄ անբնակ է մարդկան» («Աշխարհը 14 շրջան է (այսինքն բաժին) և 7 կողմերը մարդկանց համար անբնակ է»):

Անա որքան ճշգրտությամբ են մեր լեզվագետները ժամանակին հայերեն թարգմանել իտալերենի կետա բառը, որը լեզվից լեզու անցնելով, երկրորդ անգամ փոխ է անվել ԿԼԻՄ ձևով՝ սակայն հետագայում նախկին նշանակություններից: Ենթադրում այն ընկալվում է միայն «եղանակ» նշանակությամբ, ինչպես՝ ԱՖրիկայի ԿԼԻՄԱՆ միաբնակ չէ, կամ «Տափարանային ԿԼԻՄԱՆ կրքով պարբերվում է լեռնայինից» և այլն:

293. ՍԱՐԱՆԱՆ ԿԱ ԵՒ ԼԵՉԻԿ ՄԵՑ, ՈՐԸ ՏԵՐՄՈՒՆ Ե ԿԱՄ ԵՇՈՐԸ

Եթե նկարիչն ընկրում է գույներ, երաժիշտը՝ հնչյուններ, ապա բանաստեղծն էլ բառեր՝ իրենց նուրբ իմաստային երանգներով: Դիտարել կամ գեղեցիկ է խոսքը, եթե ճիշտ են ընկրված բառերը: Այսօր մենք կարիք ենք գրում բազմաթիվ նոր փոխմիջակաճ Տերմիններ, այսինքն ժամանակակից բառերի, որոնց մի մասը պարզեցնում ենք, մի մասն էլ վերցնում օտար լեզուներից: Դե՛վար է այս գործը, օտար ներխուժումից հայերենի սահմաններից պահպանել մեր պատվի գործն է: Տերմին բառն էլ այդ է նույնում, չէ՞ որ [արևմտեղիում Terminus հենց «սահման» էր նշանակում: Այսպես էլ ՍԱՐԱՆԱՆ «որոշել, կարգավորել» կամ ՍԱՐԱՆԱՐԻՆԵՆ արքայահայրությունը: Մեծ փիլիսոփա Դավիթ Անտաղի գիրքն անվանվել է «Ցաղագս ՍԱՐԱՆԱՆՑ»՝ հասկացողությունները միմյանցից սահմանազարկելու, քաջազանի առումով: Իզդր էլ սակավ. «Մարդու թշնամին իրա լիզում ա» կամ «Լեզվի մեծիցը կրակն ա ընկնում», եթե ճիշտ չենք ճանաչում բառերի ՍԱՐԱՆԱՆԵՐԸ: Այժմ էլ փերցնից հայերեն եզր բառով ենք արդար-հայրում:

294. ՈՐՈՒՆ ԿԵՐՑԻՆ ՉՐՈՒՅՑ ԿԱՄ ՉՐՈՒՅՑ ԵՇՈՐԱԾԱԿԱՆԱՆ

ԱՄՓՈՓՈՒՄ, ԵՐԱՎԱԿՈՒՄ կամ ԿԵՐՁԱՐԱՆ գլխի փոխարեն կարող է ինք ես մեկ գրույց իրելի պեղելով հայոց մարդանկերի անսպաս զանազանը: Սակայն ոչ մի գիրք, ոչ մի արդիճագործություն, ոչ մի հեղինակ ՎԱՄՊԱՐՄԱԿԱ չէ: Ուստի և ոչ ոք չի կարող ՄՊԱՌԻՉ աշխարհը ներկայացնելու հավանություն ունենալ: Առավել ես, հեթ խոսքը լեզվի մասին գրված աշխարհագրին է

վերաբերում: մեր նպատակը հայերենի ԲՈՒՆՐ բառերի մասին պարզեցնել է. այլ մի բանիս կենսագրությանը ցույց տալ լեզվում կարարվող փոփոխություններն ընդհանրապես:

Եթե այսօր մենք առանձին ենք երկխոսյալն. «Աղբը ՆԵՏԻՐ այցարկողը», բուրդովին էլ չենք մտածում, թե ի՞նչ ենք առում: Չէ՛ որ ՆԵՏԵԼ նշանակում էր «աղբից ՆԵՏ արձակել»: Իսկ այսօր՝ ինչ որ դեռ ենք ծծում ՆԵՏՈՒՄ ենք: Այսրեղից եզրակացություն. ինչպես մարդն ու նրա շրջապարն է փոխվում, այնպես էլ բառերն են փոխվում: Երանք «մաշվում են, հեմտում, իմաստաբախտվում և կամ հարություն առնում, երբեմն էլ մեռնում են, որ քեզ քան նոր ծնվածներին:

Նոր սեղանիս այսօր զգիրն ՍԵՊՈՒՄ, ՈՐԵՆԻ, ԱՏՐՈՒՄԵԼ, ՇԻՆԻԿ, ՆՈՒԿԻ, ԿԵՐՈՆ, ՄԱՇՏՈՑ, ՂԵՆՋԱԿ և նման հայությունը բառեր, որոնք մեռել են: Բայց չէ՛ որ սրանցից շարքերը դեռ կենդանի էին մեզանից թիչ առաջ՝ մեր պատերի կամ ապուրպապերի շուրթերին: Այսօր առում ենք. «Նա ՍԵՓԱԿԱՆ ինչք չունի, ՍԵՓԱԿԱՆ կարծիքից գուրկ է, բայց ման է գալիս ՍԵՓԱԿԱՆ մեքենայով, ՍԵՓԱԿԱՆԱՏԵՐ է և ուր իմ ՍԵՓԱԿԱՆ աչքով մե քեզի: Նա այդ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ պերության միջոցները ՍԵՓԱԿԱՆԵԼՈՎ է սքեղծել» և այլն, բայց չենք գրում. թե ի՞նչ է նշանակել վերջինս: Ինչպե՛ս թե ՍԵՓԱԿԱՆ ինչք, ՍԵՓԱԿԱՆ կարծիք, ՍԵՓԱԿԱՆ աչք, ՍԵՓԱԿԱՆ մեքենա, ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ՍԵՓԱԿԱՆԵԼ, ՍԵՓԱԿԱՆԱՏԵՐ և այլ նման արտահայտություններ, որոնք մեզ ընդգծելով հանդերձ աչքի կարծիքի, ինչքի, մեքենայի մեկին պարկանելը, միաժամանակ առում ենք, որ դրանք մերը չեն, այլ ՍԵՊՈՒՄԻՆՆ են:

Ո՛վ է այս ՍԵՊՈՒՄԸ: Տիկզորդը դարի գրաբար գրքերում ՍԵՊՈՒՄ նշանակում էր «ապեր, նախարարական քոնոի իշխան, ազնվական զինվոր, ազար, իշխանավոր»: Այս բառը հիշյալ իմաստներով ապրում էր մինչև 18-րդ դարը: Այսպես օրինակ, Ղուկաս կաթողիկոսի կոնդակներից մեկում (n 4507, էջ 1289) կարդում ենք. «Մեկիք Մեծուն և Ապովն դարագրեցան ի բնիկ քեչպաց և ի ՍԵՊՈՒՄ ժառանգութեանց իրեանց»: Ի՛նչ է ՍԵՊՈՒՄ ԺԱՌԱՎԱԳՈՒԹԻՒՆ «իշխանական կալվածք, հայրենիք, ժառանգություն, ունեցվածք»: Այսրեղից էլ ՍԵՊՈՒՄԿԱՆ, բայց, որը ՈՒ-ի կրճարմամբ դարձել է ՍԵՊՈՒՄԿԱՆ և ապա՝ մեր ժամանակներում, սկսել է հեջել ՍԵՓԱԿԱՆ: Սրանից էլ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ՍԵՓԱԿԱՆԵԼ և այլն:

Որեմն ի՞նչ է արագվում. ՍԵՓԱԿԱՆ ԱՉՔ, ՍԵՓԱԿԱՆ ՉԵՌՈՒ, ՍԵՓԱԿԱՆ ԽԵՆԵՐ, ՍԵՓԱԿԱՆ ԿԱՐՇԻՐ, ՍԵՓԱԿԱՆ ՄԵՔԵՆԱ, ՍԵՓԱԿԱՆ ԳՐՔԵՐ, ՍԵՓԱԿԱՆ ՏՈՒՆ և այլն նման արտահայտություններ գործածելիս մենք ոչ թե դրանք մերը լինելն ենք ընդգծում, այլ ԻՇԵՆԱՆԱԿԱՆ կամ ԱՄՊԵՏԱԿԱՆ լինելը: Իհարկե, ոչ: Պարզապես մենք նոր մտով ենք մտածում և իրենք ընկալում ենք նորովի, նոր իրադրության պայմաններում: Եթե հեմու միայն ՍԵՊՈՒՄ-ին էլ քրճարմ իրավունք այդ ամենի քերը լինելու և նա էլ օգտվում իրավունքից, ապա այժմ քուրքն են այդ իրավիճակում, և հեթևաբար էլ արտահայտվելիս խոսում ենք սեպուխավարի սեպուխական իրավունքների քեռանկությունից: Անս և **սեպուխականը** դարձավ **անձնական**:

Եվ այսպես ամեն դար, ամեն քարի, ամեն ամիս, (թերես նաև ամեն օր) իմաստաբախտվում են բառերը, ամեն քան բանասերողների, գրողների, գիտնականների, պագրուների և ժողովրդի լայն զանգվածների խոսքում հանդես են

գալիս նոր արտահայտություններ, նոր ոճեր, նոր դարձվածքներ, նոր իմաստբեր բառերի նոր երանգներ, այսինքն ծնվում են ու մեռնում բառերը, և լեզուն փոփոխվում է անկասար մեր աչքերի առջև: Եթե կենդանի է քվյալ լեզվով խոսող ժողովուրդը, ապա չի կարող անփութիս մնալ նրա հարստացության միջոցը լեզուն: Եթե համընթաց է ըստյում քվյալ ժողովուրդը ժամանակի հետ: Տևիկունկն թվում է, որ այս գրքում բերված շուրջ 1500 բառերի կենսագրությունը պարմրով, նա հասնել է ինչ-որ չափով իր նպատակին՝ դարձնելու համար ընթերցողին իր լեզվի զանապանի և նրա ամսմաների պաշտպան օրարամուր երեսուժաններից:

03
212-80

سلسله انتشارات
- ایران نامه -

ՀԱՅԿԱՆԿԱԿՆԵՐ
արքեպիսկոպոսական
կուսակցության
չափանշան

h 2

3

ارمنس مگردچیان

زندگی نامه و آثارها

دستگاه ای جدر واژه شناسی طبیعی
شامل سال ۱۳۰۰ واحد زبانی

کتابی که تقدیم خوانندگان محترم می گردد یکی از آثار دکتر
ارمنس مگردچیان پژوهشگر حقیقت پرور دانشمندی استثنایی جاورشناسی
فرهنگستان علوم جمهوری ارمنستان می باشد که به «خاور لغوی زبان
ارمنی مجموعه کلمات اصیل و وام واژه های ایرانی، یونانی، روسی، ترکی،
و غیره اختصاص دارد. مؤلف به زبان ساده و بی آرایش سبک مستقل
زیباشناسی را برای خواننده شرح می دهد.
هرگز پژوهشی اینچنینه استوار است این اثر برای علماء، ادیبان، استادان
و دانشجویان عمیق واقع گردد.

ایروان، ۱۹۹۶

Ներսես Ալեքսանի Ակրոբյան.

ծնվել է Երևանում 1928թ.։ Նայ

լեզվաբան-արեւելագետ։ Նեղիկակ է

հայ բարբառագիտության,

առաջավորասիական լեզուների, հայ-

արեւելյան լեզվական

փոխառությունների եւ

ազգագրության խնդիրներին նվիրված

մի շարք հիմնարար

աշխատությունների։

Բանասիրական գիտությունների

դոկտոր է, ՏՊԱՄ արեւելագիտության

ինստիտուտի իրանագիտության

բաժնի առաջավոր գիտաշխատող-

